

Ľudmila ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ

JAZYKOVEDNÝ
VÝSKUM
V SLOVENSKEJ
LATINISTIKE

UNIVERZITA
KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

Ľudmila ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ

JAZYKOVEDNÝ
VÝSKUM
V SLOVENSKEJ
LATINISTIKE

2025

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Publikácia vznikla s finančnou podporou MŠVVaM SR a SAV v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0210/22 *Sto rokov klasických štúdií na Univerzite Komenského v Bratislave*.

© doc. Mgr. Ľudmila Eliášová Buzássyová, PhD., 2025
Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta,
Katedra klasickej a semitskej filológie

Recenzenti:

prof. PhDr. František Šimon, CSc.

doc. Mgr. Jana Balegová, PhD.

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora, len nekomerčné použitie, povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

https://stella.uniba.sk/texty/FIF_LEB_svk_latinistika_jazykovedny_vyskum.pdf

Vydavateľ:

Univerzita Komenského v Bratislave

ISBN 978-80-223-6166-8 (tlač)

ISBN 978-80-223-6167-5 (online)

Obsah

Úvod	7
1 Klasická filológia a lingvistika	10
1.1 Lingvistická príprava vo výučbe klasických jazykov na slovenských vysokých školách	12
1.2 Výskum v latinskej lingvistike	19
2 Učebné pomôcky používané vo výučbe latinčiny na slovenských vysokých školách – tradícia a kontinuita.....	27
2.1 Historické prepojenie medzi učebnicami latinčiny od slovenských a českých autorov	27
2.2 Július Špaňár – Ján Horecký <i>Gramatika latinského jazyka/ Latinská gramatika a jej česko-slovenské korene</i>	33
2.2.1 Slovesno-menný prísudok a doplnok – história didaktiky	35
2.3 Súčasnosť a budúcnosť výučby latinskej gramatiky na vysokých školách.....	40
3 Lexikografia.....	44
3.1 Latinsko-slovenské a slovensko-latinské slovníky – začiatky	45
3.2 Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník Júliusa Špaňára a Jozefa Hrabovského	48
3.3 Slovníky Petra Kuklicu	56

3.4	Slovník Marty Hlušíkové	59
3.5	Miloš Marek: Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku	61
3.6	Slovník stredovekej latinčiny – veľký projekt malého pracoviska z FiF UK	62
3.6.1	Práce na slovníku stredovekej latinčiny	67
3.6.2	Ďalšie osudy nedokončeného slovníka	76
3.7	Slovník novovekej latinčiny?	78
4	Fonetika a fonológia latinčiny	86
4.1	Ján Horecký a jeho fonologický výskum	86
4.2	Vybrané témy z diachrónej fonológie	93
4.3	Dejiny bádania o zvukovej rovine	96
5	Výskum latinskej morfológie	99
5.1	Od významu pádov k významu slovných druhov a k sémantickej stavbe vety	99
5.2	Synchrónna morfematická analýza vo vzťahu k diachrónej slovotvornej analýze	104
5.2.1	Potenciál synchrónnej morfematickej analýzy	111
5.3	Prírodná morfológia ako teoretický nástroj na vysvetlenie morfológických špecifik latinčiny	115
6	Výskum latinskej lexiky a lexikálnej sémantiky	119
6.1	Lexikálny výskum na pomedzí klasickej filológie a lingvistiky	119
6.2	Moderné lingvistické metódy vo výskume latinskej lexikálnej sémantiky	123

6.3	Latinská lexika ako prameň poznania italickeho a indoeurópskeho jazykového a kultúrneho dedičstva	128
6.4	Výskum slovného fondu latinčiny stredoveku a novoveku z územia dnešného Slovenska.....	135
6.5	Terminologický výskum.....	140
7	Syntax	147
8	O jazyku a štýle latinčiny rôznych období	154
8.1	Impulzy štylistického výskumu latinčiny	155
8.2	Výskum štylistickej roviny latinčiny v antickej a neskorootickej literatúre.....	159
8.3	Výskum štylistickej roviny novolatinských pamiatok.....	163
8.3.1	Humanizmus.....	164
8.3.2	Barok	174
9	Výskum latinskej a novolatinkej gramatografie a jeho význam pre dejiny lingvistiky.....	181
9.1	Latinská a novolatinská gramatografia na Slovensku.....	181
9.2	Priesečníky filologického a lingvistického gramatografického výskumu.....	184
10	Prepis a skloňovanie antickej gréckej a latinských mien do slovenčiny	192
10.1	Výskumné okruhy	193
10.2	Tridsiate až šesťdesiate roky 20. storočia – určenie hlavných vývinových tendencií v procese adaptácie antickej mien v slovenčine.....	195

10.3 Sedemdesiate až deväťdesiate roky	
20. storočia – zložité hľadanie konsenzu	199
10.4 Prepis a skloňovanie antických gréckych a latinských	
mien na prelome letopočtov	210
10.5 Súčasná transkripčná prax vo vydávaní odbornej	
a popularizačnej literatúry	216
<i>Záver</i>	220
<i>Zoznam použitej literatúry</i>	228
<i>Linguistic Research in Latin Studies in Slovakia – Summary</i>	266
<i>Menný register</i>	275

Úvod

V roku 1922 bol na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského zriadený Seminár pre klasickú filológiu. V školskom roku 1922/1923 prijal prvých poslucháčov a tým sa začali písať nielen jeho dejiny, ale aj dejiny slovenskej klasickej filológie.

S cieľom pripomenúť si sté výročie tejto udalosti a s ambíciou vytvoriť komplexný profil klasickej filológie na Univerzite Komenského, pracovníci dnešnej Katedry klasickej a semitskej filológie a príbuzných pracovísk Univerzity Komenského vypracovali projekt s názvom *Sto rokov klasických štúdií na Univerzite Komenského v Bratislave*, ktorý sa rieši v rámci grantovej schémy Vega (1/0210/22).

Poznanie dejín disciplíny považujú riešitelia za dôležité kvôli jej objektívnej reflexii, kvôli poznaniu hodnôt, ktoré vytvorila, a objavov, ktoré priniesla, ale i kvôli zhodnoteniu cieľov, ktoré si kládla, a horizontov, ktoré posunula, aby bolo zrejmé, aké ciele si má určiť do budúcnosti. Každá, a osobitne humanitná disciplína tiež existuje v istom spoločenskom i politickom priestore, preto je prirodzené, že sa do jej výskumných tém a preferovaných výskumných postupov tento priestor premieta. Aj tieto skutočnosti treba pomenovať a poznať.

Monografia *Jazykovedný výskum v slovenskej latinistike* je jedným z výstupov menovaného projektu. V súlade s názvom má ambíciu opísať výskumné témy z tej oblasti klasickej filológie, ktorá sa zaoberá latinským jazykom, opisom a výkladom javov

zo všetkých jeho rovín, a taktiež jeho dejinami a historickými a kultúrnymi súvislosťami. Neobchádza ani otázku výučby latinčiny na vysokých školách a tvorbu učebníc a slovníkov, ktoré sú nevyhnutným základom pre poznávanie jazyka i pre jeho vedecké skúmanie.

Hlavným kritériom výberu čiastkových tém do monografie bol teda, zjednodušene povedané, latinský jazyk. Popri tomto kritériu sa uplatňovalo druhé rozhodujúce kritérium, ktorým bola metodológia. Cieľom bolo akcentovať najmä tie oblasti výskumu, v ktorých bádatelia siahali po metódach používaných v lingvistiky, zvlášť v danej dobe nových, prichádzajúcich z výskumu živých moderných jazykov. To bolo možné len čiastočne. Niektoré oblasti by pri striktnom dodržiavaní požiadavky na lingvistické metódy museli zostať bez historickej reflexie. Preto sme otázku metodológií neabsolutizovali a zahrnuli sme do opisu nielen tie oblasti, kde sa klasickofilologické a lingvistické metódy vzájomne dopĺňajú, ale aj tie, v ktorých klasickofilologické, resp. filologické postupy všeobecne prevažujú (napríklad rovina štýlu).

V povahe spracovania tém sú isté koncepčné rozdiely. Časť tematických celkov je podaná väčšmi analyticky, viac do hĺbky a s väčšou mierou reflexie z odstupu času, iné majú skôr deskriptívny charakter. Povedať, že to nie je dané aj autorskými preferenciami, by celkom nekorešpondovalo s pravdou. Predsa však dúfame, že aspoň základnou charakteristikou najdôležitejších výskumných výstupov v tej-ktorej oblasti sme splatili dlh svojej disciplíny.

Pokiaľ ide o väzbu obsahu na hlavnú tému – latinský jazyk –, treba uviesť, že jeden tematický celok nespadá striktno do sféry

latinistiky, ale dotýka sa celej klasickej filológie. Ide o kapitolu 10 *Prepis a skloňovanie antických gréckych a latinských mien do slovenčiny*. Rozhodli sme sa zaradiť ju do monografie, pretože je to téma nesporne lingvistická a zaoberali sa ňou klasickí filológovia i slovenskí jazykovedci dlhé desaťročia. Rozkrojiť transkripčnú problematiku na latinskú a grécku časť by ani nebolo možné.

Inú grécko-latinskú výskumnú oblasť zas zámerne prenechávame ďalším bádateľom, a to grécko-latinskú medicínsku terminológiu. V našej monografii sa jej dotkneme len formou poukázania na najvýznamnejšie latinistické výstupy. V úplnosti ju spracúva Marek Šibal, spoluriešiteľ z Lekárskej fakulty UK. Je zaradená do pripravovanej monografie *Graeca sunt...*, ktorej ďalšími spoluautorkami sú Jana Grusková a Barbora Machajdíková.

V monografii *Jazykovedný výskum v slovenskej latinistike* predstavujeme jednak náš nový výskum, jednak výskum, ktorý sme prv publikovali v iných výstupoch. Tieto staršie výstupy boli podrobené revízii a boli doplnené a rozšírené, prípadne, naopak, skrátené. Ide o kapitoly venované fonológii (kapitola 3) a transkripcii (kapitola 10). Kapitola 2 je až na zanedbateľné detaily totožná so štúdiou *Učebné pomôcky používané vo výučbe latinčiny na slovenských vysokých školách – tradícia a kontinuita*, ktorá bola publikovaná v rámci vyššie menovaného projektu vo forme štúdie s identickým názvom v roku 2024.

1

Klasická filológia a lingvistika

Klasická filológia je vedný odbor so stáročnou tradíciou, ktorý sa zaoberá štúdiom klasických jazykov, starovekej gréčtiny a latinčiny, ich literatúr a kultúr. V porovnaní s inými filológiami je termín klasická filológia širší, pretože sú v ňom obsiahnuté okrem hlavných disciplín gramatiky, literárnej vedy a politických a kultúrnych dejín aj špeciálne a pomocné disciplíny ako metrika, topografia, paleografia, numizmatika, epigrafika a papyrológia. Za vrcholnú disciplínu klasickej filológie sa považuje textová kritika.¹

V klasickej filológii sa precízne štúdium jazykov považuje v prvom rade za prostriedok otvárajúci dvere k svetu ukrytému v literárnych prameňoch. Zároveň však klasické jazyky, nie menej ako živé jazyky, ponúkajú bohatý a mnohovrstevný materiál pre teoretický lingvistický výskum. Ako hlavné pramene bádania slúžili latinčina a klasická gréčtina nielen počas celého tzv. predvedeckého obdobia skúmania jazykov, ale aj v období ich raného vedeckého skúmania, keď v prístupe k ich poznávaniu

¹ ŠKOVIERA, *Klasická filológia* [online]. K širšiemu vymedzeniu klasickej filológie, jej disciplín a disciplín s ňou príbuzných pozri v názornom prehľade: MAREK – KUŤÁKOVÁ – KRYLOVÁ – KALIVODA, *Úvod do štúdia latiny* (2007). Viac k historickému vývoju latinskej a gréckej filológie a ich obsahovej náplne pozri napr. GRAF, *Einleitung in die lateinische Philologie* (1997), NESSELRATH, *Einleitung in die griechische Philologie* (1997).

dominovala porovnávací a historická metóda vrátane tzv. mladogramatického smeru. So zrodom modernej jazykovedy začiatkom 20. storočia, teda po Saussurovi, klasické jazyky síce zostúpili zo svojho stáročiami potvrdzovaného piedestálu, nikdy však neprestali byť predmetom lingvistického výskumu, a to nielen diachrónneho, ale aj synchrónneho.²

Latinská lingvistiká sa zaoberá skúmaním všetkých jazykových rovín latinčiny vo všetkých fázach jej vývoja. Sleduje aj spôsob, akým sa latinčina používala v rôznych spoločenských vrstvách, žánroch a štýloch. Zároveň sa venuje vývoju latinčiny od indoeurópskeho prajazyka k románskym jazykom, kontaktom latinčiny s inými jazykmi na území Apeninského polostrova a neskôr celého rímskeho impéria vrátane gréčtiny s jej vysokým kultúrnym statusom. Nevynecháva ani mladšie vývinové etapy, teda latinčinu neskorého antického obdobia, stredovekú i novovekú latinčinu. Aj vzhľadom na dlhú históriu života latinčiny v jej rozmanitých podobách je pochopiteľné, že latinská lingvistiká siaha po rôznych metodológiách a vo výskume kombinuje synchrónny a diachrónny prístup.³ Osobitne v poslednej tretine dvadsiateho storočia sa zintenzívnili najmä synchrónny výskum latinčiny, a to popri výskume ostatných jazykových rovín aj pragmatickej roviny.

Ak chceme hovoriť o pestovaní lingvistických disciplín v klasických jazykoch a špeciálne v latinistike na Slovensku, môžeme oblasť nášho záujmu rozdeliť na dve oblasti: výučbu na vysokých školách a vedeckovýskumnú činnosť.

² BUZÁSSYOVÁ, *Od hlasu k hláske* (2016), s. 7.

³ MAREK – KUŤÁKOVÁ – KRYLOVÁ – KALIVODA, *Úvod do studia latiny* (2007), s. 6.

1.1 Lingvistická príprava vo výučbe klasických jazykov na slovenských vysokých školách

Seminár klasickej filológie začal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského svoju činnosť v školskom roku 1922/1923 pod vedením svojho prvého riaditeľa riad. prof. Dr. Antonína Koláňa. Ako štandardne formované klasickofilologické pracovisko sa seminár sústreďoval na výučbu tradičných predmetov, medzi ktorými zaberali popredné miesto lektúry klasických jazykov, vedené ako gramaticko-štylistické cvičenia.⁴ Študenti klasickej filológie, ktorí tento odbor študovali štandardne v dvojpredmetových jazykových kombináciách, napr. latinčina – českoslovenčina/slovenčina alebo latinčina – gréčtina, latinčina – francúzština, mohli vzhľadom na otvorený systém vzdelávania navštevovať aj prednášky a semináre, ktoré ponúkal študentom Seminár porovnávacej jazykovedy, resp. „srovnávacieho jazykospytu“, ktorý viedol od školského roku 1924/1925 do školského roku 1932/1933 Dr. Josef Baudiš, indoeuropeista a keltológ. Okrem rôznych prednášok z porovnávacej indoeurópskej jazykovedy prednášal aj cyklus *vývoj latiny a jej postavenie medzi západoeurópskymi jazyky* (1927–1928 ZS), seminár *čítanie a výklad stredolatinských textov* (1927–1928 ZS), *coičenia z vulgárnej latiny* (1929–1930 ZS, 1929–1930 LS), ale aj cyklus *grécka gramatika*.⁵

⁴ Zdigitalizované zoznamy prednášok a seminárov na jednotlivých fakultách Univerzity Komenského od roku 1919 do 2019 sú dostupné online: <https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/digitalizovane-univerzitne-tlace/zoznamy-prednasok/>.

⁵ Buzássyová, *Lingvistika v slovenskej klasickej filológii* (2004), s. 40.

S lingvistickými disciplínami sa študenti klasickej filológie zoznamovali aj na domovskej pôde. Tam im napr. v školskom roku 1924/1925 prof. Antonín Kolář prednášal okrem iných tém aj *latinské hláskoslovie*, *latinské tvaroslovie* a *gramatiku nárečia homérskeho*.

V 30. rokoch 20. storočia sa v prednáškovej štruktúre Seminára porovnávacej jazykovedy začali objavovať popri indoeuropeistických témach aj témy zo všeobecnej jazykovedy. S nástupom doc. Dr. Josefa Miloslava Kořínka v školskom roku 1936/1937 sa na seminári prehlbila orientácia na historickú a porovnávaciu jazykovedu. Kořínek špeciálne pre Seminár klasickej filológie zostavil cyklus prednášok s názvom *porovnávacie dejiny latinského a gréckeho jazyka*, ktoré prebiehali v školskom roku 1942/1943 a 1943/1944 v 2 semestroch.⁶

V rokoch po druhej svetovej vojne sa charakter vysokoškolského štúdia postupne menil z obsahovej aj formálnej stránky. Zákomom o vysokých školách č. 58/1950 sa názvy dovtedajších organizačných zložiek vysokých škôl – seminárov – zmenili na katedry. Klasická filológia bola dočasne priradená ku katedre slovenčiny a v roku 1954 vznikla spojená Katedra klasickej, románskej a semitskej filológie. Teoretická jazykovedná príprava študentov bola v kompetencii príslušných katedier. Pre študentov vtedajšej Katedry klasickej, románskej a semitskej filológie zabezpečoval prednášky z porovnávacej jazykovedy do šk. roku 1958/1959 slavista a indoeuropeista Šimon Ondruš. Popritom prebiehal na katedre aj kurz historickej gramatiky latinčiny,

⁶ Buzássyová, *ibidem*, s. 41.

ktorý viedol Július Špaňár.⁷ Od začiatku 60. rokov historická gramatika latinčiny figurovala stabilne v študijnom pláne ako jediný lingvisticky orientovaný predmet. Júliusa Špaňára neskôr vo funkcii prednášajúceho vystriedal Peter Kuklica. Tento kurz prebiehal do začiatku 90. rokov v rozsahu 2 hodín týždenne počas 1 semestra.

S cieľom inovovať výučbu a posilniť lingvistickú prípravu študentov klasickej filológie bol na Katedre klasickej a semitskej filológie zavedený od školského roku 1992/1993 jednosemestrálny kurz *úvod do jazykovedy klasických jazykov* s dotáciou 2 hodiny týždenne. Cyklus prednášok viedla najprv Ľudmila Buzássyová, v roku 2012 prevzala štafetu Barbora Machajdiová. Tento predmet figuruje v študijných plánoch bakalárskeho štúdia študijného programu latinský jazyk (v minulosti s názvom latinský jazyk a literatúra, obvykle ako učiteľské štúdium, od roku 2017/2018 ako latinský jazyk a kultúra v rámci štúdia prekladateľstva a tlmočníctva), tak aj programu klasická filológia, resp. klasické jazyky, ktorý na filozofickej fakulte UK existuje vo forme odborného jednodborového štúdia od školského roku 1999/2000, a programu grécky jazyk a kultúra v rámci štúdia prekladateľstva a tlmočníctva, ktorý je v ponuke fakulty od roku 2017/2018.⁸ Cieľom kurzu je vybudovať teoretické lingvistické základy potrebné pre štúdium latinčiny a starovekej

⁷ Analogický predmet z historickej gramatiky gréčtiny v ponuke katedry nebol až do roku 2002, napriek tomu, že študijná kombinácia s gréčtinou sa niekoľkokrát v histórii fakulty od jej založenia otvorila. Štúdium latinčiny a gréčtiny absolvoval napr. M. Okál (1939), P. Kuklica (1958), A. Valentovič (1970).

⁸ Kurz *úvod do jazykovedy klasických jazykov* je povinný len pre študentov klasických jazykov, v iných programoch je aktuálne ponúkaný ako povinne voliteľný.

gréčtiny, vybaví študentov terminológiou a metodológiou všeobecnej, ale aj historicko-porovnávacej jazykovedy.

Tradičnou súčasťou štúdia vyššieho, dnes magisterského stupňa štúdia sú predmety, ktoré študentom ponúkajú možnosť rozšíriť si teoretické poznanie klasických jazykov o historický a komparatívny aspekt. Teoretickým historicko-porovnávacím poznatkom je vyhradený priestor v predmete *historická gramatika latinčiny*, resp. *historická gramatika gréčtiny*. Rozvíjaniu aj prakticky orientovaných prekladateľských kompetencií z rôznych, najmä starších fáz vývoja latinčiny sú pre latinčínarov určené predmety *seminár k historickej gramatike* a *dejiny latinského jazyka*, ktoré boli zaradené do študijného kurikula v deväťdesiatych rokoch 20. storočia podobne ako kurz *úvod do jazykovedy klasických jazykov*. V grécistike zas ku kurzu z historickej gramatiky pristupuje aj prednáškový kurz *dejiny gréckeho jazyka a grécke dialekty*.⁹

Na iných klasickofilologických pracoviskách na Slovensku, teda na Katedre klasickej filológie na UPJŠ v Košiciach (do roku 2009 pod názvom Katedra románskej a klasickej filológie sídliacej v Prešove) a na Katedre klasických jazykov FFTU v Trnave, bola situácia mierne odlišná. V študijných programoch zameraných

⁹ Kurz *historická gramatika gréčtiny a grécke dialekty* sa zaradil ako povinný do študijného programu odboru klasické jazyky a prvýkrát sa realizoval v školskom roku 2002/2003. Vtedy prebehol formou dvoch intenzívnych týždenných cyklov prednášok, ktoré zostavil Dr. Wojciech Sowa z Jagelovskej univerzity v Krakove v rámci realizácie projektu *Dejiny gréckeho jazyka a grécke dialekty, nový predmet v učebných osnovách odboru klasická filológia*, ktorý organizovala Slovenská jednota klasických filológov pri SAV s podporou vzdelávacej nadácie Jana Husa. Wojciech Sowa potom viedol kurz štandardnou formou až do roku 2012, keď ho vystriedala Barbora Machajdíkova. V súčasnosti prebieha výučba v dvoch samostatných predmetoch: *historická gramatika gréčtiny* a *dejiny gréckeho jazyka a grécke dialekty*. V prekladateľsko-tlmočníckom štúdiu sú predmety povinne voliteľné. Pozri Buzássyová, *Lingvistika v slovenskej klasickej filológii* (2004), s. 43.

na štúdium latinčiny, ktoré ponúkala v minulosti katedra v Prešove, a neskôr, od šk. roku 2010/2011, katedra v Košiciach, nebol zahrnutý úvodný kurz do lingvistiky klasických jazykov. Príbuzné pracovisko Katedra klasických jazykov v Trnave takýto kurz v ponuke mala. Predmet s názvom *úvod do štúdia klasických jazykov II (základy jazykovedy)* viedol viac rokov Jozef Kordoš, ktorý na bratislavskom pracovisku r. 2009 absolvoval štúdium grécky jazyk a literatúra – latinský jazyk a literatúra po tom, čo úspešne ukončil štúdium klasických jazykov na svojom domovskom pracovisku. Okrem toho na UK absolvoval aj doktorandské štúdium.

Z historicky orientovaných lingvistických predmetov bol v ponuke príbuzných pracovísk tradične predmet *historická gramatika latinčiny*. Na staršom pracovisku v Prešove po zavedení latinistického štúdia predmet krátko vyučoval Ján Horecký, pracovisku v Košiciach jeho výučbu v minulosti zabezpečovala Alexandra Kavečanská (Pojezdalová). Aktuálne už tento predmet v ponuke študijného programu nie je. Na trnavskom pracovisku mal predmet historická gramatika latinčiny vždy status povinného predmetu študijného programu latinčiny. Zabezpečovala ho Nicol Sipekiová. Trnavské pracovisko však momentálne samostatné štúdium klasických jazykov neponúka.

Hoci predmety historická gramatika a dejiny jazyka majú názvy, ktoré sa na prvý pohľad javia ako synonymné, v skutočnosti ponúkajú iný typ poznatkov a rozvíjajú iné kompetencie. V historickej gramatike ako teoretickej lingvistickej disciplíne sa prelína latinská, resp. grécka filológia s indoeuropeistikou, pričom indoeuropeistika poskytuje materiálový jazykový porovnávací základ a metódu lingvistickej rekonštrukcie. Predmetom

skúmania historickej gramatiky sú zmeny, ktorými prešiel jazyk počas svojho prehistorického a historického vývoja. Tradične sa sústreďuje na opis fonologického a morfológického systému latinského, resp. gréckeho jazyka. Dejiny príslušného jazyka sú filologickou disciplínou, ktorá sleduje zmeny vo všetkých jazykových rovinách vrátane štýlov a dokumentuje ich na súvislých textoch. Venuje sa jazyku doložených písomných pamiatok, a to ako nápisných, tak – a to vo väčšej miere – literárnych.

K posilneniu lingvistickej orientácie Katedry klasickej a semitskej filológie FiF UK i k formovaniu jej študentov prispela prítomnosť Dr. Wojciecha Sowu z Jagelovskej univerzity v Krakowe a doc. Stefana Schaffnera z Inštitútu pre klasickú filológiu v Regensburgu.¹⁰ Wojciech Sowa bol členom katedry v rokoch 2004 – 2014. Okrem kurzov z historickej gramatiky gréčtiny a z gréckych dialektov viedol aj kurzy gréckej a latinskej lektúry. V roku 2010 sa na fakulte habilitoval v odbore klasické jazyky. Jeho habilitačnou monografiou bola práca *Studien zum Phrygischen* (2008). V súčasnosti je profesorom na Inštitúte klasickej filológie na Jagelovskej univerzite. Stefan Schaffner pôsobil na Katedre klasickej a semitskej filológie FiF UK ako hosťujúci docent prostredníctvom štipendijných schém DAAD a SAIA s prestávkami v rozpätí rokov 2008 až 2015. Pre študentov katedry i širšiu akademickú obec prednášal témy z oblasti latinskej a gréckej historickej a komparatívnej jazykovedy s dôrazom na fonológiu, slovtvorbu a etymológiu, z dejín italických jazykov

¹⁰ Stefan Schaffner získal profesúru v porovnávacej indoeurópskej jazykovede a pôsobí na Inštitúte starých jazykov na Erlangensko-norimberskej univerzite Friedricha Alexandra v Erlangene.

a gréckej a rímskej epigrafiky. Do celofakultnej ponuky prispel aj témami z indoeurópskej jazykovedy, keltistiky a dejín starých germánskych jazykov.

Jazykovednému vzdelávaniu v klasických jazykoch pomáhajú aj učebné pomôcky, ktoré na katedre vznikli. Pomerne skromné portfólio starších učebníc slúžiacich jazykovej príprave latinčinárov, ktorými boli Heřmanského *Latinská gramatika pre gymnáziá* (1949), *Gramatika latinského jazyka/Latinská gramatika* autorskej dvojice Špaňár – Horecký, s prvým vydaním v roku 1960, a české učebnice od Františka Novotného: *Latinská mluvnice* (1957) a *Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí – Doplnky* (1946) rozšírila Dekanovej učebnica pre základný kurz latinčiny. Prvé vydanie učebnice s názvom *Latinský jazyk, základy* vyšlo v nitrianskom vydavateľstve Enigma v roku 2003. Ďalšie vydania vychádzali s pozmeneným názvom *Ita. Latinčina, základy*. Zatiaľ posledné je vydanie z roku 2015. Neskôr pribudli práce Eliášovej Buzássyovej *Vybrané kapitoly z dejín latinského jazyka* (2015) a *Latinská pádová syntax* (2024). V kurzoch historickej gramatiky latinčiny a dejín latinského jazyka môžu slúžiť ako sekundárna pomôcka Machajdíkovej skriptá *Lexika inštitucionálneho a úradníckeho zriadenia v predrímskej Itálii* (2020).

Učebnice slúžiace na výučbu latinčiny vychádzali priebežne aj z autorskej dielne klasických filológov ostatných príbuzných pracovísk na Slovensku: dva diely vysokoškolskej učebnice od Heleny Panczovej s názvom *Latinčina* (2018), základný kurz pre odborových latinčinárov s názvom *Cursus Latinus – učebnica* (2022) s cvičebnicou *Cursus Latinus – cvičebnica* (2022) od Jany Balegovej a učebnica latinčiny pre rôzne odbory *Lingua Latina. Cursus communis* (2019) od tej istej autorky, ku ktorej patria

tri špecializované cvičebnice prispôsobené potrebám konkrétnych študijných programov (*Lingua Latina. Cvičebnica pre historikov*, *Lingua Latina. Cvičebnica pre filológov*, *Lingua Latina. Cvičebnica pre filozofov*) a ktoré vypracovala v spolupráci s kolegami Františkom Šimonom a Anabelou Katreničovou. Treba spomenúť aj učebný text Nicol Sipekiovej a kol. *Latinský jazyk. Pracovné listy na výučbu základov latinčiny* (2016) či skriptá *Latinský jazyk pre medievalistov I – III* (2013) od Kataríny Karabovej a Nicol Sipekiovej.¹¹

1.2 Výskum v latinskej lingvistike

Lingvistický výskum v latinistike sa začal až po druhej svetovej vojne a je spätý s menom Jána Horeckého.¹² Aj v predvojnovom a vo vojnovom období, teda v prvých desaťročiach existencie klasického seminára, existoval lingvistický výskum, ktorý sa dotýkal klasických jazykov, bol to však výskum vedený z pozícií indoeurópskej jazykovedy, v ktorom nepredstavovali klasické jazyky hlavnú oblasť lingvistického bádania. V ponuke vyučovaných predmetov v seminári predstavovali významnú zložku kurzy historicko-porovnávacej jazykovedy, s obsahom zodpovedajúcim štandardnému stavu na európskych vzdelávacích inštitúciách danej doby. Kurzy, ktoré mohli navštevovať

¹¹ Viac v kapitole 2 *Učebné pomôcky používané vo výučbe latinčiny*.

¹² Portrét Jána Horeckého ako klasického filológa prináša publikácia LÁBAJ – ŠIBAL – PACALA, *Slovník klasických filológov na Slovensku* (2025). V tomto slovníku možno nájsť stručný portrét všetkých klasických filológov spätých s Univerzitou Komenského.

poslucháči klasickej filológie, viedli indoeuropeisti, ako Josef Baudiš, prípadne slavisti, ako Josef Miloslav Kořínek.¹³ Akoľvek výraznými osobnosťami títo jazykovedci boli, predsa v prvorepublikovom období nebol potenciál na to, aby sformovali klasického filológa s orientáciou na lingvistiku, v tom období v zmysle diachrónne a komparatívne orientovanej lingvistiky. Celkovo totiž z klasického seminára nevyšiel žiaden klasický filológ, ktorý by ostal pôsobiť vo vede. Jeho prví absolventi smerovali hlavne do pedagogického procesu na stredných školách po celom Slovensku.¹⁴

Osobnosťou, ktorá stála za prvým impulzom k lingvisticému výskumu medzi klasickými filológmi, bol Miloslav Kořínek. Pôvodne bol stúpencom mladogramatického chápania jazykovedy. V roku 1931 sa však dostal do prostredia Pražského lingvistického krúžku, v ktorom prišiel do kontaktu s Trubeckým, Mathesiom, Jakobsonom a ďalšími lingvistami pracujúcimi štrukturalistickou metódou, ktorú si následne osvojil aj on.¹⁵ V jeho lingvistickej profilácii je zreteľná oblasť historickej lingvistiky, osobitne oblasť expresivity, ktorej bola venovaná aj jeho práca *Studie z oblasti onomatopoeje* (1934), ktorou sa roku 1935 habilitoval na Univerzite Komenského v Bratislave, druhou oblasťou jeho systematického skúmania bola fonológia. V roku 1936 bol na tejto univerzite ustanovený za profesora porovnávacej jazykovedy, čo spolu s inými krokmi predstavovalo

¹³ Pozri prednáškovú ponuku lingvisticke orientovaných predmetov pre klasických filológov v dvadsiatych až štyridsiatych rokoch 20. storočia: <https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/digitalizovane-univerzitne-tlace/zoznamy-prednasok/>.

¹⁴ OKÁL, *Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60* (1960), s. 307.

¹⁵ VALČÁKOVÁ, *Josef Miloslav Kořínek (1899–1945)* (1995), s. 139–140.

inštitucionálne etablovanie štrukturalizmu na Slovensku.¹⁶ Pre obdobie, v ktorom pôsobil na filozofickej fakulte, bolo charakteristické, že významné osobnosti akademického života formovali mladú slovenskú vedu viac svojimi prednáškami ako uverejnenými publikáciami. To v plnej miere platilo pre Kořínka.¹⁷ Jeho dve významné monografie *Úvod do jazykospytu* a *Od indoeurópskeho prajazyka k praslovančine* vyšli posmrtné vo vydavateľstve SAVU roku 1948, po istých úpravách, ktoré vykonal Štefan Peciar. Ani jedna nebola za života autora skompletizovaná. Kořínek prostredníctvom prednášok z porovnávacej a historickej jazykovedy, ktoré boli v ponuke ním vedeného Seminára porovnávacieho jazykospytu, a aj vďaka prednáškam pripraveným špeciálne pre Seminár klasickej filológie sformoval malú skupinu klasických filológov, „s ktorými mal [...] ďalekosiahle plány na oživenie bratislavskej klasickej filológie: V. Pallová-Bunčáková sa mala orientovať na klasickú literatúru, J. Pavelek na tzv. staroveké reálie a J. Horecký na klasické jazyky“¹⁸. Tie-to plány sa v plnom rozsahu nerealizovali, hoci členovia tejto skupiny vydali viacero štúdií zo svojej vednej oblasti.¹⁹ Kořínek umrel predčasne, v roku 1945.

¹⁶ ĎUROVIČ, *Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok* (2000), s. 83.

¹⁷ O jeho prednáškach viac pozri HORECKÝ, *Na storočnicu profesora J. M. Kořínka* (2000), s. 44.

¹⁸ HORECKÝ, *ibidem*, s. 44.

¹⁹ Bunčákovej najznámejším príspevkom do slovenskej klasickej filológie je preklad *Aeneidy* do slovenčiny, ktorý pripravila so svojim manželom Pavlom Bunčákom v roku 1967. Pavelekovým najvýznamnejším príspevkom je edícia a preklad Bernolákových spisov *Gramatické dielo Antona Bernoláka*. Bratislava: SAV 1964.

Jedným z výsledkov Kořínkovho formatívneho vplyvu bola popri iných Horeckého štrukturalisticky koncipovaných štúdiách z klasických jazykov *Fonológia latinčiny* (1949). V nej sa premietol záväzok vypracovať „základné diela o svojom jazyku“²⁰, ktorý na seba zobrali mladí štrukturalisti. V kontexte aktuálneho rozloženia síl a preferovaných vedeckých záujmov bola pre Horeckého týmto jazykom latinčina. Viaceré Horeckého štúdie vznikli ako prednášky pre Bratislavský lingvistický krúžok, založený 12. decembra 1945 ako platforma pre lingvistov, ktorých cieľom bolo pestovanie jazykovedy štrukturálnou metódou.²¹ Dôsledným použitím štrukturalistickej metódy a synchronnou optikou sa Horeckého *Fonológia latinčiny* stala jedinečnou a prelomovou v oblasti synchronného lingvistického výskumu mŕtvych jazykov v európskom i vo svetovom meradle. Túto metódu využil aj v oblasti výskumu latinských pádov, v štúdiu z roku 1948.

Keďže štrukturalistický výskum bol v ranosocialistickom Československu zavrhnutý ako ideologicky nepriateľský, Horecký opustil (aspoň navonok) túto metódu a zriekol sa nadlho aj výskumu klasických jazykov. Vracal sa k nemu však opätovne, v pomeroch menej vypätých, opierajúc sa o nové lingvistické teórie a metodológie – napr. o generatívnu metódu – a zahŕňajúc do svojho výskumu aj grécky jazyk. Jeho výskum sa pohyboval v oblasti fonológie a morfológie a zvolený prístup

²⁰ ĐUROVIČ, *Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok* (2000), s. 85.

²¹ PEČIAR, *Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku* (1946), s. 121–124 a VYKYPĚLOVÁ, *Bratislavský lingvistický krúžok (Pressburger Linguistenkreis): Die Grunddaten* (2005), s. 182.

bol takmer dôsledne synchrónny. Platformou pre publikovanie jeho výskumov bol zborník FiF UK *Graecolatina et Orientalia* a slovakistické periodiká.²²

Publikáciami Jána Horeckého sa na dlho skončil akýkoľvek lingvistický výskum v oblasti klasických jazykov na Slovensku. Klasickú filológiu od päťdesiatych rokov formoval najmä Miloslav Okál, ktorý orientoval výskum dôsledne literárne a z hľadiska metodológie pozitivisticky. Jedným z jeho hlavných cieľov, a o čosi neskôr aj Špaňárových, bolo vybudovať korpus základných diel gréckej a latinskej literatúry v preklade do slovenčiny.²³ K tomu postupne pribudla úloha budovať základy neolatinistiky ako disciplíny, v ktorej klasická filológia nadobúda národný rozmer, a neskôr úloha túto disciplínu ďalej rozvíjať s ostatnými tradičnými disciplínami klasickej filológie. Jazyk, a to v prvom rade latinčina, bol v období dlhého pôsobenia oboch nestorov predmetom systematického spracovávania len v súvisi s prípravou nových učebných pomôcok.

Horecký, ktorý mal potenciál formovať mladú slovenskú klasickú filológiu lingvistickým smerom, sa súhrou viacerých okolností napokon v tejto vedeckej oblasti neusadil. Nevychoval v plnom zmysle slova vlastných žiakov lingvistov-klasických filológov, ovplyvnil však výrazne aspoň dvoch z nich, a to Jána Tarabu a Františka Šimona.

Romanista Taraba, ktorý, takpovediac, naštartoval novú etapu lingvisticky orientovaného latinistického výskumu v 80. rokoch

²² Viac v kapitole 4 *Fonetika a fonológia latinčiny* a 5 *Výskum latinskej morfológie*.

²³ Výpovedným v tomto smere je zoznam úloh, ktorý vypracoval Okál pre Kabinet antického staroveku a medievalistiky, zriadený v roku 1957. Pozri v kapitole 3 *Lexikografia*.

20. storočia, voľne nadviazal na Horeckého výskum v oblasti sémantiky pádov, ďalej potom rozvíjal výskum v oblasti latinkej morfosyntaxe a lexikológie, hoci jeho hlavnou výskumnou oblasťou bola lingvistická romanistika. Aj uňho dominoval synchronný prístup ku skúmaniu latinského materiálu a záujem o nové lingvistické teórie.

Vplyv Horeckého na Františka Šimona možno vidieť v oblasti výskumu morfolologickej roviny latinčiny. Ovplyvnený Horeckého *Fonológiou latinčiny*, ktorá obsahuje aj časť o synchronnom morfematickom rozboře latinčiny, Šimon po konzultácii s Horeckým vybral pre svoju doktorandku Slavku Oriňákovú tému dizertačnej práce *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív*. Z tejto práce sa odvinulo niekoľko štúdií, ktoré uverejnila buď Oriňáková sama, alebo v tandeme so svojím školiteľom Šimonom.

Horecký na klasickofilologické pracovisko na FiF UK nikdy nezanevrel – vracal sa doň aj fyzicky, osobitne po spoločenských zmenách v roku 1989 ako člen štátnicových komisií a posudzovacích procesov v rámci školenia doktorandov. Prispel tým k novému rastu odboru v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia.

Ďalší latinský lingvistický výskum sa vyvíjal bez priamych inšpirácií alebo systematického formovania výraznými domácimi osobnosťami s klasickým vzdelaním typu Horeckého. S výskumom vyššie spomenutých osobností spája lingvistov či lingvistky mladšej generácie ich profilácia. Podobne ako v prípade Horeckého, Šimona či Tarabu išlo totiž o filológov, ktorí popri mŕtvom jazyku (štandardne to bola latinčina) študovali nejakú živú filológiu (slovenčinu, nemčinu, francúzštinu),

vďaka čomu získali aj teoretickú a metodologickú lingvistickú prípravu a podnety z moderného výskumu živých jazykov. To platí pre Eliášovú Buzássyovú a Machajdíkovú.

Eliášová Buzássyová za podnet k synchrónnemu výskumu latinskej morfológie a teórii prirodzenej morfológie vďačí slovakistovi Jurajovi Dolníkovi. Naopak, k diachrónnemu výskumu v oblasti morfológie ju inšpiroval školiť jej dizertačnej práce Antonín Bartoněk z Brna, taktiež Heiner Eichner z Viedne a neskôr aj dočasní kolegovia na FiF UK Wojciech Sowa a o niekoľko rokov neskôr Stefan Schaffner. Pre Machajdíkovú bol síce prvým inšpirátorom Ján Taraba, ktorý sa podieľal na jej latinisticko-romanistickom lingvistickom smerovaní, v rozhodujúcej miere sa však vyvíjala vďaka historicko-lingvistickému formovaniu počas doktorandského a postdoktorandského štúdia, a to jednak vo Viedni – pod výrazným vplyvom spoluškoliť jej dizertačnej práce Heinera Eichnera –, jednak v Paríži. Napokon boli prínosné v jej vedeckom raste aj konzultácie s kolegami Schaffnerom a Sowom. V súčasnosti o nej možno hovoriť ako o najvýraznejšej osobnosti lingvistiky v klasickej filológii na Slovensku.

Pôsobenie dvoch spomenutých zahraničných kolegov nepochybne prispelo k posilneniu lingvistiky (a to najmä diachrónne) cieleného výskumu na katedre. V roku 2007 sa na pôde Filozofickej fakulty UK konal medzinárodný workshop *Aspekty jazykovedy v klasickej filológii*, príspevky vyšli v čísle 31–32 periodika *Graecolatina et Orientalia* (2009), a v roku 2010 konferencia *Greek and Latin from an Indo-European Perspective 3*. Výstupom z konferencie bol zborník s rovnomenným názvom, ktorého zostavovateľmi boli Stefan Schaffner a Wojciech Sowa (2012).

Na Katedre klasickej a semitskej filológie FiF UK sa po roku 2010 riešilo niekoľko lingvisticky orientovaných projektov. Spojením síl riešiteľiek dvoch takýchto projektov mala byť okrem iného konferencia *Greek – Latin – Slavic. Aspects of Linguistics and Grammatography*, plánovaná na rok 2020. Pre svetovú pandémiu koronavírusu bola konferencia najprv posunutá a napokon celkom zrušená. Zo spolupráce medzi oslovenými akademikmi vzišiel aspoň zborník *Greek – Latin – Slavic. Aspects of Linguistics and Grammatography* (2023), ktorý zostavili Barbora Machajdíkova a Ľudmila Eliášová Buzássyová a do ktorého prispel i bývalý kolega Sowa.

Aj viackrát spomenuté periodikum *Graecolatina et Orientalia* zohráva významnú úlohu v spojitosti s lingvistickou orientáciou pracoviska na UK. V priebehu posledných približne dvoch desaťročí sa stalo platformou pre publikovanie domácich aj zahraničných klasických filológov, medzi ktorými majú výrazný podiel lingvisti. Pre zahraničných vedcov je periodikum prístupné okrem iného vďaka modelu otvoreného prístupu (*open access*).

Okrem vyššie spomenutých reprezentantov lingvistického výskumu sú medzi slovenskými klasickými filológmi mnohí, ktorí sa lingvistických tém v latinistike dotkli popri dominantne inak, najmä literárnohistoricky zacielenom výskume, prípadne v súvislosti s edíciou alebo prekladom primárneho prameňa. Spomenúť treba aspoň Helenu Panczovú, Marcelu Andokovú, Róberta Horku, Nicol Sipekiovú, Jozefa Kordoša, Eriku Juríkovú či Katarínu Karabovú.

2

Učebné pomôcky používané vo výučbe latinčiny na slovenských vysokých školách – tradícia a kontinuita²⁴

2.1 Historické prepojenie medzi učebnicami latinčiny od slovenských a českých autorov

Úzke prepojenie v spôsobe zostavovania učebníc latinčiny slovenských a českých autorov logicky vyplýva z historickej skutočnosti, že slovenský a český národ koexistovali v jednom štáte, a to od roku 1918 do roku 1992. Najmä v prvých desaťročiach tohto obdobia prinieslo spojenie dvoch národov v spoločnom štáte intelektuálne podnety zo strany vzdelanostne pripravenejšej českej inteligencie a zrelšej akademickej obce v prospech dozrievajúcej slovenskej. Univerzita Komenského v Bratislave, založená r. 1919, a aj jej klasický seminár, fungujúci od r. 1922, napredovali vďaka pomoci českých profesorov. Až po 2. svetovej vojne charakter slovenskej klasickej filológie určovali jej

²⁴ Táto kapitola bola publikovaná ako štúdia v zborníku *Hortus Graecolatinus Cassoviensis* 4. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ, 2024, s. 60–71 [online]. Zmeny v obsahu a bibliografii sú zanedbateľné.

priekopníci, vedci a prekladatelia Miloslav Okál, o niečo mladší Július Špaňár a po tejto zakladateľskej dvojici aj ďalší.²⁵

Vďaka približne trom desaťročiam pôsobenia českých profesorov na Slovensku sa slovenská klasická filológia dostala pod sprostredkovaný vplyv nemeckej klasickej filológie. Nemecký vplyv na českú klasickú filológiu bol nesmierne silný hlavne od 50. rokov 19. storočia, keďže mnohí českí klasickí filológovia boli žiakmi nemeckých profesorov. Ak hovoríme o nemeckom vplyve, nemáme na mysli natoľko samotné Nemecko, ako skôr Prahu a Viedeň. V Prahe na vtedajšej Nemeckej univerzite²⁶ študovala prevažná väčšina študentov klasickej filológie.²⁷ V roku 1849 tu pôsobil napr. Georg Curtius, vynikajúci klasický filológ, indoeuropeista a komparatista, v roku 1855 sa tu stal profesorom klasickej filológie Ludvig Lange, autor monumentálneho diela *Handbuch der römischen Altertümer*. Vo Viedni pôsobil o. i. klasický filológ Hermann Bonitz, pre naše územia známy najmä ako pôvodca rakúskej gymnaziálnej reformy z roku 1849.²⁸ Podľa Bartoňka sa česká klasická filológia začala vymaňovať z nemeckého vplyvu až vďaka Františkovi Novotnému,

²⁵ ŠKOVIERA, *Klasická filológia* [online]. Viac o úlohe českých profesorov, odbornom formovaní a profilovaní osobností slovenskej klasickej filológie pozri aj Škoviero-vou štúdiu *Sedemdesiat rokov klasickej filológie na filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave* (1996).

²⁶ Nemecká univerzita vznikla rozdelením Karlo-Ferdinandovej univerzity v roku 1882 na nemeckú a českú. Jej pomenovania sa v dejinách menili. V roku 1945, po oslobodení, bola zrušená.

²⁷ JANÁČEK, *100 let klasické filologie v JČF a JKF* (1969), s. 9.

²⁸ Tzv. Bonitzova-Exnerova reforma sa aplikovala v českých krajinách ako súčasť Rakúskej habsburskej monarchie. Na území Uhorska nadobudla platnosť v roku 1850.

Karlovi Svobodovi a Vladimírovi Grohovi, teda krátko po 2. svetovej vojne.²⁹

Vzhľadom na špecifický charakter prvorepublikového a ranopovojnového vzdelávacieho systému je prirodzené, že sa na výučbu latinčiny v slovenskom vysokoškolskom prostredí (*de facto* len na Univerzite Komenského) používali české učebné pomôcky. Nové, slovenské učebné pomôcky, ktoré postupne vznikali, boli metodologicky a najmä terminologicky závislé od českých.

Ďalšia významná skutočnosť, ktorá ovplyvňovala charakter učebníc, bola odborná zrelosť ich adresátov – adeptov vysokoškolského štúdia. Tá po druhej svetovej vojne v klasických jazykoch postupne klesala a vysoká škola začala čiastočne preberať funkcie strednej školy. Učebnice, ktoré vznikali pre potreby stredných škôl, sa po druhej svetovej vojne postupne stali pomôckami používanými na vysokých školách. To platí ako pre slovenskú, tak – hoci v menšej miere – pre českú realitu. Toto oscilovanie medzi strednou a vysokou školou dlho determinovalo nielen charakter prvých učebníc, ktoré u nás vznikali, ale vzhľadom na postupujúcu politicky (alebo neskôr pragmaticko-ekonomicky) motivovanú marginalizáciu antických štúdií v spoločnosti a v školstve sa stalo trvalou charakteristikou výučby latinčiny na vysokých školách. V podstate stredoškolská metóda výučby latinčiny sa aspoň v prvých dvoch-troch rokoch štúdia využívala už v 60. a začiatkom 70. rokov 20. storočia. Výučba stála na stredoškolskej učebnici latinčiny od Júliusa

²⁹ BARTONĚK, *Česká klasická studia po roce 1918* (1997), s. 40 a DŘEVIKOVSKÁ, *Antika na stránkách českých časopisů v letech 1918–1938* (2012), s. 14 [online].

Špaňára a Emanuela Kettnera: *Latinčina pre gymnáziá (pôvodne Latinčina pre 1. – 3. ročník SVŠ)*³⁰ a na Heřmanského cvičebnici syntaxe pre gymnáziá³¹ (plným názvom *Latinská cvičebnica pre V. triedu gymnázií a reálnych gymnázií a VI. triedu ref. reál. gymnázií*). Nepochybne najznámejšia stredoškolská učebnica latinčiny, od autorov Špaňára a Kettnera, o ktorej pozitívnom prijatí presvedčivo hovorí fakt, že sa dočkala šiestich vydaní a prekladu do češtiny,³² zažila ďalšiu renesanciu po revolúcii v roku 1989, keďže po obnovení štúdia latinčiny (resp. klasických jazykov všeobecne) od 90. rokov bola pre nedostatok iných učebníc, ale aj vďaka svojim nesporným kvalitám základnou učebnou pomôckou používanou na vysokoškolských kurzoch na rôznych klasickofilologických aj neklasickofilologických pracoviskách.

Medzi českými stredoškolskými profesormi pôsobiacimi na Slovensku, ktorých práca mala dosah na vysokoškolskú výučbu latinčiny, vynikol vyššie spomenutý František Heřmanský.³³ Počas pôsobenia v Martine o. i. prebudil záujem o klasickú

³⁰ Učebnica bola schválená v roku 1964 ministerstvom školstva ako učebnica pre 1. – 3. ročník stredných všeobecno-vzdelávacích škôl. Jej stručnú charakteristiku pozri in: BRODŇANSKÁ, *Antická kultúra pre prekladateľov – luxus či nevyhnutnosť?* (2017), s. 52–54.

³¹ ŠKOVIERA, *Poznámky k vyučovaniu latinčiny v univerzitnom štúdiu do reformy školstva roku 2008* (2012), s. 214.

³² Česká verzia učebnice bola reflektovaná českými kolegami: Fialovou v periodiku *Auriga* (1967) a Hartmannom v *Sborníku prací brněnské univerzity* (1967). Hartmannova recenzia bola nanajvýš pochvalná, zato Fialová sa v článku s názvom *Několik poznámek k novým učebnicím latiny* k textu postavila dosť kriticky: mala výhrady, ktoré varovali od nedôsledností z nepozornosti až po koncepčné prehršky, a to ako k slovenskej pôvodine, tak k jej českej adaptácii. V diskusii o koncepcii učebníc a v enumerácii chýb pokračovala aj v ďalšom čísle periodika *Auriga* z roku 1967: *Ještě poznámka k novým učebnicím latiny*.

³³ O význame tohto profesora pre Slovensko pozri: NÁBĚLKOVÁ, „... radost z roboty samej a vědomie, že pracou pre Slovensko slúžili sme republike.“ (2022).

filológiu u Miloslava Okála.³⁴ Spomedzi učebných pomôcok, ktoré pôvodne pre gymnáziá Heřmanský pripravil, bola okrem už zmienenej učebnice syntaxe mimoriadne úspešná jeho *Latinská mluvnica pre slovenské stredné školy* (prvé vyd. v Prahe 1920, posledné, štvrté už s názvom *Latinská gramatika pre gymnáziá* v Bratislave 1949). Používala sa na FiF UK ešte koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov. Len postupne bola vytlačená *Gramatikou latinského jazyka* autorskej dvojice Špaňár – Horecký, ktorej prvé vydanie vyšlo v roku 1960.

Čo súdil o gramatike Špaňára a Horeckého jeho starší kolega a odchovanec Heřmanského Okál, z nejakých oficiálnych dokumentov nevedno. V každom prípade na túto gramatiku nereagoval recenziou, tak ako sa vo všeobecnosti kritike učebníc latinčiny (odhliadnuc od dvoch veľmi raných recenzií) nevenoval.³⁵ Navyše počas svojho pôsobenia vo funkcii vysokoškolského učiteľa nevedol semináre zo základov latinskej gramatiky, len zo štylistiky. Inak v jeho pedagogickej profilácii prevažovala grécistika a predmety z antickej kultúry a jej tradícií.³⁶ Ani iné dobové reakcie na latinskú gramatiku od Špaňára a Horeckého sa nepodarilo nájsť, takže otázka jej dobového prijatia odbornou verejnosťou ostáva otvorená.

³⁴ FRAŇO, Miloslav Okál (2011), [online]. Škoviera v monografii Miloslav Okál. *Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 15 spomína pri Okálovom štúdiu na martinskom gymnázii aj pôsobenie českej latinčínarky Ebby Jahnovej. Pozri aj NÁBĚLKOVÁ, „...radosť z roboty samej a vedomie, že prácou pre Slovensko slúžili sme republike.“ (2022), s. 120.

³⁵ O Okálových názoroch na metodiku zostavovania učebníc a o jeho dvoch kritikách stredoškolských učebníc latinčiny pozri: ŠKOVIERA, Miloslav Okál. *Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 63.

³⁶ Viac v zoznamoch prednášok a seminárov na fakultách UK: <https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/digitalizovane-univerzitne-tlace/zoznamy-prednasok/>.

Tak či onak, gramatika dvojice Špaňár – Horecký postupne vytlačila staršie učebnice, stala sa reprezentantkou normy a v súčasnosti je jedinou všeobecne akceptovanou vysokoškolskou gramatikou na Slovensku, s ktorou sa radí každý autor zostavujúci vlastnú učebnicu alebo skriptá. Okrem bratislavskej katedry klasickej a semitskej filológie sa používa aj na ďalších príbuzných pracoviskách, ktoré na Slovensku vznikli po roku 1989.³⁷ Dočkala sa dovedna štyroch vydaní: v rokoch 1960, 1993, 1998 a 2006. Výraznejšie jej nekonkuruje ani Novotného *Základní latinská mluvnice* (1957) a taktiež ani učebnica od Quitta a Kucharského *Latinská mluvnice* (1972), obe dostupné v slovenských akademických knižniciach. Je prvou modernou gramatikou latinčiny od slovenských autorov.³⁸ Či totiž možno označiť prívlastkom „slovenská“ aj Heřmanského gramatiku, je do istej miery (vzhľadom na český pôvod autora a miesto vydania prvých vydaní) otázne, o jej poslednom, štvrtom vydaní z roku 1949 zo Štátneho nakladateľstva v Bratislave, už ako o slovenskej nepochybne hovoriť možno.

³⁷ V roku 1991 začalo písať svoje dejiny prešovské pracovisko ako súčasť Katedry románskej a klasickej filológie, vzápätí trnavská Katedra klasických jazykov a v roku 2007 Katedra klasickej filológie v Košiciach. Prešovská Katedra románskej a klasickej filológie existovala do roku 2009. Vo svojich knižniciach majú túto gramatiku aj ďalšie spríbuzené pracoviská na filozofických, teologických a pedagogických fakultách.

³⁸ Škoviera upozorňuje na pokus „nádejného klasického filológa“ Emila Černého, ktorý spracoval morfológiu latinčiny. Bola to *Latinská mluvnice dla D-ra F. Schultza*, ktorá vyšla v Pešti v roku 1865. Pozri ŠKOVIERA, *Listy Františka Heřmanského Miloslavovi Okálovi* (2012), s. 265.

2.2 Július Špaňár – Ján Horecký *Gramatika latinského jazyka/Latinská gramatika a jej česko-slovenské korene*

Aj keď je gramatika autorov Špaňár – Horecký všeobecne známa, treba pomenovať niektoré charakteristiky spojené s jej vznikom a objasniť jej postoj k vzorom. Keď o nej hovoríme ako o vysokoškolskej učebnici, musíme zdôrazniť, že aj ona si do istej miery zachovala charakter stredoškolskej učebnice. Vo svojom prvom vydaní z roku 1960 nesie ešte podtitul „pomocná vysokoškolská učebnica“ (s dôrazom na slovo „pomocná“).³⁹ Paradoxne – vzhľadom na situáciu panujúcu v súčasnosti i nedávnej histórii vo výučbe latinčiny na stredných školách – bola táto učebnica schválená ako učebnica pre stredné školy Ministerstvom školstva a vedy SR 20. 12. 1993.

Vieme, že Špaňár neašpiroval na to, napísať skutočne akademickú gramatiku založenú na vlastnej excerpcii prameňov. Také ambície mal skôr Okál, ako vraj naznačoval v rozhovoroch, hoci v archívoch sa po nejakej jeho gramatike stopy nezachovali.⁴⁰ Treba preto v tomto diele vidieť učebnicu, ktorá vznikla z dobovej spoločenskej potreby, pričom jej adresátmi boli študenti, ktorí si zo stredných škôl priniesli relatívne málo vedomostí. Uspokojila sa s osvedčenými príkladmi a so zaužívanou metódikou a bola tradičná v dobrom i zlom.

³⁹ Aj Špaňár pôsobil aj ako stredoškolský profesor. R. 1950 vydal spolu s Jarmilou Vajcíkovou *Latinskú čítanku pre gymnázia* a v roku 1955 s Emanuelom Kettnerom *Cvičebnicu latinského jazyka*. ŠKOVIERA, *Listy Františka Heřmanského Miloslavovi Okálovi* (2012), s. 265.

⁴⁰ ŠKOVIERA, *Miloslav Okál. Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 43.

Ktoré gramatiky boli pre autorskú dvojicu hlavnou inšpiráciou? Či už hovoríme konkrétne o vzoroch špaňárovej gramatiky, alebo o závislosti slovenských gramatík od vzorov všeobecne, máme na mysli nie natoľko obsahovú stránku (obsah tematických celkov, príklady), ale skôr formálnu a metodologickú stránku, teda radenie tematických celkov, štruktúrovanie učiva, znenie definícií a najmä terminológiu. Nevýhodou starších gramatík latinčiny (a učebníc všeobecne) je, že neobsahujú zoznamy použitej literatúry, preto je identifikovanie vzorov a posudzovanie ich vplyvu možné len komparáciou relevantných textov.

Stopy závislosti od vzorov možno v špaňárovej gramatike identifikovať v tých kľúčových miestach, ktoré vyučujúci z vlastnej skúsenosti poznajú ako do istej miery problémové. Za také možno označiť napríklad výklad slovesno-menného prísudku a doplnku, niektoré otázky z oblasti pádovej syntaxe, predovšetkým týkajúce sa akuzatívu, takzvané dôvodové alebo príčinné vety a podmienkové vety vrátane podmienkových viet v závislosti.

Keďže špaňárovská gramatika vyšla krátko po Novotného gramatike *Základní latinská mluvnice* (1957), ponúka sa predpoklad, že ňou mohla byť ovplyvnená. Podobnosť, ktorú tieto dve gramatiky vykazujú, však, zdá sa, výraznejšie neprekračuje očakávaný rámec vyplývajúci z identít tradičných tém a ustálených výkladových postupov. Komparácia s rôznymi gramatikami, ktoré prichádzajú do úvahy (vrátane tej od Heřmanského), odhalila, že aj keď čiastočnú inšpiráciu gramatikami od Novotného a Heřmanského nemožno poprieť, významným vzorom Špaňárovej a Horeckého gramatiky bola Kořínkova *Latinská*

mluvnice.⁴¹ Zdá sa, že s Kořínkovou a Heřmanského gramatikou má špaňárovská podobné znaky z hľadiska celkovej štruktúry⁴² a typológie modelových príkladov.⁴³ V špaňárovej gramatike nájdeme aj drobné lapsusy, ktoré mohli vzniknúť v dôsledku nepozornosti pri práci so vzorovým textom.⁴⁴ Istá modernizácia obsahu a terminológie zas svedčí o vplyve Novotného.

2.2.1 Slovesno-menný prísudok a doplnok – história didaktiky

Bližšie sa pristávám pri slovesno-mennom prísudku a doplnku, ktoré sú latinskou terminológiou zastrešené pojmom *nomen predicativum* a nemeckým *Prädikatsnomen* a *Prädikativ*, pretože výklad týchto príbuzných javov nielenže ilustruje históriu ich didaktiky, ale dodnes vyvoláva otázky, ako tieto javy v praxi vysvetľovať a akú terminológiu zvolíť.

⁴¹ Plným názvom *Latinská mluvnice, kterou ku potřebě žáků zolášťe nižších a středních tříd gymnasijských sepsal Josef Kořínek a upravil Josef Kořínek syn. Díl II. Skladba*. V roku 1922 vyšla v ôsmom vydaní. Spomínaný Josef Kořínek bol stredoškolský profesor a podobnosť s menom známeho indoeuropeistu, komparatistu a slavistu (Josefa Miloslava Kořínka) pôsobiaceho na Univerzite Komenského je náhodná.

⁴² Pokiaľ ide o štruktúru, Heřmanský a Kořínek rovnako zaradili tematický celok pádovej syntaxe do časti *Skladba*. Naopak, Novotný sa javom, ktoré označujeme ako pádová syntax, venuje v rámci II. dielu I. O *Význame slovních druhů a tvarů*, v časti *B Slovní tvary*, kam zaradil: gramatické číslo, menný rod, pády, slovesné rody, slovesné časy, slovesné spôsoby, neurčité tvary slovesné.

⁴³ Napr. v špaňárovej gramatike sú podmienkové vety ilustrované príkladmi *Si id credis, erras* práve tak ako v Kořínkovej *Latinskej mluvnici* (1922), s. 208, 210–211 a v Heřmanského *Latinskej gramatike* (1949), s. 217–220. Naopak, Novotný ilustruje tieto vety príkladmi z autorov.

⁴⁴ Uvedme prípad, keď Špaňár označil vetu *Corioli oppidum captum est* za vetu s prístavkom. Kořínek v *Latinskej mluvnici* (1922), s. 6–7 v oddieli 2, hovorí o substantívnom prívlastku a o prístavku. Príklad, ktorý Kořínek použil na charakteristiku prívlastku, vzťahol Špaňár omylom k prístavku.

Pri výklade slovesno-menného prísudku a doplnku Špaňár a Horecký postupovali v duchu českej (a nemeckej) tradície, nehľadiac alebo málo hľadiac na to, ako boli tieto javy vysvetľované v gramatikách slovenčiny. Je to o to pozoruhodnejšie, že spoluautorom gramatiky bol Ján Horecký, ktorému bola nepochybne dobre známa v tej dobe etablovaná Paulinyho *Slovenská gramatika* (1953), v ktorej je normované vymedzenie slovenského doplnku v hlavných rysoch tak, ako ho poznáme dnes, tzn. ako prechodný člen medzi prísudkom a vedľajšou vetou, ktorý patrí do tzv. polovetných (polopredikatívnych) konštrukcií. Sú to konštrukcie s činným a trpným prídastím, s prechodníkom a s neurčitkom. (Typ: *Prišiel, strážený ochrankármi. Jeseninovská starenka, čakajúca na syna, stále stojí na priedomí. Rečnil, rozplývajú sa nad vlastnými slovami. Naposledy ho videli sedieť v krčme.*⁴⁵).

V špaňárovej gramatike sa termínom doplnok označujú aj také menné tvary, ktoré v slovenčine hodnotíme ako mennú časť slovesno-menného prísudku.⁴⁶ Ide o konštrukcie so sponovým slovesom *esse* byť, *fieri* stať sa, *videri* zdať sa, *nominari* nazývať sa, *putari* byť považovaný za atď. (a ich aktívne protiklady). V špaňárovej gramatike sú začlenené do kapitoly s názvom *Podmet a prísudok* (s. 146–147), kde autori pri vetách s týmito slovesami hovoria o mennom prísudku.⁴⁷ V tejto kapitole autori vykladajú modelovú vetu *Cicero pater patriae apellatus est*.

⁴⁵ Príklady sú prevzaté zo skript Jozefa Pavloviča *Syntax slovenského jazyka I* (2012), s. 30.

⁴⁶ Treba aspoň na margo dodať, že takto sa používa termín doplnok aj v Niederleho *Mluvnici řeckého jazyka*.

⁴⁷ Aj Novotný vo svojej gramatike v kapitole o podmete a prísudku hovorí pri vete *Homines beati videntur* o prísudkovom mene, potom v kapitole o doplnku pri tej istej latinskej vete o doplnku. Pozri: NOVOTNÝ, *Základní latinská mluvnice* (1957), s. 215.

takto: „Tým vzniká väzba dvojakého nominatívu (podmetového a doplnkového)“ (s. 147) bez akéhokoľvek ďalšieho komentára o doplnku. V kapitole *Doplnok* (s. 153–155) vety so sponovými slovesami už autori vôbec nespomínajú a venujú sa iným typom doplnku.

Podobne Novotný v svojej gramatike *Základní latinská mluvnice* (1957, s. 215) v kapitole o podmete a prísudku hovorí pri vete *Homines beati videntur* najprv o prísudkovom mene, potom v kapitole o doplnku pri tej istej latinskej vete o doplnku. Nikde v gramatike nenájdeme formulovanú informáciu: prísudkové meno = doplnok, ktorú si používateľ možno mal domyslieť. Ani v českej, práve tak ako v slovenskej učebnici nie je terminologicky jednoznačne a *expressis verbis* určený vzťah medzi mennou časťou slovesno-menného prísudku a doplnkom.

Aká je história termínu doplnok? Termín doplnok bol zavedený najprv do českej syntaxe, a to J. Gebauerom (*Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské II. Skladba* [1894]).⁴⁸ Odtiaľ si našiel cestu aj do latinských gramatík písaných po česky, a teda aj do tých používaných na Slovensku. Z českej syntaxe pôvodom pochádza aj rozlišovanie tzv. doplňujúceho doplnku a určovacieho doplnku. Toto rozlišovanie síce existuje aj v najnovšej bohemistickej literatúre, za prototypický doplnok sa v nej však v súčasnosti považuje doplnok iba pri plnovýznamových slovesách (tzn. určovací doplnok) – čo je v slovenskej gramatike jediné chápanie doplnku.⁴⁹

⁴⁸ KARLÍK, *Doplněk* [online].

⁴⁹ KAČALA, *Doplnok v slovenčine* (1971), s. 141, ORAVEC – BAJZÍKOVÁ, *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax* (1982), s. 148–156.

V latinských gramatikách reprezentujú dopĺňovací doplnok konštrukcie so slovesami *esse, fieri, putare/putari...* a určovací doplnok konštrukcie typu *Cato senex, laeti videmur*. Nájdeme ich v českých gramatikách latinčiny, a to ako v Kořínkovej (1922), taktiež v mladšej Novotného *Latinskej mluvnici* (1957). Kořínek vo svojej *Mluvnici* (1922, s. 8, bod A) píše pri slovesách *fio, evado, videor, maneo appellor, nominor, creor...* toto: „Doplňkem přísudek se doplňuje...“ Pri spojeniach *Cato senex, Cicero consul, sciens te laedere nolui...* (s. 11, bod B) zas hovorí: „Doplňkem přísudek se určuje“. Aj v kapitole o participiách hovorí o doplnkovom participiu, ktorým sa prísudok doplňuje alebo určuje (s. 164–167).

Novotný k dopĺňovaciemu doplnku už pridal aj nový termín *vnitřní* (s. 215) a k určovaciemu doplnku *vnější* (s. 216).

Na druhej strane Špaňár a Horecký doplnok formálne nedelia na dopĺňovací, či vnútorný a určovací, či vonkajší. Staršiu „českú“ terminológiu zato používajú podobne ako Kořínek, hoci len implicitne; teda nie v definíciách, ale len zakomponovanú vo výkladových pasážach: Špaňár – Horecký ([1993], s. 153, par. 118, bod 5): „Niektorými doplnkami sa význam slovesa nedoplňuje, ale len bližšie určuje. Tieto určovacie doplnky môžu byť pri všetkých slovesách a blížia sa svojim významom príslovkovému určeniu.“ Takto je informácia o dopĺňovacej alebo určovacej funkcii doplnku síce nejakou formou prítomná, ale je neužitočná a možno dokonca mätúca.

V Heřmanského gramatike je termín doplnok uvedený v nadpise príslušnej kapitoly spolu s latinským ekvivalentom (*nomen praedicativum*) (s. 96, par. 76). Všetky podoby konštrukcií s doplnkom sú stručne podané v jednej kapitole. Autor nepoužíva ani termín doplňující, určující, ani vonkajší a vnútorný

doplnok. Používa zastaralú terminológiu (priradený, nadradený doplnok miesto zhodný, nezhodný) celkovo však je jeho výklad konzistentnejší a zrozumiteľnejší a z hľadiska grafiky užívateľsky priateľskejší ako výklad u Špaňára a Horeckého.

V moderných nemeckých učebniciach latinčiny sa konštrukcie so slovesami *fieri videri, nominari...* označujú ako predikátové, obsahujúce kopulu a predikátové meno (*Kopula, Prädikatsnomen*). Okrem toho gramatiky poznajú *Prädikativum*, ktoré presne zodpovedá slovenskému doplnku.⁵⁰ Veľmi starostlivo teda rozlišujú dva typy doplnku. Na druhej strane staršia Kühnerova učebnica *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache* (1878), ktorú mohol mať k dispozícii Špaňár,⁵¹ rozlišuje *prädikatives Adjektiv oder Substantiv*, ale len pri sponových a polysponových slovesách.⁵² Prípady typu *Cicero consul* terminologicky neuchopuje. Ak po tejto učebnici Špaňár – Horecký aj siahli, asi im nemohla dobre poslúžiť ako vzor a inšpirácia.

Zdá sa, že spájanie tradície a inovácie, kombinovanie vzorov, adaptovanie českej terminológie a spolupráca autorskej dvojice Špaňár – Horecký nebola, ako sme mohli vidieť, gramatike vždy na osoh. Výsledkom je nejednoznačné označenie gramatických javov, terminologická nedôslednosť a jej nesúlad s modernou slovenskou lingvistickou terminológiou, s ktorými sa používateľ gramatiky musí vyrovnávať aj vyše šesťdesiatich rokov po jej vydaní. Používanie termínu doplnok pre vetné

⁵⁰ POPOV. MENGE, *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik* (2000), s. 311, LINDAUER – PFAFFEL, *Roma* (2019), s. 94, 99.

⁵¹ Učebnica je v čiastkovej knižnici Katedry klasickej a semitskej filológie.

⁵² KÜHNER, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache* (1878), s. 5–7, 10.

členy, ktoré slovenská gramatika hodnotí ako mennú časť slovesno-menného prísudku, by mohlo u študentov spôsobiť terminologický zmätok, samozrejme, len v prípade, keby si z predchádzajúcich stupňov štúdia priniesli dobré vedomosti o tom, čo je doplnok v slovenčine. Keďže to sa stáva zriedka, tento rozpor môže prekážať skôr pedagógom.

2.3 Súčasnosť a budúcnosť výučby latinskej gramatiky na vysokých školách

Napriek tomu, že Špaňárova a Horeckého gramatika je v súčasnosti zastaraná a užívateľsky nevelmi priateľská, predsa doposiaľ nebola nahradená. Jedinou gramatikou, ktorá v česko-slovenskom priestore vyšla ako v pravom zmysle akademická gramatika latinčiny, je Panhuisova *Gramatica Latina* v preklade Lucie Pultrovej (2014), ktorá však predstavuje špecifický text.⁵³ Zatiaľ čo v Čechách sa už dávno začalo s polemikou s Novotného *Mluvnice*,⁵⁴ na Slovensku novú latinskú gramatiku nemáme. Učebnice určené pre vysoké školy, ktoré vznikli v ostatných desaťročiach, nie sú gramatikami *stricto sensu*. Sú to napospol učebnice latinčiny, v ktorých sa výkladové gramatické pasáže spájajú s cvičeniami.

⁵³ POROV. URBANOVÁ, Dirk Panhuis. *Gramatika latiny* (2015), s. 184–186.

⁵⁴ Je to zjavné z pracovného textu z latinskej súvetnej syntaxe od Petra Peňáza, používaného na Ústave klasických štúdií MU v Brne, z učebného textu *Latinská syntaktická cvičení* od kolektívu autorov pod vedením A. Bartoňka (2004 alebo iné vydania) a osobitne z Mikulovej *Syntaxe latinských vedlejších vět* (2014).

Vznikajúce vysokoškolské skriptá a učebnice stoja stále viac-menej na základoch vybudovaných Špaňárom ako autoritou, do polemiky s ktorou sa tvorca novej učebnice púšťa len opatrne. Predsa však odklon od tradície vidno. V niečom sa od špaňárovského výkladu vybraných gramatických javov odklonila už Alexandra Dekanová, a to v učebnici *Ita. Latinčina, základy* (napr. výkladom konjunktívov, podmienkových viet a pod.).⁵⁵ Pozitívne treba hodnotiť aj vysokoškolskú učebnicu H. Panczovej *Latinčina I, II*,⁵⁶ autorka v záujme zjednodušenia dokázala vystihnúť podstatu v jazykovom jave a podať ho vo svojej učebnici zrozumiteľnejšie ako Špaňár a Horecký.⁵⁷ Výraznejší či zásadnejší posun od „špaňárovej tradície“ však je zrejmy v učebnici Jany Balegovej *Cursus Latinus: Učebnica* (2022) a *Cursus Latinus: Cvičebnica* (2022). Na rozdiel od autorkiných predchádzajúcich učebníc pre výučbu latinčiny pre neodborových študentov,⁵⁸ je *Cursus Latinus* v syntaxi inovatívnejší, odpútava sa od špaňárovských poučiek a viac hľadá na novšie vzory, z nich najmä na *Syntax latinských vedlejších vět* (2014) od Jany Mikulovej

⁵⁵ Učebnica je určená aj pre samoukov, výklad čiastočne prihliada aj na tzv. priamu metódu. Učebnica prešla od svojho prvého vydania (2003 pod názvom *Latinský jazyk, základy*) drobnými úpravami a bola obohatená o slovník, ktorý zostavil E. Jirkal. Zatiaľ posledné vydanie je z roku 2015.

⁵⁶ Učebnica bola primárne koncipovaná pre študentov teológie. Predchodkyňou tejto učebnice bola iná učebnica od tej istej autorky *Ars grammatica*. Bratislava: teologická fakulta Trnavskej univerzity 2004, ktorú pozitívne v recenzii ohodnotil D. Škoviera. Pozri ŠKOVIERA, Helena Panczová, *Ars grammatica* (2006), s. 101–103.

⁵⁷ Treba oceniť jej snahu usporiadať trochu prehľadnejšie aj učivo venované doplnku. Síce sa naďalej drží tradičného špaňárovského chápania doplnku, pridala však aj správne príklady na tento jav v slovenčine. Viac PANCZOVÁ, *Latinčina I* (2019), s. 61.

⁵⁸ Ide o učebnicu *Lingua Latina. Cursus communis* (2019) a k nej prináležiace cvičebnice pre historikov, filológov a študentov filozofie, ktoré zostavila autorka spolu s F. Šimonom a A. Katreničovou.

a jej prostredníctvom na učebnice románskej, a nie len nemeckej/rakúskej proveniencie. K niektorým tradičným výkladovým postupom z oblasti súvetnej syntaxe (osobitne podmienkové súvetia v závislosti a ďalšie javy druhej a tretej závislosti) pristupuje kriticky, nahrádza ich novými, odchyľuje sa od tradičných definícií a učivo ilustruje novými alebo novo interpretovanými príkladmi. Navyše cvičebnicová časť prináša naozaj veľké množstvo príkladov.

V roku 2024 vyšli skriptá Ľudmily Eliášovej Buzássyovej *Latinská pádová syntax*. Novým je v nich práve výklad vyššie spomínaného doplnku, ktorý sa už drží v intenciách „slovenského“ chápania tejto kategórie. Za nové, resp. skôr staronové možno označiť aj zaradenie účinkového datívu ako osobitného výkladového celku a následné rozlišovanie medzi datívom účelu (*Miserunt milites auxilio...*) a datívom účinku (*Est mihi ea res usui, auxilio...*).⁵⁹ Dôvod tohto rozlíšenia spočíva vo vetnočlenskej funkcii: účelový datív je vo funkcii príslovkového určenia, zatiaľ čo účinkový datív vo funkcii mennej časti slovesno-menného prísudku.

Zaujímavým pokusom filologičiek a filológa z trnavského pracoviska Nicol Sipekiovej, Kataríny Karabovej, Jozefa Kordoša a Lenky Fišerovej bol text *Latinský jazyk. Pracovné listy na výučbu základov latinčiny* (2016). Učebný text korešponduje s prvými 19 lekciami učebnice latinského jazyka od Júliusa Špaňára a Emanuela Kettnera *Latinčina pre gymnáziá*, je však didakticky celkom novátorsky uchopený – zreteľné sú v ňom totiž najmä prvky gamizmu. Vznikol zo spolupráce s českými grafičkami,

⁵⁹ Tieto dva datívy rozlišoval František Novotný. Pozri jeho štúdiu *Latinský dativus effectivus* (1924).

špecialistkami na didaktické pomôcky Mgr. Hanou Urbanovou a Mgr. Lenkou Švecovou.⁶⁰ Materiál je síce určený primárne žiakom gymnázií a stredných škôl, ale trnavskí klasickí filológovia ho úspešne používali aj v univerzitnom vzdelávaní pri štúdiu základov latinského jazyka.

Kolekciu učebníc používaných pri výučbe latinčiny na vysokých školách dopĺňa *Latinský jazyk pre medievalistov I – III* (2013) od dvojice trnavských pedagogičiek Kataríny Karabovej a Nicol Sipekiovej.

Aspoň tých pár učebníc, ktoré tu boli spomenuté, ukazuje cestu vývoja didaktiky latinskej gramatiky – cez prax vysokoškolských učebníc. Vysokoškolské učebné pomôcky, ktoré vznikajú dnes, majú znaky moderných učebníc, a to aj pri zohľadnení skutočnosti, že výučba latinčiny a latinskej kultúry na vysokých školách v súčasnosti stále začína od nuly a sotva možno počítať s tým, že by sa situácia podstatnejšie zmenila. Zdá sa, že koncipovaním takýchto učebných textov sa vytvára priestor pre zmenu, a pritom nie je nutné zavrhnúť Špaňára. Potreba novej, akademickej gramatiky latinčiny je však viac než očividná.

⁶⁰ O tejto a iných učebniciach používaných na stredných školách pozri HAMAR – ŠIBALOVÁ, *Výchovná zložka v učebnici Júliusa Špaňára Latinčina pre gymnáziá* (2024) s. 248.

3

Lexikografia

O ambíciách a úrovni domácej národnej kultúry vrátane kultúry jazykovej vypovedá v nemalej miere existencia alebo absencia rozmanitých slovníkov.

Škoviera: *Peter Kulica*: Slovník stredovekej latinčiny.
Bratislava: slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000.
In: *Sambucus I*, 2005, s. 221.

Nevyhnutnou súčasťou poznávania a rozvíjania každého jazyka je slovník. Slovníky otvárajú dvere do sveta iných jazykov a nimi sprostredkovaných kultúr alebo do špecifického, napríklad historického obdobia života príslušného jazyka a kultúry. V modernej dobe sa zostavovaniu slovníkov často venujú väčšie alebo menšie kolektívy pracovníkov, lexikografov, ktoré – v závislosti od rozsahu a zamerania slovníka – spracúvajú excerpovaný jazykový materiál, využívajúc pri práci špecializované programy vytvorené práve pre tento účel alebo podporu technických pracovníkov. V prípade malých filológií, ktorých odbornému opisu a praktickému rozvíjaniu sa venuje len úzka komunita odborníkov, sa môže stať, že bremeno zostavenia slovníka na seba zoberie odhodlaný jednotlivec. Pritom si, prirodzene, nemôže postaviť pred seba taký cieľ, na aký by sa podujal viacčlenný kolektív.

Prekladové slovníky klasických jazykov, latinčiny a starovekej gréčtiny,⁶¹ ktoré sa na Slovensku doteraz dočkali vydania, sú napospol dielami takýchto jednotlivcov. Rozsahom sú to malé, prípadne aj stredné slovníky. Ich vznik má svoju chronológiu a svoju logiku odrážajúcu meniace sa historické a kultúrno-spoločenské podmienky.

3.1 Latinsko-slovenské a slovensko-latinské slovníky – začiatky

Prvé dvojazyčné slovníky z klasických jazykov, obsahujúce v názve prívlastok „slovenský“, vznikli v prvej Československej republike z potreby stredných škôl, preto boli koncipované s ohľadom na vtedajšiu stredoškolskú lektúru latinských autorov prednostne klasického obdobia rímskej literatúry. V dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia vyšli zhodou okolností dva takéto slovníky. Prvým bol *Slovník latinsko-slovenský* od stredoškolského pedagóga Petra Tvrdého,⁶² ktorý vyšiel v Ružomberku roku 1923, nasledovaný slovensko-latinským dielom

⁶¹ Gréckej lexikografii je venovaná kapitola v monografii *Graeca sunt...*

⁶² Peter Tvrdý (1850 Žilina –1935, Myjava) bol jazykovedec, pedagóg, lexikograf, autor viacerých slovníkov: *Slovník latinsko-slovenský* (1923), *Slovník slovensko-latinský* (1926), *Česko-slovenský diferenciální slovník* (1922), *Slovenský frazeologický slovník* (1933), *Slovník inojazyčný* (1921, 1932) a autor zbierky *Latinské citáty a heslové výrazy* (1928). Ako slovenský národovec musel odísť z Uhorska, od roku 1874 preto študoval v cárskom Rusku, kde neskôr pôsobil ako stredoškolský profesor a aj riaditeľ gymnázia až do roku 1920, keď sa (bez manželky a detí) vrátil na Slovensko. V Rusku mu udelili šľachtický titul a Rady sv. Anny a sv. Stanislava. Po návrate sa usadil v obci Koša na fare u svojho synovca a pracoval na svojich slovníkoch a prekladoch z ruskej literatúry. Viac pozri: ŠTANSKÝ, Peter Tvrdý. *Jazykovedec, knihovník, prekladateľ, lexikograf, pedagóg* (2020), s. 80 a ŠTANSKÝ, Peter Tvrdý (2001).

z roku 1927. Rozsahom išlo o malé slovníky. Boli určené študentom gymnázií a reálnych gymnázií.

Druhý, s názvom *Latinsko-slovenský slovník pre stredné školy*, bol rozsahom bohatší než Tvrdeho slovník. Pripravil ho Alojz Wžentek,⁶³ profesor štátneho nižšieho reálneho gymnázia Hviezdoslavovho v Dolnom Kubíne⁶⁴ a Československého štátneho reformného reálneho gymnázium Viliama Paulinyho-Tótha v Turčianskom Svätom Martine⁶⁵ a na mestskom reformovanom reálnom gymnázium v českom Tišnove. Slovník vyšiel v Brne, nákladom Občianskej kníhtlačiarne v roku 1929, v čase, keď Wžentek už nepôsobil na Slovensku. Vo Wžentekovej pedagogickej a lexikografickej práci možno vidieť typický príklad výpomoci českých učiteľov prebúdzajúcemu sa slovenskému školstvu a rodiacej sa slovenskej inteligencii za prvej republiky. Jednou z foriem výpomoci bolo prispôsobovanie pôvodných českých učebných pomôcok (v tomto prípade slovníka) slovenskému prostrediu.⁶⁶

Ako pre Tvrdeho *Latinsko-slovenský slovník*, tak aj pre ten Wžentekov bol hlavnou inšpiráciou *Latinsko-český slovník* od profesorov Pražáka, Novotného a Sedláčka (pravdepodobne

⁶³ Wžentek bol aj prekladateľom z latinčiny do češtiny. Preložil Ciceronove *Rozmluvy Tuskulské I* (Praha: Springer 1915, 1925). Napísal učebnicu *Dejiny literatúry rímskej k potrebe stredných škôl slovenských*. Praha: Nákladom Českej grafickej Unie 1927.

⁶⁴ „Ročná zpráva“ tohto gymnázia z roku 1922/1923, s. 3, uvádza, že Wžentek bol aj triednym učiteľom I. triedy a správcom učiteľskej knižnice a knižnice „pauperum“, čo bývala požičovňa kníh pre chudobných žiakov.

⁶⁵ Wžentek je uvedený ako profesor gymnázia v roku 1919. <https://gvpt.sk/sk/o-n%C3%A1s/z-hist%C3%B3rie>

⁶⁶ O pomoci českých stredoškolských profesorov vzdelávaniu Slovákov v prvej Československej republike píše podrobne Nábělková v štúdiu „... radosť z roboty samej a vedomie, že prácou pre Slovensko slúžili sme republike.“ (2022).

druhé nezmenené vydanie z roku 1919). Tvrdý v *Predmluve* po pri tomto slovníku uvádza ako vzor aj K. Georgesov *Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*. Rozsahom je Wžentekov slovník oproti Tvrdého slovníku takmer trojnásobný, čo vyplýva nie tak z počtu hesiel, ako najmä z bohatšieho exemplifikačného materiálu a množstva uvedených slovných spojení. Ako píše Wžentek v závere slovníka pod nadpisom *Na pokon*, slovník obsahuje „len slovný materiál autorov na čsl. st. gymnáziách všetkých typov čítaných, čo pripomínam preto, aby som vyhnul eventuality výtkam, že jedno-druhé snáď chýba. Upozorňujem tých, ktorí slovníka toho budú používať, že preklady, ktoré podávam, nie sú vždy jedinou možnosťou, ale len návrhom, dakedy výkladom, podľa ktorého prekladateľ si preklad podľa svojej prekladateľskej osobnosti utvorí sám.“ Naproti tomu Tvrdý prosťto vymenúva jednotlivé významy tej-ktorej lexémy a len občas uvádza príklad alebo frazeologické spojenie.

Za prvej republiky tieto slovníky dostatočne saturevali potreby stredných škôl a aj klasického seminára, ktorý sa v školskom roku 1922/1923 otvoril na Filozofickej fakulte UK. Prvé desaťročia po vzniku seminára boli rokmi utvárania slovenskej klasickej filológie na základoch zrelšej českej, preto študijné kurikulá napodobňovali české (a sprostredkovane európske, najmä nemecké) vzory. Súčasťou prvorepublikovej školskej praxe bolo celkom prirodzene používanie jednak českých učebných pomôcok, jednak ich slovenských alebo československých mutácií.

Či sa v bratislavskom klasickom seminári v prvých desaťročiach jeho existencie používal rovnako Tvrdého aj Wžentekov slovník, dnes ťažko zistiť. V každom prípade Okál vo svojej správe *Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60*

uverejnenej v *Listoch filologických* (83, č. 2, 1960) medzi úlohami, ktoré v budúcnosti nevyhnutne čakajú slovenskú klasickú filológiu, uvádza potrebu napísať nový latinsko-slovenský slovník a slovník stredovekej latinčiny (s. 310), pričom *expressis verbis* spomína len Tvrdeho slovník (s. 307).⁶⁷

3.2 Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník Júliusa Špaňára a Jozefa Hrabovského

Koncepčne novšie učebné pomôcky, ktoré boli menej závislé od českých vzorov, mohli vzniknúť až vtedy, keď po druhej svetovej vojne postupne dorástla prvá generácia absolventov klasickej filológie, ktorá ostala pôsobiť v akademickom školstve a vo vedeckom výskume.⁶⁸ Preto sa aj prvý moderný slovník latinsko-slovenský a slovensko-latinský objavil až na začiatku šesťdesiatych rokov. Prvé vydanie *Latinsko-slovenského a slovensko-latinského slovníka* vyšlo v Bratislave, v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, v roku 1962.

Slovník mal síce dvoch autorov, každý z dvojice bol však autorom len jednej časti. Latinská a slovenská časť nie sú prevráteným odrazom jedna druhej, každý autor pri koncipovaní hesiel postupoval nezávisle a aj s inými cieľmi. V skutočnosti

⁶⁷ Dr. Klára Buzássyová, ktorá študovala na FiF UK slovenčinu a latinčinu v rokoch 1956 – 1961, si spomína len na prácu s Tvrdeho slovníkom a okrem toho na *Latinsko-český slovník* od Pražáka, Novotného a Sedláčka, ktorý „bol najlepši“.

⁶⁸ OKÁL, *Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60* (1960), s. 307.

sú to dva slovníky spojené do jedného celku. Slovensko-latinská časť je rozsahom menšia.

Autorom latinsko-slovenskej časti bol Július Špaňár, autorom slovensko-latinskej časti Jozef Hrabovský. Z dvojice autorov sa postupom času stal výraznejšou autorskou osobnosťou Július Špaňár, o. i. veľmi všestranný a mimoriadne plodný autor učebných pomôcok, takže slovník je dodnes všeobecne známy skôr ako „Špaňárov“ alebo „špaňarovský“ slovník; na Hrabovského autorský podiel sa nezaslúžene trochu zabúda.

Július Špaňár (1917 – 2007) pôsobil na katedre, ktorá dnes nesie názov katedra klasickej a semitskej filológie, od školského roku 1944/1945; s plným úväzkom od roku 1951, až do predčasného penzionovania k 1. 1. 1982.⁶⁹ Po revolúcii v roku 1989 s veľkým entuziazmom vypomáhal na katedre s výučbou gréčtiny.

Jozef Hrabovský (1909 – 1996) nikdy nebol zamestnancom katedry klasickej filológie na plný úväzok, hoci na to ašpiroval. Pre zlý kádrový profil totiž nebol v päťdesiatych rokoch prijatý na miesto, na ktorého obsadenie bol vypísaný konkurz a ktorým úspešne prešiel.⁷⁰ V dokumente zo zasadania katedry,

⁶⁹ ŠKOVIERA, Miloslav Okál. *Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 41, 46; idem: *Aeternum vale profesorovi Júliusovi Špaňárovi* (2007), s. 273. Pozri aj LÁBAJ – ŠIBALOVÁ, *Piae memoriae Julii Špaňára* (2018), s. 12.

⁷⁰ Po spomínanom konkurze nastúpila na miesto odbornej asistentky Etela Šimovičová, a to preradením z katedry jazykov. ŠKOVIERA, Miloslav Okál. *Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 37. Hrabovský pedagogicky pôsobil na Ekonomickej univerzite v Bratislave od roku 1958 do 1971. V nových, porevolučných pomeroch adresoval vedeniu FiF UK žiadosť o vystavenie dokladu s informáciami o jeho ustanovení za odborného asistenta na katedre klasickej filológie a o svojom pôsobení na fakulte. Odpoveď vtedajšieho prodekanu J. Hrabovskému z 20. 4. 1991 je zaradená v Hrabovského osobnom spise.

Hrabovský je autorom dvoch monografií, *Démostenés a Cicero. Dva vynikajúce vzory starovekého rečníctva*. Matica slovenská 1943 a *Marcus Tullius Cicero: Prvý najlepší*

na ktorom bol Hrabovský navrhnutý na miesto odborného asistenta a ktorý Okál adresoval 9. 11. 1956 dekanstvu FiF UK,⁷¹ je uvedený aj prehľad uchádzačových odborných a vedeckých činností. Medzi nimi sa uvádza: „V súčasnej dobe pracuje na malom slovníku slovensko-latinskom a na strednom slovníku latinsko-slovenskom.“ Z tejto správy sa dá dedukovať, že Hrabovský svoj slovensko-latinský slovník pripravoval ako nezávislý projekt. Napokon ho asi mohol uverejniť len v tandeme so Špaňárom, ktorý v danej dobe – na rozdiel od neho – nebol poznačený stigmou politicky problematickej osoby, naopak, bol čerstvým straníkom. Do akej miery Hrabovský spracoval materiál k strednému latinsko-slovenskému slovníku, nevedno.

Slovník Špaňára a Hrabovského nebol koncipovaný ako akademický slovník: v úvode ho autori určujú pre potreby žiakov všeobecnovzdelávacích a zdravotníckych škôl. Napriek primárnemu určeniu pre stredné školy si so slovníkom ešte aj dnes vystačia mnohí vysokoškolskí študenti a aj pre vedeckých pracovníkov je často automatickou prvou voľbou. Na potenciálne širokú a rôznorodú čitateľskú obec cieľili autori, ako naznačujú slová z úvodu: „Keďže [...] slovná zásoba [slovníka] obsahuje základný slovný fond tzv. klasickej latinčiny, vystačí aj pri čítaní

rečník v Európe. Bratislava: Veda 1996, a viacerých prekladov. Preložil napr. Caesarove *Zápisky o vojne v Galii*. Bratislava: Tatran 1988. Okrem toho vydal *Latinské výpovede a porekadlá*. Spolok sv. Vojtecha 1948, *Večne živé Latinské výpovede a citáty*. Bratislava: Veda 1995 a *Malú encyklopédiu starovekej gréckej a rímskej literatúry*. Bratislava: Veda 2003. Ako vidno z rokov vydania knižných titulov, jeho publikácie uzreli svetlo sveta v dvoch etapách: tesne pred vypuknutím budovania socializmu a potom v nových pomeroch po revolúcii v roku 1989. Len osvedčené Caesarovo dielo sa mohlo objaviť už v roku 1988. Zväzok *Zápisky o vojne v Galii*, *Zápisky o občianskej vojne a iné* mal popri Hrabovskom aj ďalších prekladateľov: A. Slamovú a T. Oravca.

⁷¹ Osobný spis Jozefa Hrabovského v registratúre FiF UK.

textov latinských klasických autorov vôbec. Popri tom slovník obsahuje aj niektoré bežnejšie slová predklasickej a poklasickej latinčiny, ako aj latinčiny stredovekej a novovekej spolu s niektorými základnými termínmi z chémie, botaniky, zoológie, farmácie, medicíny a práva.⁷²

Recenzent latinsko-slovenskej časti nie je v slovníku uvedený, zato Hrabovského slovensko-latinskú časť recenzovali Emanuel Kettner (1899 – 1967), spoluautor rôznych stredoškolských učebníc a cvičebníc latinčiny, a Oľga Gajdošová, ktorá v r. 1958 – 1960 pôsobila ako vedecká asistentka v Kabinete antického staroveku a medievalistiky pri Katedre klasickej filológie FiF UK.⁷³

Pri zostavovaní slovníka, ktorý je – napriek svojim fyzickým rozmerom – typom malého slovníka, vychádzali autori z rôznych existujúcich slovníkov, hoci vo svojom diele neuviedli, ktoré to boli. Išlo teda o tzv. kompilačný slovník. Takýto typ pomôcky zodpovedal aktuálnym spoločenským potrebám a konvenoval Špaňárovmu rozumnému pragmatizmu: jeho cieľom bolo zostaviť v relatívne krátkom čase s využitím dostupných vzorov rozsahom prijateľný, univerzálne použiteľný slovník. Podobne pristupoval k zostavovaniu iných učebných pomôcok, akou bola napr. aj jeho stredoškolská (neskôr gymnaziálna) učebnica *Latinčina*, ktorú napísal v spolupráci s Emanuelom Kettnerom, a rovnako aj jeho *Latinská gramatika*, ktorej spoluautorom bol Ján Horecký.

⁷² ŠPAŇÁR – HRABOVSKÝ, *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník* (1962), s. 5.

⁷³ Informácie o O. Gajdošovej sa nachádzajú v Registratúrnom pracovisku FiF UK, v zložke s názvom *Kabinet antického staroveku a medievalistiky 1953–1968*, spis *Správa o činnosti Kabinetu antického staroveku a medievalistiky* z 11. 10. 1963, nečitateľné číslo/63.

Slovník prvýkrát vyšiel v roku 1962 a dodnes sa dočkal ôsmich vydaní (r. 2012). Patrí medzi „najúspešnejšie edičné podujatia na Slovensku“. ⁷⁴ Početnosť vydaní nepochybne svedčí o tom, že slovník prešiel skúškou času a v kultúrnej oblasti je stále žiadaný, napriek na prvý pohľad marginálnemu postaveniu latinčiny v každodennom živote Slovákov. Ani opätovné vydania tohto slovníka však nedokázali zastúpiť slovník so širším záberom a s bohatšou slovnou zásobou, ktorý by spoľahlivejšie otváral cestu k čítaniu autentických textov rôznych vývojových fáz latinčiny a zohľadňoval by aj stredoveké a novoveké texty, osobitne pramenný materiál z územia dnešného Slovenska.

Ako na slovník reagovala kultúrna a akademická obec v dobe jeho prvého vydania, prípadne ďalších vydaní? Z dnešného pohľadu sa javí, že minimálne. Rozhodne autorskú dvojicu neatakovalo množstvo recenzií, ako by sa pri takom novom počine možno dalo očakávať. Určite treba hlavnú príčinu vidieť v nízkej početnosti naozaj kompetentných recenzentov na Slovensku v danej dobe. Skutočnosť, že sa nevyjadril Okál, možno vysvetliť jednak jeho pracovnou zaneprázdnenosťou, jednak asi aj nechufou k písaniu recenzie na takýto slovník, ⁷⁵ keďže sám mal pred očami obraz iného slovníkového diela (o tom v podkapitole 3.6.). Podceňiť netreba ani osobné spory, ktoré medzi

⁷⁴ ŠKOVIERA, *Aeternum vale profesorovi Júliusovi Špaňárovi* (2007), s. 275.

⁷⁵ Okál nerád písal recenzie na učebnice. Len v počiatkoch svojej kariéry, v roku 1941, napísal jednu veľmi negatívnu recenziu na stredoškolskú učebnicu latinčiny Mikuláša Meča a následne reakciu na odpoveď recenzovaného autora. Potom už takéto učebné pomôcky nerecenzoval. Viac ŠKOVIERA, *Miloslav Okál...* (2013) s. 63. Pozri aj podkapitolu 2.1 *Historické prepojenie medzi učebnicami latinčiny od slovenských a českých autorov*.

dvoma bývalými dobrými kolegami vyrástli.⁷⁶ Zdá sa, že slovník sa dočkal len dvoch recenzií Španárových českých kolegov. Jedným bol Jan Kábrt, ktorý uverejnil svoju recenziu na stránkach periodika orientovaného primárne na dianie na stredných a základných školách *Cizí jazyky ve škole* 6 (1962), 6, s. 378–379, a druhým Antonín Hartmann v akademickom periodiku *Sborník prací brněnské univerzity* 12 (1963), Řada E 8, s. 166–168.

Profil posudzovateľov vhodne koreluje so zameraním slovníka. Kábrt bol (spolu)autorom učebníc latinčiny pre stredné zdravotnícke školy, hoci napísal aj učebnicu pre vysoké školy, pre lekárske a farmaceutické fakulty a veľmi sa zaslúžil o rozvoj výučby základov grécko-latinskej odbornej terminológie na lekárske fakultách v Čechách.⁷⁷ Kábrtova učebnica pre SZŠ, ktorú napísal v spoluautorstve s Vladislavom Valachom a ktorá vyšla v slovenskej mutácii ako *Latinský jazyk pre stredné zdravotné školy* v roku 1968 (a neskoršie vydania) a neskôr vydal v ďalšej úprave v spoluautorstve s Pavlom Kucharským ako *Latinský jazyk pre stredné zdravotnícke školy* 1981 (a neskoršie vydania), je súčasťou výučby i dnes, hoci je pre požiadavky modernej výučby na tomto type škôl už zastaralá.⁷⁸

⁷⁶ O spore so Španárom píše Škoviera v monografii *Miloslav Okál...* (2013), s. 42–44. Ich počiatok našiel v rozdielnom názore dvoch kolegov na nové stredoškolské učebnice latinčiny.

⁷⁷ Kábrt vydal vysokoškolskú učebnicu *Latina pro studující lékařství a farmacie* (1958), *Latinsko-český slovník* (1957), *Lexicon medicum* (1995) a iné. Pozri <https://iforum.cuni.cz/IFORUM-2599.html>

⁷⁸ O výučbe na SZŠ na Slovensku a nových trendoch v nej píše Pavľáková a Šibalová v štúdiu *Výučba grécko-latinskej lekárskej terminológie na stredných zdravotníckych školách* (2024).

Antonín Hartmann (1910 – 2001) bol klasický filológ, ktorý väčšinu svojho pracovného života zasvätil výučbe klasických jazykov na českých gymnáziách. Najdlhšie pôsobil na klasickom gymnáziu v Brne. Od roku 1962 bol členom klasickofilologického pracoviska filozofickej fakulty brnianskej univerzity. Prekladal historické diela z latinčiny i zo starovekej gréčtiny, jeho hlavným výskumným poľom bola však didaktika latinčiny.⁷⁹ Bol teda nanajvýš povolaný na to, aby posúdil stredoškolskú učebnú pomôcku.

Obe recenzie hodnotili slovník pozitívne. Detailnejšie a konkrétnejšie sa vo svojej recenzii o slovníku vyjadril Hartmann. Prirodzene porovnával Špaňárov a Hrabovského slovník s *Česko-latinským slovníkom* trojice Pražák – Novotný – Sedláček, keďže tento lexikografický vzor bol a aj dnes je trvalo prítomný v celom českom a slovenskom akademickom priestore. Zároveň poukázal na prvky, ktorými sa od pražákovského slovníka ten špaňárovský odlišil – identifikoval v prvom rade celkové zameranie slovníka, ktoré necieli len na základný slovný fond klasickej latinčiny, ale vo väčšej miere zohľadňuje materiál stredovekej a novovekej latinčiny, základné odborné termíny z medicíny, farmácie, zo zoológie, z botaniky, chémie a práva. Toto rozšírenie však, prirodzene, išlo na úkor významovej bohatosti hesiel. Podľa Hartmanna (s. 167) Špaňár svoju časť slovníka „připravil o největší přednost slovníku Novotného, který bohatou diferenciací jemných odstínů významových, vyjádřenou i formálně číslovkami řadovými i základními, písmenami

⁷⁹ WEISSAR – MODLÍKOVÁ – NECHUTOVÁ, *Gnóthi seauton. Sto let klasických studií v Brně* (2020), s. 57.

latinské i řecké abecedy i jinými značkami, nejen dovede výstižně každou latinskou myšlenku vyslovit česky, nýbrž zároveň poučuje, jak se různé významy mohly podle sémasiologických zákonů vyvinout..." Taktiež radenie početných fráz na konci hesla považuje za neobvyklé a v niektorých prípadoch navrhuje priradenie priamo ku konkrétnemu významu určenému v štruktúre hesla. Na druhej strane však Hartmann vyzdvihol Špaňárovu nezávislosť v usporiadaní významov a v rozšírení niektorých hesiel, v uvádzaní čo najväčšieho množstva rôznych spojení a fráz podľa vzoru moderných slovníkov. Za rovnako cennú považoval Hartmann aj Hrabovského slovensko-latinskú časť. Ocenil, že obsahuje nielen knižné slová, ale aj mnoho frazeologických výrazov a rôzne moderné výrazy.

S odstupom času netreba Hartmannov posudok nijak podstatne korigovať. Azda len prízvukovať už spomenuté, že slovník obstál v previerke času. Jeho širší záber smerom k stredovekej a novovekej latinčine a rovnako aj k terminologickej latinčine – hoc aj v malom rozsahu – koreloval so „životom“ latinčiny na Slovensku a s potrebami vtedajšej (a pochopiteľne aj dnešnej) vedeckej i širšej kultúrnej obce. Keďže latinčina na území bývalého Uhorska žila v rôznych variantoch až do 19. storočia a prerastala jazykom, literatúrou, ba každodennými reáliami, bolo nevyhnutné, aby základný latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník tieto podoby života latinčiny aspoň v nejakej miere zohľadnil.

To, čo slovníku Špaňára a Hrabovského z objektívnych dôvodov chýba, ponúkajú iné slovníky. Popri latinských slovníkoch s cudzojazyčnými pendantmi je v slovenskom akademickom prostredí (i medzi študentmi) stále využívaný už spomínaný

Latinsko-český slovník trojice Pražák – Novotný – Sedláček, a to napriek skutočnosti, že čeština dnes už nie je pre slovenských študentov natoľko univerzálne zrozumiteľná, ako to bolo v druhej polovici dvadsiateho storočia. Tento slovník je stále nevyhnutný pre vedeckú prácu s antickými prameňmi, keďže heslá sú – ako to správne pomenoval Hartmann – veľmi dobre sémanticky hierarchizované a na rozdiel od špaňarovského slovníka obsahujú aj odkazy na autorov, z ktorých diel pochádzajú príslušné príklady.

Hoci špaňarovský opätovne vydávaný slovník pokrýval časť potrieb odborníkov aj širšej verejnosti zaujímajúcej sa o latinčinu, ďalšie, a to aj výsostne vedecké potreby, mal satureovať iný, rozsahom oveľa väčší slovník. Mal ním byť tzv. stredoveký slovník, ktorý viac ako dvadsať rokov pripravoval kolektív autorov z FiF UK, ktorý sa však „zoči-voči iracionálnym prekážkam vo finalizácii“⁸⁰ nikdy nedočkal vydania. Tomuto slovníku sa venujeme v osobitnej podkapitole 3.6.

3.3 Slovníky Petra Kuklicu

Možno ako istá, hoci nie dostatočná ani adekvátne náhrada za dlho pripravovaný stredoveký slovník, vyšiel v roku 2000 v SPN rozsahom nevelký *Slovník stredovekej latinčiny* od Petra Kuklicu. Kuklica bol jedným z členov riešiteľského kolektívu, ktorý v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch pracoval

⁸⁰ ŠKOVIERA, Peter Kulica: *Slovník stredovekej latinčiny* (2005), s. 221.

na vyššie spomínanom stredovekom slovníku. O tom, že by využíval materiál už zhromaždený pri tejto práci, sa síce v úvode ani bibliografii nezmienil, skúsenosti zo slovníkárskej práce mu však rozhodne nechýbali.

Spracovaná lexika v Kuklicovom slovníku bola v princípe diferenčná voči klasickej, pričom obsiahla ako európsky stredovek, tak aj uhorský. Heslá boli zostavené prosto, stručne, bez sémantického hierarchizovania a bez číslovania jednotlivých významov. Autor pracoval kompilačnou metódou. V záverečnej bibliografii uviedol jedenásť základných i stredovekých slovníkov a jednu monografiu, z ktorých čerpal. Bibliografiu uzavrel slovami: „Použité boli i mnohé ďalšie slovníky.“ Posudzovateľom slovníka pred jeho vydaním bol historik medievalista Vincent Sedlák, zodpovedným redaktorom klasický filológ Tomáš Oravec.

Autor slovníka Peter Kuklica bol klasický filológ, ale nebol špecialista na stredovek. Hoci mal isté skúsenosti zo zostavovania spomínaného slovníka na svojom domovskom pracovisku, predovšetkým z excerpovania, nemal školenie v modernej lexikografii. Niet preto divu, že slovník mal slabiny, ktoré boli jednak medievalistické, jednak lexikografické. Práve na ne poukázali recenzenti.

Edita Chrenková, lexikografka, redaktorka slovníkov, prekladateľka a publicistka, v časopise *Kultúra slova* 5 (2000) slovníku vytkla absenciu štandardného vybavenia moderného slovníka, ako sú informácie o koncepcii a spracovaní slovníka, pokyny pre používateľa, informácie o kritériách výberu lexém atď. (s. 298). Najviac jej však prekážala nejednotnosť spracovania hesiel rovnakého typu. Aj iných lexikografických výhrad bolo v recenzii dosť. K slovníku sa vyjadril kriticky aj Daniel

Škoviera, Kuklicov kolega. Autorovi vytkol v prvom rade základné chyby v abecednom radení hesiel, bezkoncepčný spôsob selekcie hesiel, v dôsledku ktorého sa do slovníka dostali okrajové lexémy, zatiaľ čo mnohé nevyhnutné, základné stredoveké pojmy, napr. z oblasti liturgie či školstva, do slovníka zaradené neboli. Ak aj potrebnú lexému podľa Škoviera v slovníku čitateľ nájde, chýbajú mu niektoré jej veľmi frekventované významy. Škoviera v Kuklicovom slovníku našiel aj nezrozumiteľné výklady, problematické významy, anomálie, gramatické chyby v slovných spojeniach, lapsusy a prekladateľské nedôslednosti. Napriek kritickým slovám však autorovu snahu ocenil, vyzdvihol pozitíva a zdôraznil užitočnosť textu ako učebnej pomôcky.

K týmto recenzentom sa pridala ešte Angela Škovierová v *Slavica slovaca* (39, č. 1, 2004, s. 86), ktorej posudok koncipovaný skôr vo všeobecnom rámci bol veľmi pochvalný.

Napriek istým výhradám recenzentov i odborných používateľov bol Kuklicov *Slovník stredovekej latinčiny* vcelku úspešným edičným počínom, pretože predstavoval užitočnú pomôcku, ktorá oslovila širšiu verejnosť. Ako klasický filológ však Kuklica viac vynikol v prekladateľskej činnosti a v popularizácii antiky ako vo vedeckej práci.

Z tohto uhla pohľadu sa preto treba možno pozerať aj na jeho *Slovník latinských skratiek*, ktorý vydal päť rokov pred vyššie opísaným slovníkom (SPN 1995). Aj ten cieľi okrem odborníkov aj na používateľov, ktorí latinčinu neovládajú alebo ovládajú málo. Jeho praktické zacielenie na latinčinu v každodennom živote, na stále prítomnú a živú minulosť vyzdvihli aj posudzovatelia Jozef Hrabovský a Ivan Masár v stručných anotáciách na prebale slovníka. „Užitočnosť a vhodnosť“ spomína v recenzii

uverejnenej v *Kultúre slova* 6 (1995) aj Ján Horecký. Škoviera v recenzii v *Slovenskej literatúre* 43, č. 1–2 (1996) popri užitočnosti akcentuje praktickosť a poučnosť. Keď však príde na odbornosť, nájdú sa v recenziách aj výhrady. Horecký nemohol nepoukázať na Kuklicovu lexikografickú nepripravenosť. Z recenzie poznať prístup jazykovedca, ktorému v posudzovanom diele chýba vedecký postup, exaktné lexikografické klasifikovanie, systematickosť i vhodná voľba slovenských ekvivalentov. Škovierovi, ktorý mal bohaté skúsenosti so stredovekými i s novovekými latinskými textami, zas v slovníku chýbali mnohé frekventované skratky a dôslednosť v prekladaní analogických prvkov. Hodnotu slovníka videl ďalší posudzovateľ Jan Burian (*Auriga* 38–39 [1996/1997]) v priekopníckom charaktere publikácie, ktorý videl nielen v slovenskom, ale aj českom kontexte slovníkov tohto typu.

3.4 Slovník Marty Hlušíkovej

Aj ďalšie slovníky spracúvali nielen klasickú, ale aj stredovekú a novovekú latinčinu. V podstate špaňárovej línie sa pridržal aj *Latinsko-slovenský slovník* Marty Hlušíkovej (2003, 2. nezmene-
nené vyd. 2009), ktorý vyšiel po zhruba štyridsiatich rokoch po prvom vydaní slovníka od Špaňára a Hrabovského ako nové a nezávislé dielo. Škoviera v ňom videl pokus o stredný slovník.⁸¹ Počtom hesiel 3 000 sa však skôr blíži malému slovníku,

⁸¹ ŠKOVIERA, Peter Kulica: *Slovník stredovekej latinčiny* (2005), s. 221.

a teda aj týmto parametrom má blízko k slovníku od Špaňára a Hrabovského.

Marta Hlušíková, veľmi plodná autorka predovšetkým detskej a populárno-náučnej literatúry so zameraním na antiku,⁸² zostavila slovník na základe ponuky vydavateľa Vojtecha Mikulu z vydavateľstva Kniha-spoločník. Zostavovala ho popri povinnostiach stredoškolskej učiteľky a bez osobitnej lexikografickej prípravy. Slovník vyšiel bez autorských korektúr, zato s jazykovou korektúrou.⁸³ Autorka uviedla štyri pramene, podľa ktorých slovník zostavila: boli ním okrem slovníka Špaňára a Hrabovského Pražák – Novotný – Sedláček: *Česko-latinský slovník*. Praha 1955, Říha J.: *Křížkův slovník latinsko-český*. Praha 1889; maďarský Gyorkosy, A.: *Latin-magyar szótár*. Budapest 2000. Slovníku sa dostalo významného ocenenia, keď získal 2. miesto v medzinárodnej súťaži *Slovník roku* v Prahe v roku 2004. V roku 2009 vyšiel druhýkrát vo vydavateľstve s pozmeneným názvom (Jazykové vydavateľstvo Mikula, Bratislava 2009). Ani jedno vydanie sa – odhliadnuc od Škovierovej stručnej charakteristiky – nedočkalo odozvy v akademických kruhoch.

⁸² PhDr. Marta Hlušíková je absolventkou štúdia slovenský jazyk a latinský jazyk na UK. Pôsobila krátko ako redaktorka v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Väčšinu svojho pracovného života bola pedagogičkou na stredných školách. Z odboru klasickej filológie okrem *Latinsko-slovenského slovníka* (2003) vydala *Ab urbe condita – slovník latinských citátov*. 1. vyd. Bratislava: Kniha-spoločník 2000 a *Malá encyklopédia antickej kultúry nielen pre deti*. Bema 2001. V deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia antickou oživovala aj detský časopis *Zornička*. (Z písomnej komunikácie s Martou Hlušíkovou.)

⁸³ Zo spomienok M. Hlušíkovej.

3.5 Miloš Marek: Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku

Slovníkom, ktorý vyšiel vyslovene z akademických potrieb, bol až *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku* od Miloša Mareka (2017, 2. doplnené vydanie 2020). K slovníku vyšli *Doplňky k slovníku stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku* (2020). Autorom je historik, medievalista z Katedry histórie FF TU v Trnave. Recenzentmi slovníka boli historici Richard Marsina a Vladimír Rábik. Zameraním je slovník diferenčným slovníkom stredoveko-novovekým, pokrývajúcim slovnú zásobu obdobia od 9. do 19. storočia; jeho jadro teda už netvorí klasická slovná zásoba. Medzi spracovanými slovníkmi sa okrem *Latinsko-slovenského a slovensko-latinského slovníka* od Špaňára a Hrabovského v bibliografii uvádzajú len stredoveké slovníky.⁸⁴ Pokiaľ ide o metodiku zostavovania, nejde však zďaleka už „len“ o kompilačný slovník. Naopak, autor sa v rozhodujúcej miere opiera o excerpčný materiál rôznych listinných edícií diplomatických, naratívnych prameňov, ako aj hospodárskych písomností z územia dnešného Slovenska, cirkevných vizitácií a matrik.

⁸⁴ BARTAL, Antonius: *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae: Teubner 1901, BLAISE: *Lexicon Latinitatis mediae aevi praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*. Turnhout: Brepols 1975, DU CANGE, Carolus Du Fresne et al.: *Glossarium mediae et infimae latinitatis I–VII*. Parisiis: Didot fratres 1840–1850, FINÁLY, Henrik: *A latin nyelv szótára*. Budapest: Franklin Társulat 1884, KUKLICA, Peter: *Slovník stredovekej latinčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000, *Latinitatis mediae aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích I–II*. Praha: Academia 1992, *Lexicon Latinitatis mediae aevi Hungariae – A Magyarországi középkori latinság szótára I–VII*. Budapest: Akadémia Kiadó/Argumentum Kiadó 1983–1999, NIEMAYER, J.F. – VAN DE KIEFT, C.: *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden: Brill 2002, *Slovník středověké latiny v českých zemích I*. Praha: Academia 1977–1985, *II* ibidem 1986–1992, *III* ibidem 1995–a *Thesaurus linguae latinae* Vol. I, Fasc. I–VIII. Lipsiae: Teubner 1900–1905.

Rozsahom ide opäť o stredný slovník. Adekvátne k bohatosti materiálu má rozsah 1 317 strán a takmer 17 000 hesiel. Nechýba mu náležitý lexikografický aparát: úvod, princípy výberu a spracovania hesiel a pod. Slovník vychádza v ústrety prednostne potrebám historikov (stredovekárov i novovekárov), archivárov, ale aj odborníkov pracujúcich v odboroch, ktoré sú s históriou príbuzné.

Marekov slovník je slovníkom, ktorý sa svojím základným zameraním blíži celkom prvej koncepcii už spomínaného tzv. stredovekého slovníka, ktorá v základných črtách vznikla ešte na konci päťdesiatych rokov 20. storočia na FiF UK a ktorá prešla neskôr rôznymi modifikáciami bez toho, aby sa slovník niekedy dočkal finalizácie.

3.6 Slovník stredovekej latinčiny – veľký projekt malého pracoviska z FiF UK

Jednou z ambícií Miloslava Okála ako vedúceho katedry v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia bolo založiť pri SAV vedeckovýskumné klasickofilologické pracovisko. Napodobnil by sa tak paralelizmus vo vedeckom bádaní, ktorý úspešne fungoval v Čechách: tam dlhé roky pôsobilo samostatné pracovisko neuniverzitného typu Kabinet pro klasická studia pri ČSAV.⁸⁵ Okálov zámer v pôvodnej koncepcii nevyšiel. V roku 1957 vznikol Kabinet antického staroveku a medievalistiky ako výsledok

⁸⁵ Dnes je kabinet súčasťou Filosofického ústavu AV ČR.

istého kompromisu, pretože ho nezaradila medzi svoje ústavy SAV, ako pôvodne plánoval Okál, ale vznikol na FiF UK pri vtedajšej Katedre klasickej filológie a klasickej archeológie.⁸⁶ Do jeho pracovnej náplne však SAV istým spôsobom zasahovala, a to prostredníctvom Komisie pre medievalistiku pri vedeckom kolégiu histórie SAV a prostredníctvom jeho vedeckej rady, ktorej členmi boli aj pracovníci ústavov SAV.

Ciele kabinetu rozpisal Okál detailne do viacerých bodov, ako o tom svedčia archívne dokumenty uchovávané v Registračnom stredisku FiF UK v zložke označenej názvom *Kabinet antického staroveku a medievalistiky 1953 – 1968* a v krabici *Zápisnice zo zasadaní Katedry klasickej a semitskej filológie do roku 1977*.⁸⁷ Okál ciele sformuloval aj v neskôr vydanom rekapitulujúcom článku *Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60* uverejnenom v *Listoch filologických* 83, č. 2 (1960). Medzi vskutku početnými a detailne opísanými úlohami, ktoré Okál pre kabinet vytýčil, figuruje aj „obsiahly latinsko-slovenský slovník, slovník stredovekej latinčiny so zvláštnym zreteľom na naše literárne pamiatky, encyklopedický slovník antiky⁸⁸ atď.“⁸⁹

⁸⁶ Vzniku kabinetu predchádzal efemérny pokus založiť Oddelenie klasickej archeológie v roku 1954, ktoré zaniklo v roku 1959. Časť úloh vytýčených preň absorboval postupne kabinet. ŠKOVIERA: *Miloslav Okál. Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 39.

⁸⁷ Krabica v skutočnosti obsahuje zápisnice z obdobia 1964 – 1988 a 1990 – 1993. Sú to dokumenty z obdobia, keď KKSF bola samostatná, aj z obdobia, keď bola súčasťou Katedry románskej, klasickej a semitskej filológie.

⁸⁸ Okálovmu konceptu encyklopedického slovníka antiky sa bliži dielo, ktoré zostavil J. Hrabovský nepochybne aj pod vplyvom Okálovej autority, ktoré však – podobne ako iné Hrabovského diela – vyšlo až posmrtné, v nových pomeroch po roku 1989. Bola ním *Malá encyklopédia starovekej gréckej a rímskej literatúry*. Bratislava: Veda 2003.

⁸⁹ OKÁL, *Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60* (1960), s. 309, 310.

Naplnenie cieľov stanovených pre kabinet podmieňoval Okál príslušným kapacitným zabezpečením: „... k systematickej a dôkladne plánovanej práci bude možno pristúpiť až po zväčšení počtu pracovníkov v novozriadenom Kabinete antického staroveku a medievalistiky na FF UK.“ (s. 309). K primeranému personálnemu zabezpečeniu kabinetu však nikdy nedošlo. Katedra mala v období od konca 50. až do začiatku 70. rokov v priemere 4 alebo 5 členov prednostne zabezpečujúcich výučbu na odbore klasickej filológie i príbuzných odboroch. Počet pracovníkov kabinetu bol štandardne jeden, za druhého sa spočiatku počítal sám jeho vedúci Miloslav Okál, ktorý bol však viac než plne pedagogicky a vedecky činným zamestnancom katedry a dlhé roky aj jej administratívne nesmierne vyťaženým vedúcim. V roku 1971 bol kabinet „reorganizovaný“ na Oddelenie antického staroveku a medievalistiky,⁹⁰ pre ktoré bolo pridelené buď jedno, alebo len celkom krátkodobo, dve miesta. Napriek Okálovým opätovným žiadosťiam adresovaným vedeniu fakulty počet členov kabinetu nenarastal, rovnako ako sa vôbec nezlepšovalo ani jeho materiálne zabezpečenie, ani financie, čo Okála nesmierne frustrovalo, ako vycítiť z niektorých jeho dokumentov.⁹¹

Najmä s ohľadom na kontinuálne personálne poddimenzovanie kabinetu/oddelenia prevážila od roku 1970 medzi jeho cieľmi napokon len jedna konkrétna úloha: zostaviť *Slovník*

⁹⁰ ŠIMOVÍČOVÁ, *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 59.

⁹¹ Dokumentácia je v spomínaných zložkách *Kabinet antického staroveku a medievalistiky 1953 – 1968* a *Zápisnice zo zasadnutí Katedry klasickej a semitskej filológie do roku 1977*.

stredovekej latinčiny na Slovensku.⁹² K tomuto rozhodnutiu dospela Komisia pre medievalistiku pri Vedeckom kolégiu SAV v decembri roku 1968. FF UK toto rozhodnutie odobrila a zaraďila vypracovanie slovníka medzi tzv. fakultné úlohy.⁹³

Slovníkárské práce sa po započatí postupne prestali viazať výlučne na pracovníkov premenovaného oddelenia, ale stali sa najprv spojeným a postupne katedrovým projektom. Na katedre sa totiž výučba klasických jazykov od druhej polovice sedemdesiatych rokov zmenšovala, až sa celkom zastavila, pretože bola spoločensky neželaná.⁹⁴ Zatiaľ čo začiatkom 70. rokov mala Katedra klasickej a semitskej filológie spolu s oddelením 9 pracovníkov, z toho 2 profesorov (Okál, Špaňár), po násilných redukčných „reformačných“ zásahoch ostali na pracovisku v roku 1979 len 4 klasickí filológovia, z toho dvaja učitelia: Etela Šimovičová a Peter Kuklica a dvaja odborní pracovníci: Július Špaňár⁹⁵ a Alexandra

⁹² ŠIMOVIČOVÁ, *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 59, ŠKOVIERA, Miloslav Okál.... (2013), s. 40.

⁹³ Šimovičová menovite uvádza fakultné úlohy UK 26 a UK 66: *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 59.

⁹⁴ Koncom šesťdesiatych rokov sa na štúdium latinčiny hlásil nebyvalý počet uchádzačov a FiF UK otvorila niekoľko po sebe idúcich ročníkov s počtom študentov presahujúcim pol stovky. V dôsledku normalizačnej reformy, ktorá zasiahla do výučby latinčiny ako na vysokých, tak aj na stredných všeobecnovzdelávacích školách, „úväzky pracovníkov katedry, predtým presahujúce únosnú mieru, klesli postupne na nulu.“ MALLÁ (Dekanová), *Za PhDr. Evou Vajčíkovou* (1996), s. 70.

⁹⁵ Po tom, čo upadol do politickej nemilosti a bol zbavený pozície univerzitného profesora, Špaňár nesmel vyučovať ani publikovať. V r. 1979 našiel útočisko práve v kabinete/oddelení. Nebol teda riadnym členom katedry. Formálne začlenený ako pracovník kabinetu/oddelenia mal v podstate pozíciu brigádnika. ŠKOVIERA, *Sedemdesiat rokov klasickej filológie na filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave* (1996), s. 17, BUZÁSSYOVÁ, *Classical philology in Slovakia during the communism period* (2013), s. 135.

Mallá (Dekanová).⁹⁶ Ako tzv. malý odbor bola klasická filológia od roku 1978 pričlenená k veľmi početnej a komplikovanej katedre romanistiky.⁹⁷ Vedenie klasickofilologického oddelenia sporej Katedry klasickej, románskej a semitskej filológie pripadlo po demonštratívnom predčasnom odchode M. Okála do dôchodku Etele Šimovičovej.⁹⁸ V roku 1980 oddelenie prestalo existovať aj formálne.⁹⁹ Po Špaňárovom odchode do dôchodku k začiatku roku 1982 na katedru nastúpila Jana Bartosiewiczová. V tomto zložení fungovala katedra aj v školskom roku 1986/1987, keď sa prvýkrát po dlhej pauze zas otvorilo štúdium odboru, a to ako pedagogické štúdium v kombinácii slovenčina – latinčina. V roku 1987 odišla Šimovičová do dôchodku, dvakrát si však ešte predĺžila pracovný pomer na čiastočný úväzok, ako dôvod v žiadosti uvádzajúc aj potrebu pokračovať v prácach na slovníku.

Po politických zmenách v roku 1989, ktorých pozitívnym dôsledkom bolo obnovenie pravidelnej výučby latinčiny a klasickej gréčtiny, práce na slovníku ustali, pretože muselo dôjsť k presunu oklieštených pracovných kapacít z prác na slovníku jednak do pravidelnej výučby, jednak do inak zameraných vedeckých aktivít.¹⁰⁰

⁹⁶ Dekanová na katedru nastúpila v roku 1975 na nepedagogické miesto, neskôr, po materských dovolenkách, pôsobila na katedre súvisle od roku 1979 až do decembra roku 2012.

⁹⁷ ŠKOVIERA: *Sedemdesiat rokov klasickej filológie...* (1996), s. 17, BUZÁSSYOVÁ – JURÍKOVÁ, *Daniel Škoviera – biografický portrét* (2018).

⁹⁸ Spory zásadového Okála so straníčkou Šimovičovou vznikli kvôli jej ašpirovaniu na docentúru bez habilitačnej monografie, ktorá bola pre Okála *condicio sine qua non*. O Okálovom spore so Špaňárom píše ŠKOVIERA, *Miloslav Okál...* (2013), s. 42–44, so Šimovičovou ibidem, s. 50–51.

⁹⁹ ŠKOVIERA, *Sedemdesiat rokov klasickej filológie...* (1996), s. 17.

¹⁰⁰ BUZÁSSYOVÁ, *K životnému jubileu Alexandry Dekanovej* (2011), s. 238–239.

3.6.1 Práce na slovníku stredovekej latinčiny

Okál chápal prípravu lexikografických pomôcok pre rozvoj slovenskej klasickej filológie ako nevyhnutnosť. Hoci po vzniku špaňarovského slovníka bola aspoň časť dopytu po lexikografických pomôckach pokrytá, tento slovník nepochybne nespĺňal všetky Okálove predstavy, pretože v rôznych dokumentoch uchovávaných vo vyššie spomenutej zložke registratúry FiF UK či už o činnosti kabinetu, či katedry, či odboru klasickej filológie opätovne uvádza potrebu vypracovať „obsiahly latinsko-slovenský slovník“.

Dôležitým argumentom v prospech zostavenia stredovekého slovníka zameraného na teritórium dnešného Slovenska bola medziiným skutočnosť, že väčšina národných kultúr a literatúr už takýto slovníka mala. Potrebu špeciálneho slovníka pre stredoveké latinské písomníctvo konštatovalo ešte stretnutie vedcov z *Union académique internationale* v roku 1920 v Bruseli, kde sa inicioval vznik národných vedeckých tímov združených na excerpčných prácach tlačou vydaných stredovekých písomností s cieľom vydania diferenčných slovníkov stredovekej lexiky. Na tomto základe sa pripravili a vychádzali slovníky vo väčšine európskych krajín.¹⁰¹

Plánovaný stredoveký slovník mal byť pomôckou, ktorá by uľahčila prácu vedcov z oblasti „politických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych dejín obdobia feudalizmu a čiastočne

¹⁰¹ Z pracovného materiálu Alexandy Dekanovej *Elektronický latinsko-slovenský slovník stredovekej a novovekej latinčiny. Návrh projektu*. (Osobný archív Ľudmily Eliášovej Buzássyovej).

novoveku, archivárov, historikov, právnikov, pracovníkov v oblasti staršej slovenskej literatúry, v oblasti jazykovedy, školstva a knižničnej informatiky, umenovedcov atď.¹⁰² Uľahčil by cestu k bohatému archívnemu materiálu obchodných a vzdelávacích centier, baníckych miest bývalého Uhorska a ďalších.

Práce na slovníku trvali približne dvadsať rokov, od počiatku sedemdesiatych do konca osemdesiatych rokov. Spočiatku ich koordinoval Miloslav Okál spolu s činnosťou celého kabinetu/oddelenia, potom však predovšetkým Július Špaňár, využívajúc svoje skúsenosti z práce na predošlom slovníku. Po odchode Špaňára do dôchodku prešla hlavná zodpovednosť na Etelu Šimovičovú. Práce sa realizovali formou fakultných úloh, z ktorých ich vedúci podávali pravidelné správy a ktoré prechádzali oponentúrami. O prácach kabinetu a v rámci neho aj jednotlivcov, ktorým boli určené excerpčné práce na slovníku, získavame najpodrobnejšie informácie zo sedemdesiatych rokov, z pedantne vypracovaných výročných správ vedúceho katedry, Miloslava Okála a v menšom rozsahu od Júliusa Špaňára.¹⁰³ Z osemdesiatych rokov je uchovaná omnoho skromnejšia a stručnejšia agenda. Zo zápisníc zo zasadnutí katedry¹⁰⁴ z tohto obdobia vyplýva len toľko, že Šimovičová viac-menej pravidelne oboznamovala vedúceho katedry so stavom prác na slovníku.

¹⁰² ŠIMOVIČOVÁ, *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 59, 60.

¹⁰³ Okál bol vedúcim katedry v rokoch 1953 – 1968, Špaňár od šk. roku 1968/1969 do 31. 3. 1971. Potom ho opäť vystriedal Okál, ktorý vo funkcii zotrval do núteného vytvorenia spojenej katedry v roku 1978. Práce na slovníku sú zachytené dokumentmi archivovanými v Registratúrnom pracovisku FiF UK v krabici *Zápisnice zo zasadnutí Katedry klasickej a semitskej filológie do roku 1977*.

¹⁰⁴ Krabica s označením *Zápisnice zo zasadnutí Katedry klasickej a semitskej filológie od roku 1977*.

Od počiatkov prác slovník laboroval na problémy s autor-ským zabezpečením a koncepciou. Nik, kto pracoval na excerpcii, ani nik, kto na slovníku pracoval ďalej, nebol vyložene špecialista na stredovek či novovek. Aj keď sa niekto z riešiteľského kolektívu zaoberal poklasickou latinčinou, takmer výlučne to bola literárna latinčina, ktorá sa v oblasti lexiky podstatne neodlišovala od klasickej.

Všetci, ktorí boli tak alebo onak zainteresovaní na tvorbe koncepcie, si vždy uvedomovali potrebu excerptovania pramenného materiálu, ako to bolo štandardom v iných krajinách. Alexandra Dekanová k tomu uvádza:

„Nebolo však reálne zostaviť dostatočne široký vedecký tím s perspektívou dlhodobého zamestnania na jednom projekte, nehľadiac na to, že kvôli malému počtu prameňov, ktoré boli v dobe tvorby koncepcie vydané a ľahko dostupné, by excerptčné práce pre riešiteľov predstavovali namáhavú prácu s rukopismi. Okrem toho sa situácia na Slovensku, podobne ako v Maďarsku, [...] vyznačuje latinskými písomnosťami väčšieho časového rozsahu, keďže v Uhorsku sa latinčina udržala oveľa dlhšie ako jazyk vzdelancov než v ostatných európskych krajinách. Následkom toho je na tomto teritóriu množstvo latinských písomných pamiatok nielen zo stredoveku, ale aj z novoveku, čo presahovalo pôvodne stanovený časový rámec slovníka. Podobné úvahy viedli aj Komisiu pre medievalistiku pri vedeckom kolégiu histórie SAV v roku 1968, aby vypracovanie stredného slovníka stredovekej latinčiny postavilo ako prvoradú úlohu. Tu sa tiež stanovilo, že slovník sa bude robiť kompilačnou metódou na základe

už jestvujúcich slovníkov.“¹⁰⁵ Za základ pre excerpciu určila komisia slovník A. Bartala *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsiae: Teubner 1901, pretože obsahuje uhorskú latinčinu, do ktorej sféry patria popri maďarských aj slovenské kultúrne a iné pamiatky. Zoznam excerptovaných slovníkov a odborných publikácií uvádza vo svojej štúdii Šimovičová.¹⁰⁶

O voľbe metódy, započatí prác na slovníku, rozsahu slovníka, časovom harmonograme a prvých excerptných problémoch informuje správa, ktorú vypracoval v decembri 1971 Július Špaňár:¹⁰⁷

Správa o práci na slovníku stredovekej latinčiny V Bratislave 20. 12. 1971

Príprava slovníka stredovekej latinčiny

Na zasadnutí Komisie pre medievalistiku pri Vedeckom kolegiu histórie SAV 18. 12. 1968 sa uznieslo a postavilo ako prvoradá úloha vypracovať rozsahovo stredný slovník stredovekej latinčiny, ktorého potreba sa javí ako mimoriadne naliehavá.

Uvažovalo sa o metóde práce na tomto slovníku a do úvahy prichádzali 2 možnosti:

- 1. Excerptovať celé stredoveké latinské písomníctvo na Slovensku a takto pripraviť slovník stredovekej latinčiny.*
- 2. Excerptovať len jestvujúce slovníky obsahujúce materiál stredovekej latinčiny /metóda kompilačná/.*

¹⁰⁵ Z pracovného materiálu Alexandy Dekanovej *Elektronický latinsko-slovenský slovník...*

¹⁰⁶ ŠIMOVIČOVÁ, *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 61–64.

¹⁰⁷ Správu ponechávame v pôvodnom znení, bez opráv.

K bodu 1. Excerptovať celý stredoveký latinský materiál predpokladá prácu s niekoľkými ľuďmi tak asi na 30 rokov. Napríklad v Čechách sa excerptoval stredoveký latinský materiál vyše 30 rokov. Jeho spracovanie a konečné publikovanie slovníkov formou potrvá ďalších asi 20 rokov. Podobne postupovala aj práca na nemeckom slovníku stredovekej latinčiny, ktorého len vydávanie je plánované na 30 rokov. Rovnako je to aj s poľským slovníkom stredovekej latinčiny, z ktorého za 15 rokov vyšli len písmena A až D. S takým istým časovým obdobím by bolo treba počítat aj u nás pri excerptcii celého stredovekého materiálu. Z uvedených dôvodov prišlo sa aj u iných národov vydať predbežne menšie slovníky stredovekej latinčiny, ktoré by riešili terajšiu naliehavú potrebu takýchto slovníkov. Preto napríklad Holanďania vydali menší dvojzväzkový slovník stredovekej latinčiny od Niermeyera a v NSR vyjde v krátkom čase malý príručný slovník stredovekej latinčiny asi o 700 strán, ktorého autor je najväčší súčasný medievalista prof. Karl Langosch. Tento slovník je spracovaný vyslovene kompilačnou metódou. Autor excerptoval jestvujúce staršie slovníky stredovekej latinčiny.

Tieto skutočnosti ako aj naliehavá potreba príručného slovníka stredovekej latinčiny pre historikov, archivárov, slovenčinárov, latinčinárov a vôbec širšiu kultúrnu verejnosť dala podnet prijať alternatívou 2 t. j. excerptovať len jestvujúce slovníky obsahujúce materiál stredovekej latinčiny a vypracovať diferenčný slovník stredného rozsahu. Táto metóda sa pri slovníkoch bežne používa, osobitne pri slovníkoch malých a stredných, ale aj veľké slovníky sa už dnes najmä pokiaľ ide o klasickú latinčinu spracúvajú takouto metódou. Napr. známy a dobre osvedčený veľký latinsko-francúzsky slovník od autorov Benoist a Coelzer je spracovaný, ako sa doslovne na titulnej strane uvádza, podľa veľkých slovníkov Forcelliniho, Georgesa, Freunda a Klotza. Takisto aj v Čechách sa pracuje na veľkom slovníku latinsko-českom vyslovene na základe excerptcii z jestvujúcich veľkých latinských slovníkov.

Na uvedenom zasadnutí sa ďalej uvažovalo, kto by mal túto úlohu riešiť. Zo strany akadémie sa jednoznačne vyslovila žiadosť, aby sa tejto úlohy ujal vtedy

ešte jestvujúci kabinet antického staroveku a medievalistiky pri Katedre klasickej a semitskej filológie, ktorý má za predpokladu, že dostane ďalšie sily, najlepšiu možnosť túto prácu realizovať. Vtedajší vedúci kabinetu prof. Špaňár s návrhom súhlasil, žiadal však SAV, aby ho podporila pri zaisťovaní ďalších síl do kabinetu, ak by prípadne narazil na ťažkosti a prípadne na neporozumenie na fakulte, ďalej aby Historický ústav SAV dodal súpis tlačенých a rukopisných slovníkov, ktorý by zostavili pracovníci jednotlivých zainteresovaných disciplín a konečne prekonzultovať, ktoré slovníky či už tlačené alebo rukopisné treba excerpovať úplne a ktoré len konfrontačne. Ťažkosti, ktoré sa objavujú dodatočne, sa s príslušnými pracovníkmi SAV budú spoločne konzultovať. Spolu s dr. Sedlákom z Historického ústavu SAV dohodol sa vtedajší vedúci kabinetu na úplnej excerpácii týchto slovníkov:

Bartal, Langosch, Martonovo Glossarium, Szirmay, Archívni sprievodcovia, urbáre feudálnych panstiev, právnický terminologický slovník, excerpáty archívnych pracovníkov v Bratislave, niekoľko menších slovníkov, ktorých zoznam podáva Palkovič vo svojej štúdii vo Philologica X.

Konfrontačne sa budú excerpovaných tieto slovníky:

Bernolák, Palkovič, Schiller, Carpenterius, Hadvábny a niektoré menšie.

Vlastné excerpovanie sa začalo Bartalom a robí ho s. Masárová a excerpovaním Krejčíkovho, Rodopiscův latinsko-český slovníček a glosařík, ktorý robila s. Marečková. Po jeho skončení excerpuje konfrontačne Bernolákov slovník, nateraz vyexcerpovala zo 6 zväzkov 3. Excerpovanie Bartala je v takomto stave: S. Masárová excerpuje už písmeno P /str. 490 zo 722 strán/ pričom pri písmenách A až E nie sú slovenské ekvivalenty, tie sa začínajú až od písmena F. Po skončení excerpovania celého slovníka sa dopreložia heslá pod písmenami A až E.

Pri excerpovaní Bartala naráža sa na viacero ťažkostí, z ktorých uvádzam len niektoré:

1. Všeobecne chýba gramatický aparát pri heslách.
2. Význam niektorých slov nebol známy ani samému autorovi.
3. Často sa maďarský preklad odlišuje od výkladu latinského.
4. Pri niektorých heslách sa nedá zaoberať bez stručného výkladu.
5. Je tu tiež otázka slovných spojení - uvádzajú sa len citáty.
6. Výber slovnej zásoby atď.
7. Pre niektoré termíny nie sú vôbec ekvivalentné významy v slovenčine, pretože sú to technické termíny stredoveké, ktoré možno vyjadriť len opisom.

Nadhodil som len niektoré ťažkosti, ktoré sa vyskytujú pri excerpovaní osobitne Bartalovho slovníka. Budú sa riešiť konzultáciami s pracovníkmi katedry maďarčiny, histórie, archívnictva a inými. Niektoré veci bude potrebné riešiť tiež pracovnou zmluvou. Niektoré veci riešime na spoločných konzultáciách, kde sa preberajú a riešia tiež problémy aj technického charakteru.

Nechcem hovoriť zatiaľ o koncipovaní samotného slovníka, o ktorých veciach sa tiež uvažuje a premýšľa, ale až po vyexcerpovaní celého materiálu bude možné stanoviť presné zásady jeho spracovania. Samozrejme, že sa využijú všetky skúsenosti všeobecného charakteru, ktoré platia v oblasti lexikografie. Pravdepodobne sa koncipovaním slovníka bude možno začať koncom roku 1975.

Prof. PhDr. Július Špaňár CSc.

K problémom s excerptami z Bartalovho slovníka Dekanová pridáva aj spomienku reflektujúcu nedostatočnú prípravu riešiteľov pre prácu s medievistickým materiálom:

„Dochádzalo k takým nezmyslom, že napr. spojenie *processus ad invalidationem fassionis ex defectu solennitatis externae* bolo preložené ako „proces na zrušenie priznania pre nedostatoč-

nú vonkajšiu slávnosť“, pričom v skutočnosti išlo o proces na zrušenie prevodu majetku pre formálne nedostatky. Bartal bol totiž aj právnikom a v jeho glosári je množstvo právnických výrazov, ktorým nikto na katedre nerozumel... Ďalšou hroznou komplikáciou bol návrh (prijatý), aby pri slovných spojeniach (ktorých je v Bartalovi neúrekom) boli tieto spojenia uvedené pod heslom každého slova, takže vyššie uvedené spojenie sa muselo vyskytovať pod: *processus, invalidatio, fassio, defectus, solennitas, externus*.“¹⁰⁸

Excerptné práce napredovali, termín ukončenia prác sa však stále posúval. V Správe o práci na Slovníku stredovekej latinčiny za rok 1974,¹⁰⁹ keď sa po odchode E. Marečkovej z oddelenia opäť venovala excerptom len jedna pracovníčka M. Masárová, Okál uvádza, že excerpty nebude možné dokončiť v stanovenom termíne, t. j. do konca roka 1975, a ani koncipovanie slovníka do roku 1978.

V roku 1977, po oponentúre fakultnej úlohy, sa celková koncepcia plánovaného slovníka zmenila z diferenčného stredovekého na klasicko-stredoveko-novoveký.¹¹⁰ Jeho základnou kostrou sa po novom stal Špaňárov *Latinsko-slovenský slovník*, takže sa excerptovali heslá aj z neho. Zapracovanie excerpt na kostru Špaňárovho slovníka bolo odôvodnené tým, že používatelia nebudú musieť hľadať v dvoch slovníkoch. V pozadí tohto rozhodnutia bol aj ohľad na prof. Špaňára, ktorý nemal možnosť vyučovať

¹⁰⁸ Zo spomienok Alexandy Dekanovej.

¹⁰⁹ Registratúra FiF UK, zložka s označením *Zápisnice zo zasadaní Katedry klasickej a semitickej filológie do roku 1977*.

¹¹⁰ ŠIMOVIČOVÁ, *Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny* (1980), s. 64, DEKANOVÁ, *Elektronický latinsko-slovenský slovník...*

ani publikovať. Zpracovanie jeho slovníka do stredovekého slovníka bolo istou okľukou, ako ho dostať opäť na „trh“. Zároveň sa tým predĺžilo Špaňárovo pôsobenie v odbore.¹¹¹

Dekanová k tomu pridáva: „V praxi to bolo neskutočne náročné, lebo najprv si zapracovávala excerpty do Špaňára, ale zároveň si vypisovala nové a nové listky, ktoré bolo treba zaraďovať do excerpt. Ale zároveň aj do tvojich hesiel pribúdali nové a nové spojenia, takže proces konečného koncipovania sa oddaľoval a oddaľoval.“

Keď sa excerptovanie špaňárovského slovníka predsa blížilo ku koncu, rozhodlo sa doexcerptovať ešte latinsko-slovenský, tzv. Kamaldulský slovník.¹¹² Zpracovanie tohto slovníka do materiálu stredovekého slovníka nebolo osobitne prínosné. Slovník bol totiž určený na lektúru klasických autorov a obsahoval len veľmi málo hesiel presahujúcich časový rámec klasickej latinčiny. „Takto vznikol obrovský materiál, ktorý sa len veľmi ťažko ‚nalepoval‘ na základnú kostru Špaňárovho slovníka. Preto vznikol ešte po roku 1989 projekt vypracovania slovníka s prihliadnutím čo do stavby hesiel na Oxfordský slovník a Forcelliniho Lexikón. Tento projekt zanikol pre nedostatok

¹¹¹ Z komunikácie s Alexandrou Dekanovou.

¹¹² *Kamaldulský slovník* je rukopisný latinsko-slovenský slovník z 1763 s krátkym náčrtom gramatiky a pravopisu tzv. kamaldulskej slovenčiny, ktorá predstavuje variant kultúrnej západoslovenčiny. Zostavili ho v 2. pol. 18. stor. kamalduli (odtiaľ zaužívaný názov) v Červenom kláštore (dnes v katastri obce Červený Kláštor) pod názvom *Syllabus dictionarij latino-slavonicus...*; v odbornej literatúre sa používa aj názov *Lechnický slovník* (podľa obce Lechnica, do ktorej chotára kláštor v tom čase patrila, preto nazývaný aj Lechnický kláštor), ktorý zaviedol maďarský slavista Ferenc Gregor (1926 – 2014), ako aj názov *Hadbavného slovník* (podľa Š. R. Hadbavného, ktorému je pripisované jeho autorstvo). *Encyclopaedia Beliana* [online], s. v. Kamaldulský slovník.

kapacít.“¹¹³ Zdá sa, že poslednou správou o osudoch slovníka z tohto obdobia je krátky záznam zo zasadania katedry 16. 1. 1991, na ktorom Daniel Škoviera informoval o porade na ministerstve školstva, týkajúcej sa grantov. O financovanie formou grantu sa uchádzal aj tím autorov slovníka. Z neskorších udalostí vyplynulo, že neúspešne.

3.6.2 Ďalšie osudy nedokončeného slovníka

V deväťdesiatych rokoch posledná z riešiteľského kolektívu Alexandra Dekanová prišla s novou víziou, ako zachrániť roky spracúvaný lexikografický materiál, a to previesť ho do elektronickej podoby. Výsledkom mala byť úplná verzia na CD a základná verzia dostupná na internete, obe s funkciou vyhľadávania latinských aj slovenských slov a s možnosťou vkladania nových hesiel. Dekanová sa pridržala pôvodného konceptu diferenčného slovníka, teda latinsko-slovenského slovníka stredovekej a novovekej latinčiny, bez zohľadňovania slovnej zásoby klasickej latinčiny. Lexika mala byť reprezentovaná heslami vybranými predovšetkým zo slovníkov, z lexikónov a glosárov a doplnkovo aj odborných a iných publikácií, všeobecne relevantných pre latinské písomnosti stredoveku (približne od 5. storočia vrátane kresťanskej latinčiny) a novoveku (približne do konca 18. storočia) a zvlášť pre písomnosti našej proveniencie a ich slovenské ekvivalenty. Zo špaňárovského slovníka by boli obsiahnuté len neklasické slová a významy. Pri heslách malo

¹¹³ DEKANOVÁ, *Elektronický latinsko-slovenský slovník...*

byť naznačené, odkiaľ je slovo prevzaté, aby mal užívateľ možnosť nájsť doklad a podrobnejší výklad.¹¹⁴

Dekanová mala v tej dobe dostatočne konkrétnu predstavu o rozsahu slovníka, nevyhnutných prácach, o spôsobe využitia už spracovaného materiálu i riešiteľských kapacitách. Slovník mal mať okolo 48 000 hesiel a 2 400 normovaných rukopisných strán. Podľa nej boli v danom okamihu „v podstate hotové excerpčné práce vo forme abecedne zoradených excerpčných lístkov“. Medzi ostatnými prácami, ktoré ešte bolo nutné urobiť, bola nielen realizácia elektronickej podoby, ale aj koncipovanie hesiel. Mali byť určené záväzné pravidlá pre koncipovanie hesiel a podľa nich sa mali aj dorobiť menšie dodatočné excerpcie. Prác teda ostalo naozaj veľa.

V projekte Dekanová odhadla aj riešiteľskú kapacitu: práce na koncipovaní si podľa nej vyžadovali absolventov štúdia latinčiny s praxou so stredovekými a s novovekými písomnosťami, ideálne s kombináciou archívnictva alebo histórii. Predpokladala, že počet pracovníkov by mal byť 5, ale len s čiastkovou kapacitou pracovného času, takže celkovo by išlo približne o 1,5 celého pracovného úväzku. Na prípravu elektronickej podoby počítala s dvoma pracovníkmi. Pri adekvátnom technickom zabezpečení odhadla zostávajúce práce na najmenej dva roky.¹¹⁵

Projekt plánoval financovať východoslovenský podnikateľ Viliam Visokai, ani v tomto prípade napokon dobrá vôľa nestačila. K riešeniu projektu nedošlo.

¹¹⁴ DEKANOVÁ, *Elektronický latinsko-slovenský slovník...*

¹¹⁵ DEKANOVÁ, *Elektronický latinsko-slovenský slovník...*

Ani to však nebol definitívny koniec dejín tohto slovníka. O jeho vydanie prejavilo záujem vydavateľstvo odbornej, zvlášť jazykovej literatúry *Lingea*. Po dobrých pracovných skúsenostiach s Helenou Panzovou na *Grécko-slovenskom slovníku* (2012) ponúkla editorka vydavateľstva a bývalá študentka odboru latinčina M. Koleková katedre možnosť vydať slovník. Navrhla, aby heslá prepisovali študenti. Členovia katedry zaťaženi výučbou a grantovými úlohami, navyše bez adekvátnej teoretickej prípravy a praktických lexikografických skúseností, si nechceli vziať na plecia úlohu revidovať starý materiál a pustiť sa do koncipovania slovníka. Boli si vedomí, že si slovník vyžaduje ešte množstvo odborných prác, ako ich napokon dostatočne jasne sformulovala Dekanová, a nielen prepisovanie hesiel. Ponuku vydavateľstva katedra preto neprijali.

Aktuálne teda možno skonštatovať, že výsledkom dlhodobej lexikografickej práce je ohromný korpus alfabeticke radených excerpčných lístkov uchovávaných v krabiciach na Katedre klasickej a semitskej filológie.

3.7 Slovník novovekej latinčiny?

Napriek tomu, že neolatinistiku možno ešte stále vnímať ako mladú filologickú disciplínu, predsa už desaťročia vznikajú rôzne slovníky zamerané na evidovanie a opis slovnej zásoby období nasledujúcich po stredoveku. Územie dnešného Slovenska je späté s latinským jazykom v jeho najrozmanitejších sférach použitia až do prvej polovice 19. st., je teda nanajvýš žiaduce, aby bol tento jazyk čo najdetailnejšie lexikograficky spracovaný a aby sa analyzovali aj jeho interferencie s domácim jazykom.

Jediným autorom, ktorý sa problematikou lexiky latinčiny, špeciálne novolatinského obdobia, zaoberal systematicky, bol Svorad Zavarský. Pozoruhodným príspevkom do latinskej lexikografie i lexikológie novovekej latinčiny je súbor jeho piatich štúdií s názvom *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae* (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinskej literatúry slovenskej proveniencie). Zavarský sa dlhodobo venoval dielu polyhistora z Liptova, jezuitu a profesora na historickej Trnavskej univerzite Martina Sentivániho. Práca nad dielom tohto autora, ktorej nevyhnutnou súčasťou bolo excerptovanie špecifických (neklasických) latinských lexém a frazém, ho najprv priviedla k myšlienke zostaviť z diel tohto autora slovník, a potom aj k úvahe použiť metodiku zostavovania čiastkových slovníkov, viažucich sa na tvorbu jedného autora, na širšie lexikálne spracovanie latinskej spisby z územia dnešného Slovenska, ktoré by mohlo viesť k zostaveniu lexikografickej príručky.

Štúdie s názvom *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae*, označované v poradí rímskymi číslicami I až V, boli postupne uverejňované v jednotlivých číslach periodika *Slavica Slovaca*, počínajúc číslom 46, č.1 (2011) a končiac číslom 48, č. 2 (2013).

V prvej štúdii Zavarský predstavil svoj zámer. Poukázal na ťažkosti sprevádzajúce excerptovanie novolatinskej lexiky, vyplývajúce z problematickosti vymedzenia termínov klasický a neklasický, na problémy voľby autorov hodných reflektovania a iné. S vedomím týchto ťažkostí vypracoval metodiku pre výber lexém pre autorský slovník. Porovnávacím základom mu bol *Oxford Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press 1968) ako štandardná príručka klasickej slovnej zásoby. Excerptované lexémy

porovnával s relevantnou lexikografickou literatúrou, do ktorej zaradil jednak slovníky, jednak textové korpusy stredovekej a novovekej latinčiny.¹¹⁶ Súčasťou Zavorským navrhovanej metodiky zostavovania autorských slovníkov sú aj značky, skratky a odkazy na antickú literatúru. V uvedenej prvej štúdii spracoval lexiku zo Sentivániho *Dissertatio haeresiologico-polemica*, Tyrnaviae 1701, výsledkom bolo 81 hesiel.

V druhej štúdii v časopise *Slavica Slovaca* (47, č. 1, 2012) predstavil analogicky spracované excerpty z toho istého dieľa. Rozšíril zoznam zohľadňovaných lexikografických a iných

¹¹⁶ BARTAL, Antonius: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae: Teubner 1901; *Corpus Thomisticum*, <http://www.corpusthomisticum.com>; *Croatiae auctores Latini – Collectio electronica – Versio Alpha* <http://www.ffzg.hr/klafil/croala/>; Du CANGE, Carolus Du Fresne et al.: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort: L. Favre 1883–1887, <http://ducange.enc.sorbonne.fr/>; HELANDER, Hans: *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*. Uppsala: Uppsala Universitet 2004, s. 81–315; KIRSCH, Adam Friedrich: *Abundantissimum cornu copiae lingae Latinae et Germanicae selectum*. Lipsiae 1774. (CAMENA – Lateinische Texte der Frühen Neuzeit); KREBS, J. Ph.: *Antibarbarus der lateinschen Sprache*. Vierte Auflage, neu bearbeitet von F. X. Allgayer. Frankfurt a. M.: Christian Winter 1866; LEWIS, Charleton T. – SHORT, Charles: *A Latin Dictionary* (Perseus Digital Library, Tufts University); LÖFSTEDT, Bengt: *Ausgewählte Aufsätze zur lateinischen Sprachgeschichte und Philologie*. Hrsg. Walter Berschin. Stuttgart: Anto Hiersemann Verlag 2000; MASSEY, William: *Corruptae Latinitatis index: or, A Collection of Barbarous Words and Phrases, which are found in the Works of the most celebrated modern Writers in Latin*. London 1755; NIERMEYER, J. F.: *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill 1976; NOLTE, Johann Friedrich: *Lexicon Latinae Linguae Antibarbarum Quadripartitum*. Lipsiae – Helmstadii 1744. (CAMENA – Lateinische Texte der Frühen Neuzeit); PARIZ PÁPAI, Franciscus: *Dictionarium Latino-Hungaricum*. Leutschoviae 1708; *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch* nach Imm. Joh. Gerh. Scheller und Georg Heinrich. Lünemann neu bearbeitet von Karl Ernst Georges (Band I–II). Leipzig 1837–1838; SCHÖNBERGER, Franz Xaver: *Neuestes lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Hand-Lexikon* (Band I–II). Wien 1842; WAGNER, Franciscus: *Index diffusior vocum barbararum, aut minus elegantium*. In: *Universae phraseologiae latinae corpus* (mnohé vydania)/*Indiculus vel alphabetum vocum barbararum frequentioris usus, saepius a tirone perlegendum*. In: *Syntaxis ornata* (mnohé vydania). Pozri: ZAVARSKÝ, *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae I...* (2011), s. 42.

príručiek¹¹⁷ i nových skratiek použitých literárnych diel. Práve v porovnaní s novouvedenými novolatinskými slovníkmi (autorov O. Borrichius, J. Noltenius, A. F. Kirsch a kol.) posudzoval význam Sentivánim použitých lexém. Výsledkom súpisu bolo 99 hesiel.

V tretej štúdii, v čísle 47, č. 2 (2012), uverejnil excerpty z dvoch Sentivániho polemických opuskúl: *Consultatio saluberrima de reducenda stabili ac constanti tranquillitate & pace in Hungaria, per ejusdem adductionem in Unitatem Fidei ac Religionis, Tyrnaviae 1704* [CS] a *Privata et amica disceptatio, unius zelosissimi Catholici, cum quibusdam Dominis Aatholicis, de Societate JESU, in Regno Hungariae retinenda, Tyrnaviae 1704* [PAD]. Uviedol ďalšie slovníky, nezahrnuté v predchádzajúcich číslach,¹¹⁸ i nové skratky

¹¹⁷ BERNOLÁK, Antonius: *Repertorium Lexici Slavici-Bohemico-Latino-Germanico-Ungarici*. Budae 1827; BORRICHIUS, Olaus: *Cogitationes de variis linguae Latinae aetatibus*. Hafniae 1675; IDEM: *Analecta ad cogitationes de lingua latina*. Basileae 1540; Titi Lucretii Cari *De rerum natura libri sex*. Quibus additae sunt conjecturae et emendationes Tan. Fabri cum notulis perpetuis. Cantabrigiae 1675; TORTELLI, Giovanni: *Gemma gemmarum*. [S.l.] Coellen: Bungart 1501; [Electronic ed.] Trier: Stadtbibliothek 2011; HOVEN, René: *Lexique de la Prose Latine de la Renaissance*. Leiden: Brill 1994; NEBRISSENSIS, Aelius Antonius: *Dictionary Latinohispanicum et vice versa Hispanicolatinum*. Antverpiae 1560; RAMMINGER, Johann: *Neulateinische Wortliste. Ein Wörterbuch des Lateinischen von Petrarca bis 1700*. URL: <http://neulatein.de>; VALLA, Laurentius: *Elegantiarum Latinae linguae libri sex....*; MELLINIUS, Josephus Zama: *Lexicon quo veterum theologorum locutiones explicantur*. Coloniae 1855. Pozri: ZAVARSKÝ, *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae II...* (2012), s. 63.

¹¹⁸ ARNALDI-PASCHALIS SMIRAGLIA, Franciscus: *Latinitatis Italicae medii aevi lexicon (saec. V ex. – saec. XI. in.)*. Editio altera aucta addendis quae confecerunt L. Celentano, A. De Prisco, A. V. Nazzaro, I. Polara, P. Smiraglia, M. Turriani. Firenze: Sismel Edizioni del Galluzzo 2001; BLAISE, Albert: *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Turnhout: Brepols 1954, reprint 1997; LATHAM, R. E., M. A.: *Revised Medieval Latin Word-List From British and Irish Sources with Supplement*. London: The Oxford University Press, published for The British Academy 1980, reprint 2012; HOVEN, René: *Lexique de la prose latine de la Renaissance / Dictionary of Renaissance Latin from prose sources*. Deuxième édition. Leiden – Boston: Brill 2006; NIERMEYER, J. F. – VAN DE KIEFT, C.: *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Revised by J. W. J. Burgers. Leiden – Boston: Brill 2002; CHADWICK, John – ROSE, Jonathan S.: *A Lexicon to the Latin Text of the Theological Writings of Emanuel Swedenborg (1688–1772)*. Second printing of second edition. London: The Swedenborg Society 2010. Pozri: ZAVARSKÝ, *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae III...* (2012), s. 145–146.

použitých literárnych diel. Výsledkom excerptcie bolo 76 hesiel.

V štvrtej štúdii už zoznam slovníkov nerozširoval, zato uviedol opäť nové skratky mien z použitých literárnych diel. Vyexcerptoval Sentivániho *Solutiones non solutiones cujusdam pastoris Augustani Viginti quatuor dubiorum Catholicorum*, Tyrnaviae 1703 [SnS] s výsledkom nových 34 lexém. V záverečnej piatej štúdii (48, č. 2 [2013]) uviedol druhú časť excerpt z diela *Solutiones non solutiones*.... Aj teraz bolo výsledkom excerptcie 34 hesiel.

Dôležitým výstupom zo Zavorského lexikografickej práce je nielen sumár vyše troch stoviek jedinečných lexém alebo frazém s patinou hornouhorskej latinčiny, ale zdôrazniť treba aj precízny systém a metodológiu, o ktorú by sa mohli oprieť jeho prípadní nasledovatelia. Možno len ľutovať, že na Slovensku nie je početnejšia komunita neolatinistov, ktorí by sa do zostavovania podobných autorských slovníkov pustili spolu so Zavorským. Zavorského hesláre zostali nateraz nielen zaujímavým a inšpiratívnym pokusom, ale aj prameňom, po ktorom prirodzene siahol aj Miloš Marek vo svojom *Slovníku stredovekej a novovekej latinčiny* (2017, 2020).

Tak sa dostávame k bodu, v ktorom treba stručne zhrnúť hlavné charakteristiky tvorby latinsko-slovenských a slovensko-latinských slovníkov na Slovensku.

Ak by sme mali určiť prvý spoločný znak slovenskej latinistickej lexikografie, tak by ním bol autor jednotliviec. Jednotlivec, ktorý čelí jednak bohatstvu slovnej zásoby mŕtveho klasického jazyka, jednak metodológii náročnej slovníkárskej práce. To, ako sa s týmito dvoma oblasťami úloh vysporiadal ten či onen autor,

záviselo od jeho odbornej pripravenosti, usilovnosti, ale aj externých činiteľov. Postava autora jednotlivca prirodzene determinovala veľkosť slovníka. Lexikografické pomôcky z oblasti latinského jazyka, ktoré na Slovensku vznikli, sú napospol malého alebo stredného rozsahu.

Ďalším spoločným znakom je priekopnícky charakter. Každý zo spomínaných moderných slovníkov, za ktoré považujeme slovníky, ktoré vznikli po druhej svetovej vojne, bol prvým svojho druhu. Napriek tomu však v tomto modernom období vidno dve etapy: prvú reprezentujú zakladatelia Okál, Hrabovský a Špaňár. Zatiaľ čo Okál vytýčil pre klasickú filológiu hlavné slovníkárské ciele, z ktorých niektoré boli za daných historicko-spoločenských okolností možno priveľké, a stál za ideou stredovekého slovníka, Špaňár si postavil dosiahnuteľný cieľ a napísal veľmi dobrý a dodnes neprekonaný malý latinsko-slovenský slovník, Hrabovský zas napísal malý slovensko-latinský slovník podobných kvalít.

Druhá etapa tvorby moderných slovníkov prišla až približne štyridsať rokov po špaňárovskom slovníku, teda okolo roku 2000 (a neskôr), a priniesla aj slovníky stredného typu: Hlušíkovej slovník (stojaci na hranici malého a stredného slovníka) a dlhoočakávaný slovník stredovekej a novovekej latinčiny z nášho územia od M. Mareka. Samostatne stoja dve krátke slovníkové príručky P. Kuklicu.

Pokiaľ ide o autorov, v prvej etape to boli, prirodzene, pracovníci FiF UK, kým v druhej etape sa prihlásil o slovo aj pracovník Trnavskej univerzity a jedna autorka pôsobiaca mimo akademickej sféry.

Hlavným charakteristickým znakom moderných latinských slovníkov je prekročenie časového rámca slovnej zásoby

klasickej latinčiny. Skutočnosť, že tieto slovníky reflektujú aj (alebo v dvoch prípadoch výhradne) slovný fond stredovekého a novovekého obdobia, nevyhnutne vyplynula z povahy slovenskej kultúry, v ktorej latinčina slúžila ako prostriedok na výmenu vedeckých poznatkov aj kultúrnych hodnôt až do 19. st., a rovnako aj zo špecifik slovenského jazyka – podmienených uvedenými historickými skutočnosťami –, v ktorom je latinské lexikálne dedičstvo väčšmi prítomné ako vo väčšine ostatných slovanských jazykov.¹¹⁹

V otázke pokrytia spoločenských potrieb dostupnými slovníkmi nemožno nevidieť lakúny. Ak aj môže byť širšia verejnosť vcelku spokojná s lexikografickými príručkami, ktoré sú v latinčine dostupné, odborná verejnosť intenzívne vníma dezideráta. Hoci Marekov slovník v mnohom nahradil nikdy nedokončený slovník kolektívu autorov z FiF UK, ktorý sa stal obeťou personálnych prestavieb a nových pracovných výziev pri prechode k novým spoločenským pomerom po novembri 1989, slovenčina stále nemá ani vo výhľade taký stredný latinsko-slovenský slovník, ktorý by plnohodnotne uspokojil ako potreby klasických filológov, tak odborníkov z príbuzných disciplín.

¹¹⁹ BUZÁSSYOVÁ, *Načo nám je dnes latinčina* (2017), s. 63–65, s odkazmi na ďalšiu sekundárnu literatúru. Zavarský v štúdií *Výskum slovensko-latinských a slovansko-latinských vzťahov v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV* (2016) poukazuje na podobne dlhú prítomnosť latinčiny v úradnom používaní u Chorvátov.

Poznámka:

V tejto kapitole sme nevenovali pozornosť slovníkom, ktoré sú súčasťou učebníc, ako napríklad Jirkalov *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník* k učebnici Alexandry Dekanovej *Ita. Latinčina, základy* (Enigma 2015 a iné vydania), ani slovníkom k antickým autorom, akým bol napr. slovník Andreja Kalaša a Ulricha Wollnera: *Titus Lucretius Carus: De rerum natura – Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava: Univerzita Komenského 2008. Rovnako odborníkom z konkrétnych disciplín prenechávame na posúdenie slovníkárstvo z oblasti latinskej medicínskej, farmaceutickej, botanickej či inej terminológie.

4

Fonetika a fonológia latinčiny

Výskum v oblasti zvukovej roviny latinského jazyka sa nadviazoval na jediný menom, a to menom Jána Horeckého. Do dejín jazykovedy klasických jazykov sa Horecký najvýraznejšie zapísal tým, že reagoval na podnety dvoch významných fonologických teórií 20. storočia a využil ich na opis latinského a gréckeho fonologického systému: prvým bol štrukturalizmus a druhým generatívna metóda. V novom tisícročí sa výskum zvukovej roviny odvíjal dominantne v intenciách jazykovej diachronie a priniesol jednak výsledky z problematiky latinskej synkopy vokálov, jednak výsledky z dejín antického bádania o zvukovej rovine.

4.1 Ján Horecký a jeho fonologický výskum

Výsledkom aplikovania metódy štrukturalizmu na latinčinu boli dva Horeckého výstupy: monografia *Fonológia latinčiny*,¹²⁰ ktorá vyšla v Bratislave, vo Vydavateľstve Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1949, a štúdia *K otázke geminát v latinčine/Les*

¹²⁰ V súlade s dobovými pravopisnými pravidlami sa v názve nachádza slovo fonológia písané ako „fonologia“.

gémínés en Latin, ktorá vyšla krátko pred monografiou, v prvom čísle štrukturalistického časopisu Bratislavského lingvistického krúžku *Recueil linguistique de Bratislava* v roku 1948.¹²¹ Obe práce boli uverejnené s obsiahlym francúzskym resumé. Neskôr uverejnil v zborníku FiF UK *Graecolatina et Orientalia* 5 (1973) kratšiu štúdiu v generatívnom duchu *Das phonologische System im klassischen Latein*. Generatívnu metódu aplikoval aj na starogrécky jazykový materiál v štúdiu *Zvuková stavba starej gréčtiny* uverejnenej v *Jazykovednom časopise* 45 (1994).¹²²

Fonológiu latinčiny Horecký plánoval ako svoju habilitačnú prácu.¹²³ Rok 1949, v ktorom bola publikovaná, však už znamenal zvrat v prístupe k štrukturalistickej metodológii i činnosti Bratislavského lingvistického krúžku, ktorého bol Horecký členom. V dôsledku ideologického tlaku, ktorý postupne silnel po roku 1948, bol Bratislavský lingvistický krúžok zlikvidovaný a štrukturalisti obviňovaní z buržoázneho nacionalizmu. Časť z nich sa tak alebo onak prispôsobila novým pomerom, niektorí celkom prestali pôsobiť vo vede. Horeckého *Fonológia latinčiny* sa stala pre habilitáciu neprijateľnou. Ostala však jeho najvýraznejšou prácou ako klasického filológa.

¹²¹ Podkladom štúdie o geminátach bola prednáška, ktorú predniesol Horecký v Bratislavskom lingvistickom krúžku 11. 2. 1946. VYKYPĚLOVÁ, *Bratislavský lingvistický krúžok (Pressburger Linguistenkreis): Die Grunddaten* (2005), s. 186. Tam aj ďalšie odkazy na zdroje informácií o prednáške. Horeckého pôsobenie v kontexte zrodu a ranej fázy štrukturalizmu v slovenskej jazykovede predstavuje Ďurovič, *Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a bratislavský lingvistický krúžok* (2000).

¹²² Štúdia vyšla znovu v anglickom jazyku pod názvom *Sound Structure of Old Greek* vo zvláštnom čísle časopisu *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online] 4 (2007) po Horeckého úmrtí.

¹²³ HORECKÝ, *Na storočnicu profesora J. M. Kořínka* (2000), s. 44.

Spojenie latinského materiálu a metodológie pražskej fonologickej školy v takom komplexnom a systematickom opise hláskoslovia, aký vytvoril Horecký vo *Fonológii latinčiny*, bolo novátorské a v dobe svojho vzniku jedinečné. Najmä pre svoj novátorský prístup zostala Horeckého fonológia bez odozvy medzi slovenskými a českými klasickými filológmi. Osobitne na Slovensku bol okruh potenciálnych kompetentných čitateľov veľmi malý, keďže slovenská klasická filológia bola vtedy stále v plienkach. Navyše odborná príprava budúcich klasických filológov prebiehala na FiF UK v tradičnom duchu, s akcentom na filologický výklad diel antických autorov, poznávanie antických literatúr, kultúr, dejín a reálií. Jazykovedná príprava – ak bola – predstavovala školenie v základoch historicko-porovnávacej jazykovedy v pozitivistickom a mladogramatickom duchu. Informácie o nových trendoch v modernej lingvistiky sa síce k mladým filológom dostávali, ale skôr cez druhú študovanú filológiu alebo cez prednášky Seminára porovnávacieho jazykospytu. Na ich aplikovanie v klasických jazykoch na Slovensku jednoducho nedozrel čas. Preto je pochopiteľné, že sa Horeckého monografia dočkala dvoch stručných recenzií len z radov slovakistov.¹²⁴ Možnosť reagovať, prípadne nadväzovať na Horeckého výskum skomplikovala aj spoločensko-politická situácia a aura ideologického nebezpečenstva, ktorá sa vznášala nad Horeckého štrukturalistickou fonológiou.

¹²⁴ Štefan Peciar reagoval recenziou v časopise *Slovo a tvar* 3 (1949), s. 149, rovnako ako Horecký bol členom štrukturalistického Bratislavského lingvistického krúžku, a Ladislav Dvonč recenziou v *Slovenskej reči* 15 (1949–1950), s. 251.

Vďaka obsiahlemu francúzskemu resumé bola však monografia našťastie sprístupnená aj zahraničiu. Krátkou recenziou na ňu reagoval A.G. Haudricourt v *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 46, č. 2 (1950), s. 89. Obsiahlejšie sa k nej vyjadril Helmut Lüdtke v *Zeitschrift für Phonetik und Allgemeine Sprachwissenschaft* 6 (1952), s. 341–343. Odhliadnuc od recenzií zareagoval na *Fonológiu latinčiny* krátko po jej vydaní aj rakúsky lingvista W. Brandenstein v štúdiu *Kurze Phonologie des Lateinischen*, uverejnenej v *Geschichte der lateinische Sprache* v r. 1951, ktorú uzatvoril slovami (s. 498), že ním predložená štúdia by nebola možná bez výskumu Jána Horeckého vo *Fonológii latinčiny* a bez jeho štúdie *Les géminés en Latin*.¹²⁵

Vo *Fonológii latinčiny* Horecký novo definoval latinský fonologický systém a preveroval ho pomocou všeobecnej fonologickej teórie, poznatkov porovnávacej fonetiky a pomocou svedectiev rímskych gramatikov interpretovaných v duchu fonologickej teórie. Určil, ktorým z hlások možno v klasickej latinčine prisúdiť fonologickú hodnotu a kde je ich miesto v latinskom fonemickom systéme. Potenciálne fonémy preveroval hjelmslevovsky, z hľadiska ich schopnosti spájať sa s inými fonémami. Fonematický (resp. monofonematický versus polyfonematický) charakter niektorých z nich preveroval aj uplatnením Trubeckého fonologických pravidiel. Jedným zo zaujímavých výsledkov jeho analýzy bolo spochybnenie fonematického statusu labioveláry /gw/ a návrh prisúdiť spoluhláskovej skupine *sw* (*suavis*, *suadeo*) status monofonémy. Uplatnením Trubeckého pravidiel

¹²⁵ Pozri Buzássyovú, *Fonológia latinčiny Jána Horeckého* (2015), s. 128.

o rozlišovaní foném a variantov foném zas Horecký dokazoval, že zo synchronného hľadiska sa polosamohlásky *j, v* prejavujú ako samostatné fonémy, hoci na základe diachronie sa hodnotia ako kombinatórne varianty k vokalicickým fonémam */i/ a /u/*. Niektoré svoje tézy formulované vo *Fonológii latinčiny* (napr. o znelosti */w/*) Horecký neskôr korigoval v generativistickej štúdii *Das phonologische System im klassischen Latein* z roku 1973.¹²⁶

V kontexte domáceho i medzinárodného latinistického výskumu ostala Horeckého monografia svojou témou a inovatívnou metódou naddlh osamotená. Až v šesťdesiatych rokoch sa cez prizmu štrukturalistickej metodológie a terminológie pozrel na druhý klasický jazyk, starovekú gréčtinu, maďarský lingvista J. Balázs, aby s jej pomocou charakterizoval multidisciplinárne pojmy starogréckej vedy.¹²⁷ Talian W. Belardi v dvoch štúdiách *Il „significato“ del phonema a Platone e Aristotele e la dottrina sulle lettere e la sillaba* zas hľadal historické základy vymedzenia fonémy a ďalších fonologických pojmov v dielach antických gréckych filozofov.¹²⁸

Pre západnú vedu skutočne objavil Horeckého prácu až francúzsky lingvista a klasický filológ C. Touratier. V obsiahlej štúdii *Statut phonologique de qu et de gu en latin classique* (1971) sa na Horeckého viackrát odvoláva (s. 235, 247, 249, 252, 253). V druhej štúdii *Linguistic en Latin* v zborníku *Langages* z roku 1978

¹²⁶ BUZÁSSYOVÁ, *Fonológia latinčiny Jána Horeckého* (2015), s. 134.

¹²⁷ BALÁZS, Józef: The forerunners of structural prosodic analysis and phonemics. *Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 15 (1965), s. 229–286.

¹²⁸ BELARDI, Walter: Il „significato“ del phonema. *Word* 23 (1967), s. 25–36, IDEM: Platone e Aristotele e la dottrina sulle lettere e la sillaba. *Ricerche linguistiche* 6 (1974), s. 1–85. Viac pozri BUZÁSSYOVÁ, *Od hlasu k hláske* (2016), s. 142.

Touratier hodnotí Horeckého fonológiu ako najkomplexnejšiu z „toho mála vskutku fonologických prác, ktoré existujú“ (s. 7). Okrem *Fonológie latinčiny* Touratier vyzdvihol aj Horeckého štúdiu *K otázke geminát v latinčine/Les géminés en Latin*.

Na Horeckého výskum nadviazal o čosi neskôr aj ďalší Francúz P. Flobert v štúdii *La réalité phonologique de /gw/ en Latin* (1987). Vďaka prácam francúzskych lingvistov sa Horeckého impulzy dostali do medzinárodného diskurzu a aj do anglofónneho prostredia. Americkí autori Devine a Stephens v práci *Two Studies in Latin phonology* (1977), s. 79 pripísali Horeckému hlavnú zásluhu na vyprovokovaní záujmu o fonematický status latinského sledu konsonantov *sw*.¹²⁹

V menej vzdialenej minulosti si význam Horeckého *Fonológie latinčiny* pripomenuli brnianski lingvisti. Podľa Taťány Vykypělovej (*Ján Horecký's Phonologie des Lateinischen* [2005]), s. 126, 127 Horeckého kniha slúži ako názorné porovnanie opisných a explanačných možností oboch klasických pražských fonológií, teda jakobsonovsko-trubeckovskej i koncepcie V. Mathesia. Bohumil Vykypěl a Ondřej Šefčík taktiež spomínajú Horeckého v kontexte s Trubeckého fonologickým výskumom.¹³⁰ Význam Horeckého *Fonológie latinčiny* a jej dobovú recepciu v zahraničí s odstupom času zhodnotila Eliášová Buzássyová v štúdii *Fonológia latinčiny Jána Horeckého* (2015).

¹²⁹ Buzássyová, *Fonológia latinčiny Jána Horeckého* (2015), s. 129.

¹³⁰ Vykypěl v recenzii na monografiu Nikolaj S. Trubetzkoy: *Russland – Europa – Eurasien. Ausgewählte Schriften zur Kulturwissenschaft* (2007), s. 354 a Šefčík v štúdii *Trubeckého „Schwesterreihen“ a jejich syntagmatické alternace* (2002), s. 40–41.

Reagujúc na druhý metodologický podnet, generatívnu metódu, uverejnil Horecký v periodiku *Graecolatina et Orientalia* štúdiu *Das phonologische System im klassischen Latein* (1973). Pre latinský fonemický inventár v nej vytvoril systém dištinktívnych príznakov, ktorý použil aj na systémový opis slovenského fonologického systému,¹³¹ vychádzajúc prirodzene z Chomského a Halleho *The sound Pattern of English* (1968). Opierajúc sa o Chomského a Halleho klasifikáciu použil dve hlavné kritériá pri definícii dištinktívnych príznakov foném: spôsob prekonávania artikulačnej prekážky a miesto artikulácie. Na ich základe vytvoril stromové grafy pre latinské obstruenty, sonóry, likvidy, glajdy a vokály (s. 100–101). Okrem toho v štúdii pokračuje v diskusii zo svojej *Fonológie latinčiny* o fonemickom statuse /f/ a /w/, /q/ a /g/ a ďalších „problémových“ fonémach a o minimálnych pároch pre ich vymedzenie.

V málopočetných radoch slovenských klasických filológov nie je veľa priamych nasledovateľov Jána Horeckého, takou alebo onakou formou sa však k nemu hlásia viacerí.

¹³¹ V bibliografii Horecký odkazuje na svoju prácu formou: „Fonologický systém spisovnej slovenčiny. In: *Zborník Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, 1973*“. Práca bola vtedy s najväčšou pravdepodobnosťou v štádiu prípravy. Horeckého fonologický opis slovenčiny vyšiel pod názvom *Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny* v *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. Jazykovedný zborník* 4. Red. L. Novák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 5–41.

4.2 Vybrané témy z diachrónej fonológie

Medzi klasickými filológmi, ktorí sa vo svojom výskume dotýkajú aj výskumných okruhov z oblasti latinskej fonetiky a fonológie, treba spomenúť Eliášovú Buzássyovú a Machajdíkovú. Obe volia pri výskume zvukovej roviny častejšie diachrónnu perspektívu. U Machajdíkovej ide dominantne o historickú fonológiu za použitia metódy lingvistickej rekonštrukcie, u Eliášovej Buzássyovej sa výskumné zameranie postupne presunulo k vybraným tematickým okruhom z perspektívy dejín lingvistiky.

V zborníku *Graecolatina et Orientalia* 31–32 (2009) Eliášová Buzássyová uverejnila štúdiu *The diachronic and synchronic framework of the Latin weakened vowels in facio : conficio : confectus*, v ktorej – odkazujúc aj na synchronný výskum Horeckého – rekapituluje niektoré synchronické a diachronické otázky spojené s tzv. zoslabovaním vokálov v latinských slovesných zloženinách. Uvedený jav porovnáva so situáciou vo falištine, ktorá zoslabovanie nepozná, a so situáciou v oskičtine a umbrijčine, ktoré poznajú len určitý druh vokalickej nestability v istom hláskovom okolí. Na uvedenom fenoméne ilustruje, že diachrónia a synchronia nemusia stáť v rozpore. Zoslabovanie vokálov vzniklo ako dôsledok meniaceho sa slovného prízvuku, ale výsledné fonologické alternácie sú už dôsledkom pôsobenia synchronných pravidiel, tak ako ich formuluje napr. generatívna gramatika.

V príspevku *Some remarks on the genitive of the Latin third declension and its Faliscan pendant* uverejnenom v zborníku *Greek and Latin from an Indo-European Perspective* 3 (2012) analyzovala rekonštruované a najstaršie doložené podoby koncoviek genitívu singuláru latinskej tretej deklinácie a obdobné faliské tvary

doložené len na dvoch nápisoch. Fonologickou analýzou protoindoeurópskych akcentovo-ablautových tried, ktoré rekonštruoval pre prajazyk Gert Klingenschmitt,¹³² a ich reflexov v latinčine a falištine potvrdila správnosť staršieho výkladu, ktorý videl pôvod latinskej koncovky *-es* v konsonantických kmeňoch.¹³³ Poskytla pádne argumenty proti výkladu Petra Schrijvera, ktorý koncovku vysvetľoval ako reflex *i*-kmeňovej koncovky.¹³⁴ Ten istý pôvod v konsonantických kmeňoch navrhla aj pre doklady genitívu singuláru vo falištine.

Barbora Machajdíkova používa metódu lingvistickej rekonštrukcie pri výskume fonologickej roviny latinčiny a jazykov s ňou príbuzných ako dominantnú metódu. Fonologická rekonštrukcia v jej štúdiách je najčastejšie bázou pre významovú rekonštrukciu vybraných jednotiek latinského a italicického lexikálneho fondu.¹³⁵ Jedna oblasť jej výskumu sa však dôsledne viaže len na zvukovú rovinu a tou je synkopa a problematika konsonantických klastrov. V spolupráci s Ľudmilou Eliášovou Buzássyovou publikovala štúdiu *Vowel deletion before sibilant-stop clusters in Latin: issues of syllabification, lexicon and diachrony*

¹³² Die lateinische Nominalflexion. In: *Latein und Indogermanisch*. O. Panagl, T. Krisch (Hrsg.). Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 1992, s. 89–135.

¹³³ K tomuto výkladu sa prikláňajú napr. SOMMER, Ferdinand: *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre: eine Einführung in das sprachwissenschaftliche Studium des Lateins*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsbuchhandlung 1914, LEUMANN, Manu: *Lateinische Laut- und Formenlehre. Lateinische Grammatik*. I. München: Beck 1963, BALDI, Philip: *Foundations of Latin*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York 2002.

¹³⁴ SCHRIJVER, Peter: Substrateinflüsse und historische Lautlehre: Latein und Sabinisch. In: *Sprachkontakt und Sprachwandel. Akten der XI. Fachtagung der indogermanischen Gesellschaft*, 17. –23. September 2000, Halle an der Saale. G. Meiser, O. Hackstein (Hrsg.) Wiesbaden: Reichert 2005, s. 573–589.

¹³⁵ Viac v kapitole 6 *Výskum latinskej lexiky a lexikálnej sémantiky*.

(2021). V nej autorky analyzujú príklady dokladajúce synkopu krátkej samohlásky pred klastrom $sT(R)$, doložené v latinčine a sabelských jazykoch.¹³⁶ V štúdiu sa otvárajú popri otázkach z oblasti historickej fonológie italických jazykov aj typologické otázky prepojené s klastrom $sT(R)$: téza o výskyte synkopy v otvorených slabikách, špecifickosť prípadov, v ktorých je s (alebo jeho alofóna z) v pozícii kódy a pod. Zohľadňujú sa prípady niektorých latinských slov, v ktorých mohol byť vokál eliminovaný aj prostredníctvom iného procesu ako synkopa *stricto sensu* (teda haplológia a pravidlo *noundinum*).

Vybrané prípady synkopy priviedli Machajdíkovú k celistvému spracovaniu tohto špecifického javu latinského a sabelského hláskoslovía. V roku 2022 vydala monografiu *Synkopa v latinčine: historické a typologické aspekty*. V kontexte opakovaného výskytu synkopy v jazykovom vývoji italických jazykov Machajdíková zameriava pozornosť na synkopu, ktorá sa odohrala v prehistorickom období, teda pred zachytením v písme. Ťažiskom práce je podobne ako v štúdiu *Vowel deletion...* analýza synkopy krátkeho vokálu v pozícii pred konsonantickou skupinou zloženou zo sykavky $/s/$, za ktorou nasleduje okluzíva a prípadne aj likvida, je však podaná v širšom komparatívnom kontexte a ilustrovaná na bohatšom materiáli. Ako ilustratívny materiál Machajdíková používa lexémy z latinčiny, oskičtiny, umbrijčiny, juhopicénciny a oinotrijčiny, pri ktorých zároveň navrhuje možnú etymológiu. Za kľúčovú otázku pre vysvetlenie synkopy v tejto pozícii považuje určenie sylabifikácie sekvencie $-VsTR-$.

¹³⁶ T reprezentuje okluzívu, R likvidu l alebo r. Tento klaster je v slovách: lat. *fēstra* (popri *fenestra*), *sēstertius*, *iuxtā*, osk. *vezkei*, *minstreis*, umbr. *etuřtamu*, *mersto*.

Hoci otázku definitívne neuzatvára, naznačuje, že /s/ v danom klastri zatvára predchádzajúcu slabiku, a vokál teda vypadáva v zatvorenej slabike.

Špecifické konsonantické klastre si Machajdíkova vyberá pre analýzu nielen z latinčiny. V štúdiu *Consonant clusters in South Picene: synchrony and diachrony* (2020) so spoluautorom Vincen-
tom Martzloffom klasifikujú konsonantické klastre doložené v juhopicénčine. Opisujú rôzne jazykové javy, ako synkopa, epentéza, asimilácia, disimilácia a sandhi, s cieľom vysvetliť fonologické (a morfológické) zmeny, ktoré buď v juhopicénčine prebiehali, alebo sa zavŕšili pred historickou fázou jej vývoja.

4.3 Dejiny bádania o zvukovej rovine

Výskumný záujem Eliášovej Buzássyovej sa od historickej fonológie presunul k dejinám bádania o zvukovej rovine v antike. Tejto téme venovala štúdiu *Stoicheion a gramma ako lingvistické pojmy zvukovej roviny* (2011), v ktorej analyzovala antické grécke pramene zaznamenávajúce doklady o vyčleňovaní elementárnej jednotky zvukovej roviny a o uvedomovaní si rozdielov medzi zvukovými a grafickými jednotkami. V štúdiu len stručne uviedla reflex gréckeho poznania u rímskych autorov, téme sa však venovala v ďalšom výskume, ktorého rádius sa postupne rozšíril do ďalších oblastí bádania o zvukovej rovine a vyústil do monografického spracovania v roku 2016. Publikácia *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči* prináša ucelený obraz o antickom skúmaní zvukovej roviny ľudskej reči v kontexte vývoja jazykového myslenia vôbec. Spolu s opisom postupného

formovania základov fonetického bádania načrtáva opis s ním spojenej terminológie. Prvým tematickým okruhom monografie je ľudský hlas ako fyziologický fenomén v kontexte iných zvukových javov a ako zvuková stránka súvislej významovej reči. Druhým okruhom je antické chápanie hlások vo vzťahu k ich grafickému označovaniu, klasifikácia hlások a princípy, na ktorých ju antickí filozofi a gramatici postavili. Do tejto oblasti patria aj doklady, v ktorých niektorí lingvisti vidia základy rozlišovania fonémy.

Oblasti novovekej, renesančnej fonetiky a princípov klasifikácie hlások v jazykovedných prácach humanistov Erasma Rotterdamského, Julia Scaligera, Petra Rama a učencov z územia dnešného Slovenska sa dotýka autorkina štúdia *The 'Phonetic Complex' in Renaissance Latin Grammar. Petrus Ramus's Dichotomies and Their Reflections in Two Vernacular Grammatical Texts* (2016).¹³⁷

Výskum zvukovej roviny latinčiny zahrňajúci jej fonetickú aj fonologickú dimenziu predstavuje interdisciplinárne teritórium, v ktorom sa stretáva klasická filológia, historicko-porovnávacia a teoretická jazykoveda. Priekopnícke postavenie v tejto oblasti patrí Jánovi Horeckému, ktorého *Fonológia latinčiny* predstavuje prvý systematický pokus o aplikáciu štrukturalistickej fonologickej teórie na latinský jazyk. Hoci domácou odbornou komunitou ostala táto práca nedocenená – čiastočne aj v dôsledku nepriaznivých spoločensko-politických okolností –,

¹³⁷ Pozri aj kapitolu 8 *Výskum latinskej a novolatinskej gramatografie a jeho význam pre dejiny lingvistiky*.

v medzinárodnom kontexte získala s odstupom času uznanie, o ktorom svedčia reakcie viacerých renomovaných zahraničných lingvistov.

Po roku 2000 sa fonologický výskum latinčiny na Slovensku rozvíjal predovšetkým v diachrónej perspektíve, pričom najvýraznejšie príspevky pochádzajú od Barbory Machajdíkovej a Ľudmily Eliášovej Buzássyovej. Ich výskumy, založené na kombinácii metód historickej a komparatívnej jazykovedy, prinášajú nové poznatky týkajúce sa vybraných špecifických javov, ako sú synkopa či morfonologická variabilita v latinskej slovesnej a mennej flexii v kontexte iných italických jazykov. Novým posunom vo výskume bola orientácia na dejiny antického a neskôr aj renesančného fonetického myslenia.

5

Výskum latinskej morfológie

Výskum v oblasti latinskej morfológie viedli slovenskí klasickí filológovia skôr v izolovaných etapách než kontinuálne a systematicky v rámci nejakej lingvistickej školy. Spadá do štyroch oblastí: pád ako morfológická kategória a význam konkrétnych pádov, význam slovných druhov, synchronná morfematická analýza a teória prirodzenej morfológie. Metodológie, ktoré pre prácu v daných oblastiach autori zvolili, možno hodnotiť v kontexte lingvistického výskumu klasických jazykov ako inovatívne.

5.1 Od významu pádov k významu slovných druhov a k sémantickej stavbe vety

Aj výskumná oblasť latinskej morfológie, podobne ako fonológia, vďaka za podnety Jánovi Horeckému a štrukturalistickej metodológii, ktorú si v počiatkoch svojej lingvistickej kariéry osvojil. V Bratislavskom lingvistickom krúžku predniesol 11. 3. 1946 prednášku o latinskej a gréckej pádovej sústave¹³⁸ a v nadväznosti na ňu uverejnil v roku 1948 v periodiku *Linguistica Slovaca*

¹³⁸ PAULINY, *Bratislavský lingvistický krúžok* (1947), s. 30.

štúdiu *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine*.¹³⁹ V nej vychádzal z Jakobsonovho chápania pádu ako morfolologickej kategórie, v rámci ktorého bol pádový systém určený v prvom rade vzťahmi a opozíciami medzi konkrétnymi pádmami. Horecký charakterizoval latinské pády podľa Jakobsonových kritérií zasiahnutosti slovesným dejom, resp. nesamostatnosti; vyjadrenia rozsahu účasti na vetnej výpovedi, resp. jej obmedzenia, a podľa centrálneho alebo periférneho postavenia vo výpovedi.¹⁴⁰ Do opisu zahrnul aj problematiku pádového synkretizmu.

Horeckého opis si o štyridsať rokov pripomenuli Alla Bémová, Jarmila Panevová a Petr Sgall v štúdiu venovanej najvýznamnejším výsledkom vedeckého bádania v oblasti významu pádov *Znova k významu prostých a předložkových pádů* (1989).

K výskumu latinských pádov sa Horecký vrátil päťdesiat rokov po uverejnení štúdie *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine* a v aktualizovanej a redukovanej podobe ju uverejnil približne v rovnakom čase v dvoch jazykových mutáciách, vo francúzskej a v anglickej. Francúzska mutácia *Contribution à la discussion sur la valeur d'ensemble des cas en latin/Príspevok do diskusie o celostnej hodnote pádov v latinčine* vyšla v zborníku *Graeco-latina et Orientalia* 25–26 (1997), anglická v zborníku venovanom českej lingvistke Jarmile Panevovej pod názvom *Once Again on the Entirety Meaning of Cases in Latin* (1998). Štúdia v angličtine vyšla znova s pozmeneným názvom *Once Again on the Holistic*

¹³⁹ VYKYPĚLOVÁ, Bratislavsky lingvistický krúžok (Pressburger Linguistenkreis): *Die Grunddaten* (2005), s. 187. Tam aj ďalšie odkazy na zdroje informácií o prednáške.

¹⁴⁰ K týmto kritériám pozri štúdiu Romana Jakobsona *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Travaux du cercle linguistique de Prague* 6 (1936), s. 240–288.

Meaning of Cases in Latin vo zvláštnom čísle časopisu *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online] 4 (2007) venovanom Jánovi Horeckému po jeho úmrtí.

Svoj pôvodný výskum Horecký doplnil a spresnil okrem iného aj s prihliadnutím na korekcie a poznámky, ktoré mal k jeho opisu Ján Taraba a formuloval ich v dvoch štúdiách z osemdesiatych rokov 20. storočia, publikovaných v zborníku *Graecolatina et Orientalia: Quelque principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin classique/Niekoľko zásad štúdia sémantiky pádov v klasickej latinčine* (1987) a *Valeurs d'ensemble des cas et rôles sémantiques (avec application aux nominatifs et accusatifs latins)/Celostné významy a sémantické funkcie pádov (s aplikáciou na latinský nominatív a akuzatív)* (1989).

Pre Tarabu, vzdelaním latinistu a romanistu, bol Horecký trvalým inšpirátorom. Podobne ako Horecký, aj Taraba reagoval na moderné lingvistické trendy a nové teórie a aplikoval ich popri francúzskom jazykovom materiáli aj na latinčinu. V počiatkoch, ako svedčia jeho dve vyššie spomenuté štúdie z osemdesiatych rokov, sa sústredil na výskum problematiky významu pádov.¹⁴¹ Tak ako Horeckého, aj jeho si získala štrukturalistická metodológia, ako je zrejme zo štúdie *Quelque principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin classique* (1987). V nej vychádzal zo vzájomnej konfrontácie predlokalistickej a lokalistickej koncepcie významu pádov so štrukturálnymi metódami opisu pádov. Používajúc latinský materiál, riešil principiálny problém dvoch

¹⁴¹ Horecký bol školiteľom Tarabovej kandidátskej dizertačnej práce s názvom *K problematike systémovo-štruktúrneho opisu prepozicionálneho systému modernej francúzštiny* (1981). Okrem iného ich spájala aj láska k vínu a jeho pestovaniu.

prístupov: prisúdiť pádu jednu a tú istú hodnotu nezávisle od jeho syntagmatického prostredia, čo korešponduje s prístupom Hjelmsleva,¹⁴² Jakobsona¹⁴³ a rovnako aj Horeckého,¹⁴⁴ alebo prezentovať syntax pádov tak, že nie sú úzko závislé od morfológie, čo bol prístup zastávaný Kurylowiczom, Perrotom, Touratierom a najmä Fillmorem.¹⁴⁵ V štúdii Taraba definoval vlastný význam pádov pomocou základného kategoriálneho príznaku účasti, ktorú chápal ako špecifickú formu vzťahu medzi objektmi mimojazykovej skutočnosti. Taktiež zásadne rozlišoval medzi vlastným významom pádu a významom predložky.

Na to, aby zodpovedal podobné otázky, ktoré si kládol v štúdii *Quelque principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin* (1987), Taraba využil aj metódy generatívnej gramatiky. V štúdii *Valeurs d'ensemble des cas et rôles sémantiques...* (1989) zisťoval, či existuje vlastná hodnota pádu nezávisle od lexikálneho kontextu a povrchovej syntaktickej štruktúry vety, v ktorej funguje ako relačný prvok. Na podklade diskusií s Hjelmslevom, Jakobsonom (opäť i Horeckým) a Kurylowiczom navrhol pre frastickú úroveň klasickej latinčiny metódu opisu vzájomnej závislosti morfológických kategórií (pád nominatív a akuzatív),

¹⁴² *La catégorie des cas I-II. Etude de grammaire générale*. Aarhus: Universitetsforlaget 1935–1937.

¹⁴³ *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre* (1936).

¹⁴⁴ *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine* (1946–1948).

¹⁴⁵ KURYLOWICZ, Jerzy: Le problème du classement des cas. *Biuletyn Towarzystwa Językoznawczego* 9 (1949), s. 20–43, IDEM: *The inflectional categories of Indo-European*. Heidelberg: Winter 1964, PERROT, Jean: Le fonctionnement du système des cas du latin. *Revue de philologie* 40 (1966), s. 215–222, TOURATIER, Christian: Quelques principes pour l'étude des cas (avec l'application à l'ablatif latin). *Langages* 50, 12e année (1978), s. 98–116, FILLMORE, Charles. J.: The Case for Case. In: *Universals in Linguistic Theorie*. E. Bach, R. Harms (eds.). New York: Holt, Rinehart, and Winston 1968.

kategórií syntaktických a sémantických, týkajúcich sa základnej štruktúry vety. Pády chápal ako morfosyntaktické ukazovatele všeobecných sémantických funkcií participantov: ľavointenčného efficiensa a pravointenčného paciensa.¹⁴⁶ Štúdia je hodnotná okrem iného aj kvôli historickému prehľadu chápania pádov, počnúc dielami antických gréckych filozofov a končiac lingvistickými teóriami 20. storočia, z ktorých sa dostáva osobitná dávka pozornosti štúdiám Heinza Happa.¹⁴⁷

Tarabov výskum zotrval nadtľho koncentrovaný na jeden konkrétny slovný druh, predložky, a to rovnako latinské ako francúzske. V štúdiu *Etude sur les valeurs intrinsèques des prepositions latines*/Štúdia o vlastných významoch latinských predložiek publikovanej opäť vo fakultnom periodiku *Graecolatina et Orientalia* 19–20 (1990) v polemike s tradičným výkladom z gramatik klasickej latinčiny, ktoré sa obmedzujú na klasifikačnú analýzu kontextových významov latinských predložiek, hľadal ich vlastné významy. Predstavil štruktúrny opis sémantiky latinských predložiek s využitím metódy psychosystematických reprezentácií, vybudovaných na pojmoch jednoduchá a dvojité hranice, orientovanosť hranice a zámerný bod. Výsledkom opisu je to, čo Taraba pomenúva ako „dôsledne akinetická definícia systémoveho štruktúrneho významu jednotlivých predložiek“ (s. 69).

¹⁴⁶ Túto Tarabovu štúdiu uvádzajú Jaume Mateu a Renato Oniga v stručnom prehľade o výskume v oblasti latinskej syntaxe s využitím generatívnej metódy: *Latin Syntax in Fifty Years of Generative Grammar* (2017), s. 8.

¹⁴⁷ *Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen*. Göttingen: Vandenhoeck-Ruprecht 1976, *Syntaxe latine et théorie de la valence: essai d'adaptation au latin des théories de L. Tesnière. Langages* 50, 12e année (1978), s. 51–72.

Opisu systémovo-štruktúrnych významov primárnych latinských predložiek sa Taraba venoval aj v štúdií *Recherches sur la symetrie fonctionnelle des prépositions latines*/K otázke funkčnej symetrie latinských predložiek (1993). Ide už o systémovo funkčný opis, v rámci ktorého podrobuje funkčnej analýze opozitívne dvojice predložiek *ad – ab*, *in – ex* a *sub – supra*. Pri skúmaní priestorových vzťahov medzi predložkami používal nástroje kognitívnej lingvistiky. Bezpochyby čerpal aj z poznatkov a postupov, ktoré si osvojil pri vypracúvaní svojej kandidátskej dizertačnej práce *K problematike systémovo-štruktúrneho opisu prepozicionálneho systému modernej francúzštiny*, ktorej školiteľom bol Ján Horecký.

5.2 Synchronna morfematická analýza vo vzťahu k diachrónnej slovotvornej analýze

Aj za synchronnou morfematickou analýzou stojí impulz, ktorý vzišiel od Jána Horeckého, a tak, ako to bolo v iných oblastiach jeho výskumu latinského jazyka, aj v tomto prípade išlo o novátorský počín. V latinskej lingvistike analýza lexémy na menšie segmenty totiž tradične znamená slovotvornú analýzu. V jej rámci sa lexémy analyzujú, charakterizujú a klasifikujú podľa sémantických typov a v rámci nich ďalej podľa slovotvorných typov, ako prehľadne ilustruje Rosemarie Lühr v monografii *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008),

s. VI a 147.¹⁴⁸ Výsledkom slovotvornej analýzy je binárna štruktúra: slovný základ a derivačný sufix.

Slovotvorné prvky sa určujú za pomoci historickej rekonštrukcie a komparácie s príbuznými indoeurópskymi jazykmi. Jej základy pre klasické jazyky položil ešte Karl Brugmann vo svojom monumentálnom diele *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (1886). V slovenskom akademickom prostredí tento prístup predstavujú historické gramatiky, v prípade latinčiny tradične *Latinská mluvnica pro střední školy. Díl třetí – Doplnky* (1946) od Františka Novotného a novšie cudzojazyčné tituly.¹⁴⁹

Hlavným kritériom vyčlenenia derivačného sufiku je jeho význam a gramatická funkcia. Napr. sufix *-tor/-tōris* je sufixom jedného zo slovotvorných typov v rámci sémantického typu *nomina agentis*, teda deverbatív označujúcich životného mužského vykonávateľa činnosti,¹⁵⁰ sufix *-tiō/-tiōnis* je sufixom jedného zo slovotvorných typov v rámci sémantického typu verbálnych abstrákt, *nomina actionis*, pomenúvajúcich činnosť.¹⁵¹ Slovotvorná analýza latinčiny (a podobne starovekej gréčtiny) prirodzene môže byť aj synchrónna, aj tá sa však konfrontuje s diachrónnou. To znamená, že napr. v prípade spomenutých deverbatív

¹⁴⁸ V tejto práci sú aj bohaté odkazy na staršiu literatúru, medzi inými na *Lateinische Laut- und Formenlehre*. *Lateinische Grammatik*. I. München: Beck 1922–1923 (a 1977) Manuho Leumann, ktorú možno považovať za nevyhnutný základ, na ktorom stoja novšie výklady.

¹⁴⁹ LEUMANN, *Lateinische Laut- und Formenlehre* (1963 alebo iné vyd.), MEISER, *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache* (1998), WEISS, *Outline Of The Historical And Comparative Grammar Of Latin* (2009), SIHLER, *New Comparative Grammar of Greek and Latin* (1995), PULTROVÁ – URBANOVÁ – MALÁ – ŠUBRT, *Archaická latina* (2006).

¹⁵⁰ LÜHR, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008), s. 15.

¹⁵¹ LÜHR, *ibidem*, s. 5.

označujúcich životného mužského vykonávateľa činnosti, *nominā agentis*, sa vyčleňuje derivačný sufix *-tor/-tōris* pri uplatnení diachrónneho,¹⁵² ako aj synchrónneho prístupu.¹⁵³ Existencia variantov sufixu *-sor* (napr. v lexémach *messor*, *defensor*), prípadne aj *-xor* (napr. v lexéme *flexor* ako novovekom medicínskym termíne) sa s vyčlenením sufixu *-tor/-tōris* nevylučuje.

Proti tejto binárnej slovotvornej analýze možno postaviť viacprvkovú morfematickú analýzu, ktorá v slovnom základe vyčleňuje koreňovú morfému (prípadne koreňové morfémy), kmeňovú morfému a prípadné infixy a ďalej rozlišuje rôzne derivačné a ohýbacie morfémy. V klasických jazykoch, podobne ako v iných mŕtvych jazykoch, sa takýto rozbor tiež štandardne spája s diachrónnym prístupom.

Živé slovanské jazyky, a teda aj slovenčina, sú známe bohatým systémom flektívnej aj derivačnej morfológie a dlhou tradíciou výskumu týchto systémov. Keď sa v takomto jazykovom prostredí lingvisticky skúmajú klasické jazyky, je pochopiteľné, ak sa ich skúmatelia pokúsia aplikovať na analýzu latinčiny alebo gréčtiny také metódy výskumu, ktoré poznajú z výskumu toho-ktorého živého slovanského jazyka.

Na Slovensku prišiel s pokusom odkloniť sa od dominantného diachrónneho prístupu k rozboru latinského slova Ján Horecký. Vo svojej *Fonológii latinčiny* (1949, s. 89) pre potreby fonologického opisu latinčiny celkom stručne načrtol aj princípy

¹⁵² WEISS, *Outline Of The Historical And Comparative Grammar Of Latin* (2009), LÜHR, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008), LEUMANN, *Lateinische Laut- und Formenlehre* (1963).

¹⁵³ FRUYT, *La plurivalence des noms d'agent latins en "-tor-": lexique et sémantique* (1990), HORECKÝ, *Fonológia latinčiny* (1949), LINDAUER – PFAFFEL, *Roma. Lateinische Grammatik* (2019).

synchrónnej morfematickej analýzy. Vydeľoval také morfémy, ktoré sa podľa neho uplatňovali v synchrónnom používaní v klasickej latinčine. „Neberieme teda do úvahy tie odvodzovacie morfémy, ktoré sa ako také uvádzajú v historických gramatikách: *o*, *uo*, *lo* (*basilus*), *no* (*plēnus*) a pod.“ Za vlastné odvodzovanie morfémy pokladal sled foném, ktoré netvorila koncovkovú morfému ani základovú morfému, respektíve formatívnu (spojováciu): napr. tvar genitívu sg. *orātōris* navrhol morfematicky rozdeliť na: *or-ā-tōr-is*; ďalej napríklad adjektívum *eburneus* na: *ebur-ne-us*, slovo *pictūra* na: *pict-ūra* a *pic-t-ūr-a* (s. 90). Kvôli porovnaniu odkazujeme na štandardný slovotvorný rozbor, ktorým sa lexéma *orātor* delí binárne: *orā-tor* (slovotvorný typ so sufixom *-tor(tōris)*),¹⁵⁴ lexéma *eburneus* na *eburn-eus* (sufix *-eus-ea -eum*);¹⁵⁵ *pictūra* na *pic-tūra* (sufix *-tūra*).¹⁵⁶

Horecký teda pri morfematickom rozbere niektorým morféмам určil inú fonetickú podobu než tú, ktorá je výsledkom analýzy pri využití historicko-komparatívnej metódy, a morfematické hranice kládol inam.

Horeckého podnet ostal v danej dobe bez priamej odozvy na Slovensku, tobôž v zahraničí. Voľne naň nadviazal až o približne päťdesiat rokov neskôr František Šimon. Počas štúdia vedúceho k získaniu titulu CSc. v odbore všeobecná lingvistika mu bol školiteľom Ján Horecký. Neskôr, na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, bol členom kolektívu autorov vedených Miloslavou Sokolovou, ktorý pripravil *Morfematický*

¹⁵⁴ LÜHR, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008), s. 15

¹⁵⁵ LÜHR, *ibidem*, s. 133.

¹⁵⁶ LÜHR, *ibidem*, s. 9, 10.

slovník slovenčiny (1999). Princípy segmentácie, s ktorými sa pracovalo v slovníku, boli ovplyvnené aj Horeckého morfematickou teóriou. Niekoľkoročná práca na slovníku Šimona inšpirovala k tomu, aby kritériá morfematickej analýzy, ktoré sa aplikovali pri tvorbe *Morfematického slovníka slovenčiny*, aplikoval aj na latinský jazykový materiál. Nápad, одобrený slovakistami Jánom Horeckým a Jánom Sabolom, sa realizoval ako téma dizertačnej práce pre doktorandku Františka Šimona Slavku Oriňákovú.¹⁵⁷ Názov práce bol *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív*, výber lexiky pre analýzu sa teda z praktických dôvodov obmedzil len na uvedené dva slovné druhy. Ako materiál pre morfematickú analýzu bola po konzultácii s J. Horeckým a s českými klasickými filológmi Antonínom Bartoňkom a Bohumilou Mouchovou vybraná slovná zásoba *Latinsko-českého slovníka* autorskej trojice Pražák – Novotný – Sedláček.¹⁵⁸ Cieľom dizertačnej práce bolo členiť vybrané lexikálne jednotky na minimálne segmenty a zostaviť inventár morfémy, pričom podmienkou vyčlenenia segmentu bola jeho funkčnosť a opakovateľnosť,¹⁵⁹ teda podmienky, ktoré sa pokladali za štandardné v morfematickom rozbere slovenčiny a s ktorými štandardne pracovali okrem autorov *Morfematického slovníka slovenčiny* aj Ján Horecký¹⁶⁰ či Ján Bosák a Klára Buzássyová¹⁶¹. Okrem koreňových a relačných morfémy sa pri danej metodike

¹⁵⁷ Z rozhovorov s prof. F. Šimonom.

¹⁵⁸ ŠIMON, Ján Horecký, *Classical Philology in Prešov and Morphematic Analysis of Latin* (2007), s. 86.

¹⁵⁹ ORIŇÁKOVÁ, *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív* (2008), s. 16, 19.

¹⁶⁰ Obsah, forma a funkcia morfémy. *Jazykovedný časopis* 46 (1995), s. 17–22.

¹⁶¹ Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovtvorba). *Jazykovedné štúdie* 19 (1985).

v dizertačnej práci Oriňákovej vyčleňovali derivačné prefixálne a sufixálne morfémy, konektívne submorfémy a modifikačné morfémy, aj submorfy bez významu a hypermorfémy. Formálne boli typy morfémy graficky vyznačované a vyčleňované podľa systému *Morfematického slovníka slovenčiny* rôznymi typmi písma, spojovníkmi, dvojbodkou, napr.: ab-**aliēn**-ā:t-iō-Ø, -ōn-is.¹⁶² Súčasťou práce bola aj slovníková časť *Morfematický slovník latinských substantív a adjektív* a krátka ukážka retrográdneho morfematického slovníka latinských substantív a adjektív.

Práca bola obhájaná v roku 2009. Oponentmi boli Ján Sabol, Antonín Bartoněk a Ľudmila Eliášová Buzássyová. Čiastočné výsledky výskumu publikovala Slavka Oriňáková buď sama (*Morfematická analýza substantívnych deminutív latinčiny* [2004], *Onomaziologická kategória modifikácie pri prefixálnych morfémych latinských substantív a adjektív* [2006]), alebo v tandeme s Františkom Šimonom (*Morfematická analýza deminutívnych latinských lekárskeho termínov* [2004]).

V roku 2007 František Šimon publikoval štúdiu s názvom *Ján Horecký, Classical Philology in Prešov and Morphematic Analysis of Latin*, v ktorej zhodnotil Horeckého vklad do klasickej filológie v súvisi s jeho pôsobením v Prešove.¹⁶³ V štúdiu stručne

¹⁶² Koreňová morféma je vyznačená tučným písmom, gramatická relačná morféma kurzívou, derivačné afixy (prefixy, sufixy, postfixy) obyčajným. Jednoznačná morfematická hranica sa označuje spojovníkom, submorfá bez významu dvojbodkou, čím vzniká rozšírená hypermorféma. Viac pozri ORIŇÁKOVÁ, *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív* (2008), s. 17, SOKOLOVÁ – MOŠKO – ŠIMON – BENKO, *Morfematický slovník slovenčiny* (1999), s. 12–13.

¹⁶³ Po zavedení študijného programu latinský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte UPJŠ, v tom čase sídliacej v Prešove, dekanom Jánom Sabolom sa do pôsobenia v programe zapojil aj Ján Horecký. Prednášal kurz historickej gramatiky latinčiny. Viac: ŠIMON, *Ján Horecký, Classical Philology in Prešov ...* (2007), s. 86.

charakterizoval princípy morfematickej analýzy aplikované vo vyššie spomenutej doktorandskej práci a štúdiách S. Oriňákovkej a ilustroval ich ukážkami. Zdôraznil, že hlavný problém pre segmentáciu je vzťah synchronie a diachronie (s. 87), hoci ho nekonkretizoval. V štúdiu avizoval aj cieľ prešovských lingvistov vytvoriť slovník latinských koreňových morfém, opäť v závislosti od vzoru vytvoreného pre slovenčinu *Slovníkom koreňových morfém slovenčiny* od autorského kolektívu okolo Miloslavy Sokolovej (2005) a retrográdnym slovníkom latinských lexém, ktorého ukážku zaradila do svojej dizertácie Oriňáková. Tieto plány sa napokon nerealizovali.

František Šimon predstavil princípy morfematickej analýzy aj na medzinárodnom fóre, a to na konferencii *Aspekty jazykovedy v klasickej filológii*, ktorá sa za účasti významných zahraničných hostí konala v Bratislave v roku 2007. Príspevok s názvom *Zur morphematischen Analyse der lateinischen Sprache*, uverejnený so spoluautormi S. Oriňákovou a J. Genčim, bol publikovaný v periodiku *Graecolatina et Orientalia* 31–32 (2009). Na akademickej platforme navyknutej na tradičnú slovotvornú analýzu a diachrónny prístup sa predostreté princípy morfematickej analýzy vypracované primárne pre slovenčinu a prenesené na latinčinu nedočkali pozitívnej odozvy.

Dvojica Šimon – Oriňáková predstavila svoju koncepciu zahraničnému publiku aj na konferencii v roku 2008 v Brne. Príspevok *Unregelmäßige und unvollständige Komparation der lateinischen Adjektive aus der Sicht der morphematischen Analyse* bol uverejnený v zborníku *Early European Languages in the Eyes of Modern Linguistics* (2009).

5.2.1 Potenciál synchrónnej morfematickej analýzy

V čom spočíva hlavný rozdiel medzi týmto návrhom a tradičnou analýzou a rozpor medzi synchroniou a diachroniou? Navrhovaná morfematická analýza znamená rozdelenie derivačných sufixov, ktoré boli vyčlenené použitím historicko-komparatívnej metódy, na menšie segmenty a presunutie morfematických hraníc. Významy, ktorých nositeľmi boli sufixy vydelené diachronicky, sa pritom presúvajú na synchrónne vyčlenené menšie segmenty alebo sa novo vyčleneným morféмам pripisujú významy, ktoré nie sú v súlade s významami stanovenými historicky.

Ako príklad môže poslúžiť derivačný sufix *-tiō/-tiōnis*. Ním sa tvorili už spomenuté verbálne abstraktá ženského rodu pomenúvajúce činnosť, *nomina actionis*, napr. *mentiō* (*men-tiō*), *auctiō* (*auc-tiō*), *abaliēnātiō* (*abaliēnā-tiō*). Sufix *-tiō/-tiōnis* však môže byť zastretý hláskoslovnými zmenami, čím vzniká alomorfia, ako vidno v lexémach *secessiō*, *visiō*.¹⁶⁴ Lexémy tohto typu sa podľa princípov aplikovaných v dizertačnej práci a spomenutých štúdiách delia na iné morfémy: napr. **ment**-iō-Ø, **auc**-t-iō-Ø, **ab-aliēn**-ā:t-iō-Ø, **ses**-s-iō-Ø, **vīs**-iō-Ø. Vychádzajúc z kritéria opakovateľnosti Oriňáková pod vedením Šimona určila v týchto lexémach morfému *-iō/-iōnis* (v súlade s metodikou MSS vyznačovanú ako *-iōn/-iō*). Hranicu morfémy položila viac vpravo, čím vznikol nepremenlivý, dobre vyčleniteľný segment.

Výhodou takto vyčleneného segmentu je práve jeho fonetická nepremenlivosť, čo v prípade slovotvorného sufixu *-tiō*

¹⁶⁴ Viac príkladov pozri u LÜHR, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008), s. 5.

s variantom (alomorfou) *-siō*, prípadne aj novovekým *-xiō* neplatí. Na druhej strane nedostatkom tejto metodiky je, že rovnaká morféma *-iō/-iōnis* (resp. *-iōn/-iō*) môže byť vydelená aj v iných lexémach, napr. *gurguliō*, *vespertiliō*, ktoré historicky patria do úplne iného slovtvorného typu v rámci sémantického typu desubstantív označujúcich mužské osoby, *nomina agentis*.¹⁶⁵

Analogický je prípad už spomínaného sufixu *-tor/-tōris*, ktorým sa tvoria deverbatíva označujúce životného mužského vykonávateľa činnosti, *nomina agentis*, ktorý má v klasickej latinčine alomorf *-sor*. Posunom morfematickej hranice v navrhovanej morfematickej analýze vznikla foneticky nepremennlivá morféma *-or*. Tú majú však aj iné substantíva, a to v historicky vyčlenenom type *nomina qualitatis*, ako *rubor*, *calor*. Oriňáková v dizertačnej práci v oboch historicky odlišných typoch derivátov segmentuje morfému *-ōr/-or* a hovorí o homonymnej forme dvoch morfémy, ktoré majú rozličný význam (2008, s. 105).

František Šimon sa vo svojej akademickej činnosti venuje aj výučbe latinskej, resp. grécko-latinskej medicínskej terminológie. Synchronný prístup podľa vyššie uvedených princípov zvolil aj v učebnici pre budúcich medikov *Terminologia medica Latina* (2015), ktorú zostavil s Máriou Bujalkovou.¹⁶⁶ V spomínanej učebnici (s. 105) autori hovoria o „význame niektorých prípon v lekárskej terminológii“. Tieto významy ilustrujú na novodobých termínoch *flexiō*, *flexor*, *flexūra*, vyčleňujúc v nich sufix *-iō* (*flexiō*), ktorý „znamená činnosť“, sufix *-or* (*flexor*),

¹⁶⁵ LÜHR, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen* (2008), s. 43, 44.

¹⁶⁶ Mária Bujalková spolu s Františkom Šimonom prešla školením na získanie titulu CSc. v odbore všeobecná lingvistiká u Jána Horeckého.

ktorým „sa tvoria činiteľské mená“ a sufix *-ūra* (*flexūra*) s významom „výsledok činnosti“ (s. 106).¹⁶⁷ Z diachrónneho hľadiska by išlo o derivačné sufixy, *-tiō*, *-tor* a *-tūra*. V rade termínov uvedených v príslušnej lekcii (s. 105–106), ktoré pomenúvajú svaly, *abductor*, *adductor*, *dēpressor*, *extēnsor*, *flexor*, *levātor* je na základe kritéria opakovateľnosti možné pre označenie činiteľa vyčleniť nepremennlivý segment *-or*, ktorý sa zo synchronného hľadiska javí ako nositeľ významu „činiteľské meno“. Tento krok prirodzene predpokladá, že sa odhliadne od iných lexém zakončených v nominatíve singuláru na *-or* (*rubor*, *calor*), ktoré do skupiny činiteľských mien nepatria.

Ako vidno, otázka morfematických hraníc a význam vyčlenených morfém je hlavným sporným bodom medzi diachrónnym a synchronným prístupom.

Ako teda dnes hodnotiť pokus o synchronnú morfematickú analýzu, na ktorého začiatku stál Ján Horecký a ktorý ďalej rozpracovali František Šimon a Slavka Oriňáková? Pokiaľ ide o metodiku, ako dizertačná práca, tak štúdie ukázali, že latinčina – podobne ako slovenčina flektívny syntetický jazyk – takéto členenie pripúšťa. Formálne možno vyčleniť rôzne typy menších segmentov, ako sú segmenty, s ktorými pracuje tradičná slovotvorná analýza. Iná je otázka opodstatnenosti a účelu takejto segmentácie.

V mŕtvych jazykoch sa lexémy zvyknú segmentovať primárne s ohľadom na význam a gramatickú funkciu, pričom je dôležité rozpoznať motivujúce a motivované slovo a preniknúť

¹⁶⁷ Porovnaj Horeckého návrh slovotvornej analýzy lexémy *pictūra* ako *pict-ūra*.

k etymológii slova. Tradíciou ukotvená analýza opierajúca sa o historicko-komparatívnu metódu je všeobecne akceptovaná v odborných akademických kruhoch, a to rovnako v diachrónnom ako synchronnom výskume. V krajinách, v ktorých výučba latinčiny figuruje aj na stredných školách, napr. v po nemecky hovoriacich krajinách, majú základy slovtvorby v tradičnom duchu vo výučbe svoje pevné miesto.¹⁶⁸ Napriek veľmi pevnej pozícii tradičného slovtvorného prístupu k členeniu slova nie je možné vylúčiť, že vyššie predstavený pokus o synchronnu morfematickú analýzu podľa princípov vypracovaných v živom slovanskom jazyku sa mohol dočkať aj výraznejšej odozvy, a to v prípade, že by bol predstavený napríklad na platforme Medzinárodného kongresu o latinskej lingvistiky *International Colloquium on Latin Linguistics*, ktoré sa od roku 1981 koná každé dva roky pod záštitou Medzinárodného výboru pre latinskú lingvistiku *International Committee on Latin Linguistics*. Je určené rôznym aspektom latinskej lingvistiky zo synchronnej aj z diachrónnej perspektívy. Novým teóriám a moderným lingvistickým trendom je táto platforma otvorená. Navyše je to platforma pre naozaj početnú medzinárodnú klasickofilologickú obec. Takto zostal tu predstavený návrh F. Šimona a S. Oriňákovej vychádzajúci z podnetu Jána Horeckého zaujímavosťou, ktorá má hodnotu skôr v slovenskom ako v širšom medzinárodnom akademickom prostredí.

Osobitnú zmienku si zaslúži navrhovaná segmentácia vo výučbe medicínskej terminológie. V procese osvojovania si množstva

¹⁶⁸ Pozri napr. učebnicu gramatiky LINDAUER – PFAFFEL: *Roma. Lateinische Grammatik* (2019), kapitola *Wortbildung*, s. 14.

odborných termínov je pre študentov medicíny kľúčové rozpoznať určité sufíxy (či iné segmenty) ako spoľahlivé nositele elementárnych významov. Študenti medicíny nepotrebujú poznať historicky korektnú formu či význam takého či onakého sufíxu. V záujme zjednodušenia výučby lekárskej terminológie možno preto latinský termín segmentovať inak ako na základ a sufík určený historicky. Zvlášť, ak zohľadníme skutočnosť, že často ide o novoveký termín. Podobne ako Šimon a Bujalková vyčleňuje synchronne derivačné sufíxy typu *-or* (miesto *-tor*) od perfektného kmeňa napr. aj Clemens Weidmann v kapitole Wortbildung svojej gramatiky.¹⁶⁹ Inak sa však tento postup neuplatňuje.

5.3 Prirodzená morfológia ako teoretický nástroj na vysvetlenie morfológických špecifik latinčiny

Inou oblasťou latinskej morfológie sa zaoberala Eliášová Buzássyová. V roku 1999 obhájila v Brne dizertačnú prácu *Tretia deklinácia v latinčine (vznik, vývoj, fungovanie)*, vedenú Antonínom Bartoňkom. V sérii článkov, ktoré voľne nadviazali na časť tejto práce a ktoré boli publikované medzi rokmi 2000 až 2005, skúmala otázku využitia teórie prirodzenej morfológie pri explnácii vybraných javov z oblasti latinskej flektívnej morfológie. K aplikovaniu tejto teórie ju podnietil slovakista Juraj Dolník.

¹⁶⁹ Dostupné na: <https://latein.univie.ac.at/vok/wbframes.htm>. Pozri aj dizertačnú prácu M. Vasiľovej, ktorú viedla Ľ. Eliášová Buzássyová, *Lekárska terminológia v diele Quinta Serena. Slovo tvorná analýza termínov* (2021), s. 34.

Prirodzená morfológia je funkcionalistická teória, ktorá vysvetľuje morfológické preferencie na náklade extramorfologických vlastností. Jej hlavnými tvorcami sú nemeckí lingvisti W. U. Wurzel, W. Mayerthaler a W. U. Dressler. Eliášová Buzássyová v štúdiu *Vývinové tendencie a princípy výstavby a fungovania latinskej tretej deklinácie s prihliadnutím k prirodzenej morfológii* (2000) a *Die Prinzipien der Motivierung der Flexionsklassen der lateinischen dritten Deklination nach den aubermorphologischen Eigenschaften* (2002) skúmala princípy distribúcie i-kmeňových a konsonantických koncoviek vo flektívnych triedach/podtriedach latinskej tretej deklinácie. Vo svojom výskume sa inšpirovala hlavne monografiou W. U. Wurzela *Infectional morphology and naturalness* (1989).¹⁷⁰ Preverovala funkčnosť modelu, ktorý špeciálne pre tretiu deklináciu navrhol Wurzel, a rozšírila ho na šesť flektívnych podtried pre maskulína a feminína. Hľadala odpoveď na otázku, na základe akých kritérií sa distribuovali koncovky do týchto podtried. Pritom skúmala úlohu základnej lexikálnej formy, fonetickú prirodzenosť, mimomorfologické sémantické a fonologické vlastnosti, okrem toho hodnotila úlohu vnútroparadigmatických a medziparadigmatických vzťahov v tretej deklinácii a konflikt medzi systémovo nezávislou a systémovo závislou prirodzenosťou.

Vychádzajúc z tej istej teórie, preverovala na materiáli gramatika Prisciana spoľahlivosť extramorfologických vlastností lexém pri predikovaní paradigmaticko-štrukturálnych podmienok

¹⁷⁰ Wurzel svoju teóriu predstavil najprv v monografii *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*. Berlin: Akademie-Verlag 1984, neskôr v *Infectional morphology and naturalness* (Studies in Natural Language and Linguistic Theory, 9). Kluwer Academic Publishers 1989.

a zaradenia lexémy do príslušnej triedy alebo podtriedy. Tie isté vlastnosti analyzovala ako predikátory paradigmaticko-štruktúrálnych podmienok v zjednodušených flektívnych pravidlách používaných vo výučbe latinčiny ako mŕtveho jazyka v novodobej školskej praxi. Ide o štúdie *Tretia deklinácia a jej kľúčové problémy. Flektívne pravidlá tretej deklinácie* (2000), *Motivácia latinských menných flektívnych tried a tretia deklinácia ako didaktický problém* (2004, spolu s J. Balegovou).

Nielen zo synchronného, ale aj z diachrónneho hľadiska analyzovala latinskú flektívnu podtriedu s rovnoslabičnou štruktúrou, tzv. parisylabá (*Parisylabá v latinčine* [2001]). Charakterizovala ju ako prototyp, ktorý sa vo vnútrojazykovom vývoji latinčiny prejavoval modelačným pôsobením.

Výsledky výskumu v oblasti prirodzenej morfológie predstavila aj na medzinárodnom kolokviu *International Colloquium on Latin Linguistics* v roku 2003. V štúdií, ktorá vyšla v roku 2005 pod názvom *The Latin third declension in the scope of natural morphology*, rozšírila Wurzelovu teóriu o model W. U. Dreslera (*Latin inflection classes* [2002]). V diskusii s Dresslerom sa venovala problematike potenciality ním navrhnutého modelu zmiešanej flektívnej triedy tretej deklinácie ako makrotriedy, určeniu defaultnej a ne-defaultnej podoby koncovky genitívu plurálu (-um verzus -ium) a iným otázkam. Jej výskum – na rozdiel od Dresslerovho – napr. ukazuje, že vlastnosti defaultnej koncovky v jednotnej tretej deklinácii má skôr koncovka -ium ako -um.

Záverom možno povedať, že výskum latinskej morfológie priniesol v mnohých ohľadoch inovatívne podnety: štrukturalistickú

analýzu významu pádov, morfosyntaktické opisy pádov, synchronnú morfematickú analýzu či previerku funkcionalistickej teórie prirodzenej morfológie.

Horeckého štrukturalistické impulzy ovplyvnili nielen opis pádového systému latinčiny, ale aj posun od tradičného diachrónneho výkladu k synchronii, ktorý sa konkretizoval vo výskume Františka Šimona a Slavky Oriňákovej. Ich pokus aplikovať princípy morfematickej analýzy, známe z výskumu živých slovanských jazykov, na latinský materiál, hoci medzi latinistami nerezonoval výraznejšie, potvrdil možnosť takéhoto prístupu. Napriek metodologickým kontroverziám má táto analýza potenciál v aplikačných oblastiach, ako je výučba odbornej terminológie v medicíne.

Tarabov prínos je významný vďaka pestrosti využitých metodologických prístupov: rozvíjal výskum v oblasti sémantiky pádov s použitím štrukturalistických i generatívnych metód, vytvoril systémovo-štruktúrny opis predložiek s využitím psychosystematických reprezentácií a princípov kognitívnej lingvistiky.

Eliášová Buzássyová prispela k výskumu latinskej morfológie aplikáciou teórie prirodzenej morfológie na materiál tretej deklinácie. Rozvinula a rozšírila modely W. Wurzela a W. U. Dresslera a priniesla nové pohľady do výskumu distribúcie koncoviek, motivácie flektívnych (pod)tried, pôsobenia mimomorfologických vlastností lexém pri ich zaradení do morfológických systémov apod.

Všetky spomenuté výskumy možno chápať ako previerku funkčnosti synchronného prístupu k latinskému jazykovému materiálu.

6

Výskum latinskej lexiky a lexikálnej sémantiky

Výskum latinského slovného fondu možno rozdeliť z metodologického hľadiska do dvoch oblastí: prvá zahŕňa práce, v ktorých autori používali zväčša textovointerpretačné postupy klasickej filológie, druhá výskumy, v ktorých sa autori opierali aj (alebo dokonca prednostne) o metodológiu niektorej z disciplín všeobecnej, porovnávacej alebo historickej jazykovedy. Samozrejme, nemožno odhliadnuť ani od rozdielov v použití prevažne synchronickej alebo diachronickej metódy skúmania.

Väčšina prác spadá do oblasti lexikálnej sémantiky, u časti z nich ide o terminologický výskum. Práce sa líšia aj obdobím vývoja latinského jazyka, ktoré stojí v centre pozornosti ich autorov: od latinskej jazykovej prehistórie až po novolatinskú fázu.

6.1 Lexikálny výskum na pomedzí klasickej filológie a lingvistiky

Prvú lexikálnu štúdiu možno spojiť opäť s menom Jána Horeckého. Išlo len o ojedinelú výskumnú sondu etymologického charakteru s názvom *Mel depuratum*, ktorú Horecký publikoval v periodiku *Farmácia* 21 (1952). Analyzuje v nej termín s významom

„čistený med“ a zvlášť jeho adjektívnu časť *depuratus*, pričom kladie dôraz najmä na osvetlenie významových zmien prefixu *de-* počas historického života tohto adjektíva na jeho dlhej ceste k využitiu vo farmaceutickej terminológii.¹⁷¹

Systematický lexikálne orientovaný výskum v slovenskej klasicko-filológii je v 20. storočí spojený s menom Etely Šimovičovej. Šimovičová v období od druhej polovice 70. rokov do polovice 80. rokov vypracovala štyri tematicky prepojené a na seba nadväzujúce obsiahle lexikálne štúdie z oblasti ekonómie rímskeho poľnohospodárstva na základe analýzy diela archaického rímskeho autora M. Porcia Catona. Štúdie tematicky nadväzujú na Šimovičovej dve kvalifikačné práce: kandidátsku dizertačnú prácu vedúcu k titulu CSc. *Povaha rímskeho poľnohospodárstva v diele M. Porcia Catona „De agri cultura“* (1970) a dizertačnú prácu na získanie titulu PhDr. *Odras vývoja rímskeho poľnohospodárstva v dielach scriptores rei rusticae Romanae. Niekoľko pohľadov na úroveň technických a zdravotných poznatkov starovekých Rimanov na úseku potravín. Hygienicko-technické zariadenia v antickom staroveku* (1967).

Všetky štyri články uverejnila vo vtedy jedinom dostupnom klasickofilologickom periodiku pre publikovanie slovenského výskumu v cudzích jazykoch, vo fakultnom zborníku *Graecolatina et Orientalia*. Išlo o štúdie *Locatio conductio in Catos Werk „De agricultura“/Locatio conductio v Catonovom diele „De agricultura“* (1978), *Zu einigen terminologischen Fragen der ökonomischen Kategorie emptio venditio in Cato's Werk „De agricultura“/K niektorým terminologickým otázkam ekonomickej kategórie emptio venditio*

¹⁷¹ K tejto štúdii pozri aj databázu terminologických prác J. Horeckého <https://terminologickyportal.sk/horecky.html?id=185>

v Catonovom diele „*De agricultura*“ (1981), *Zu einigen terminologischen Fragen der ökonomischen Kategorie emptio venditio in Cato's Werk „De agricultura“ (Fortsetzung)*/K niektorým terminologickým otázkam ekonomickej kategórie *emptio venditio* v Catonovom diele „*De agricultura*“ (pokračovanie) (1983) a *Zur Frage der Arbeitsorganisation und ihrer terminologie in Cato's Schrift „De agricultrura“*/K otázke organizácie práce a jej terminologického vyjadrenia v Catonovom diele „*De agricultura*“ (1987).

Ide o synchronne lexikálno-sémantické analýzy vybraných pasáží Catonovho spisu *De agricultura* využívajúce tradičné textovointerpretačné postupy a lexikografickú analýzu. Dve z nich (prvá a posledná zo série štúdií) boli ukotvené aj vo vtedy aktuálnej lingvistickej (slovotvornej, lexikálnej) teórii a opierali sa aj o zahraničnú lingvistickú literatúru dostupnú v danej dobe,¹⁷² prvá odkazovala aj na Horeckého monografiu *Základy slovenskej terminológie* (1956). Okrem toho boli aktualizované terminológiou socialistickej politickej ekonómie.¹⁷³

V štúdii *Locatio conductio in Cato's Werk „De agricultura“* (1978) Šimovičová analyzuje lexémy z oblasti hospodárstva používané pri uzatváraní a realizácii dohôd: *locatio conductio rei*, *locatio conductio operis* a *locatio conductio operarum*, poukazuje na motiváciu ich vzniku a ilustruje spôsob ich použitia M. Porciom Catonom. Analyzuje aj ďalšie lexémy, a to *locare*, *conducere*, *emere*, *vendere*,

¹⁷² ROZWADOWSKI, Jan M.: *Wortbildung und Wortbedeutung*. Heidelberg: C. Winter 1904, AMMER, Karl: *Sprache, Mensch und Gesellschaft*. Halle (Saale) 1961, PATSCH, G.: *Grundfragen der Sprachtheorie*. Halle: Max Niemeyer Verlag 1955.

¹⁷³ Šimovičovej výskum sa dočkal istého zahraničného ohlasu, a to od W. Scheidela. Prvú štúdiu citoval v článku *Politio and politor in Cato, an epilogue* (1993); na štúdiu z roku 1983 odkazuje v článku *Agricola, colonus, cultor, rusticus. Observations on the legal and social status of the farmer in Columella book „De re rustica“* (1990).

polire a ich odvodeniny. Záverom jej analýzy je zistenie, že uvedené lexémy tvorili v Catonovej dobe súčasť bežnej slovnej zásoby a nepredstavovali špeciálnu hospodársku terminológiu, ktorú by používal len úzky okruh odborníkov.

V štúdií *Zu einigen terminologischen Fragen...* (1981) Šimovičová uvažuje o možnom terminologizačnom procese ekonomických pojmov týkajúcich sa predmetu kúpy a predaja v Catonovom diele *De agricultura*. Analýze podrobuje lexémy: *praedium, fundus, ager, locus, terra, solum*, ktorými Cato pomenúval hospodársky celok alebo jeho časť, pôdny fond. Presne vymedzuje ich význam a motiváciu a používanie v Catonovom spise. Význam lexém parciálne sleduje aj v diachrónej línii – v rámci vnútrojazykového vývoja latinčiny.

Terminologizačný proces základných ekonomických termínov týkajúcich sa ceny predávaných a kupovaných výrobkov v spomínanom Catonovom spise Šimovičová sleduje v rámci ekonomickej kategórie *emptio – venditio* aj v druhej časti štúdie *Zu einigen terminologischen Fragen... (Fortsetzung)* z roku 1983. Pozornosť tentoraz venuje výrazu pre cenu (*pretium*) a vybraným základným pojmom, ktorými sa vyjadrovala kvalita a hodnota tovarov (*bonus, virtus, valere*), tovaroznalectvo (*boni viri*), náklady, zisk (*sumptus, quaestus, rem quaerere*), realizácia trhových úkonov (*solvere, resolvere, pecunia, nummus, sestercius*) a ďalšie. Porovnaním Catonom použitých lexém s výrazmi, ktoré používali súdobí i neskorší autori, získava Šimovičovej analýza aj historicko-komparatívnu perspektívu. Záverom štúdie je zistenie, že Catonova terminológia odrážala zákonitosti tovarovo-peňažného hospodárstva, ktoré v modifikovanej podobe majú nadčasovú a univerzálnu platnosť.

V nasledujúcej štúdii *Zur Frage der Arbeitsorganisation...* (1987) podrobila analýze pojmy pre slobodné a neslobodné pracovné sily v poľnohospodárskom výrobnom procese, pre vlastníkov a riadiacich činiteľov v udržiavaní a chode poľnohospodárskeho majetku, ako *instrumentum vocale, familia, servi, agricola, colonus, pater familias, dominus, operarii* a ďalšie. Osobitne sa zamerala na pracovné sily vo výrobnom procese na Catonových majetkoch špecializovaných na výrobu oleja, najmä v období špičkových sezónnych prác, ako *factores, leguli, strictores*. Objasnila druhy motivácie v pomenúvacom procese daných termínov a poukázala na historickú kontinuitu v tomto procese, opierajúc sa o lexikologickú literatúru germanofónnej oblasti.¹⁷⁴

6.2 Moderné lingvistické metódy vo výskume latinskej lexikálnej sémantiky

Svoj prehľad začneme – možno prekvapivo, ale nie neoprávnené – jednou nikdy nepublikovanou dizertačnou prácou. Ide o prácu s názvom *De vocum, quae sunt pecunia fenus vi semiologica/ Významová hodnota slov pecunia a fenus* od Jána Horeckého, na základe vypracovania ktorej Horecký, v danom čase už zamestnanec Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, získal v roku 1944 titul doktora filozofie v klasickej filológii.¹⁷⁵ Dizertačná

¹⁷⁴ Išlo o prácu: SCHMIDT, Wilhelm: *Lexikalische und aktuelle Bedeutung*. Berlin: Akademie-verlag 1963, SEIDEL-SLOTTY, Ingeborg: *Die Bedeutung der Wörter*. Halle (Saale): VEB Verl. Sprache u. Literatur 1960.

¹⁷⁵ RUŽIČKA, *Profesor Ján Horecký päťdesiatročný* (1970), s. 68.

práca má rozsah 86 strán.¹⁷⁶ Z obsahovej stránky ide o sémantickú analýzu dvoch lexém z oblasti pomenovania peňazí, a to lexémy „peniaze“ a „úrok“, ale popri nich aj ďalších, ktoré sú daným dvom významovo blízke. Obsah i dominantný prístup k jeho skúmaniu možno charakterizovať vlastnými Horeckého slovami takto: „... výskum, v ktorom sme sa zatiaľ len zo synchronického hľadiska pokúsili do hĺbky spoznať štruktúru významu [daných] slov.“¹⁷⁷

Horecký čerpal materiál na analýzu z diel rímskych prozaikov i básnikov zo všetkých období vývoja latinského jazyka, hoci v centre nepochybne stáli klasickí autori. Neobišiel ani epigrafické doklady. Vybrané ukážky podrobil obsahovej analýze, s cieľom presne určiť, aký je význam slova v tom-ktorom kontexte. Obsahové analýzy kombinoval s lexikografickými analýzami, v ktorých sa opieral o dostupné prekladové a výkladové slovníky (vrátane slovníkov stredovekej latinčiny), slovníky ku konkrétnym autorom, etymologické slovníky atď.

Ako základný metodologický nástroj využíval Horecký štrukturalistickú metódu. Významovú štruktúru latinských slov opisoval za pomoci elementárnych jednotiek, ktorými sa podľa neho vyjadruje nejaký význam, sémantém. V závere sumarizuje: „každé slovo sa nám podarilo definovať všeobecnými pojmami, ktorých súhrn sme nazvali obsah slova. Sme presvedčení, že tieto pojmy sú elementárne časti slova, ktorými sa dá

¹⁷⁶ Dizertačná práca je dostupná v akademickej knižnici Filozofickej fakulty UK.

¹⁷⁷ „...investigatio nostra, in qua sensus vocum structuram, nunc synchronice tantum spectatam, penitus cognoscere conati sumus“. HORECKÝ, *De vocum, quae sunt pecunia fenus vi semiologica* (1944), s. 80.

vyjadriť význam. Domnievame sa, že tieto časti možno nazvať sémantémy rovnako, ako hovoríme o fonéme či morféme“ (s. 78).¹⁷⁸

Dizertačná práca si zaslúži pozornosť kvôli vzájomnej súhre použitých metód – textovointerpretačných postupov používaných v klasickej filológii, štrukturalistických postupov (premietnutých do tabuliek a schém zobrazujúcich sémantémy) a metóde lingvistickej rekonštrukcie a komparácie. Celkový prístup – napriek slovám z Horeckého resumé – možno hodnotiť skôr ako kombináciu synchrónneho a diachrónneho prístupu. Okrem toho dnes práca zaujme prepracovaným čistým štýlom, pripomínajúcim štýl autorov klasického obdobia, ktorý súzvučí s požiadavkami exaktného vyjadrovania v odbornom texte.

V 90. rokoch 20. storočia sa výskumu latinskej lexiky venoval odchovanec Jána Horeckého Ján Taraba. Popri obsahovointerpretačných postupoch volil aj moderné lingvistické metódy používané pri skúmaní živých jazykov. Jednou z oblastí jeho záujmu bolo etymologické dielo Marka Terentia Varrona. V štúdiu *Quelques caractéristiques statistiques de l'oeuvre étymologique de M. Terentius Varron/Niekoľko štatistických charakteristík etymologického diela M. Terentia Varrona* (1995) podrobuje rozboru a hodnoteniu V. knihu Varronovho spisu *De Lingua Latina*, v ktorej Varro vysvetľuje pôvod 622 lexém, uplatňujúc pri členení jazykového materiálu svoj filozofický eklekticizmus. Taraba prehodnocuje tento obsiahly materiál z hľadiska teórie pojmových polí a za pomoci štatistických postupov kvantifikuje heuristickú hodnotu

¹⁷⁸ Sémantéma je kľúčový termín v Horeckého onomaziologickej teórii tvorenia slov. V publikácii *Onomaziologická štruktúra slovenčiny* (2003), s. 17, sémantému definuje ako systém sém (onomaziologických báz). Viac k chápaniu tohto termínu u Horeckého pozri v spomínanej publikácii.

Varronových výkladov pôvodu slov. Identifikuje lexémy definované správne, nesprávne a osobitne lexémy, ktorých etymológia je neznáma.

Pri skúmaní lexiky Taraba ako romanista a latinista zároveň prirodzene inklinoval aj k diachrónnej perspektíve a metóde lingvistickej rekonštrukcie. V štúdiu *Doubletes etymologiques – source de latinismes dans la langue française moderne*/Etymologické dublety – zdroj latinizmov v modernom francúzskom jazyku (1997) interpretoval etymologické dublety v súčasných románskych jazykoch (osobitne vo francúzštine) ako prejavy kontinuity zvukovej, gramatickej a lexikálnej stavby klasickej a ľudovej latinčiny. Vo výklade sa sústredil na dublety vznikajúce v dôsledku pôsobenia činiteľov fonetickej povahy (úloha pozície pôvodného prízvuku v latinských tvaroch, uchovanie alebo strata intervokalickeho konsonantu počas vývoja k románskym jazykom). V etymologických dubletách vymedzuje lexikálny základ (B) a formačný prvok (f). Súbor alternácií, pri ktorých sa môže objaviť jedinečný konštitutívny prvok (B, f) počas svojho historického vývoja, predstavuje podľa Tarabu „genoalomorfému“ (s. 67). Z typologického hľadiska možno podľa neho jednotlivé dublety bližšie špecifikovať podľa toho, ktoré z hlavných vývinových procesov (fonetických, gramatických) podmienili ich formálnu variabilitu.

Tú istú tému i perspektívu pri spracovaní francúzskeho lexikálneho fondu zvolil v štúdiu *A propos de la diversification du fonds lexical latin dans la langue française*/K diverzifikácii latinského lexikálneho fondu vo francúzskom jazyku (1997). Aj v nej použil termín „génoalomorphème“ a bližšie ho určil ako „alomorphème historique“, čiže historická alomorféma (s. 65).

Do oblasti lexikálnej sémantiky prispela aj Jozefa Artimová, absolventka Prešovskej univerzity. Jej lingvistickú orientáciu možno pripísať jej dvom vyučujúcim: Františkovi Šimonovi a Jánovi Horeckému. Práve Horecký, ktorý v období po zavedení programu latinský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove pôsobil na tamjšej Katedre klasickej filológie a prednášal na nej historickú gramatiku latinčiny, navrhol aj tému pre jej diplomovú prácu.¹⁷⁹ Bola ňou aplikácia modernej sémantickej klasifikácie slovenských slovies od Miloslavy Sokolovej¹⁸⁰ na latinský systém deponentných slovies. Výsledky práce boli publikované v štúdiu *Niekoľko poznámok k latinským deponentným slovesám alebo výsledky jednej diplomovej práce* v periodiku *Echo Latina* (1998).

Aplikované sémantické kritérium bolo v práci zvolené ako východiskové; bolo podporené syntaktickým a morfológickým kritériom, teda obsahuje valenčnú (resp. intenčo-valenčnú) charakteristiku slovies, keďže valenčná teória tiež zohľadňuje sémantiku konkrétnych skupín slov, ich prípadnú viacvýznamovosť a bohatosť syntaktických zoskupení.¹⁸¹ Autorka pracovala so sémantickými príznakmi akčnosť, dynamickosť, relačnosť a mutačnosť, na základe ktorých delila deponentné slovesá na akčné dynamické, neakčné dynamické a statické. Popritom sledovala obsadenie valenčných pozícií slovesa. Vychádzala z predpokladu, že pasívna forma deponentných slovies

¹⁷⁹ ŠIMON, Ján Horecký, *Classical Philology in Prešov ...* (2007), s. 86.

¹⁸⁰ *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact 1995, *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda 1993.

¹⁸¹ K valenčnému prístupu stručne pozri napr. POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ – PIATKOVÁ, *Pragmatická gramatika* (2021), s. 11, tam aj odkazy na ďalšiu relevantnú literatúru.

sa nejako prejaví na význame, resp. valencii ich slovenských ekvivalentov. Autorka zistila, že hoci pri latinských deponentných slovesách nejde primárne len o procesuálne slovesá, spo- medzi tých, ktoré označila ako akčné, sú pravými akčnými slo- vesami len málopočetné. Prepracovaná synchronna sémantická klasifikácia obsiahnutá v diplomovej práci v spätosti so skúma- ním valencie bola zaujímavou novou perspektívou v prístupe k jednej špecifickej skupine latinských slovies. Na isté limity narážal výskum okrem iného kvôli tomu, že sa z praktických dôvodov obmedzil na analýzu slovníkového materiálu.

Artimová potom publikovala predovšetkým v oblasti la- tinskej a grécko-latinskej terminológie (lekárskej, veterinárnej, botanickej, ale aj právnickej) a jej dejín.¹⁸² Venovala sa však aj vybraným témam z gréckej lexikálnej sémantiky.¹⁸³

6.3 Latinská lexika ako prameň poznania italického a indoeurópskeho jazykového a kultúrneho dedičstva

Nový prístup a nové perspektívy priniesla do výskumu slovnej zásoby latinčiny po roku 2010 Barbora Machajdíkova. Machajdi- ková si pre svoj výskum obvykle vyberá latinské lexémy, ktoré prinášajú nejaké pozoruhodné svedectvo o archaických kultúr- nohistorických javoch alebo dokumentujú prepojenosť rímskej

¹⁸² Pozri v podkapitole 6.2 *Terminologický výskum*.

¹⁸³ Viac o jej výskume píše Machajdíkova v kapitole venovanej grécistickému lingvistic- kému výskumu na Slovensku v pripravovanej monografii *Graeca sunt...*

kultúry s antickými kultúrami z rôznych kútov indoeurópskeho jazykového areálu, prípadne aj s presahmi zaň. Pri analýze významu vybraných lexém pracuje ako s klasickofilologickými textovointerpretačnými postupmi, tak aj s lingvistickými metódami.

V spolupráci s francúzskym klasickým filológom a špecialistom na italickú jazykovedu Vincentom Martzloffom uverejnila viacero štúdií, napr. v roku 2018 štúdiu *Archaické rímske zákony leges sacrae podľa svedectva Festa, Lívia a Dionýzia Halikarnasského*. Autorská dvojica v nej na základe uvedených antických prameňov a lingvistickej analýzy definuje povahu a funkciu týchto zákonov. Charakterizuje ich ako zákony vzťahujúce sa na rôznorodé typy deliktov, ktorých spoločným znakom je prvok hrozby, ktorú delikty predstavovali pre spoločnosť. Vyhodnotiac takúto hrozbu, daná spoločnosť určovala druh trestu, ktorý uvádzala formula *sacer esto*. Ďalší archaický náboženský obrad, zdokumentovaný rímskym historikom Liviom, predstavila Machajdíková v článku *Podivuhodný prípad sľubu ver sacrum v Ríme: poznámky k pasáži Lívia 22, 10, 1-6* (2014). Poukázala na rozdiely medzi prípadom, ktorý zaznamenal Livius, a obdobnými prípadmi pripisovanými iným Italikom.

Kombináciu filologických a lingvistických postupov si zvolili Machajdíková s Martzloffom aj v štúdiu *Romulus comme altellus (Verrius Flaccus, Ovide): Sémantique et portée symbolique/Romulus ako altellus (Verrius Flaccus, Ovidius): Sémantika a symbolický význam* (2021), v ktorej si vzali pod drobnohľad glosu *altellus Romulus dicebatur* doloženú u Paula Diacona, epitomára Verria Flacca, na ktorú podľa autorov odkazuje aj Ovidius v diele *Fasti*. Lexému *altellus* vysvetľujú z tvaru **alter-elo-s*, čo znamená „druhý z bratov-dvojčiat“. Tento výklad hovorí, že zakladateľom Ríma

nebol starší brat, ale mladší, čo v širšom kultúrohistorickom kontexte spája rímsku dvojicu Romula a Rema s biblickými dvojčatami Ezauom a Jakubom, v ktorej je tiež zakladateľom (Izraela) mladší z dvojice. Autori zdôrazňujú konštrukčnú ikonickosť príbehu, spočívajúcu v poradí narodenia dvojčiat, späť s ich osobnou charakteristikou: starší brat sa spája s primitívnym spôsobom života a mladší je nositeľ vyspelejšieho spôsobu života. V lexéme *altellus* je podľa autorov zakódovaná informácia, že starší brat má byť nahradený svojím mladším dvojčaťom.

Vo veľkej časti sémantických analýz pracuje Machajdíkova metódou lingvistickej rekonštrukcie a komparácie. Význam tej či onej latinskej lexémy odhaľuje hľadaním významových paralel a fonologickej príbuznosti s lexémami z iných indoeurópskych jazykov, spomedzi ktorých nachádza dôkazový materiál často v najbližšie príbuzných italických jazykoch. V štúdiu *Ut hirpus satietur hircusque integer seruetur* (2012), ktorú napísala spolu s Václavom Blažekom, indoeuropeistom z Brna, ponúka nové riešenie vzájomného vzťahu medzi samnitskou lexémou (*h*)*irpus* „vlk“ na jednej strane a latinskou lexémou (*h*)*ircus*/*(*h*)*irquus* „cap“ a sabínskou *fircus* s tým istým významom, „cap“ na druhej strane. Novú etymológiu zakladajú autori na modeli vzťahu predátora a koristi, v ktorej vlk znamená „lovec capov“. V štúdiu ide aj o potvrdenie fonologickej podoby slova s rekonštruovaným počiatočným konsonantom *y.

V štúdiu *L'or (aurum), l'argent (argentum) et l'orichalque (aurichalcum), étude lexicale de trois désignations latines de métaux précieux/Aurum, argentum a aurichalcum. Lexikálna štúdia o troch latinských významoch drahých kovov* (2014) autorka rozoberá tri latinské lexémy: *aurum* „zlato“, *argentum* „striebró“ a lexému *aurichalcum*,

ktorá označuje buď mosadz, alebo všeobecne drahý kov väčšej hodnoty než zlato. Poslednej lexéme, s pôvodom v gréčtine, venuje najviac pozornosti nielen kvôli jej fonologickej rekonštrukcii, ale aj kvôli jej kultúrnym a literárnym konotáciám.

Spolu s Martzloffom Machajdíkova riešila problém segmentovania druhého riadku asi najznámejšieho latinského nápisu, tzv. „nápisu duenos“ (*La deuxième ligne de l'inscription latine du duenos et l'interprétation du segment noisi*): (*védique nédati, lituanien Niedà, lusitanien Langanidaigui, Langanitaeco*)/Druhý riadok latinského nápisu duenos a interpretácia segmentu noisi: *védské nédati, litovské Niedà, luzitánske Langanidaigui, Langanitaeco* (2020), ktorý je okrem iného svedectvom o slovnej zásobe viazanej na systém výmeny darov v aristokratických kruhoch. Vychádzajúc z predpokladu o správnosti vyčlenenia segmentu NOISI, predstavili autori jeho novú analýzu.

Veľmi veľkú oblasť Machajdíkovej výskumu predstavuje slovná zásoba sabelských jazykov, ale aj ďalších jazykov Apeninského polostrova, vnímaná očami antických rímskych gramatikov, lexikografov, alebo zachytená na nápisoch. Z tejto oblasti je aj jej dizertačná práca *Festi Sabellica et Tyrrhenica: recherches linguistiques et philologiques sur les lexèmes présentés comme sabelliques ou étrusques dans le De Verborum Significatu de Verrius Flaccus d'après les extraits de ses successeurs (Festus, Paul Diacre)*/ *Festi Sabellica et Tyrrhenica: jazykovedná a filologická analýza lexém prezentovaných ako sabelské alebo etruské v diele De Verborum Significatu od Verria Flacca podľa pasáží z diel jeho epitomárov (Festus, Paulus Diaconus)*, ktorú obhájila roku 2012 a ktorá je výsledkom jej vedeckého formovania vo viedenskom a v parížskom akademickom prostredí. V práci predstavila etymologickú analýzu

vybraných tridsiatich troch glos z Festovho diela *De Verborum Significatu*, ktorým bol pripísaný sabelský alebo etruský pôvod.

V tesnej alebo voľnejšej spojitosti s témou dizertačnej práce Machajdíkova uverejnila niekoľko štúdií v domácich i zahraničných periodikách. Predstavila gramatika Festa ako zdroj poznania italických jazykov (*Festus ako zdroj pre poznanie italických jazykov?* [2012]) a vychádzajúc z jeho diela i z dokladov autorov archaického obdobia Plauta, Lucilia a Varrona skúmala etymológiu lexikálnej skupiny *pīpīre*, *pīpāre* a *pīpiāre* (*Tvary pipatio [Paulus ex Festo], pipare [Lucilius] a ich derivačná báza /pip-/* [2014]). V ďalších historicko-porovnávacích štúdiách analyzovala sémantiku lexém, ktorým antickí či neskorší gramatici pripisovali sabelský pôvod, a to *strebula*, *pitora* a *pitpit*.¹⁸⁴

Okrem literárnych dokladov Machajdíkova systematicky skúma aj epigrafické. V štúdii *L'inscription pélignienne du casnar* (*ST Pg 10, Corfinium*). *Aspects lexicaux d'après les témoignages de Varron et de Verrius Flaccus, élaboration poétique et organisation métrique/ Pélignijský nápis casnar (ST Pg 10, Corfinium)/Lexikálne aspekty na základe svedectva Varrona a Verria Flacca, poetická štruktúra a metrická organizácia* (2016) podrobila analýze pelignijský poetický epitaľ *ST Pg 10*, pochádzajúci z Corfinia. Na ňom figurujúce slovo *casnar*, dobre známe z Varronových etymologických úvah, uviedla do kontextu ďalších literárnych a epigrafických dokladov,

¹⁸⁴ *Problématisation des gloses dialectales de Festus: l'exemple de strebula/Problematizácia Festových dialektálnych glos na príklade glosy strebula* (2015), *Pitora, un prétendu numéral osque chez les abrégiateurs de Verrius Flaccus/Pitora ako zdanlivá oskická číslovka u epitomárov Verria Flacca* (2014), *Le pronom indéfini osque pitpit "quicquid" de Paul Diacon et de Jacob Balde: morphosyntax comparée des paradigmes *k^{ui}- k^{ui}- du latin et du sabellique/Neurčitě oscké zámeno pitpit „quicquid“ od Paula Diacona po Jacoba Baldeho: komparatívna morfosyntax latinskej a sabelskej zámennej paradigmy *k^{ui}- k^{ui}-* (2016).

v prvom rade s latinským adjektívom s príznakom poetizmu *cānus*. Predmetný nápis skúmala nielen z lexikálneho, ale aj poetického hľadiska: identifikovala na ňom zvukové figúry, slovosled a rytmickú štruktúru. Práve rytmus vznikajúci na základe opozície prízvuchých a neprízvuchých slabík zaraďuje tento nápis do širokého kontextu iných italických poetických epigrafických dokladov svedčiacich o akcentových princípoch, ktoré platili aj pre najstarší stav latinčiny. Odhaľujú popri rytmickej aj frazeologickú podobnosť s ďalším pelignijským nápisom ST Pg 9, potvrdila mnohostrannú hodnotu italického epigrafického materiálu ako spoločného literárneho dedičstva starovekej Itálie.

Epigrafický materiál zohľadňuje Machajdíkova (spolu s Martzloffom) aj v štúdiu o príbuznosti medzi oskickou lexémou *ueia* a latinskou lexémou *plastrum*, vychádzajúc z glosy doloženej epitomárom Paulom Diaconom.¹⁸⁵ Fonologickou rekonštrukciou týchto a ďalších relevantných sabelských tvarov autori potvrdili, že glosa *ueia apud Oscos dicebatur plastrum* spája dve lexémy, ktoré sú zhodou okolností naozaj etymologicky prepojené.

V časti štúdií sa Machajdíkova pohybuje výlučne v oblasti sabelských jazykov, prípadne presúva svoj bádateľský záujem ešte ďalej, napr. k etruštine. Problematike predrímskej Itálie, jej spoločensko-politickému fungovaniu a výkonnému aparátu riadiaceho systému venovala skriptá s názvom *Lexika inštitucionálneho a úradníckeho zriadenia v predrímskej Itálii* (2020),

¹⁸⁵ *L'équivalence entre osque ueia et latin plastrum chez Paul Diacon, les formes ueham, uellam (Varron) et uegeiia (mosaïque d'Althiburos)/Ekvivalencia medzi oskickým ueia a latinským plastrum u Paula Diacona, tvary ueham, uellam (Varro) a problém mena uegeiia (z Althiburovej mozaiky)* (2018).

v ktorých podala prehľad najznámejších výrazov z oblasti štátnicko-inštitucionálneho členenia u oskických kmeňov, Umbrov, čiastočne Sikulov a Venétov. Primárnym zdrojom materiálu boli aj v tomto prípade nápisy. V štúdií *Festus – l'analyse de trois entrées choisies: Mamercus, Numerius, Aurelius*/Festus – analýza troch vybraných hesiel: Mamercus, Numerius, Aurelius (2010) určila uvedeným lexémam sabelský a etruský pôvod. Ďalej sa venovala aj juhopicénskej,¹⁸⁶ etruskej,¹⁸⁷ venétskej a sikulskej lexike¹⁸⁸ doloženej na nápisocho. V ďalších prácach dokázala, že italický epigrafický materiál je bohatým prameňom aj pre poznávanie poetiky, frazeológie a metriky ako spoločného dedičstva areálu starovekej Itálie.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Consonant clusters in South Picene: synchrony and diachrony/Konsonantické klastre v juhopicénčine: synchrónia a diachrónia (2020) a La stèle sud-picénienne de Crecchio: poétique, lexique et phraséologie/Juhopicénska stéla z Crecchia: poetika, lexika a frazeológia (2021).

¹⁸⁷ Macstrna, Maxtarna, Mastarna = Seruius Tullius et les frères Caille et Aule Vipinas dans les sources littéraires et épigraphiques/Macstrna, Maxtarna, Mastarna = Seruius Tullius a bratia Caille a Aule Vipinas v literárnych a epigrafických prameňoch (2008), Lingua Tuscorum dicitur Festo feste. Les mots présentés comme étrusques chez Verrius Flaccus et ses abrégiateurs (Festus, Paul Diacre)/Lingua Tuscorum dicitur Festo feste. Slová predkladané ako etruské u Verria Flacca a jeho epitomárov (2012).

¹⁸⁸ Convergences métriques méconnues entre la poésie vénète et la poésie paléo-sabellique: inscriptions paleo-vénètes de Lozzo Atestino et de Pernumia/Cartura, stèles sud-picéniennes de Crecchio et de Bellante, guerrier de Capestrano/Málo známe metrické paralely medzi venétskou a paleosabelskou poéziou: paleovenétske nápisy z lokality Lozzo Atestino a Pernumia/Cartura, juhopicénske stély z Crecchia a Bellante, Capestránsky bojovník. (2018), Dve grécke výpožičky na sikulských nápisocho (darnakei, poterom) (2018).

¹⁸⁹ Structures strophiques dans la poésie épigraphique de l'Italie ancienne: inscription latine archaïque du duenos (CIL I 4), épitaphe pélignienne de la pristafalacirix (ST Pg 9, Corfinium)/Strofické štruktúry v epigrafickej poézii starovekej Itálie: archaický latinský nápis duenos (CIL I 4), pelignijnský epitaf pristafalacirix (ST Pg 9, Corfinium) (2017), Velebenie elit na juhopicénskych nápisocho: frazeológia a poézia v službách ideológie (2018), Slabiky, rytmus a metrika: poznámky k poetickej štruktúre juhopicénskeho nápisu CH 1a (Crecchio) (2020), Die Entwicklung der altitalischen Metrik in Zeit und Raum/Vývoj staroitálickej metriky v čase a priestore (2021).

Šírka bádateľského záberu Machajdíkovej je vskutku pozoruhodná. Ako vzdelaním nielen latinistka, ale aj grécistka neobchádza ani diachronické aspekty gréckej, frýgickej a indoeurópskej jazykovedy. Všíma si javy z oblasti komparatistiky, typológie jazykov, ale i pôsobenie jazykových zákonov.¹⁹⁰ Na svojom materskom pracovisku pôsobí aj ako prednášajúca v kurze antickej mytológie, čo sa premieta aj v jej publikáciách analyzujúcich mýty zo semiotického hľadiska, napr. v štúdiu *Ta-naquil: etruská žena v Ríme kráľovského obdobia* (2022) a *Dvojčatá a bratovražda: Romulus a Remus, Jakub a Ezau* (2022).

6.4 Výskum slovného fondu latinčiny stredoveku a novoveku z územia dnešného Slovenska

Hornouhorské latinské pamiatky z obdobia stredoveku a novoveku predstavujú nesmiernu množstvo materiálu dôležitého pre rôzne vedné odbory. Klasickí filológovia sú len jednou, a to málopočetnou skupinou bádateľov, ktorí sa týmto materiálom zaoberajú. Ich prístup k pramennému materiálu býva prednostne vedený záujmom o jeho obsah. Odhliadnuc od stručných sond do jazyka a štýlu ako povinnej výbavy spojenej napríklad s edíciou textu alebo jeho literárnohistorickou či inou analýzou, nebýva jazyk týchto pamiatok predmetom systematického

¹⁹⁰ Spomenúť možno aspoň štúdie *Sollum Osce totum et solidum significat. Úloha Festových glos v poznaní latinskej a italickej lexiky a jeho prínos k problematike „Saussurovho efektu“* (2013) a *Eichner's law in Latin, Greek and beyond: some neglected evidence/Eichnerov zákon v latinčine, gréčtine a ďalej: niektoré nepovšimnuté dôkazy* (2023).

lingvistického výskumu z pozície latinistiky či neolatinistiky. Latinská lexika bola celkom pochopiteľne často reflektovaná z perspektívy kontaktov s domácim jazykom – slovenčinou – z pera slovákistov a najmä historikov slovenského jazyka.¹⁹¹

Z lingvistického hľadiska je pre poznanie špecifik latinčiny z nášho územia jedinou vyčerpávajúcou štúdiou štúdia Jána Horeckého *Jazykovoštylová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného*, ktorá vyšla v Jazykovednom zborníku 1951. Slovnnej zásobe stredovekej latinčiny sa venuje v rámci celkovej charakteristiky štýlu listín.¹⁹²

Zdá sa, že pre výskum slovnnej zásoby stredovekej latinčiny z nášho územia bol najväčším prínosom pomerne nedávno zostavený *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny* od Miloša Mareka (2017).¹⁹³ Taktiež len celkom nedávno vyšla pozoruhodná publikácia z dejín stredoveku s názvom *Varadínsky register alebo obrad skúmania pravdy* od trojice autorov Miroslav Lysý, Vincent Múcska a Daniela Rošková (2024). Hoci samotný text *Regestrum Varadinense* (13. st.) nepochádza *stricto sensu* z nášho územia, predsa je jeho jazyk relevantný aj preň. Autorská trojica

¹⁹¹ Z množstva prác tu možno odkázať aspoň na tieto: DORUEA, Ján: O jazyku administratívno-právnych písomností obdobia predbernolákovského. *Slavica Slovaca* 3 (1968), s. 333–352; IDEM, *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1977; SKLADANÁ, Jana: O jazyku súkromnej korešpondencie rodiny Svätójánskych. In: *Kniha '95-'96*. M. Domová (ed.). Martin: Matica slovenská 1997, s. 198–202; TIBENSKÁ, Eva: Vývin valencie nedomáчих slovies latinskej proveniencie. *Philologica* 45 (1997), s. 119–127; BUZÁSSYOVÁ, Klára: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek. *Jazykovedný časopis* 42 (1991), s. 89–104; KOPECKÁ, Martina et al.: *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2011.

¹⁹² Pozri v podkapitole 8.1 *Impulzy stylistického výskumu latinčiny*.

¹⁹³ Pozri kapitolu 3 *Lexikografia latinčiny*, podkapitola 3.5.

pripravila modernú vedeckú bilingválnu edíciu textu registra s dokladmi o božích súdoch, ale aj iných právnych úkonoch. Jej súčasťou je aj kapitola *Vývoj stredovekej latinčiny a jej špecifiká vo Varadínskom registri* (s. 48–67) od D. Roškovej. V rámci kapitoly je celkom krátka časť venovaná špecifikám stredovekej uhorskej latinčiny (s. 64–67). Autorkine poznámky k špecifikám jazyka tohto dokumentu sú stručné a týkajú sa práve len slovnej zásoby.

Sama autorka v kapitole konštatuje, že na Slovensku prakticky nevychádzali štúdie so zameraním na uhorskú stredovekú latinčinu (s. 65), čo – odhliadnuc od Horeckého štúdie – vskutku platí. Ak chce čitateľ a vysokoškolský pedagóg získať všeobecný prehľad o podobe latinského jazyka v stredoveku, je odkázaný len na dve základné pomôcky. Prvou sú vysokoškolské skriptá od Jána Žiga *Výber zo stredovekých latinských textov s úvodom do stredovekej latinčiny* z roku 1969, ktoré však charakterizujú stredovekú latinčinu naozaj len vo všeobecnosti, bez analýzy špecifik latinčiny nášho územia. Ťažisko skrípt je na textovej časti. Druhým podobným učebným textom, už s väčším akcentom na naše územie a adresovaným poslucháčom archívnictva, sú *Transkripčné pravidlá, odborná terminológia a ukážky latinských textov* od Dariny Lehotskej z roku 1982. Text má názov, ktorý autor recenzie Richard Marsina (1982, s. 147–149) považoval za trochu zavádzajúci, pretože podľa neho nezahrňa všetok obsah, ktorý v ňom je. Učebný text mal za cieľ komplexne vovádzať do práce s latinskými diplomatickými písomnosťami, preto je jeho dôležitou súčasťou aj charakteristika jazyka listín, opis skracovania slov, syntaxe a slovesných väzieb. Dôležitou súčasťou charakterizácie jazyka je špecifická slovná zásoba viazaná práve na naše územie. Práca, ktorá by predstavila

naše stredoveké literárne a jazykové (a osobitne lexikálne) dedičstvo však na Slovensku chýba.

Spomedzi klasických filológov, ktorí sa zaoberali lexikou novovekej latinčiny používanej na našom území, treba na počiatku pripomenúť meno Etely Šimovičovej. Ako dlhoročná členka riešiteľského kolektívu tzv. stredovekého slovníka napísala na konci svojej akademickej dráhy štúdiu *Lexikographische Bemerkungen zum kamaldulischen Wörterbuch* (1989), venovanú špecifickej slovnej zásobe jedného z prameňov pre excerpciu – tzv. Kamaldulského slovníka z roku 1763. Predstavila všeobecné princípy stavby hesiel a na ich vybranej skupine charakterizovala spracovanú slovnú zásobu a spôsob jej prekladu do západoslovenského nárečia 18. storočia.

Zdá sa, že jediným autorom, ktorý sa novolatinskou lexikou z územia dnešného Slovenska zaoberal systematicky, bol Svorad Zavarský. Dlhodobu sa venuje novolatinským textom s osobitným dôrazom na tie, ktoré pochádzajú z územia dnešného Slovenska 17. a 18. storočia. Systematicky spracúval dielo učenca, filozofa a polyhistora z Liptova, jezuitu a profesora na historickej Trnavskej univerzite Martina Sentivániho. Ako hodnotný príspevok nielen do novolatinskej lexikológie a lexikografie, ale aj do metodológie neolatinistického lexikografického výskumu možno chápať súbor jeho piatich štúdií s názvom *Voces locutione-sque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae* (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinskej literatúry slovenskej proveniencie), ktoré publikoval v rokoch 2011 až 2013. V nich lexikograficky spracoval slovnú zásobu niekoľkých diel Martina Sentivániho.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Pozri kapitolu 3 *Lexikografia latinčiny*, podkapitola 3.7 *Slovník novovekej latinčiny?*

Gramatike a parciálnym otázkam významovej roviny novovekej latinčiny sa venoval v štúdiu *Sloveso medzi latinčinou a slovenčinou v paralelných textoch zo začiatku 18. storočia (Náčrt analýzy)* (2006). Vychádzajúc z paralelných latinských a slovenských Sentivániho textov stavia proti sebe vybrané gramatické konštrukcie ako ilustratívnu kontrastívnu sondu do dvoch jazykových systémov s dôrazom na sloveso a jeho väzby (napríklad vernakulárne pendanty k latinským väzbám akuzatívu s infinitívom, k ablatívu absolútnemu a ďalším). K podobným otázkam a podobnému kontrastívnemu pohľadu, ale už aj s istými zovšeobecňujúcimi závermi, sa vracia v štúdiu *Príspevok k latinsko-slovenským jazykovým vzťahom v predbernolákovskom období* (2008). V latinskom a paralelnom vernakulárnom jazyku si všima významové posuny na základe sémantického prieniku lexém, medzijazykové procesy, nezávislé používanie latinských gramatických modelov v domácom jazyku apod. Ilustruje aj valenčné podobnosti latinského a vernakulárneho slovesa, a teda prináša podobné sémanticko-syntaktické pozorovania ako pred ním slovakistka Eva Tibenská v štúdiu *Vývin valencie nedomácich slovies latinskej proveniencie* (1997). Na základe porovnávania paralelných textov tvrdí, že nie vždy možno hovoriť o priamom vplyve konkrétneho textu na konkrétny text. V porovnávaných textoch nachádza svedectvo o možnom pôsobení gramatických modelov nadobudnutých v škole, ktoré sa potom uplatnili aj v myslení autorov a pri tvorbe slovenských textov.

Okrem Zavarského prispeli do poznania slovnej zásoby novolatinských textov parciálnymi sondami aj ďalší klasickí filológovia. Daniel Škoviera v rámci systematického belovského výskumu, ktorý inicioval na klasickofilologickom pracovisku

Trnavskej univerzity v Trnave, zameral svoju pozornosť okrem iného na Belove jazykovedné aktivity: charakterizoval latinskú slovnú zásobu viacjazyčného slovníka *Liber memorialis*, ktorý Bel zostavil ako adaptáciu slovníka nemeckého učenca a Belovho učiteľa v Halle Krištofa Cellaria pre dobové potreby Uhorska. Škoviera okrem toho preložil do slovenčiny úvod, v ktorom Bel objasnil didaktické zámery, ktoré ho viedli pri zostavovaní učebných pomôcok, a princípy stavby slovníkových hesiel.¹⁹⁵ Tej istej téme sa neskôr venovala Ľudmila Eliášová Buzássyová, v štúdií *Úvod Mateja Bela k Cellariovmu slovníku Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis* (2021) však viac akcentovala slovo-
tvorné aspekty stavby slovníkových hesiel.¹⁹⁶ Špecifik Belovej barokovej latinskej lexiky, osobitne tzv. barbarizmov, sa dotkla v štúdií *Matej Bel o Trnave* (2002) aj Erika Juríková.

6.5 Terminologický výskum

Špecifickú podmnožinu slovnej zásoby predstavuje terminológia. Z odborných latinských názvov sú rozhodne najviac podrobované skúmaniu medicínske názvy. Bezpochyby najvýraznejšou osobnosťou v oblasti výskumu lekárskej terminológie na Slovensku je František Šimon, ktorý sa tejto oblasti venuje spolu s výskumom dejín medicíny od počiatku svojej akademickej

¹⁹⁵ ŠKOVIERA, Matej Bel: *Pamätná kniha overenej a pestovanej latinčiny Krištofa Cellaria* (1987) a *Cellariov slovník Liber memorialis v úprave Mateja Bela* (1987).

¹⁹⁶ K hodnoteniu Belovho jazykovedného poznania pozri aj kapitolu 9 *Výskum latinskej a novolatinkej gramatiky a jeho význam pre dejiny lingvistiky*.

kariéry, keď sa po skončení vysokoškolského štúdia zamestnal na Katedre jazykov UPJŠ.

Oddeliť latinistický medicínsky terminologický výskum od gréckeho by bolo ťažké a aj málo zmysluplné. Predsa však na tomto mieste aspoň spomenieme niekoľko Šimonových prác s akcentom na latinskú medicínsku terminológiu,¹⁹⁷ ktoré vydával v cudzích jazykoch i v slovenčine a uverejňoval na rôznych akademických platformách: niekedy medicínskych, inokedy klasickofilologických či slovákistických: *Terminologia medicinae antiquae. Beiträge zur Geschichte der medizinischen Terminologie* (2003), *History of the term "pelvis renalis"* (2013), *On the adjective lymphaticus* (2015), *Lacertus in der geschichte der anatomischen Nomenklatur* (2016), *Latinské participiá circumflexus a communicans a ich ekvivalenty odvíjajúci a spojovací v slovenskej anatomickej nomenklatúre* (2020). Z vysokoškolských učebníc a iných textov pre pedagogickú prax, ktorých autorom alebo spoluautorom je František Šimon, treba uviesť aspoň tieto: *Latinská lekárska terminológia* (1990), *Terminologia medica Latina: učebnica lekárskej terminológie pre študentov medicíny* (2015), *Anatomický slovník* (2016) a *Nomina Anatomica Veterinaria = Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie* (2011).

Františkovi Šimonovi učarila aj príťažlivá téma starých etymológií. V štúdiu *Isidors Etymologien der Krankheitsbezeichnungen* (1995) analyzoval z hľadiska terminologickej správnosti a spôsobu motivácie termínu 95 názvov chorôb, ktoré uvádza v IV. knihe svojich *Etymológií* Izidor zo Sevilly.

¹⁹⁷ Na úlohu všestranne a komplexne zhodnotiť výsledky výskumu Františka Šimona v grécko-latinskej lekárskej terminológii sa podujal Marek Šibal, odborný asistent pôsobiaci na Ústave lekárskej terminológie a cudzích jazykov na Lekárskej fakulte UK v aktuálne vznikajúcej monografii *Graeca sunt...*, ktorej je spoluautorom.

V neposlednom rade nemožno obísť Šimonov vplyv na mladších kolegov: výrazne prispel k profilovaniu Jozefy Artimovej a Tomáša Hamara. Artimová publikovala v oblasti latinskej a grécko-latinskej lekárskej veterinárnej, botanickej, ale aj právnickej terminológie a jej dejín. Medzi jej štúdiami treba spomenúť *K latinskej botanickej terminológii* (2004), *O latinčine v botanickej terminológii* (2004), *Vybrané terminologické kritériá a ich realizácia v novom vydaní veterinárnej anatomickej nomenklatúry* (2010) a *Ledényiho Nomina anatomica z roku 1935* (2020). Bola tiež spoluautorkou kolektívneho diela *Anatomický slovník* (2016).¹⁹⁸

Tomáš Hamar, dnes prednosta Ústavu lekárskej terminológie a cudzích jazykov na Lekárskej fakulte UK, bol doktorandom Františka Šimona. Výsledkom jeho školenia bola dizertácia s názvom *Lekárska terminológia v diele Caelia Aureliana* (2014). Hamar v súčasnosti zohráva dôležitú úlohu ako organizátor kolektívnej vedeckovýskumnej práce zameranej na výučbu latinského jazyka v oblasti lekárskeho a farmaceutického vied. Bol iniciátorom a koordinátorom prekladu jedenásteho vydania *Medzinárodnej klasifikácie chorôb* do latinského jazyka pre Svetovú zdravotnícku organizáciu. Hamar publikuje v oblasti medicínskej a farmaceutickej terminológie, jej výučby a jej dejín, a to aj s prihliadnutím na širší rámec dejín literatúry a kultúry dnešného Slovenska: *On terminology of disease in the work of Caelius Aurelianus* (2014), *Ján Justus Torkoš a jeho spis Observationes anatomico-medicae, de monstro bicorni virgineo* (2017), *Špecifiká výučby latinskej lekárskej terminológie v angličtine ako druhom jazyku* (2020),

¹⁹⁸ Problematike spracovania vybraných tém z lekárskej terminológie sa venuje M. Šibal v kapitole o grécko-latinskej medicínskej terminológii v monografii *Graeca sunt...*

Špecifiká výučby latinskej lekárskej terminológie na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (2021), *The Latin Version of the Eleventh Revision of the International Classification of Diseases: The Process of Translation and its Pedagogical Implications* (v spolupráci ďalšími autormi) (2024) a ďalšie.

Na rozdiel od výskumu lekárskej terminológie, ktorý má na Slovensku dlhú tradíciu a možno ho chápať ako systematický, presne zacielený a neprerušovaný, výskum terminológie iných disciplín je skôr náhodný. Na pôdu poznávania latinského slovního fondu špecifickej oblasti sa klasickí filológovia a neolatinisti púšťali len sporadicky popri výskume orientovanom iným smerom. Niekedy vznikali sondy do terminológie určitej vednej disciplíny ako sekundárny produkt pri práci s nejakým špecifickým textom alebo na nejakom širšie zameranom projekte, prípadne vyplynuli z tematického zamerania nejakého zborníka či monografie. Tak to bolo napr. v prípade publikácie *Kniha 2005: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, zameranej na dejiny knižnej kultúry Trnavy a jej okolia, v ktorej uverejnila štúdiu *Literárnovedná terminológia v jazykovednom diele Antona Bernoláka* Alexandra Dekanová. V štvrtom čísle periodika *Sambucus* (2009) sa zas – zväčša v súvislosti s prekladami z antických jazykov – objavili aj latinistické terminologické štúdie. Nájdeme v ňom štúdiu z oblasti práva od Petra Blaha: *Parémia beati possidentes v latinčine a v rímskom práve. Poznámky k prekladu antického právneho textu*, štúdiu z oblasti terminológie vojenstva od Pavla Valachoviča: *Preklad odborných vojenských názvov a terminológie v slovenských a českých prekladoch* a štúdiu Vladimíra Olejníka: *Problematika odbornej terminológie v prekladoch latinských kanonických vizitácií*. Na záver treba spomenúť aj skriptá Jozefy

Artimovej *Právnická latinská terminológia*, ktoré vyšli na košickej Právnickej fakulte UPJŠ v roku 2000. Tieto témy ukazujú, že lexikálne bohatstvo latinčiny priťahovalo pozornosť nielen z hľadiska konkrétnych disciplín, ale aj z perspektívy vývinu v čase.

Latinská lexika je vzhľadom na dĺžku vývoja latinčiny, jej stratifikáciu a rôzne literárne formy, v ktorých žila, bohatým prameňom pre výskum. Niet preto divu, že sa jej systematicky alebo príležitostne venovali viacerí klasickí filológovia.

V počiatkoch výskumu latinskej lexiky a lexikálnej sémantiky zohrala významnú úlohu Etela Šimovičová, ktorá vo svojich štúdiách priniesla detailnú analýzu lexiky z oblasti poľnohospodárstva, ktorú vo svojom diele *De agricultura* použil M. Porcius Cato. Jej práce predstavujú kombináciu tradičného textovointerpretačného prístupu s lingvistickou analýzou (oblasť slovotvorby a terminológie), klasickofilologické obsahové analýzy však v jej postupoch celkovo prevažujú.

Lexikálnosémantický výskum však zaznamenal aj výraznejšie posuny od týchto obsahových analýz smerom k moderným lingvistickým metodológiám. Dizertačná práca Jána Horeckého – aplikácia štrukturalistickej metódy pri analýze významu vybraných latinských slov – predstavuje prvý krok týmto smerom. Ján Taraba rozšíril metodológiu o štatistické a typologické analýzy, do výskumu začlenil teóriu pojmových polí i metódu rekonštrukcie a komparácie. Cudzie mu nebolo ani zavádzanie nových termínov.

Najkomplexnejší prínos do tejto oblasti priniesla Barbora Machajdíkova, ktorá nasmerovala lexikálnosémantický výskum

výraznejšie k jazykovej diachróonii. Popri filologických metódach siaha po širokom spektre lingvistických metód; blízka jej je lingvistická rekonštrukcia, historická komparatistika, fonologická analýza... Rovnako široké je i spektrum prameňov, na ktoré tieto metódy aplikuje: od diel antických gramatikov a lexikografov k literárnym a epigrafickým prameňom. Machajdíkova kladie dôraz na prepojenie jazykových faktov so širokým kultúrohistorickým kontextom, čím latinská (a italická) lexika získava osobitný význam ako kľúčový prameň poznania nielen rímskeho, ale aj predrímskeho kultúrneho dedičstva.

Spoločným znakom uvedených výskumov je snaha rozšíriť hranice klasickofilologického textovointerpretačného výkladu o nové lingvistické perspektívy.

Výskum slovného fondu stredovekej latinčiny z územia dnešného Slovenska stojí napriek bohatstvu dochovaných prameňov dlhodobo na okraji vedeckého záujmu, keďže pozornosť bádateľov sa sústreďuje skôr na historickú analýzu textov než na ich lingvistickú reflexiu. Za doteraz jedínú komplexnejšiu lingvistickú štúdiu o stredovekej latinčine, ktorá sa dotýka aj slovnej zásoby, možno považovať prácu Jána Horeckého z roku 1951.

V oblasti výskumu novovekej latinčiny zohral kľúčovú úlohu systematický výskum Svorada Zavarského. Prostredníctvom kontrastívnej analýzy latinsko-slovenských diel Martina Sentivániho došiel k zaujímavým záverom o kontaktoch medzi vernakulárnym a latinským jazykom. Okrem neho prispeli do tejto oblasti aj ďalší filológovia ako Etela Šimovičová, vyhodnotením slovnej zásoby tzv. Kamaldulského slovníka, a Daniel Škoviera, Ľudmila Eliášová Buzássyová a Erika Juríková, ktorí sa zamerali na jednotlivé aspekty lexiky Mateja Bela.

Terminologickému výskumu latinského jazyka na Slovensku výrazne dominuje výskum medicínskej terminológie. Kľúčovou osobnosťou v tejto oblasti je František Šimon, ktorého vedecký a pedagogický prínos formoval nielen samotnú disciplínu, ale aj novú generáciu bádateľov, ako Jozefa Artimová či Tomáš Hamar. Naopak, výskum terminológie iných vedných oblastí v latinskom jazyku sa realizuje len okrajovo. Výstupy z terminologického výskumu vznikajú obvykle ako vedľajší produkt iných výskumných aktivít.

7

Syntax

Aj výskum latinskej syntaxe možno charakterizovať znakom spoločným pre skúmanie ostatných jazykových rovín: inšpiráciami, ktoré klasickí filológovia hľadali v nejakej modernej lingvistickej teórii a jej metodológii s cieľom uplatniť ju na latinskom materiáli. Táto črta je markantná v prácach Eleny Marečkovej, rodenej Štolcovej. Marečková z kádrových dôvodov¹⁹⁹ neštudovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, ale v Brne, na vtedajšej Univerzite Jana Evangelistu Purkyňa, dnešnej Masarykovej univerzite.²⁰⁰ S FiF UK v Bratislave je však tesne prepojená, pretože na nej v rokoch 1965 až 1974 pôsobila, a to ako vedecká sila v Kabinete antického staroveku a medievalistiky, aj ako vyučujúca latinských kurzov. Vedúci kabinetu M. Okál viedol jej pracovné aktivity smerom k latinskej humanistickej literatúre

¹⁹⁹ Otec Eleny Marečkovej Jozef Štolc bol jedným z tých lingvistov štrukturalistov, ktorí boli v päťdesiatych rokoch 20. storočia kritizovaní pre tzv. „buržoázy nacionalizmus“. V roku 1951 bol prepustený z Ústavu slovenského jazyka (dnešný Jazykovedný ústav Ľ. Štúra) a na viac rokov vyradený z vedeckého života. V rokoch 1960–1963 ho prichýľila brnianska pobočka Ústavu pro jazyk český Československej akadémie vied. Do Jazykovedného ústavu sa vrátil v roku 1964. Z osobných spomienok Eleny Marečkovej. Pozri aj Ďurovič, *Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krížok* (2000), s. 89.

²⁰⁰ Zvolila si učiteľský odbor latinčina – čeština (1960–1965).

písanej na Slovensku,²⁰¹ ju však jej záujmy viac viedli k lingvistiky orientovanému výskumu.²⁰² Za svoju vedeckú profiláciu vďaka českému pracovisku a aj svoju úspešnú vedeckú kariéru v plnom rozsahu rozvinula v Čechách.²⁰³ V roku 1974 opustila pracovisko na FiF UK a zamestnala sa v Brne. Novým miestom jej akademického pôsobenia sa stala Katedra cudzích jazykov Lekárskej fakulty UJEP. V Brne vedecky postupovala od titulu PhDr. cez CSc. až k docentúre v odbore latinský jazyk v roku 1990.

V lingvistickej profilácii Eleny Marečkovej zohral významnú úlohu Antonín Bartoněk,²⁰⁴ ktorý ju podporoval vo výskume latinského materiálu za pomoci moderných lingvistických teórií. Pod jeho vedením napísala diplomovú prácu s názvom *Latinská pádová syntax v poňatí rímskych gramatikov*, ktorú neskôr prepracovala do podoby dizertačnej práce s názvom *Syntax latinských pádov v poňatí rímskych gramatikov a v poňatí štrukturálnej jazykovedy*. V dizertácii použila na výklad latinských pádov koncepciu Romana Jakobsona, podobne ako Ján Horecký. Okrem Jakobsona sa opierala aj o výsledky výskumu holandského štrukturalistu a pôvodcu štrukturalistických syntaktických zákonov

²⁰¹ V zborníku *Graecolatina et Orientalia* (1969) vyšla Marečkovej štúdia *Descriptio Tartaricae depopulationis in anno 1663*, kritická edícia textu s obsiahlou úvodnou štúdiou napísanou po latinsky.

²⁰² Neskôr jej – možno s ohľadom na jej záujem – Okál zadal za úlohu vyhľadať v katalógu bratislavskej Univerzitnej knižnice latinské gramatiky od čias humanizmu. Marečková však zo strany Okála vo všeobecnosti necítila podporu pre svoje vedecké smerovanie, ani veľké porozumenie pre peripetie jej pracovného a osobného života rozdeleného medzi Čechy a Slovensko. Z osobných spomienok Eleny Marečkovej.

²⁰³ K svojmu slovenskému pôvodu sa hlásila o.i. používaním slovenčiny vo svojich vedeckých štúdiách. Z osobných spomienok Eleny Marečkovej.

²⁰⁴ Z osobných spomienok Eleny Marečkovej. O Bartoňkovom vplyve píše aj ŠKOVIERA, Miloslav Okál. *Prvý slovenský profesor klasickej filológie* (2013), s. 41.

A. W. de Groota, autora diela *Structurele syntaxis*,²⁰⁵ historického lingvistu a indoeuropeistu J. Kurylowicza a ďalších. Práci sa venovala a titul PhDr. za ňu získala počas svojho úväzku v Kabinete antického staroveku a medievalistiky na FiF UK v roku 1967. Ešte počas pôsobenia v ňom (v roku 1972) jej A. Bartoněk ponúkol aj aspirantúru a navrhol tému kandidátskej dizertačnej práce *Latinský datív z hľadiska valenčnej teórie*. V dizertácii Marečková analyzovala valenčné vzťahy latinských slovies s datívnou rekciov. Ešte ako aspirantka publikovala výsledky valenčného výskumu v zborníku vydanom na počesť Jaroslava Ludvíkovského pri jeho osemdesiatke *Classica atque Mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata* 1975. V štúdií nazvanej *Ein Beitrag zur Charakteristik der Funktionsauslastung der lateinischen Kasus (der Dativ)* štatisticky určila frekvenciu latinského datívu s prihliadnutím na funkcie, v ktorých sa tento pád používal v prvých troch knihách Caesarovho spisu *De bello Gallico*. Nadviazala na štúdie o pádoch spracované za použitia štrukturalistickej (ale aj inej) metodológie z dielne ako vyššie spomínaného Jakobsona, tak aj slovenských a českých lingvistov Jána Oravca, Eugena Paulinyho, Jana Gebauera, Františka Trávníčka a v neposlednom rade aj na Horeckého štúdiu *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine*. Na rozdiel od Horeckého, ktorý k latinskému pádovému systému pristupoval z morfológického hľadiska, Marečkovej záujem bol orientovaný čisto syntakticky.

Štúdia z roku 1975 stála na počiatku celej série jej štúdií venovaných vybraným témam z valenčnej syntaxe: *Genitivokomplement*

²⁰⁵ The Hague: Servire 1949.

in lateinischen Satzstrukturen (1994), *O slovesných valenciách* (1980), *Valencia latinských slovies s datívnomou rekciovou* (1985), *K otázke vymedzovania obligatórnych aktantov* (1987), *Latinský nominatív: valenčný pohľad* (1990), *Die Valenzcharakteristik des lateinischen Akkusativs* (1993), *Valenční využití latinského ablativu ve větných strukturách* (1994), ktoré najčastejšie publikovala na stránkach periodika brnianskej filozofickej fakulty *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Súhrnom možno konštatovať, že Marečková celistvo spracovala valenčnú štruktúru latinskej vety, čím významne prispela do dejín českej a slovenskej lingvistiky klasických jazykov.

Po nástupe na katedru jazykov na lekárskej fakulte sa začal Marečkovej vedecký záujem prirodzene väčšmi koncentrovať do oblasti bližšej jej pedagogickému pôsobeniu, teda na jazykovú analýzu latinskej a gréckej lekárskej terminológie a dejiny medicíny. Na tejto platforme sa aj bližšie spoznala s Františkom Šimonom.²⁰⁶ Ich vzájomná spolupráca priniesla viacero štúdií z tejto oblasti.

Valencie latinských slovies sa vo svojom výskume dotkol aj Ján Taraba, hoci z iných pozícií. K výskumu latinskej syntaxe sa dostal postupným rozširovaním hraníc svojho bádateľského záberu od problematiky významu pádov a významu predložiek.²⁰⁷ So spoluautorkou B. Machajdíkovou v štúdiu *La syntaxe*

²⁰⁶ Marečková a Šimon sa stretli už prv, v Bratislave na katedre klasickej filológie. Marečková vtedy už vyučovala stredovekú latinčinu, Šimon bol študentom. Viac o tejto spolupráci píše ŠIMON, *Laudationes* (2013), s. 9 a MAREČKOVÁ, *Ad honorem František Šimon* (2020), s. 14–16.

²⁰⁷ Pozri v kapitole o morfológii, podkapitola 5.1 *Od významu pádov k významu slovných druhov a k sémantickej stavbe vety*.

fonctionnelle appliquée aux verbes latins (2007) opísali syntaktickú štruktúru latinských konštrukcií sloveso + [predložka] + podstatné meno na základe kombinatoriky ich aktantovej štruktúry, ako ju navrhol Lucien Tesnière²⁰⁸ a neskôr prepracoval Heinz Happ,²⁰⁹ s istým prihliadnutím k poznámkam Gustava Serbata.²¹⁰ Okrem týchto autorov, ktorí analyzovali latinskú vetu, štúdia čerpala aj z iných prameňov relevantných pre problematiku sémantiky jednoduchej vety vo všeobecnosti, typológie predikátov a podobne (Charles J. Fillmore, Ray Jackendoff, J.-P. Declès, Marcel Bromerb, Christiane Kekenbosch and Edouard Friemel). Opierajúc sa o uvedené pramene, Taraba s Machajdíkovou navrhli vlastnú klasifikáciu latinských predikácií, v ktorej rozlišujú statické a dynamické situácie. Podľa postavenia v syntagme rozlíšili 7 aktantov. Jednotlivé štruktúrne typy potom porovnali so syntakticko-sémantickými modelmi predikačných štruktúr obsahujúcimi kategoriálne príznaky dynamickosť, agentnosť, kauzativnosť, tranzitivnosť, telickosť, lokalizovanosť. Štúdia smeruje k zovšeobecňujúcemu záveru, že gramatický význam latinských slovies je v rámci funkčnej gramatiky obmedzený a sémanticky musí zahŕňať dva typy označujúceho (signifié): syntaktické a ontologické.

Autorská dvojica Taraba a Machajdíková tému ďalej rozpracovala z pozície sémanticky orientovaných syntaktických teórií českej a slovenskej proveniencie. V obsiahlej štúdii *Urbanitas*

²⁰⁸ *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck 1956.

²⁰⁹ Pozri pozn. 147.

²¹⁰ *Cas et fonctions. Étude des principales doctrines casuelles du Moyen Âge à nos jours*. Paris: Presses Universitaires de France 1981.

verzus vulgaritas v texte *Itinerarium Egeriae* (2012) autori pristúpili k latinskému textu *Itinerarium Egeriae* z neskoroantického obdobia (4. st. n. l.) ako k zdroju materiálu pre štúdium zmien v gramatickej a sémantickej štruktúre latinčiny z perspektívy odklonu od literárnej normy klasického obdobia. Hľadali typologicky relevantné zmeny signalizujúce novú kvalitu protorománskeho dialektu. Porovnávali gramatické a lexikálne javy v slovesnom systéme, využívajúc metódy deskripcie založené na teórii vetných vzorcov predstaviteľov sémanticky orientovanej syntaxe Daneša a Hlavsu *Větné vzorce v češtině* (1987) a Kačalu *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (1989), s prihliadnutím aj k Nižníkovej a Sokolovej *Valenčnému slovníku slovenských slovies* (1998). Sémantické vzorce doplnili o aktantový model participantských rolí, teda opis latinských predikátorov na báze aktantovej štruktúry.

Hlavný dôraz v analýze odchýlok od klasickej normy kládli na sémantickú skupinu pohybových, manipulačných slovies a slovies hovorenia, myslenia a vnímania. V štúdiu predstavili typologickú charakteristiku procesuálnych a udalostných predikátorov a diferenčnú analýzu sémantických vzorcov a gramatických vetných vzorcov vybraných podskupín slovies. Významné zmeny v porovnaní s klasickou normou autori identifikovali ako v lexikálnom význame zvolenej skupiny slovies, tak aj v ich syntaktickej štruktúre. Obzvlášť relevantné sa ukázali zmeny v ich valenčnej štruktúre. Taktiež identifikovali slovesá, ktoré nefigurujú v slovnej zásobe klasickej latinčiny.

Keďže osobitne Taraba vo svojich teoretickolingvistických prácach vždy hľadel aj na lexikografické využitie výsledkov výskumov, navrhli autori zapracovať výsledky analýzy zvoleného korpusu slovies (138 lexém) do latinsko-slovenského glosára

pre potreby romanistov. Svojou štúdiou preukázali, že metódu vetných vzorcov možno aplikovať na opis syntakticko-sémantických vlastností latinského slovesa ako prvku dynamického systému v období prechodu k moderným románskym jazykom.

Ak by sme mali na záver charakterizovať výskum latinskej syntaxe na Slovensku, tak by v prvom rade bolo nutné povedať, že rozsahom či šírkou záberu nebol mimoriadny. Najvýznamnejšou postavou synchrónneho syntaktického výskumu je nepochybne Elena Marečková, ktorá komplexne spracovala valenčnú štruktúru latinskej vety. Marečková však Slovensku patrí viac svojím pôvodom ako akademickou kariérou. Z valenčnej teórie vychádzal aj Ján Taraba. Postupne siahol aj po iných teóriách. V spolupráci s Barborou Machajdíkovou sa pokúsili o funkčno-sémantickú analýzu vybraných slovesných konštrukcií a o aplikáciu teórie vetných vzorcov a aktantového modelu participantských rolí na neskorolatiniský text.

8

O jazyku a štýle latinčiny rôznych období

Výskum v oblasti stylistickej roviny latinčiny na Slovensku sa pohybuje na rozhraní latinskej lingvistiky, literárnej histórie a literárnej vedy. Vyplýva to z dejín stylistiky ako disciplíny, ktorá má svoje korene jednak v antickej rétorike, ktorá sama bola pevne ukotvená v gramatike, jednak v poetike. Podstatnú časť teoretickej bázy stylistiky, a mali by sme presnejšie hovoriť jazykovednej stylistiky, totiž tvorí práve klasická rétorika. Táto disciplína býva definovaná ako umenie reči, umenie hovoriť, veda o rečníctve a o tom, ako tvoriť rečnícke prejavy.²¹¹ Prepojenosť súčasnej rétoriky so stylistikou je zjavná aj v tom, že na jednej strane rétorika reprezentuje zložku praktickej stylistiky, zatiaľ čo na druhej strane zas medzi jednotlivými štýlmi v súčasnej stylistike rozoznávame medzi inými aj rečnícky štýl. V poetike zas, tak ako v rétorike, po celé stáročia koexistovali vedľa seba vysoké, stredné a nízke žánre a rovnako ako rétorika, aj poetika

²¹¹ K vymedzeniu rétoriky a jej vplyvu na stylistiku pozri napr. HORVÁTH, *Stylistika súčasného slovenského jazyka* (2016), s.15, 32, VERTANOVÁ – ŠTUBŇA – ANDOKOVÁ – MOYŠOVÁ, *Ilmočník ako rečník* (2015), s. 147.

bola orientovaná na tvorbu prejavu alebo umeleckého diela najvyššej estetickej kvality.²¹²

Preto neprekvapí, že klasickí filológovia, ktorých predmetom výskumu je jazyk a štýl po latinsky písaných diel období predchádzajúcich sformovaniu modernej štylistiky, ktoré sa kladie do 19. storočia, sa pohybujú tematicky, terminologicky a metodologicky rovnako na pôde jazykovednej štylistiky ako na pôde rétoriky a poetiky. Do oblasti ich záujmu spadajú vybrané syntaktické javy, frazeológia, zvláštnosti básnického jazyka, analýza rôznych typov štýlu i žánrov toho-ktorého štýlu, ale aj rečnícke a básnické figúry a trópy.

Výskum štylistickej roviny latinčiny na Slovensku možno stratifikovať diachrónne na dve oblasti, ktoré reflektujú dve hlavné profilácie v klasickofilologickom výskume: antické a neskoriantické obdobie na jednej strane a novolatinské obdobie na druhej strane.

8.1 Impulzy štylistického výskumu latinčiny

Celkom na začiatku analýz latinského štýlu stoja dve koncepčne aj metodologicky odlišné práce, blízke si jedine dobou vzniku. Na jednej strane stojí text Miloslava Okála *Latinská štylistika*, na druhej Horeckého štúdia *Jazykovoštýlová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného*.

²¹² HORVÁTH, *Štylistika súčasného slovenského jazyka* (2016), s. 32.

Okálova štylistika je učebnou pomôckou, vydanou v roku 1951 v Štátnom pedagogickom nakladateľstve, ktorá sa dočkala druhého vydania v roku 1966 a ďalšieho (nezmeneného) v roku 2016 vo vydavateľstve Thetis, v súbornom zväzku spolu s autorovou metrikou a teóriou transkripcie antických mien.²¹³ Sú to obsahovo hutné vysokoškolské skriptá pre klasických filológov, napísané typicky okálovským precíznym štýlom, s bohatou enumeráciou štylistických postupov a figur. Sústreďujú sa na tradičné domény latinskej štylistiky v zmysle jej tradičného chápania ako *syntaxis ornata*, teda ozdobná syntax, a delí sa na dve časti: topiku (ozdobnosť na rovine slov a slovných spojení) a architektoniku reči (ozdobnosť vetných častí, periódy apod.). Súčasťou učebnice je aj úvodná kapitola pomenovaná Prehľad období rímskej literatúry. V jej závere je opis vývoja štylistiky ako klasickofilologickej disciplíny od obdobia humanizmu a prehľad staršej i dobovo aktuálnej zahraničnej gramaticko-štylistickej literatúry, ktorú považoval Okál za podstatnú pre precízne štúdium latinskej štylistiky.²¹⁴

Na druhej strane stojí Horeckého lingvistická štúdia *Jazykovoštýlová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného*, ktorá vyšla v *Jazykovednom zborníku* 1951. Je to sonda do stredovekej latinčiny z územia dnešného Slovenska, opierajúca sa o Húščavovu edíciu *Archív zemianskeho rodu z Okoličného. Liptovské archívy I*, Slovenská akadémia vied a umení, Bratislava 1943. Horecký v štúdiu vyšiel z definície jazykového

²¹³ OKÁL, *Latinská štylistika. Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny. Grécke a latinské mená v slovenčine* (2016).

²¹⁴ OKÁL, *Latinská štylistika...* (2016), s. 28–31.

štýlu od J. M. Kořínka ako špecifického odrazu cieľa jazykového prejavu v jazykovom materiáli.²¹⁵ Za základný výstavbový prvok takto určeného jazykového štýlu Horecký pokladal spôsob, akým sa prehodnocujú jednotlivé základné prvky daného jazyka v danom jazykovom štýle. Na listinnom materiáli ilustroval postupy, akými sa jednotlivé základné pomenovacie prvky jazykových prejavov presúvajú do rôznych funkcií, a to najmä do usúvzťažňovacích (s. 169).²¹⁶ V štúdii Horecký venoval veľkú pozornosť formulám uplatneným v listinách (s. 170–173), ale aj takým javom, ako tvorenie pomenovaní a charakteristike konkrétnych usúvzťažňovacích prostriedkov, všímajúc si v latinskej slovnej zásobe okrem iného pestrosť v kombinovaní príponových morféme (napr. *pre-sent-ial-itas*), spôsoby tvorenia nových pomenovaní a pod. (s. 185). Jeho cieľom bolo ukázať, že pri jazyku stredovekých latinských listín ide o osobitný diplomaticko-právny jazykový štýl odlišný od ostatných jazykových štýlov stredovekej latinčiny a, samozrejme, aj klasickej latinčiny.

Tieto dve diela mohli naznačovať dva odlišné prístupy k výskumu stylistickej roviny latinského jazyka, ani jedno však nemalo na najbližšie desaťročia pokračovanie. Okál chápal svoje skriptá ako nevyhnutnú pomôcku pre budovanie a ďalšie napredovanie klasickej filológie ako odboru na Filozofickej fakulte UK. Okrem tejto učebnej pomôcky napísal ďalšiu, ktorá bola rovnako určená pre vzdelávanie v nadstavbových predmetoch

²¹⁵ *O jazykovém stylu* (1941), s. 29.

²¹⁶ Napr. v ablatíve absolútnom ide o prehodnotenie slovesa z pôvodnej funkcie pomenovania činnosti alebo deja na funkciu časového alebo príčinného usúvzťažnenia.

klasickej filológie, a to skriptá z textovej kritiky.²¹⁷ Jeho úloha v oblasti štylistiky sa zostavením skript skončila a svoje aktivity nasmeroval k antickej filozofii, prekladaniu z antických literatúr a postupne k neolatinistike. Horecký zas kvôli vonkajším okolnostiam pole klasickej filológie celkom opustil. Ak sa k nemu publikačne vracal, tak v oblasti fonológie a sémantiky pádov. Jeho štylistická štúdia ostala jedinečnou vďaka dôslednému aplikovaniu nejakej vybranej špecifickej štylistickej teórie.

V nasledujúcich desaťročiach sa štylistike systematicky nevenoval nik. Len marginálne sa niektorí autori dotkli aj problematiky štýlu. Spomenúť možno aspoň Kuklicovu literárnohistorickú štúdiu *Literarisch-ästetische Bemerkungen des Aulus Gellius* (1983), v ktorej predstavuje Aula Gellia ako antikvára, ale i rečníka s osobitným, pestovaným vkusom v hodnotení literárnych útvarov, ich štylistickej a kompozičnej stránky.

V nových spoločenských pomeroch po roku 1989, a najmä po prelome letopočtov, sa uskutočňoval výskum v oblasti rímskej klasickej, poklasickej vrátane kresťanskej i novolatinkej literatúry. Často mal začiatok v diplomových, neskôr aj dizertačných prácach, ktoré viedol Daniel Škoviera, alebo neskôr jeho pokračovatelia. Takpovediac povinnou výbavou týchto prác boli charakteristiky štýlu diela skúmaného autora (prozaického či básnického) alebo jeho vybraných aspektov, doložené bohatou enumeráciou príkladov. Na podkladoch záverečných prác boli niekedy publikované štúdie. Vychádzali najčastejšie

²¹⁷ *Úvod do textovej kritiky*. Bratislava: Slovenská univerzita 1952, 2. vydanie 1966. O charaktere a význame tohto textu píše GRUSKOVÁ, *Miloslav Okál ako editor textov a textový kritik* (2014).

v periodiku *Graecolatina et Orientalia* alebo *Sambucus*, prípadne v príležitostných zborníkoch. Stručné jazykovoštýlové charakteristiky sa objavovali (a objavujú) aj ako súčasť edícií a prekladov textov rôznych období.

Všetky tieto výskumy sa pridŕžajú dominantne tradičných textovo- a štýlovointerpretačných postupov klasickej filológie. Terminologicky sa opierajú buď o štylistiku latinčiny v okálovskom duchu, alebo o štylistiku slovenčiny. Obvykle sa vyznačujú pomerne bohatou deskripciou a enumeráciou konkrétnych jazykových a štylistických prostriedkov ako materiálu slúžiaceho konkrétnemu cieľu, ktorému autor podriadil svoj text.

8.2 Výskum štylistickej roviny latinčiny v antickej a neskoroantickej literatúre

V oblasti rímskej predkresťanskej literatúry možno sotva nájsť prácu, ktorá by k štýlu autora pristupovala s väčším dôrazom. Skôr letmo sa štýlu dotkla Elena Urbancová v niektorých prácach o antickej filozofii, napr. *Imago sui v Senecových listoch Luciliov* (2010), s. 251. Zmienku si zato zaslúži preklad Senekovho spisu *O pokoji mysle* (2022), ktorý pripravil Peter Fraňo. Publikácia obsahuje rozsiahlu úvodnú vedeckú štúdiu, ktorej súčasťou je aj kapitola *Štylistické a jazykové prostriedky* (s. 25–28). V nej autor poukazuje na charakteristické znaky Senekovho novátorského spôsobu komponovania svojich filozofických diel, odlišného od ciceronovského štýlu, najmä na jeho *brevitas* (stručnosť, hutnosť) a „obrat k interiorite“ (s. 26). Osobitne sa venuje používaniu exempli (s. 28–37) a metaforike (s. 37–43).

Do výskumu jazyka a štýlu antických a neskoroantických po latinsky píšucich autorov významnejšie prispela Marcela Andoková, nezriedka v spolupráci s Róbertom Horkom. V ich prípade možno hovoriť o systematickom a aj dlhodobom výskume, prednostne zacielenom na starokresťanskú literatúru a rétoriku. Viaceré ich výskumy majú presahy do príbuzných disciplín.

V centre dlhodobého záujmu autorskej dvojice stojí homiletická spisba sv. Augustína. V posledných desaťročiach sa práve kázňová tvorba a jej štýl stáva pomerne častým predmetom výskumu klasických filológov. Za týmto ich záujmom stojí *spiritus movens* Daniela Škovieru. Výskum klasických filológov v tejto oblasti však zapadá do širšieho kontextu výskumu homiletiky na Slovensku po zmene spoločenských pomerov v roku 1989 a je badateľný nielen v klasickej filológii, ale aj v literárnej slovakistike, popri pochopiteľnom záujme zo strany teológov.²¹⁸ Kázňová tvorba sa skúma najmä z literárnohistorického a literárno-teoretického hľadiska, objavujú sa však aj translatologické a iné sondy. Tieto výskumy prinášajú hodnotné výsledky v poznaní štýlu žánru homílie i poznatky z dejín jazyka a jeho stratifikácie.

Raný Andokovej výskum v tejto oblasti zahŕňa štúdiu *Symbolický jazyk v kázňach sv. Augustína – spôsob, ako poučiť a zaujať poslucháča* (2004) a najmä jej vedeckú monografiu *Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom* (2013), venovanú Augustínovým rečníckym stratégiám zakoreneným v antickej rečníckej tradícii.

²¹⁸ Stručnú charakteristiku výskumu kázňovej tvorby prinášajú editori na úvod zborníka *Kazateľská tvorba, jej recepcia a stimuly* (2024), s. 5–6.

V štúdii *Hovorová reč či literárne dielo? Ako sa vysporiadať s metodologickými úskaliami pri preklade Augustínových kázní* (2023) Andoková spolu s Horkom analyzuje Augustínove *Homílie o Jánovom evanjeliu* (*Tractatus in Iohannis Euangelium* 1–16) ako text odrážajúci skutočnú reč jeho súčasníkov. Autori prihliadajú na formálnu stránku homílií a jej estetickú aj didaktickú funkciu. Ponúkajú metodologické princípy pre prekladateľov, ktoré sprístupňujú autentickú latinskú reč v cieľovom jazyku s využitím adekvátnych štylistických prostriedkov.

Augustínove texty ako autentické prejavy zachytávajúce jazykovú kultúru jeho poslucháčov analyzovala autorská dvojica aj v štúdii *Persuasive function of sound figures in Augustine's homilies on the psalms of ascents and their translation into modern languages* (2023). V analýze sa autori sústredili okrem obsahu aj na formálne postupy zodpovedajúce rétorickému štýlu. Medzi najcharakteristickejšie prvky Augustínovho homiletického štýlu zaradili protikladný paralelizmus, často posilnený rýmom alebo asonanciou. Jadrom štúdie je objasnenie použitia vybraných zvukových figúr v persuazívnej funkcii.

Štýlu Augustínových kázní a jeho rétorickému umeniu celkovo sa Andoková venuje aj v štúdii *Homiletická stratégia sv. Augustína v Prvej homílii jeho Komentára k Prvému Jánovmu listu* (2023), čo je text dôležitý v Augustínových antidonatistických kázňach. Horka zas podrobil analýze konkrétne Augustínove rečnícke figúry (*Rétorická analýza Augustínovej vianočnej homílie Sermo 191* [2016]).

Osobitne treba vyzdvihnúť prínos Róberta Horku v oblasti poznávania latinského básnického jazyka neskorootického obdobia. Hoci je jeho vysokoškolská učebnica *Starokresťanská*

latinská poézia (2020) na Slovensku novátorská najmä svojou témou, treba oceniť aj priestor, ktorý autor venoval charakteristike básnického jazyka. Horka predstavuje kresťanských poetov ako podnetných experimentátorov v oblasti štýlu i poetických foriem (s. 10).

Iný pohľad na jazyk ranokresťanskej spisby prináša Helena Panczová. V práci *Egeria. Púť do svätej zeme. Itinerarium Egeriae* (2006), ktorá obsahuje preklad latinského textu a úvodnú štúdiu, predstavuje z literárnej aj jazykovej stránky dielo *Itinerarium Egeriae* a taktiež jeho autorku, označovanú obvykle ako učená mníška, ktorá žila v 4. st. n. l. Úvodná štúdia obsahuje okrem iných podkapitoly *Jazyk a štýl* a *Základné tendencie ľudovej latinčiny*. V nich vyratúva a na Egeriinom texte ilustruje typické znaky ľudovej latinčiny vo všetkých jej rovinách a predstavuje tento prameň ako jedinečnú kombináciu živého každodenného jazyka svojej doby, okrášleného estetickými ambíciami vzdelanej ženy zo vznešenej rodiny.

Na tomto mieste treba spomenúť aj jazykovo-štylistický výskum Nicol Sipekiovej. Ako členka interdisciplinárneho prekladateľského tímu, ktorého cieľom je preložiť do slovenčiny *Digesta*, súčasť rozsiahleho zákonodarného diela, ktoré dnes poznáme pod názvom *Corpus iuris civilis*, čiže Zbierka občianskeho práva, vypracovala tri štúdie venované štylistickej a jazykovej stránke *Digest* a procesu vzniku a postupného vydávania prvého slovenského prekladu tohto diela: *Niekoľko poznámok k prekladu a jazyku Digest* (2014), *Digesta Iustiniani a ich slovenský preklad* (2018) a *Notes on linguistic aspect of Justinian Digest – challenges and obstacles of legal text translation* (2020). V štúdii z roku 2018 objasňuje povahu úskalí prekladateľských výziev, či už ide

o nutnú rekonštrukciu textu, doplnenie chýbajúcich textových pasáží alebo lexikálne problémy spojené s hľadaním výrazov, ktoré by boli na jednej strane ekvivalentné s dobovou terminológiou používanou rímskymi právnikmi a na druhej strane by rešpektovali aj súčasnú slovenskú právnickú terminológiu. V druhých dvoch štúdiách analyzuje typické znaky jazyka *Digest*, opäť s prirodzeným dôrazom na lexiku. Poukazuje tiež na problém relevancie dostupných lexikografických príručiek pre preklad textu z oblasti práva, ale všíma si aj javy z ďalších jazykových rovín, napr. odchýlky od pravidiel súslednosti časov (*consecutio temporum*).

8.3 Výskum stylistickej roviny novolatinských pamiatok

Jednou z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich disciplín skúmajúcich antickú kultúru a jej odkaz je neolatinistika. Tejto disciplíny sa dnes venujú pracovníci všetkých akademických inštitúcií na Slovensku, ktoré majú antiku a jej tradíciu ako predmet svojho výskumu.

Napriek relatívne vysokému počtu neolatinistov nestojí výskum jazyka a štýlu latinských písomných pamiatok novolatinského obdobia v centre výskumných záujmov žiadneho z nich. Táto skutočnosť asi neprekvapí, ak máme na zreteli, že novolatinská spisba svojím rozsahom mnohonásobne prevyšuje dochované dedičstvo klasickej antiky a prináša také nesmierne množstvo materiálu, že je pochopiteľné, ak sa tí, ktorí ho skúmajú, sústreďujú viac na jeho bohatý obsah než na formu.

Samozrejme, každý neolatinista, ktorý podrobne skúma dielo nejakého autora, musí zaujať stanovisko aj k jeho štýlu. A ak sú jazyk a štylistické prostriedky hlavným nástrojom, ktorý mal exponovať napojenie novolatinského autora a jeho diela na antickú kultúru (Škoviera, *Trnavská promočná tlač Stoa vetus et nova* [2005], s. 164), tak každý detailný rozbor takéhoto diela s jeho mnohorakými alúziami na antiku je zároveň kamienkom do mozaiky zobrazujúcej štýl novovekej latinčiny v jeho farbistej mnohorakosti.

Obaja nestori novolatinského výskumu, Okál i Škoviera, sa pri oboznamovaní domácej i zahraničnej academickej obce s osobnosťami uhorského humanizmu sústredili v prvom rade na edície pramenných textov a ich základnú kultúrnohistorickú charakteristiku. Ich štúdie majú obvykle povahu detailných biografických portrétov s dôrazom na charakteristiku vzdelania, ktorým tieto osobnosti prešli, a na ich vzťahy v rámci *res publica litteraria*, alebo sú to obsahové analýzy predstavovaných diel, sondy do kultúrno-historického kontextu ich vzniku, či charakteristika antických vzorov a spôsobov, akými ich daný autor adaptoval pre svoju súčasnosť.

8.3.1 Humanizmus

V Škovierovom dnes už uzavretom diele nájdeme viac príkladov na explicitný opis jazykovej a štylisticko-rétorickej výbavy analyzovaných diel ako v diele jeho učiteľa. Škoviera obvykle kladie akcent na jej funkčnosť v tom-ktorom žánri alebo širší estetický a ideový kontext. Cieľom charakterizovať žáner aj prostredníctvom opisu jeho štýlu sú vedené najmä jeho štúdie venované príležitostnej spisbe, osobitne panegyrickej a kázňovej

tvorbe. Publikoval ich približne na prelome tisícročí v literárne orientovaných časopisoch, najmä v *Slovenskej literatúre*, a v príležitostných zborníkoch. Sondy do jazyka a štýlu nájdeme aj v monografii *Bardejovčan Valentín Ecchius a jeho učebnica Ars versificandi* (2002). Častejšia prítomnosť analýz jazyka a štýlu v Škovierovej neskoršej tvorbe naznačuje, že jeho záujem o formálnu stránku analyzovaných diel narastal postupne, so stále komplexnejšou a všestrannejšou znalosťou humanistickej či všeobecne novolatinskej spisby.

V *Slovenskej literatúre* 39, č. 2 (1990) Škoviera uverejnil štúdiu *Estetické názory v poetike nášho humanistu Valentína Ecchia*, v ktorej sa pri charakteristike Ecchievej učebnice poetiky *De arte versificandi* dotkol otázok estetickosti, ktoré učebnica sprostredkúvala a ktoré zároveň sama svojou formou deklarovala. Nároky humanistov typu Ecchia na jasný štýl stelesnený v protiklade *clarus* oproti *obscurus* Škoviera objasňuje v širšom ideovom kontexte. Ecchiovo hojné používanie určitých lexém, napr. adjektív *vivax*, *vivus*, *vitalis*, vysvetľuje ako konkretizáciu požiadavky renesančnej estetiky, aby umelecké dielo odzrkadľovalo skutočný život. Aj voľbu slovík (*depingere* = vymaľovať a *effingere* = stvárať či plasticky sformovať miesto *describere* = opísať) Ecchius podľa Škoviera prispôbil estetickým ideálom renesančnej epochy. Podobné sondy do Ecchievho štýlu, definície a exemplifikácie ideálov humanistickej elokvencie sú pochopiteľne prítomné aj v Škovierovom monografickom spracovaní tohto Ecchievho diela (2002).

Tak ako Škoviera identifikuje doklady humanistickej snahy o dokonalý štýl, tak poukazuje aj na prípady, v ktorých sa ideály celkom nestretli s naplnením. V štúdií *Dialóg De reipublicae*

administratione od humanistu Valentína Ecchia (Slovenská literatúra 41, č. 4 [1994]) analýzou štylistického spracovania traktátu poukázal na Ecchiovo zanedbávanie humanistickej požiadavky na *varietas*, čo podľa Škoviera dokazuje chvat, v ktorom dielo napísal.

V štúdiu *Eloquens et docta pietas* (Slovenská literatúra 50, č. 2 [2003]) okrem iného ilustruje, ako „latinskosť“ ako znak vycibreného textu korelovala s kresťanskou zbožnosťou.

Lexiku, a osobitne frazeológiu ako hlavný nástroj, pomocou ktorého autor demonštroval svoju zručnosť v narábaní s latinským jazykom, charakterizoval Škoviera u Jána Kaziho. V štúdiu *Trnavská promočná tlač Stoa vetus et nova* (2005) je schopnosť užívať jazyk aj živým slovom a formou hovorového štýlu dôkladom Kaziho jazykového majstrovstva. Samozrejme, frazeologizmy hovorového jazyka sú len jednou z analyzovaných oblastí, ktoré Kazi hojne používal. Škoviera akcentuje aj rétorické básnické prostriedky (metonymie, metafory, hyperboly), niekedy až manieristické, a zvukové figúry, ktoré Kazi používal, niekedy „až na hranici nášho vkusu“ (s. 166) a „za hranice čitateľnosti“ (s. 167).

Analýzou diela *Stoa vetus et nova* Škoviera ukázal, že žánrami, v ktorých výskyt ozvlášťujúcich jazykových prostriedkov možno očakávať v naozaj hojnom rozsahu, sú príležitostné žánre, najmä oslavné. Z výstupov výskumov venovaných týmto žánrom možno spomenúť aj štúdiu *Chváloreč Richarda Bartoliniho Odeporicom a básnické chvály v Ecchiových Threni neglectae religionis* zo zborníka zostaveného Evou Frimmovou *Prelomové obdobie dejín* (2017). V nej Škoviera formou komparatívnej analýzy chválorečných spisov dvoch humanistických vzdelancov charakterizoval panegyriku s jej typickými prvkami.

Do zborníka Evy Frimmovej a Elisabeth Klecker *Itineraria Posoniensia* prispel Škoviera ďalšou komparatívnou štúdiou *Horatiovo Iter Brundisium a Rubigallovo Hodoeporicon itineris Constantinopolitani* (2005). V nej porovnáva dva cestopisy, hľadá v nich analógie, rozdiely v osnove, lexike, vo využití slovných spojení, štýlových posunov, aby ich napokon, na základe analýzy povahy a frekvencie trópov a figúr, postavil do protikladu.

K analýzam jazyka kázňovej tvorby sa dostal Škoviera cez osobnosť bardejovského humanistického učenca, rektora bardejovskej mestskej školy Leonarda Stöckela. Jeho kázňam venoval okrem iného štúdiu *Erasmus von Rotterdam und Leonard Stöckel: zwei Modellpredigten über dieselbe Perikope* (2013). Ide opäť o komparatívnu štúdiu, v ktorej Škoviera tentoraz drobnohľadom skúma spôsob spracovania evanjeliovej perikopy Jn 2,1–12 dvoma autormi. Jedným bol Erazmus v homílii *Liturgia Virginis Matris apud Lauretum cultae* (1525) a druhým rektor bardejovskej školy Stöckel v zbierke kázní *Postilla* (1596). Analýzou jazyka preukázal, že obaja autori zosúladiли svoje texty s estetickou antickej rétoriky a obom im rovnako záležalo na jej požiadavke potešiť adresáta krásnom (*delectare*). Erazmus podľa Škovieru dokázal dať výraznejšie vyznieť tónom emócií (*movere*), zatiaľ čo Stöckel venoval väčšiu pozornosť doktrínálnej úrovni kázne (*docere*), pričom kládol dôraz skôr na intelekt poslucháčov než na ich emócie. Stöckelov neosobný tón Škovierovi pripomínal dokonca inštruktívnu akademickú prednášku (s. 172, 174).

K analýze kázňovej tvorby Škoviera viedol aj svojich žiakov a žiačky, medzi prvými Janu Gruskovú. Tá na podklade svojej diplomovej práce vypracovala štúdiu s názvom *Antická rétorika v diele Leonarda Stöckela Formulae tractandarum sacrarum concionum*,

ktorú uverejnila v periodiku *Slovenská literatúra* 43, č. 3 (1996). V nej jednak na rečníckych prostriedkoch, jednak na stavbe textu ilustrovala, ako Stöckel využíval znalosti z antickej rétoriky a aplikoval ich na cirkevné rečníctvo v uvedenej homiletickej príručke. Všimá si najmä argumentačné postupy, bohatý exemplifikačný aparát a konkrétne rečnícke prostriedky, ktoré Stöckel premyslene kombinoval, aby naplnil cieľ kresťanskej kázne – ako *docere*, tak *movere*.

Na výskum Daniela Škovieru v rámci skúmania písomnej pozostalosti Leonarda Stöckela nadviazala aj jeho posledná doktorandka Mária Šibalová (rod. Májeková). Vo svojich prácach sa venuje najmä rétorickým a poetickým aspektom Stöckelovej tvorby so zameraním na antickú a humanistickú estetiku. Všeobecnú charakteristiku Stöckelových štylistických postupov možno nájsť v jej štúdii *Homiletická tvorba Leonarda Stöckela* (2020). Konkrétne podoby Stöckelovho štylizovania v jednotlivých homiletických textoch spracovala v príspevkoch *Rétorická a poetická stránka kázni Leonarda Stöckela* (2019) a *Praecipuum est docere, deinde movere. Afektívna zložka v homiletickej tvorbe Leonarda Stöckela* (2024). V prv spomenutej štúdii ukazuje, že Stöckel sa v štylistickom spracovaní kázni pridŕžal predovšetkým ciceroovských zásad, teda gramatickej správnosti, doslova latinskosti (*latinitas*), jasnosti (*perspicuitas*) a peknej štylizácie (*ornatus*). Používal skôr bežné výrazy, vyhýbal sa dvojznačnosti a jasne členil slovosled. Stöckelove rétorické a poetické zručnosti Šibalová konkrétne ilustruje na *Kázni k evanjeliu Kristovho narodenia*, predstaviac pomerne široký register rečníckych figúr, najmä slovných (aliteráciu, asonanciu, asyndeton i polysyndeton, homoiototon, homoioteleuton, pleonazmus, stupňovanie atď.),

ale i myšlienkových, z ktorých Stöckel osobitne často siahal po rečníckych otázkach a zvolaniach.

V štúdií *Praecipuum est docere, deinde movere. Afektívna zložka v homiletickej tvorbe Leonarda Stöckela* (2024) sa Šibalová tentoraz sústreďuje na analýzu postupov, ktoré Stöckel uplatňoval, aby nasmeroval city adresátov svojich kázní požadovaným smerom. Na materiáli adventných a vianočných kázní ukázala Stöckelom uprednostňované lexikálne a umelecké prostriedky – superlatívy, kontrasty posilnené slovesnými expresívmi, príznakové lexikálne prostriedky (najmä z oblasti biblizmov), antitézy spojené s rečníckou otázkou, metaforou atď. Na záver (s. 39) konštatuje, že hoci dominantnou charakteristikou Stöckelových textov je latinské *docere*, Stöckel v kázňovej tvorbe rovnako efektívne pracoval s citovou zložkou.

Jednou z centrálnych tém spojených s humanistickou latinčinou a jej štýlom je téma ciceronianizmu.²¹⁹ Najvýznamnejšou osobnosťou spojenou s našim dnešným územím, ktorá sa zapojila do tohto hnutia, bol Ján Sambucus. Jeho dielo *De imitatione Ciceroniana* bolo predmetom výskumu viacerých bádateľov, medzi nimi aj Škovieru, ktorý preložil prvý z dvoch dialógov tohto traktátu a uverejnil ho v reprezentatívnej práci *Latinský humanizmus* (2008). Tomuto dialógu venoval aj svoju štúdiu *Latein und Nationalsprachen im ersten Gespräch von Johannes Sambucus, De imitatione Ciceroniana*, ktorú pripravil pre zborník

²¹⁹ Ciceronianizmus je smer alebo tendencia renesančných humanistov napodobňovať jazyk a štýl M. Tullia Cicerona. Humanisti kládli cicerónovský štýl písania za jediný vzor správnej latinčiny a estetický ideál. Ciceronianizmus ako štylistický ideál zohrával významnú úlohu aj vo vývoji jezuitskej pedagogickej teórie. LÁBAJ, *Imitatio Ciceroniana podľa Jána Sambuca* (2018), s. 229, 231.

Christiana Gastgebera a Elisabeth Klecker *Johannes Sambucus/János Zsámboki/Ján Sambucus (1531–1584)*, vydaný v roku 2018. Vo svojom príspevku v súvislosti so štýlom akcentoval didaktický cieľ dialógu, aby z jemu zverného urodzeného žiaka Juraja Bonu vychoval perfektného latinistu. Zdôraznil okrem iného, že v dialógu nie sú citeľné polemické tóny, ktoré sa s touto témou v danom období obvykle spájali.

V čase publikovania zborníka už prevzal štafetu ciceronianizmu po Škovierovi ním vyškolený kolega Ivan Lábaj, ktorý sám v tom istom zborníku uverejnil k tejto téme článok *Sambucus on Ciceronianism: An overview focusing on the second dialogue of De imitatione a Cicerone petenda* (2018). Pri objasňovaní povahy Sambukovho ciceronianizmu Lábaj venoval pozornosť termínom *imitatio* a *imitator* a taktiež niektorým ďalším, dôležitým v koncepte ciceronianizmu, a detailne analyzoval grécke termíny z tejto oblasti, ktoré Sambucus používal ako ekvivalenty. V ďalšej štúdii s touto témou *Imitatio Ciceroniana podľa Jána Sambuca* (2018) Lábaj predstavil Sambuka ako umierneného cicerónovca, ktorý svoj ciceronianizmus uplatňoval na rovine štýlu v zásade dôsledne, ale v oblasti lexiky povoľoval aj používanie slov iných dobrých autorov.

V súvisi so Sambukom neslobodno opomenúť dlhoročný záujem o jeho dielo u literárnej historičky slovakistiky Zuzany Kákošovej, vyškolenej v neolatinistike Miloslavom Okálom. V klasickofilologickom periodiku *Graecolatina et Orientalia* v roku 1995 uverejnila článok *The emblems of Ján Sambucus*. Predstavila v ňom emblémy s témou lásky a krásy, ktoré interpretovala v kontexte iných emblémov ako nové práve z hľadiska výrazovej formy. Sú podľa nej založené na kontraste, antitéze,

klimaxe, porovnaní či opakovanom polyptotone. Okrem toho v nich jednoznačné vyjadrovanie ustupuje metaforike a najmä symbolike. K téme Sambukových emblémov a básnických prostriedkov v nich uplatnených sa Kákošová opätovne vracala, z posledných spomeňme štúdiu *Ján Sambucus, emblémy venované významným osobnostiam 16. storočia* uverejnenej v zborníku *Ideológia v premenách času* (2018), venovanom Danielovi Škovierovi.

Spomedzi analýz diel humanistov spojených aspoň krátkodobou s územím dnešného Slovenska možno spomenúť aj Taliana Galeotta Marzia. Vychádzajúc z materiálu analyzovaného vo svojej diplomovej práci, L. Eliášová Buzássyová opísala v štúdiu *Comments on the style and language of Galeotto Marzio in De dictis ac factis regis Mathiae* (*Graecolatina et Orientalia* [1995]) individuálny jazyk a štýl panegyriku talianskeho humanistu, profesora na Akademii Istropolitane v Bratislave, ktorý žil na dvore uhorského kráľa Mateja Korvína. Aj keď analýza obsiahla všetky jazykové roviny, jej ťažisko spočívalo na syntaktickej a stylistickej rovine. V práci boli opísané charakteristiky jazyka Galeotta Marzia ako jazyka humanistického vzdelanca európskeho razenia, vymedzené vo vzťahu ku klasickému úzu, ale nie napríklad vo vzťahu k jazyku iných autorov jeho doby.

Sondy do jazyka humanistickej poézie nájdeme popri štúdiách Zuzany Kákošovej v prácach Angely Škovierovej, Jany Balegovej a Olgy Vanekovej. U Škovierovej sú v najväčšom rozsahu prítomné v monografii *Humanista Ondrej Rochotský. Život a dielo* (2022). Keďže činnosť Rochotského bola pestrá a pokrývala epickú, príležitostnú poéziu i drámu, je katalóg opisovaných ozvlášťňovacích jazykových prostriedkov primerane široký: primerane pre dobu aj konkrétne žánre sa v ňom spájajú dva

pramene – antická rétorika a Biblia (s. 208). Sama autorka hodnotí Rochotského ako zručného a vo veršovaní zbehlého básnika (s. 222), ktorého škála stylistických prostriedkov je konvenčná a zodpovedá nárokom kladeným na humanistickú latinčinu, hoci v nej vidí i prvky manierizmu ako predzvesti baroka. Medzi štandardnými stylistickými prostriedkami, ktoré si Rochotský obľúbil, zaberá zvláštne miesto, ako svedčí autorkin opis, parafráza (s. 194, 195). Aj Škovierovej výskum potvrdzuje, že asi najhojnejším žriedlom ozvláštňujúcich stylistických prostriedkov je príležitostná tvorba, v prípade Rochotského najmä poézia súvisiaca s prevzatím úradu verejného notára.

Vďaka literárnohistorickému výskumu Balegovej a Vanekovej sú dnes dobre charakterizované rôzne podoby jazyka humanistického básnika nemeckého pôvodu, ktorý žil a pôsobil na území dnešného východného Slovenska Jána Bocatia. Vanekovej monografia *Rímska ľúbostná elégia a Ján Bocatius* (2025) je interdisciplinárnou prácou stojacou na pomedzí klasickej filológie, neolatinistiky a slovenskej literárnej histórie. Jej hlavnou témou je rímska ľúbostná elégia a otázka spôsobu a formy jej recepcie v diele Jána Bocatia. Z Vanekovej precíznych analýz tém, motívov a básnických postupov sa črtajú zreteľné kontúry jazyka Jána Bocatia vo všetkých jeho rovinách. Hoci v Balegovej prácach nebýva opis jazyka a štýlu ťažiskovou témou, predsa je štandardnou súčasťou charakteristiky diela, ktoré predstavuje. Hodnotné v tomto smere sú jej postrehy o poeticko-rétorickej výzdobe bukolickej poézie Jána Bocatia, ako ich ilustrovala v monografii *In ilicis umbra... Ján Bocatius ako bukolik* (2016), a príležitostnej poézie opísanej v štúdií *Novoročné básne Jána Bocatia východoslovenským mestám Pentapolitany* (2025).

Precíznu analýzu humanistického básnického jazyka prináša Balegová aj vo svojej monografii *Juraj Wernher. Saeli laus ampla sui* (2024), v ktorej predstavuje Wernhera jednak ako prozaika, jednak ako básnika. V kapitole venovanej ranej tvorbe autora (s. 77–87) analyzuje z obsahovej i formálnej stránky jeho dve príležitostné komendačné básne: *In versificatoriae artis opusculum Endecasyllabon commendaticium* a *Libellus ad candidum lectorem* – obe ovplyvnené poetickou teóriou Wernherovho učiteľa Valentína Ecchia *Ars versificandi*. Balegová konkrétnymi príkladmi ilustruje Wernherovu techniku, ktorú vníma ako súzvučnú s Ecchiovým názorom o kľúčovej úlohe epiteta v básnickom jazyku. Uvádza „epitetonicko-substantívne dvojice“ (s. 80, 85), umocnené hyperbatom, antepozíciou zhodného prívlastku, ale aj ďalšie štylistické a rétorické ozdoby, ktoré interpretuje ako aplikáciu Ecchiových pravidiel v praxi.

Ťažko v stručnosti formulovať podstatu príspevku do poznania štýlu humanistickej latinčiny, keďže tá bola veľmi mnohoraká. Na jednej strane mala svoju nezameniteľnú jednoliatosť, určovanú snahou dosiahnuť méty dokonalého klasického úzu, na druhej strane bola v konkrétnych podobách v jemných nuansách rozmanitá a varírovala v závislosti od najrozmanitejších vplyvov, počnúc školením až po vplyv materinského jazyka. Otázka, či z parciálnych analýz jazyka a štýlu rôznych humanistických autorov so vzťahmi k územia dnešného Slovenska môže v budúcnosti vyplynúť nejaká komplexná charakteristika jazyka tohto kultúrneho hnutia, ostáva nateraz otvorená.

8.3.2 Barok

Jazyk a štýl barokovej latinčiny používanej autormi z územia dnešného Slovenska alebo s väzbami naň má tiež svoje špecifiká. Najcielenejšie sa jazyka a štýlu toho obdobia dotýkajú viaceré Zavorského štúdié, v ktorých analyzoval odborné a polemicky zamerané diela Martina Sentivániho, barokového učenca so slovenským pôvodom. Medzi nimi figuruje štúdiá *Príspevok k latinsko-slovenským jazykovým vzťahom v predbernolákovskom období* (2008), ktorú sme spomenuli v kapitole o lexikálnej sémantike,²²⁰ vypovedá však aj komplexnejšie o jazyku tohto viacjazyčného autora. Asi najviac materiálu relevantného pre komplexné poznanie Sentivániho jazyka však obsahuje Zavorského štúdiá *Jazyk diel Martina Sentivániho na príklade polemického spisu „Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum“* z roku 2003. Za pomoci ukážok z daného polemického diela a s použitím komparatívno-kontrastívnych postupov v nej Zavorský predstavuje autorov barokový štýl. Opierajúc sa o dobové štylistiky latinčiny, aktuálnu literatúru k výskumu gramatiky a štylistiky novolatinských textov, aj o slovákistickú lingvisticкую literatúru charakterizuje Sentivániho jazyk v konfrontácii s jazykovým úzom klasickej, stredovekej i novovekej (humanistickej i barokovej) latinčiny. Sentivániho jazyk v polemike považuje za doklad nižšieho, vecného štýlu s výraznými znakmi hovorového prejavu. Najviac špecifických znakov Sentivániho štýlu Zavorský vyberá zo syntaktickej roviny, ale neobchádza

²²⁰ 6.2 Výskum slovného fondu latinčiny stredoveku a novoveku z územia dnešného Slovenska.

ani lexiku. Morfológiu jeho latinčiny charakterizuje ako stredovekú. Za najvýznamnejšie možno označiť Zavarského zistenia o interferenciách medzi latinčinou a vernakulárnym jazykom – slovenčinou a miestami aj nemčinou. Ako dôsledok týchto interferencií vysvetľuje povrchnosť pri používaní slovesných spôsobov, zmätok v používaní minulých časov, špecifické používanie viacerých spojok a tiež nedôslednosť v používaní predložiek. Dôležité je tiež zistenie, že Sentivániho gramatika sa striktne riadila dobovým gramatickým úzom (reprezentovaným gramatikou F. Wagnera), odlišným od moderných normatívnych gramatík klasickej latinčiny (s. 140). Celkovým zameraním majú Zavarského metódy práce asi najbližšie k Horeckého postupom uplatneným v štúdiu o jazyku a štýle listín zemianskeho rodu z Okoličného.

Zavarského štúdia *Quid Dicis? Quid dicis? On the language of Vesperae Bachanales* by P. P. Roškovský OFM (2005) je analýzou básnického jazyka parodickej skladby z 18. storočia pripisovanej Pantaleónovi Roškovskému. Autor charakterizuje jeho štýl ako štýl učenca so zmyslom pre zvukomalebnosť, ktorý počíta so vzdelaným adresátom so zmyslom pre humor. Aj v tomto autorskom jazyku nachádza dôkazy o interferenciách medzi vernakulárnym a latinským jazykom 18. storočia.

Okrem Zavarského sa barokovej latinčine a jej špecifikám vo vybraných štýloch a žánroch venovali ďalší klasickí filológovia výhradne z trnavského klasickofilologického pracoviska. Ich výskum bol zameraný do dvoch hlavných oblastí. Prvou bol výskum dejín historickej Trnavskej univerzity, pôsobenia jej významných dejateľov a ich literárnej a pedagogickej činnosti, druhou bol belovský výskum.

V rámci svojho systematického výskumu diela polyhistora Mateja Bela sa Erika Juríková dotkla aj otázok jeho jazyka a štýlu. Jej štúdiá *Matej Bel o Trnave* (2002) obsahuje podkapitulu venovanú charakteristike Belovho jazyka a opisu typických znakov jeho barokovej latinčiny, a to najmä z roviny lexiky a syntaxe (s. 29–31). Belov štýl ďalej analyzuje v štúdiu *Matthias Bel and Trnava: An Analysis of Latin Written Sources* (2009). Okrem belovského výskumu sa Juríková dlhodobo venuje aj všestrannej charakteristike trnavských akademických tlačí. Najčastejšie sú predmetom jej záujmu diela venované predstaviteľom šľachtických rodín, smútočné a oslavné reči, ktorých štandardnou výbavou bývajú stylistické a rétorické figúry, špecifické oslovenia, rôzne expresívne výrazy a podobne. Tie si všíma napr. v štúdiách *Illustres Eszterhazianae gentis heroes: Obraz Esterházyovcov v príležitostných tlačiach z prostredia historickej Trnavskej univerzity* (2022), *Pohrebná reč Jána Kéryho na Mikuláša Zrínskeho (Trnava 1664)* (2022), *Barocke Buchproduktion im Raum Trnava (Jesuitenliteratur)* (2015) publikovanej v spolupráci s Danielom Škovierom, či *Orationes funebres ako súčasť barokovej literatúry: (Na príklade diel z prostredia trnavskej akademickej tlačiarne)* (2017). K poznaniu niektorých typických znakov jazyka a štýlu špecifického žánru chválorečnej, čiže panegyrickej spisby prispela svojou monografiou *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitnej tlačiarne* (2014).

Jozef Kordoš oboznámil odbornú verejnosť s osobnosťou jezuitu Štefana Čibu, profesora na historickej Trnavskej univerzite. Analýzou diela a špecifického jazyka tohto autora ilustroval dva žánre vysokého štýlu, epos a panegyrik. V práci s názvom *Zrod Trnavy, Tyrnavia nascens* (2011) predstavil Čibu ako učeného

básnika (*poeta doctus*), autora rovnomenného eposu *Tyrnavia nascens* a pripravil bilingválnu edíciu textu. V analytickej štúdii charakterizoval barokový epický štýl diela a jeho význačné črty, akými bola najmä vedomá archaizácia na rovine slovnej zásoby a morfológie, ale aj hojné používania aliterácie. Odchýlky od klasického úzu hodnotí Kordoš ako nános stredovekej latinčiny. Podľa Kordoša sa Čiba pokúsil o „svojskú naturalizáciu epického jazyka“ (s. 39).

V monografii *Tyrnavia crescens* (2019) sa Kordoš pokúsil objasniť teóriu i podoby praxe jezuitskej rétoriky v trnavskom univerzitnom prostredí. Preložil a charakterizoval Čibovo dielo rovnomenného názvu. Analyzoval 4 panegyriky, ktoré toto dielo tvoria, a na konkrétnych príkladoch períód ukázal, ako sa v školských deklamáciách, resp. rétorických cvičeniach uplatňovali elementárne zásady jezuitskej rétoriky. Komparatívnou bázou pre poznanie týchto základov mu bola učebnica rétoriky *Manuductio ad eloquentiam*, ktorá vyšla anonymne v trnavskej univerzitnej tlačiarňi v roku 1709 (*Tyrnavia crescens*, s. 116).

Téma barokovej rétoriky a práca s učebnicou *Manuductio ad eloquentiam* priviedla Kordoša k metafore ako umeleckému jazykovému prostriedku, ktorý baroková estetika chápala ako kľúčový medzi prvkami estetizácie jazykového prejavu. V štúdiu *Metafora ako základný prvok estetiky jazykového prejavu v barokovej (jezuitskej) rétorike* (2024) predstavil tento tróp ako nenahraditeľnú súčasť jezuitskej rétoriky a na konkrétnych príkladoch doložil, že sa v nej prisudzuje rovnaká dôležitosť aj tomu, čo sa nazýva didaktickým a kognitívnym aspektom metafory (s. 52, 54) a čo je schopnosť metafory sprostredkovať poznatky a umožniť rýchle a efektívne učenie sa.

Rôzne deskripcie jazykových a štylistických prostriedkov barokovej poézie nájdeme v prácach Kataríny Karabovej, napr. v monografii *Básnická zbierka Františka Babaia Ungariae reges* (2015), konkrétne v kapitolách 3.2 Štylistická úroveň Babaiovho epigramatického textu a 3.3 Básnický text a jeho špecifické prvky, s. 166–180.

Rozvíjaniu štylistických zručností v školskej praxi jezuitského vzdelávacieho systému sa venuje Nicol Sipekiová v monografii *Syntaxis ornata, seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantiae, copia. Príspevok k dejinám vyučovania latinčiny a školstva v Trnave v 17. a 18. storočí* (2015). Predstavuje učebnicu štylistiky francúzskeho jezuitu Francisca Pomeya *Syntaxis ornata*, vydanú v Trnavskej tlačiarňi prvýkrát v roku 1745, ktorá zohrávala v tematických plánoch jezuitského vyššieho vzdelávania kľúčovú úlohu ako nadstavba latinskej gramatiky Emmanuela Alvareza *De Institutione grammatica libri tres*. Práca je primárne filologická, doplnená historickým a archívnym výskumom. Konkrétnymi príkladmi ilustruje tri zásady (cnosti): *puritas*, *elegantia* a *copia*, na ktorých je Pomeyova štylistická teória postavená.

Ak by sme mali stručne zhrnúť naše postrehy z tejto kapitoly, mohli by sme povedať, že výskum štylistickej roviny latinčiny sa na Slovensku formoval na priesečníku klasickej filológie, rétoriky, poetiky a jazykovednej štylistiky. Prvé impulzy prišli v polovici 20. storočia z dvoch diametrálne odlišných prístupov: na jednej strane prakticky orientovanej *Latinskej štylistiky* Miloslava Okála, na druhej štúdie Jána Horeckého o jazyku stredovekých listín postavenej na novo formulovanej teórii jazykového štýlu.

Systematickejšie sa však záujem o jazyk a štýl latinských textov prejavil až po roku 1989 a obsahovo a metodologicky nadviazal skôr na okálovsky poňatú štylistiku ako na Horeckého prístup. Výskum sa postupne diverzifikoval podľa historických období i literárnych druhov a žánrov – od antickej filozofickej prózy cez kresťanskú homiletiku až po novolatinskú literatúru. Skúmali sa jazykové a štylistické špecifiká diel konkrétnych autorov a štýlových vrstiev latinčiny.

Osobitné miesto patrí poznávaniu jazyka starokresťanskej literatúry (najmä homiletického štýlu sv. Augustína), v ktorom sa najvýraznejšie prejavili Marcela Andoková a Róbert Horka. Vo svojom výskume prepojili jazykové, literárne aj prekladateľské aspekty.

Výskum štylistickej roviny novolatinských pamiatok na Slovensku spočiatku nebol prioritou neolatinistického výskumu, postupne sa však stal nezanedbateľným aspektom výskumných aktivít najmä vďaka priekopníckej práci Daniela Škovieru. Jeho analýzy textov rôznych žánrov – od panegyriky cez kázne až po náučné traktáty – ukázali, že jazyk a jeho štýl nie je len estetickým prvkom, ale aj nositeľom ideových a kultúrnych významov, ktoré dokumentujú napojenie novolatinskej tvorby na antickú tradíciu.

Asi najvýraznejšie sa do poznania jazyka a štýlu novolatinského (a osobitne) barokového obdobia zapísal Svorad Zavarský, a to predovšetkým kvôli kontrastívnej optike, ktorú vo svojom výskume volil, s dôrazom na interferencie medzi latinčinou a vernakulárnym jazykom.

Ďalší bádatelia (Zuzana Kákošová, Mária Šibalová, Ivan Lábaj, Angela Škovierová, Jana Balegová, Oľga Vaneková, Jozef Kordoš,

Erika Juríková, Nicol Sipekiová i ďalší) jednak nadviazali na Škoviev výskum, jednak ho posunuli do nových oblastí, špecializujú sa vo výskumných témach podľa pracovísk: bratislavské a postupne aj košické sa venovali jazyku a štýlu humanistických autorov a analyzovali najmä kázňovú tvorbu, ciceronianizmus a poetiku príležitostnej a ľúbostnej poézie, trnavské pracovisko sa sústredilo na jazyk barokovej panegyriky a inej príležitostnej literatúry tohto obdobia, školskú jezuitskú štylistiku a rétoriku a jazyk Mateja Bela.

9

Výskum latinskej a novolatinskej gramatografie a jeho význam pre dejiny lingvistiky

9.1 Latinská a novolatinská gramatografia na Slovensku

Samostatnú podoblasť lingvistického výskumu predstavuje výskum gramatik, ich štruktúry, obsahu, terminológie a princípov ich zostavovania. V súčasnosti sa používajú dve pomenovania pre túto výskumnú oblasť: gramatografia a gramatikografia. Hoci je termín gramatikografia správnejší alebo aspoň slovotvorne priezračnejší, termín gramatografia možno považovať za väčšmi vžitý. V českom a slovenskom vedeckovýskumnom priestore, o ktorom stále možno hovoriť ako o tesne previazanom nielen vzhľadom na historickú prepojenosť kultúr a väzby vyplývajúce z existencie v spoločnom štáte, ale aj vďaka blízkosti vedeckovýskumných úloh a metodológií v súčasnosti, predstavuje základný prameň faktografického poznania v tejto oblasti i metodologický vzor publikácia Ondřeja Koupila *Gramatykáři: gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*,

ktorá vyšla v roku 2007 a opätovne v roku 2015.²²¹

Pod latinskou a novolatinskou gramatografiou rozumieme písanie a zostavovanie gramatík latinčiny v obdobiach od neskorej antiky až po neskorý novovek, v ktorých je jazykom výkladu latinčina. Metonymicky týmto termínom označujeme aj výsledný produkt tejto činnosti, teda korpus po latinsky písaných latinských gramatík daného obdobia. Pod pomerne široko koncipovaný pojem latinská a novolatinská gramatografia možno zaradiť aj texty, v ktorých latinčina stojí pri inom alebo iných živých jazykoch, teda rôzne bilingválne a multilingválne texty. Latinská a novolatinská gramatografia je tesne prepojená jednak s antickou gréckou, jednak s novovekou vernakulárnou gramatografiou – či už ide o gramatiky vernakulárnych jazykov písaných v latinčine, alebo vo vernakulárnych jazykoch.

Výskum latinskej a novolatinskej gramatickej spisby stojí na pomedzí lingvisticky a filologicky cieleného výskumu. Z lingvistického hľadiska je dôležitý pre poznanie vývinu lingvistického myslenia, spôsobu opisovania a interpretovania jazykových javov z konkrétnych jazykových rovín, a v neposlednom rade pre poznanie procesu konštituovania lingvistickej terminológie.

Z filologického hľadiska je výskum gramatografie prínosný pre poznanie dejín špecifickej skupiny textov a tradície s nimi spojenej, pre poznanie väzieb medzi antickou, prednostne neskoroantickou latinskou gramatickou tradíciou a tradíciami vernakulárnych gramatík a pre poznanie konkrétnych podôb

²²¹ Koupil v kapitole *Ante limen* (2015), s. XXVI, uvádza poznámku o tom, že po záverečných korektúrach dospel k presvedčeniu o väčšej správnosti termínu gramatikografia. Názov svojej monografie už nezmenil a pravdepodobne tým aj istým spôsobom prispel k ustáleniu termínu gramatografia.

zakotvenosti vernakulárnych gramatík v ich antických vzoroch. Každý gramatický text tiež nesie pečať doby, v ktorej vznikol, i pečať jej spoločenských, kultúrnych, náboženských či iných osobitostí.

Na Slovensku je moderný výskum latinskej a novolatinskej gramatografie stále mladou oblasťou: prvú fázu výskumu možno umiestniť do osemdesiatych rokov 20. storočia, keď sa v rámci všestranného výskumu diela barokového učenca Mateja Bela dostala do centra pozornosti aj jeho činnosť ako autora gramatík a iných učebných textov.²²² Okrem iných hodnotných publikácií vznikol aj zborník *Pedagóg Matej Bel (1684 – 1749)* (1985), v ktorom boli publikované štúdie o obsahu, stavbe a historickom a pedagogickom význame Belových gramatík. Ide o štúdie Eugena Jónu *Belove učebnice jazykov troch hlavných národov Uhorska*, Beáty Riciovej *Rukopisný zlomok latinskej gramatiky písaný po maďarsky a po česky*, Júliusa Sopka *Matej Bel a vyučovanie latinčiny* a Miklešovu štúdiu *Pedagogické pôsobenie Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Pripomenúť treba aj Škovierovu štúdiu *Cellariov slovník Liber memorialis v úprave Mateja Bela* (1987), ktorá taktiež priniesla informácie o dobovej učebnicovej literatúre.²²³ Popritom vznikali aj preklady primárnych prameňov dôležitých pre dejiny pedagogiky.

²²² Odhliadame od staršieho výskumu dejín pedagogiky, reprezentovaného v prvom rade Antonom Vajčíkom, v rámci ktorého boli zmieňované aj gramatiky, ktoré však neboli podrobované analýze z filologického či lingvistického hľadiska.

²²³ Pozri v podkapitole 6.2 *Výskum slovného fondu latinčiny stredoveku a novoveku z územia dnešného Slovenska*.

9.2 Priesečníky filologického a lingvistického gramatografického výskumu

Filologický výskum gramatík s väčším dôrazom na tradíciu latinskej školskej gramatiky sa nanovo rozvíja po roku 2000. Základnú charakteristiku používania i tvorby gramatík latinčiny v Európe a na území dnešného Slovenska z dejinnokultúrneho hľadiska prináša v elementárnom stručnom prehľade Daniel Škoviera v hesle Klasická filológia v *Encyclopaedii Beliane*. Uvádza najznámejšie gramatiky používané vo výučbe na vzdelávacích inštitúciách na území dnešného Slovenska oboch hlavných konfesií od obdobia humanizmu, ako boli Filip Melanchthon a Emanuel Alvarez, i diela domácich autorov učebných textov, ako Matej Bel či Lukáš Fabinus.

Okrem obsahu hesla v encyklopédii upriamil Škoviera pozornosť na domácu novovekú jazykovednú literatúru bilingválnou edíciou textu anonymného autora zo začiatku 17. storočia *De literatura Slavorum germanissima/O ířečitej spisbe Slovákov* s úvodnou štúdiou o literárnohistorickom kontexte vzniku diela. Text predstavuje fonetiku istej podoby dobovej slovenčiny. Je zároveň pevne zakorenený v antických, predovšetkým však humanistických opisoch latinského hláskoslovía i celého gramatického systému latinčiny, medzi ktorými zohrali kľúčovú úlohu texty učencov z Francúzska, Julia Caesara Scaligera a Petra Rama.

Na počiatku lingvisticky orientovaného výskumu latinských gramatických textov stojí štúdia slovaku Vincenta Blanára s názvom *Donatus Latino-Bohemicus* z r. 1745 (*J. Rhenia*) (2006) venovaná slovacikálnej bilingválnej učebnici latinčiny, vychádzajúcej z dlhej tradície latinských školských gramatík, ktorej

základy položil v 4. st. n. l. Aelius Donatus svojím dielom *Ars minor*. Blanár v štúdiu analyzoval obsah a štruktúru textu dvojjazyčného donáta z roku 1745, ktorý vznikol ako jazyková mutácia pôvodom nemeckého variantu od Johanna Rhenia, a porovnal ho s edíciou s analogickým názvom z roku 1777. Ako slovakista kládol dôraz na určenie špecifických črt vernakulárneho jazyka označeného ako Bohemicus a text rozoberal v kontexte dobových i neskorších gramatík češtiny a slovenčiny, popritom však vo vybraných jednotlivostiach odkazoval aj na širší kontext gréckej a latinskej gramatickej tradície. Na Blanára organicky nadviazal Igor Haraj. V článku *Donatovská tradícia na Slovensku* (2008) okrem opisu obsahu toho istého diela z roku 1745, stavby jeho jednotlivých častí a povahy jeho pravidiel, priniesol viac z celkového kultúrno-historického kontextu jeho vzniku a informácie o uhorskom vzdelávacom systéme, s osobitným dôrazom na 16. – 18. storočie.

Ako Blanárova štúdia, tak aj Škovierova edícia podnietili Ludmilu Eliášovú Buzássyovú k ďalšiemu výskumu gramatickej spisby a rozšírili jej záujem od antickej gramatiky do oblasti jej recepcie humanistickými i neskoršími vzdelancami. V roku 2016 vydala monografiu *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*, prinášajúcu ucelený obraz o antickom skúmaní zvukovej roviny ľudskej reči od Platóna až k rímskym gramatikom a byzantským scholias-
tom. Opísala proces postupného formovania základov fonetického bádania a s ním súvisiacej terminológie. Dôležitým prameňom jej výskumu boli diela poklasických rímskych gramatikov, zoskupených v monumentálnom materiálovom korpuse známom pod označením *Artes grammaticae*, obsahujúcim gramatické diela datované do 2. až 6. storočia, ktorý sa stal základom gramatickej tradície odovzdávajúcej gramatické poznanie neskorej antiky stredoveku

a potom novoveku. V nadväznosti na tému monografie a na Škovierov filologický komentár o vplyvoch francúzskych humanistov na anonymného autora zo Slovenska, ktoré publikoval v štúdiu k edícii *De litteratura Slavorum germanissima*, Eliášová Buzássyová vydala štúdiu *The 'Phonetic Complex' in Renaissance Latin Grammar. Petrus Ramus's Dichotomies and Their Reflections in Two Vernacular Grammatical Texts* (2016). V nej predstavila pasáž o základoch hláskoslovia, ktorá je tradične zaradená do kapitol s názvom *De voce* a *De lit(t)eris* v *Artes grammaticae*, a označila ju ako „fonetický komplex“. Ten sa stal z obsahovej i formálnej stránky predmetom kritiky Julia Caesara Scaligera a Petra Rama, a preto ho vo svojich vlastných gramatických dielach modifikovali. V príspevku autorka opísala, ako Scaliger a Ramus novo definovali kľúčové pojmy tejto pasáže. Detailne analyzovala Ramovu klasifikáciu hlások postavenú na dichotomickom princípe a identifikovala tie isté princípy klasifikácie v dvoch vernakulárnych gramatických textoch: v diele *Grammaticae Bohemicae libri duo* od Vavrinca Benedikta z Nedožier a v spomínanom anonymnom texte *De litteratura Slavorum germanissima*. Vysvetlila, ako bol Ramov princíp upravený pre potreby opisu zvukového inventára slovanského jazyka.

Výskum upozornil Eliášovú Buzássyovú na potrebu preskúmať detailnejšie väzby medzi neskoroantickou gramatikou aj jej vernakulárnou recepciou. S týmto cieľom riešila v rokoch 2018 – 2020 projekt *Koncepcia antickej gramatiky v gramatografickej tradícii 17. – 18. storočia na území dnešného Slovenska a v širšom európskom kontexte*. V jeho rámci uverejnila roku 2018 článok *Antická gramatická tradícia v gramatografii slovenskej proveniencie 17. a 18. storočia – metodologické východiská, ciele a predbežné zistenia výskumného zámeru*, v ktorom pre slovenskú neolatinistiku vytýčila

dlhodobú úlohu špecifikovať konkrétne podoby recepcie *Artes grammaticae* v gramatografii z územia dnešného Slovenska. Svoj výskumný záujem presunula z fonetickej roviny na rovinu slovotvorby, ktorej výklad a terminologické uchopenie skúmala ako u antických gramatikov, tak u ich humanistických i neskorších pokračovateľov. Z tejto tematickej oblasti publikovala niekoľko štúdií. Antickým kategóriám (tzv. *accidentiám*) *species* a *figura* a ich gréckym pendantom, ktoré v školských gramatikách slúžia na uchopenie slovotvorných postupov derivácie a kompozície, venovala štúdiu *On Word formation in Late ancient Latin grammar* (2020). V štúdiu z roku 2019 *From ancient species and figura accidents to the rudiments of the word-formation discipline in Latin and vernacular grammars (16th to 18th centuries)* ukázala, ako sa spomenuté kategórie *species* a *figura* postupne sformovali do samostatného gramatického celku a napokon i disciplíny, ktorú dnes poznáme ako tvorenie slov. Tieto zmeny ilustrovala na kapitole venovanej náuke o podstatných a prídavných menách, *de nomine*. Identifikovala typické znaky reprezentatívnych gramatických textov, ako boli gramatiky Filipa Melanchthona a Petra Rama, a ich reflexy potom opísala v gramatikách vernakulárnych jazykov nemeckej, českej a slovenskej proveniencie.

V rámci riešenia spomínaného projektu uverejnil Ivan Lábaj štúdiu *Chápanie vidu v gramatikách češtiny a slovenčiny v 17. – 18. storočí napísaných po latinsky* (2024). V nej na pramennom materiáli, ktorý predstavovali gramatiky Nedožerského, Krmana, Doležala a Bernoláka, ilustroval prostriedky, akými autori gramatík opísali špecifickú kategóriu slovanských jazykov, vid. V analýze Lábaj kládol dôraz na objasnenie toho, ako prístup týchto autorov ovplyvňovali jednak jazykové prostriedky samotnej latinčiny ako

jazyka, v ktorom svoje diela napísali, jednak latinská gramatická tradícia, zastúpená najmä Donatom, Priscianom a Varronom, a v nej používaná gramatická terminológia.

Eliášová Buzássyová ďalej posunula výskum o konštituovaní slovotvorného bádania v novolatinskej gramatografii v štúdiu *Word-formation in Neolatin school grammar* (2023). Spresnila poznatky o dobových spôsoboch opisovania slovotvorných javov. Tentoraz kládla dôraz len na latinskú, a nie aj vernakulárnu tradíciu. Sústredila sa na problém umiestnenia textových jednotiek so slovotvorným obsahom v gramatikách a na kľúčové pojmy a definície týchto jednotiek. Určila podstatné zmeny v znení definícií slovotvorných pojmov v novolatinských textoch a zmeny v hierarchii a typológii definícií.

Ďalšou oblasťou výskumu Eliášovej Buzássyovej je donatovská tradícia a špeciálne recepcia Donatových gramatík v gramatografii slovenskej proveniencie od 16. do 19. storočia. V štúdiu publikovanej spolu s Barborou Machajdíkovej a nazvanej *Nie je donát ako donát* (2020) autorky predstavili najvýznamnejšie mílniky tejto tradície a poukázali na jednu jej špecifickú časť, ktorá od konca 17. až do 19. storočia hrala významnú úlohu vo vzdelávaní v protestantskom prostredí regiónov tzv. Horného Uhorska. Išlo o gramatiky nemeckého reformačného humanistu Johanna Rhenia, osobitne jeho bilingválne úpravy, okrem nemeckých neskôr aj úpravy s inými vernakulárnymi jazykmi používanými na území dnešného Slovenska: s maďarčinou a biblickou češtinou. Jednému takémuto bilingválnemu textu venovala článok *Učebnica latinčiny Donatus Latino-Hungaricus (1697) ako hodnotné slovacikum* (2023). V ňom poukázala na špecifické postavenie tejto adaptácie učebnice Johanna Rhenia v kontexte inak výlučne latinských diel

jej autora Michala Mišovica, ako aj v kontexte ďalších rheniovských donátov z územia dnešného Slovenska.

Bilingválne a multilingválne edície donatovských učebníc podrobila detailnej analýze z hľadiska dejín knižnej kultúry, z literárnohistorického i lingvistického hľadiska v štúdiu *Bilingual and Multilingual Rhenian Donatus-Based Grammars from Upper Hungary* (2024). Predstavený výskum sa v prvom rade zacielil na identifikáciu všetkých dvojazyčných a viacazyčných vydání daného typu učebníc. Okrem toho sa zamerával aj na oblasti, ktoré vystupovali na povrch v kontexte spoločensko-historických, náboženských a pedagogických špecifik regiónu Horného Uhorska a ktorému boli prispôbené. V tomto kontexte článok okrem iného objasňuje medzijazykové a vybrané intertextové vzťahy, do ktorých tieto učebné pomôcky vstupovali.

S postupným posúvaním časovej hranice vymedzujúcej centrum bádateľského záujmu sa Eliášová Buzássyová nemohla vyhnúť osobnosti barokového učenca Mateja Bela a učebným textom, ktoré zostavil pre potreby výučby na území Horného Uhorska. Jednu štúdiu (*Úvod Mateja Bela k Cellariovmu slovníku Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis* [2021]) venovala Belovmu lexikografickému dielu, voľne nadväzujúc na štúdiu s podobným obsahom, ktorú uverejnil v osemdesiatych rokoch Daniel Škoviera. Štvorjazyčný slovník, ktorý bol rozšírením a jazykovou adaptáciou slovníka od Belovho učiteľa z Halle Krištofa Cellaria, bol vybudovaný na slovotvornom princípe, keďže v ňom boli odvodené slová radené k primárnym do akýchsi hniezd.²²⁴

²²⁴ Škoviera vo svojej štúdiu *Cellariov slovník Liber memorialis...* (1987), s. 70, 71, poukázal na negatíva uvedeného spôsobu radenia lexém a nedôslednosti, ku ktorým dochá-

Tak Belov úvod k slovníku reflektoval popri terminológii tradičnej neskoroantickej latinskej gramatiky (termíny *primitivum*, *derivativum* a *compositum*) aj súdobú slovotvornú teóriu a lexikografickú prax. V štúdií *Belova Grammatica Latina facilitati restitua a jej nemecké predlohy* (2023) Eliášová Buzássyová špecifikovala obsahové a formálne aspekty učebnice latinčiny Mateja Bela *Grammatica Latina facilitati restituta* (1717) a charakterizovala Belov autorský prínos, pokiaľ ide o pramene, z ktorých čerpal a ktorými boli Cellariova gramatika *Erleichterte Lateinische Grammatica* a Langeho *Verbesserte und Erleichterte Latineinische Grammatica*. Objasnila tiež význam a históriu pojmu „jednoduchosť“, lat. „*facilitas*“, v názve gramatiky a konkrétne Belovej adaptácie predlôh. Okrem iného poukázala na zvláštnosť Belovej gramatiky, ktorá má jasné opodstatnenie v súdobom postavení latinčiny v Uhorsku: morfológická časť gramatiky má charakter latinsko-nemeckej bilingvy, pričom latinská časť je prekladom z nemeckej predlohy.

Pokiaľ ide o jezuitské školstvo, základnú charakteristiku vybraných učebných pomôcok na výučbu latinčiny na historickej Trnavskej univerzite priniesla Nicol Sipekiová v štúdií *Učebnice latinského jazyka na Trnavskej univerzite* (2006). Iné učebnice pre vyššie stupne výučby latinčiny, a to latinskej štylistiky a rétoriky, podrobili analýze Jozef Kordoš a Nicol Sipekiová.²²⁵

dzalo pri radení slov s veľkým počtom odvodenín alebo kompozít. Napr. sloveso *satisfacio* sa vyskytuje na konci dlhej reťaze slov odvodených od základu *facio*, kým sloveso *benefacio* stojí na začiatku radu kompozít slova *bonus*, a nie pri slovese *facio*.

²²⁵ Pozri v podkapitole 8.3 *Výskum štylistickej roviny novolatinských pamiatok*.

Antickí gramatici kládli základy jazykovedy, základy odbornej lingvistickej terminológie, definičných postupov i základy vedeckého poznávania literárnych diel. Stabilitu týchto základov posilnila novolatinská gramatografia, aby ich preniesla až do našej súčasnosti. Vďaka trvalej prítomnosti odkazu antickej civilizácie v európskej kultúre nesie prakticky každá gramatika indoeurópskeho jazyka v sebe tento antický gramatický základ. Preto je dôležité ho poznať.

Doterajší výskum latinskej a najmä novolatinskej gramatografie na Slovensku možno síce charakterizovať v mnohých smeroch ako systematický, nie však komplexný. Rôzne témy z problematiky novolatinskej gramatografie z územia dnešného Slovenska boli otvorené pre vedeckú diskusiu a čiastočne rozpracované, spracovaná bola časť produkcie gramatík používaných v protestantskom školstve, s osobitným dôrazom na viacjazyčné učebnice, a analyzovali sa i vzťahy medzi latinskou a vernakulárnou gramatografiou. Neboli však z textovo-historického a dejinno-lingvistického hľadiska hlbšie analyzované učebnice latinskej gramatiky používané v katolíckom prostredí. Úlohou do budúcnosti by mal byť syntetizujúci celkový pohľad na problematiku novolatinskej gramatografie oboch denominácií z teritória celého dnešného Slovenska: komplexný súpis všetkých gramatických diel, hlbší prienik do podôb intertextových vzťahov medzi latinskou a vernakulárnou gramatografiou v širšom kultúrnom kontexte, objasnenie spôsobov používania relevantných textov vo výučbe v rôznych jazykových prostrediach a s ním súvisiaca problematika bilingvizmu a multilingvizmu v prostredí viacjazyčného tzv. Horného Uhorska.

10

Prepis a skloňovanie antických gréckych a latinských mien do slovenčiny

Celkom prvou jazykovednou témou, ktorej sa začali venovať klasickí filológovia na Slovensku v prvej Československej republike, bola téma prepisu a skloňovania antických gréckych a latinských mien do slovenčiny.²²⁶ Každá nasledujúca generácia klasických filológov pociťovala potrebu sa k tejto téme vyjadriť. Popri otázkach, ktoré sa v dejinách tejto problematiky takmer cyklicky opakovali s väčšou alebo menšou mierou pravidelnosti bez toho, že by sa došlo k všeobecnému konsenzu, objavovali sa aj otázky, ktoré už dnes možno označiť za uzavreté.

²²⁶ V tejto kapitole vychádzame z nášho predchádzajúceho výskumu publikovaného v štúdiách: *Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), *Pripravovaný Slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel* (2012), *Prístup k adaptovaným podobám mien v pripravovanom Slovníku starogréckych a latinských mien – pravidlá prepisu a flexie a úloha kodifikačných príručiek slovenského jazyka pri ich určovaní a výbere* (2012), *Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine* (2014) a *Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyclopaedii Beliane* (2002).

10.1 Výskumné okruhy

Ak hovoríme o téme prepisu či transkripcie a skloňovania antických gréckych a latinských mien, máme na mysli dva hlavné okruhy problémov: prvým je okruh všeobecného charakteru, teda adaptácia antických gréckych a latinských mien pri ich preberaní do jazykového systému slovenčiny vo všeobecnosti. Druhým okruhom sú konkrétne prejavy spôsobu adaptácie, ktoré sa uskutočňujú jednak na zvukovej rovine a na rovine grafického záznamu, ktorá je so zvukovou prepojená, jednak na morfolologickej rovine, teda v oblasti skloňovania a odvozovania. V závislosti od výskumnej oblasti, na ktorú bádatelia kladli vo svojom výskume dôraz, sa v názvoch ich štúdií vyskytujú termíny prepis, transkripcia, písanie, skloňovanie, zdomáčňovanie a podobne.

Pri adaptácii antických mien do slovenčiny sa stretávajú odlišné jazykové systémy a kultúry, v prípade gréčtiny aj odlišný grafický systém. Vzhľadom na to, že grécke a latinské mená prenikali do slovenčiny spolu s grécko-rímskou vzdelanosťou opakovane, v rôznych obdobiach a cez rôzne jazykové filtre, adaptovali sa v slovenčine rôzne. Problematika si preto vyžadovala zvláštnu pozornosť jednak od klasických filológov, jednak od slovakistov, pričom je pochopiteľné, že postoje jednej a druhej skupiny neboli zhodné. Slovakisti v prvom rade riešili otázku stanovenia jednotnej normy, ktorá by určovala systémovo pravidelný spôsob používania cudzích lexém v prijímajúcom jazyku, slovenčine, a s ohľadom na jej nositeľa. Klasickým filológom zas išlo o to, aby grécke alebo latinské mená boli v prijímajúcom jazyku zachytené čo najvernejšie s ohľadom

na odovzdávajúci jazyk. Stanoviská klasických filológov a slovakistov sa líšili v určovaní miery adaptovania mien a v stanovení hranice medzi adaptovanými a neadoptovanými menami; v oblasti prepisu sa vymedzoval pomer medzi skôr transkripcným alebo skôr transliteračným záznamom.²²⁷

Hlavné okruhy problémov v tejto oblasti najpresnejšie pomenoval Konštantín Palkovič v štúdiu *O transkripcii latinských a gréckych mien* v časopise *Kultúra slova* (1982), s. 137–144, a Daniel Škoviera v štúdiu *K problematike transkripcie antických mien* na stránkach toho istého periodika, s. 149–153. Tieto okruhy sú:

1. V starovekej gréčtine: označovanie kvantity; prepis aspirovaných spoluhlások *th*, *rh* príp. aj *ph*; prepis diftongov *ai*, *ei*, *oi*; prepis pôvodného slabického *i* na začiatku gréckych slov; prepis geminát.
2. Pri prepise z latinčiny: písanie geminát, písanie digrafém *ae*, *oe*, *qu*, písanie *c* – *k*, písanie intervokálnych grafém *i* – *j*, *t* – *c*, *s* – *z*, prepis pôvodného *i* na začiatku slov.
3. K tomu pristupujú morfológické otázky: podoba menného kmeňa, ktorý má byť základom pre skloňovanie mena a pre ďalšie odvodzovanie, najmä pre tvorenie adjektíva.
4. Ďalšie problémy sú všeobecného charakteru: sledovanie dvojstupňovej či jednotnej línie v kodifikácii a otázka, kto je v prvom rade kompetentným robiť úpravy.

²²⁷ BuzÁssyová, Z *histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 173.

10.2 Tridsiate až šesťdesiate roky 20. storočia – určenie hlavných vývinových tendencií v procese adaptácie antických mien v slovenčine

Diskusie o otázkach transkripcie sa začali v 30. a 40. rokoch 20. storočia a objavovali sa najmä na stránkach časopisu *Slovenská reč*. Zúčastnili sa na nich jazykovedci slovakisti s klasickým vzdelaním Ján Horecký a Anton Jánošík a klasickí filológovia Jozef Hrabovský a Ján Žigo.²²⁸

Na rovine zvukovej stránky slova sa diskusie týkali najmä aspirát, prepisu dlhých vokálov v gréčtine a otázky, či je v prepise dôležitejší grafický alebo zvukový obraz prispôsobený slovenskému hláskovému systému.

Klasický filológ Hrabovský vyžadoval, aby sa každá grécka litera označovala príslušnou grafémou slovenčiny, aby sa označovali aspiráty *th* aj *rh*, dlhé samohlásky *é*, *ó*, ale už nie *á*, *í*, *ý*, keďže neboli v gréčtine označované osobitnou grafémou.²²⁹ Jeho prístup bol v princípe transliteračný. Horecký zas stál na pozíciách transkripcie. Prihováral sa za taký prepis, ktorý by zachoval zvukový, nie grafický obraz mena a bol by prispôsobený slovenskému hláskovému systému, t. j. prepisovali by sa gemináty, dĺžky v gréckych aj latinských slovách, avšak nie *théta*

²²⁸ ŽIGO, *Písanie a skloňovanie cudzích slov v slovenčine* (1937), HRABOVSKÝ, *Ako písať v slovenskom texte grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb?* (1941), IDEM, *Európa alebo Európa* (1950), JÁNOŠÍK, *Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na –as v slovenčine* (1947), HORECKÝ, *K otázke cudzojazyčných mien pri budúcej reforme pravopisu*, (1945), IDEM, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine* (1946).

²²⁹ HRABOVSKÝ: *Ako písať v slovenskom texte grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb?* (1941), s. 298.

ani aspiráty, latinské *ae* by sa prepisovalo ako dlhé *é*.²³⁰ Proti *théte* bol aj *Žigo*.

Foneticky adaptované tvary *Horác* a *Vergil*, ktoré v 30. a 40. rokoch existovali v úze a ktoré klasickí filológovia považovali za nesprávne, boli pre slovakistov prijateľné, pretože sa dali priradiť k dobre adaptovaným menám *Homér*, *Oktavián* či *Augustín*.²³¹ Dnes môžeme konštatovať, že tento typ adaptácie vlastných mien sa presadil len v prípade mien cisárov alebo svätcov, ale nie mien rímskych spisovateľov.

Možno ešte väčší dôraz sa kládol na morfológickú stránku adaptovaného slova. Už v týchto počiatočných pertraktovania problematiky sa ukázalo, že jednou z hlavných prekážok procesu adaptácie antických mien do slovenčiny je nejednoznačnosť formy nominatívu singuláru a nutnosť poznať nominatív i genitív mena na to, aby ho používateľ správne skloňoval.

Všetci diskutujúci poukazovali na rozhodujúcu úlohu nominatívu singuláru v procese adaptácie cudzích lexém do slovenčiny a predvídali, že skloňovanie mien typu *Hérodotos* sa bude vyvíjať v zmysle uchovania celistvej podoby nominatívu, a teda genitív bude mať podobu *Hérodotosa*, hoci sa v danom období ešte za jediné správne formy považovali genitívy typu *Hérodota* či *Herodota*. V snahe urobiť z nominatívu taký pád, aby spoľahlivo vypovedal o flexii mena, navrhovali Horecký i *Žigo* upraviť v konsonantických kmeňoch jeho podobu podľa genitívu, a teda

²³⁰ HORECKÝ, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine* (1946), s. 178, 179.

²³¹ BUZÁSSYOVÁ, *Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 177–178. Viac pozri in: HRABOVSKÝ, *Ako písať v slovenskom texte grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb?* (1940/1941), s. 299 a HORECKÝ, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine* (1946), s. 181.

zaviesť do slovenčiny také formy ako *Ciceron* (Žigo) alebo *Cicerón* (Horecký).²³² To sú tvary, ktoré sa presadili napríklad v poľštine.

Zatiaľ čo tento návrh pre skupinu lexém mužského rodu v konsonantických kmeňoch nekorešpondoval s jazykovou realitou a v živom jazyku sa tvary typu *Ciceron/Cicerón* neuja-
li, návrh upraviť nominatív podľa genitívu v triede ženských mien našiel oporu v prirodzených vývinových tendenciách slovenčiny, ako ich zaznamenávala aj súdobá beletria. Názvy lokalít, mien známych bohýň a literárnych diel v podobe *Salamína* (za grécke *Salamis* – *Salaminos*), *Kolchida* (za grécke *Kolchis* – *Kolchidos*), *Junóna* (za latinské *Iuno* – *Iunonis*), *Crerera* (za latinské *Ceres* – *Cereris*), *Iliada/Íliada* (za grécke *Ilias* – *Ilados*), *Eneida* (za latinské *Aeneis* – *Aeneidis*) boli v literatúre celkom bežné. Úprava podoby nominatívu podľa genitívu bola v nich potrebná aj preto, že pri ich adaptácii do slovenčiny pristupoval aj faktor rodu.

V tomto období taktiež ešte v textoch existovalo kolísanie medzi tvarmi skloňovania *drama* – *dramata* a *dráma* – *drámy*. Filológovia predpovedali vývoj smerom k presadeniu ženského skloňovania *dráma* – *drámy*, ktorý sa aj naozaj naplnil.²³³

Už v tomto prvom období autori štúdií vystihli hlavné vývinové tendencie v procese adaptácie antických mien v slovenčine. Návrhy slovakistov pre kodifikáciu sa v nasledujúcich rokoch len minimálne obmieňali, skôr išlo o postupné posilňovanie naznačených vývinových tendencií.

²³² BUZÁSSYOVÁ, *Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 176. Viac HORECKÝ, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine*, s. 178–179.

²³³ BUZÁSSYOVÁ, *Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 178.

V 60. rokoch sa otázkou adaptácie gréckych a latinských mien z pozície slovenského jazyka sústavnejšie zaoberal slovakista Ladislav Dvonč, a to vždy s ohľadom na štýl. Vyššie spomínané tvary *Homér* a *Horác* považoval za správne len v hovorovom štýle, kým v odbornej literatúre považoval za akceptovateľné len tvary *Homéros*, *Horatius*. Dvončov výskum ukazuje na podstatné rozšírenie zdomácneneho skloňovania pri všetkých gréckych a latinských menách zakončených na *-as*, *-os*, *-us*. Dvonč radil podvoliť sa tlaku foriem genitívu typu *Bakchusa*, *Herkulesa* a rozširovať tento typ skloňovania, argumentujúc okrem iného skloňovaním polatintčených a pseudolatinských mien ako *Sinapius* či *Lichardus*.²³⁴

V priebehu prvých približne tridsiatich rokov riešenia transkripčnej problematiky sa k antickým lexémam v slovenskom texte pristupovalo z hľadiska potreby ukotviť ich správne používanie, pričom kodifikácia bola založená na adaptačnej koncepcii. Adaptačná koncepcia predpokladá možnosť prispôbovať prepis množstva neadaptovaných slov, s ktorými sa adresát stretá po prvý raz, k slovám, ktoré sa už adaptovali.²³⁵ To predpokladá existenciu dostatočne širokej skupiny používateľov jazyka so znalosťami klasických jazykov a dostatočné množstvo podnetov z krásnej i popularizačnej literatúry prinášajúcej materiál, na ktorom by používateľ jazyka mohol uplatňovať analogické procesy. Skupina takýchto adresátov sa však postupne zmenšovala.

²³⁴ BUZÁSSYOVÁ, Z *histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 179. Viac pozri DVONČ, *Zo skloňovania gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine*, s. 344, 346, 347.

²³⁵ BUZÁSSYOVÁ, K., *Syndróm humanitnej nedostatočnosti* (1989), s. 4.

10.3 Sedemdesiate až deväťdesiate roky 20. storočia – zložité hľadanie konsenzu

V 70. rokoch sa téma transkripcie vynorila v súvislosti s oživením vydávania prekladovej literatúry, ktoré nadobudlo veľké rozmery predovšetkým vo vydavateľstve Tatran. V diskusiách a analýzach sa stále viac zdôrazňovala normatívna úloha slovenského jazyka a záväznosť normy pre každého. Zmenu v postojoch slovakistov od odporúčaní k prísnejšej preskripcii možno dať do užšej súvislosti s uverejňovaním diel Vojtecha Zamarovského *Bohovia a hrdinovia antických báji* (1969), *Objavenie Tróje* (1967, 1976), *Grécky zázrak* (1974), ktoré zachytávali grécke mená s pôvodnými dĺžkami a pri skloňovaní rešpektovali pôvodné grécke a latinské kmene. Tým sa dôsledne odchyľovali od vývinových tendencií predchádzajúcich desaťročí, ktoré kodifikovali *Pravidlá slovenského pravopisu*. Práve *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1970 sa prepisu antických mien venovali najdetailnejšie a uviedli najviac konkrétnych príkladov.²³⁶ V sporoch slovenských filológov figurovalo niekoľko encyklopedických diel, ktoré vyšli v danom období v Čechách: *Slovník antické kultury* (1974), *Slovník literární teorie* (1978) a *Slovník literárních směrů a skupin* (1977) a *Encyklopedie antiky* (1983). V nich, najradikálnejšie však v *Slovníku antické kultury*, autori presadili menej adaptované formy, rešpektujúce napríklad všetky

²³⁶ BUZÁSSYOVÁ, Z *histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 180. Detaily o zmenách v miere adaptovania konkrétnych mien prináša Buzássyová, *Prístup k adaptovaným podobám mien v pripravovanom Slovníku starogréckych a latinských mien – pravidlá prepisu a flexie a úloha kodifikačných príručiek slovenského jazyka pri ich určovaní a výbere*, s. 184–188.

pôvodné dĺžky a skloňovanie dôsledne podľa podoby pôvodného kmeňa. Toto riešenie, nekorešpondujúce s normou diktovanou *Pravidlami českého pravopisu* a vnášajúce neistotu do redakčnej praxe,²³⁷ pozitívne prijala len časť českých klasických filológov a pre slovenskú vydavateľskú prax sa zdalo celkom neprijateľné. Riešenia pre bežnú prax v tej dobe aj v Čechách smerovali celkovo ku kompromisu a k väčšej miere adaptovania lexém, najmä k redukcii až eliminácii pôvodných dĺžok. V októbri 1973 preto prebehla vo vydavateľstve Tatran beseda vydavateľských pracovníkov a jazykovedcov o problematike transkripcie. Rámcové zásady redigovania diel z antickej literatúry, ktoré vznikli počas diskusie v Tatrane, rozlíšili známe názvy, ktoré musia rešpektovať formy kodifikované v pravidlách slovenského pravopisu, a neznáme názvy, pri ktorých sa má využiť analógia so známymi tvarmi.

Téma však zďaleka nebola uzavretá, pretože rámcové zásady neboli uplatniteľné univerzálne a pre časť používateľov s klasickým vzdelaním sa zdali neprijateľné. V novembri 1981 sa preto na pôde Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra konal seminár o transkripcii a skloňovaní antických mien. Zúčastnili sa na ňom pracovníci jazykovedného ústavu, Katedry románskej, klasickej a semitskej filológie, Archeologického ústavu SAV v Nitre, Ústavu pro jazyk český ČSAV a slovenských vydavateľstiev. Okrem iných bol prítomný aj básnik Vojtech Mihálik a spisovateľ Vojtech Zamarovský, ktorí odporúčali osvojiť si prax českých klasických filológov v takej podobe, akú mala

²³⁷ BUZÁSSYOVÁ, K.: *Syndróm humanitnej nedostatočnosti* (1989), s. 4.

v *Slovníku antické kultury*, ktorá dôsledne odhliadala od adaptácie. V centre pozornosti opäť stál problém v prepise théty a v zaznamenávaní dĺžok. Proti dĺžkam (možno paradoxne) vystúpil klasický filológ a prekladateľ Július Špaňár, ktorý ich považoval v prekladoch za nefunkčné. Hlavným všeobecným problémom bolo rozhodovanie, či uprednostniť dvojstupňovú, alebo jednotnú kodifikáciu. Diskusia podporila skôr dvojstupňovosť. Pracovníci vydavateľstiev apelovali na kodifikátorov, aby vytvorili čo najjednoduchší systém s čo najmenším počtom výnimiek, pričom uprednostňovali adaptované formy. Zmiešané fórum navrhlo, aby sa zriadila interdisciplinárna komisia, ktorá by zosumarizovala jednotlivé stanoviská a ďalej riešila zaznamenané problémy. Komisia síce pracovať nezačala, zo seminára však vyšli aspoň príspevky, ktoré boli uverejnené v jednotlivých číslach časopisu *Kultúra slova* z roku 1982 (16 [1982]), z ktorých Palkovičovu a Škovierovu štúdiu sme spomenuli vyššie.

L. Dvonč v príspevku *O nezdomácnených a zdomácnených podobách gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine* uverejnenom v spomenutom periodiku zdôraznil, že v diskutovanej problematike nejde ani tak o otázky transkripcie ako skôr o to, v ktorých prípadoch sa majú namiesto pôvodných podôb používať zdomácnené. Nadviazal tak na svoje štúdie zo 60. rokov, orientované na používanie podôb gréckych a latinských mien v závislosti od štýlu. V súlade s *Pravidlami slovenského pravopisu* navrhol rozlišovať bežný prepis a odborný prepis pre vedecké ciele. Zdomácnovanie sa podľa neho prejavuje okrem iného nahrádzaním théty neaspirovaným *t*, používaním nominatívov zakončených na *-a* typu *Antigona*, miesto *Antigoné*. V latinských menách považoval za zdomácnené podoby

Junóna, Cerera, Hadrián, Octavián, ale staršiu formu *Horác* už podľa neho nahradila forma *Horácius*.²³⁸ V morfolologickej rovine pripúšťal štylistickú diferenciáciu dvojtvarov. Predpovedal, že „barbarskému skloňovaniu typu *Cicera*“ sa slovenčina neubrání.²³⁹ Podobne ako Horecký podporil používanie tvarov *Iliada*, nie *Ilias*, *Izida*, nie *Izis*.

K. Palkovič vo svojom príspevku *O transkripcii latinských a gréckych mien* pripomenul poznatok z praxe, že zemepisné názvy sa adaptujú vo väčšom rozsahu ako mená osôb. V podstate sa dotkol všetkých hlavných problémov spojených s transkripciou a adaptáciou antických mien a navrhol, aby sa čím skôr vydal slovník antických mien, v ktorom by bola uvedená pravopisná forma, základné gramatické ukazovatele a používané deriváty.

Túto požiadavku podobne formuloval v *Kultúre slova* 16 aj Horecký.²⁴⁰ Poukázal na fakt, že vplyvom prozodických vlastností preberajúceho jazyka, slovenčiny, sa napríklad pôsobením rytmického zákona môže zmeniť kvantita pôvodných slabík – tak napr. vznikol v slovenčine používaný tvar *Demosténes* miesto *Démostenés*. V morfolologickej oblasti ide podľa Palkoviča adaptácia dvoma smermi: nominatív sa môže prispôbiť širšiemu základu v genitíve (skloňovanie *Ceres* – *Cerery* sa zmení na *Cerera* – *Cerery*), alebo prevládne nominatívny základ

²³⁸ DVONČ, O nezdômacnených a zdômacnených podobách gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine (1982), s. 136. Pozri aj BUZÁSSYOVÁ, Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny (2011), s. 183.

²³⁹ DVONČ, Skloňovanie gréckych a latinských mien v spisovnej slovenčine (1982), s. 227. BUZÁSSYOVÁ, Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny (2011), s. 184.

²⁴⁰ PALKOVIČ, O transkripcii latinských a gréckych mien (1982) s. 143, HORECKÝ, Grécke a latinské mená v slovenčine (1982), s. 132, BUZÁSSYOVÁ, Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny (2011), s. 184.

(skloňovanie *Kalchas* – *Kalchanta* sa vyvinie na *Kalchas* – *Kalchasa*). Ivan Masár (*Vlastné mená v práci Bohovia a hrdinovia antických báji*) zacielil svoju pozornosť na toto Zamarovského dielo. Uviedol jednotlivé skupiny názvov v tej podobe, akú použil Zamarovský, a navrhol vlastné riešenia v súlade s pravidlami slovenského pravopisu. Osobitne varoval pred prepisom dĺžok v slede dvoch či troch za sebou.

Do riešenia transkripčnej problematiky na stránkach *Kultúry slova* 16 sa okrem slovakistov zapojil aj klasický filológ Daniel Škoviera už vyššie spomenutou štúdiou *K problematike transkripcie antických mien*. Medziiným zdôraznil, že naša výslovnosť gréčtiny neodráža nijaké konkrétne vývinové štádium atičtiny, ale zodpovedá stredoeurópskej tradícii nadväzujúcej na postulatý Erazma Rotterdamského. V nadväznosti najmä na Palkovičove riešenia uverejnené ešte v roku 1981 v štúdii *Transkripcia zo starej a novej gréčtiny* navrhol pri transkripcii gréckych slov dodržiavať nasledujúce zásady:

1. prepisovať písmeno *gama* pred *k, g, x* ako *n*
2. písmeno *théta* prepisovať ako *th*
3. písmeno *iota* v dvojhĺskach a na začiatku slova prepisovať ako *i*; *iota* subskriptum neprepisovať
4. písmeno *ró* prepisovať ako *rh*
5. písmeno *sigma* prepisovať ako *s*, a to aj vnútri slova, aj v styku s *b, g, d, r, m*
6. písmena *éta* a *ómega* prepisovať ako *é, ó*, teda odlišiť ich od *epsilon* a *omikronu*
7. kvantitu hlások *a, i, y* neoznačovať

8. zdvojené spoluhlásky rešpektovať
9. *fi* prepisovať ako *f*, nie *ph*²⁴¹

Tieto zásady mali platiť pri prepise gréckeho textu citátových spojení a apelatív. V prípade proprií vstupuje do hry zdomácnenosť, preto sa pri ich prepise tieto zásady nemajú uplatňovať v plnom rozsahu. Podobne ako slovakisti, aj Škoviera považoval geografické názvy za lepšie prispôsobené domácejmu jazyku, pritom však poukázal aj na nutnú diskrepanciu vyplývajúcu z konfliktu medzi vžitou jedného názvu a zohľadňovaním jazyka originálu pri nevžitom názve (*Korint* verus *Perinthos*). Kriticky sa staval k pokusom odlišovať v transkripcii mená mýtických postáv od historických. *Pravidlá slovenského pravopisu* totiž v priebehu posledných desaťročí postupne začali rozlišovať medzi adaptovanými podobami mien známych osobností, mytologických bytostí a lokalít na jednej strane a neadaptovanými podobami mien (napr. historických osobností) na druhej strane.

V diskusiách z konca 80. rokov medzi zúčastnenými reprezentantmi rôznych vedeckých aj umeleckých oblastí narastali emócie, ktoré napokon na stránkach časopisu *Romboid* a *Literárny týždenník* vyústili až do osobných invektív. Na diskusiách sa zúčastnili Ján Horecký, Ján Kačala, Klára Buzássyová, Ladislav Rybár, Ján Horecký, Vojtech Mihálik, Miloslav Okál, Július Špaňár a Daniel Škoviera. Polemika sa začala Špaňárovou recenziou druhého vydania Okálových prekladov Homéra v *Romboide*,

²⁴¹ ŠKOVIERA, K *problematike transkripcie antických mien* (1982), s. 150–151, rovnako aj BUZÁSSYOVÁ, Z *histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny* (2011), s. 186.

v ktorej Špaňár vyslovil výhrady proti Okálovmu prepisu gréckych mien.²⁴² Zatiaľ čo v tomto časopise sa (popri iných) o transkripciu sporil Špaňár s básnikom a prekladateľom Mihálikom, na stránkach *Literárneho týždenníka* zas spolu polemizovali dvaja nestori klasickej filológie: Špaňár a Okál. V diskusiách prischol Špaňárovi kvôli jeho snahe o rešpektovanie kodifikovanej slovenskej normy biľag odpadlíka. Špaňár totiž postupne vo svojich prekladoch napríklad prijímal „slovenské dĺžky“ na gréckych menách, neprepisoval *thétu* a podobne. Pozície slovakistov v diskusiách hájil Ján Horecký a rozumný konsenzus sa snažil hľadať klasický filológ Daniel Škoviera.²⁴³

Škoviera nadviazal na zásady formulované v štúdii z roku 1982, doplnil a modifikoval ich v dvoch bodoch, totiž, aby sa grécke *chí* prepisovalo ako *ch*, nie *kh*, a omikron s ypsilonom ako krátke *u* (*Stále otázniky nad antickými menami v slovenčine* [1988], s. 58). Tému o adaptácii ako rozhodujúcim jazykovom procese spochybnil poukázaním na skutočnosť, že mnohé, aj takzvané vžité tvary sa môžu vysúvať zo živej slovnej zásoby. V prospech prepisovania dĺžok hovorí podľa Škovieru skutočnosť, že gréčtina zachytávala fonologickú kvantitu tak ako slovenčina, preto jej úplné anulovanie nemá logiku. Takisto v gréčtine bol medzi výslovnosťou *t* a *th* zásadný rozdiel a v slovenských slovách *th* „nie je úplné exótum“. Vyčlenil tiež osobitnú skupinu lexém

²⁴² ŠPAŇÁR, *Nad prekladom Iliady a Odysey* (1987), s. 84–86.

²⁴³ K celej debate viac: MIHÁLIK, *Okresávanie Grékov* (1987), HORECKÝ, *O okresávaní Grékov a (ne)kultúrnosti jazykovedcov* (1988), MIHÁLIK, *Ako si nepáliť prsty* (1988), ŠKOVIERA, *Stále otázniky nad antickými menami v slovenčine* (1988), ŠPAŇÁR, *Ide o okresávanie Grékov?* (1988), OKÁL, *O význame štúdia antiky* (1989), *Ešte k prepisu gréckych a latinských mien do slovenčiny* (1989), *Bumerang sa vracia* (1989).

s výraznými sufixmi a prefixmi (-*telés*, -*kratés*, -*sthenés*, -*fanés*, *démo-*, *theo-*, *thrasý-*), pre ktoré treba určiť jednotný spôsob prepisu a ohýbania s ohľadom na ich adaptovanosť. Dôležitým činiteľom v procese adaptovania mien je podľa neho prítomnosť či neprítomnosť latinského filtra, ktorým mnohé prechádzali. Pokiaľ ide o morfológické otázky, pôvodné kmene by úzus v slovenčine mal pripúšťať najmä so zreteľom na živú prítomnosť prevzatých odvodenín (s. 61).

V reakcii na tieto diskusie sa v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV 24. 11. 1988 konal v poradí už tretí seminár klasických filológov a slovakistov o transkripcii a skloňovaní antických mien. Slovakisti v mnohom ustúpili klasickým filológom, nepresadzovali paušálne adaptovanie všetkých antických lexém a pripustili, aby sa menej známe lexémy, osobitne v odbornej literatúre, mohli používať v neadaptovanej podobe, blízkej odovzdávajúcim jazykom. Výsledky stretnutia sa premietli do hlavných zásad prispôsobovania starogréckych a latinských mien v nasledujúcom vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu*. Aj súčasne platné pravidlá (z roku 2013) sa na toto zasadnutie odvolávajú. Dá sa povedať, že stretnutím z roku 1988 a nasledujúcimi pravidlami pravopisu bola transkripčná téma svojím spôsobom uzavretá, hoci nebola doriešená. Po tomto stretnutí postupne vychladla. Po novembrových udalostiach roku 1989 nebola tým najdôležitejším problémom pre nikoho, kto sa na diskusiách v predchádzajúcich rokoch alebo desaťročiach zúčastnil.

Akýmsi dozvukom pertraktovaných problémov bola sumarizujúca monografia, či skôr skriptá *Grécke a latinské mená v slovenčine* z roku 1992 od Miloslava Okála. Text v podobe cyklostylovaného strojopisu bol vydaný vlastným nákladom v počte

20 exemplárov, takže bol už v dobe svojho vzniku pre verejnosť prakticky nedostupný.²⁴⁴ Okál dielom skompletizoval vlastné názory na problematiku prepisu a skloňovania antických gréckych a latinských mien v slovenčine, do ktorej sa sériou troch článkoch v *Literárnom týždenníku* (1989) zapojil až v posledných rokoch svojej vedeckej a prekladateľskej činnosti, po tom, čo debata v literárnom časopise *Romboid* kulminovala v sporoch klasických filológov, prekladateľov a jazykovedcov. Ako prekladateľ sa však už od štyridsiatych rokov stretal so zásahmi redaktorov do podoby vlastných mien, ktorú navrhol. V monografii komplexne analyzoval problematiku transkripcie v jej vývoji (počnúc rokom 1606) a v retrospektíve sledoval osudy podôb antických mien ako vo svojich vlastných prekladoch i vedeckých štúdiách, tak v prácach svojich kolegov. Vďaka pozitivistickému prístupu, ktorý cítiť v texte ako metodologického sprievodcu, slúži text ako pozoruhodný, mimoriadne bohatý prameň pre poznanie kryštalizujúcich sa a meniacich transkripčných prístupov v slovenskej odbornej spisbe a predovšetkým v prekladateľskej praxi.²⁴⁵

²⁴⁴ Dnes je k dispozícii jeden exemplár v Univerzitnej knižnici v Bratislave, aj to len na prezenčné štúdium v študovni v Kabinete rukopisov, starých a vzácných tlačí, jeden exemplár je vo fonde Okaliana, seminárnej knižnice Katedry klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a jeden na Katedre klasickej filológie v Košiciach. V rámci projektu grantového programu Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA č. 1/0008/10 *Slovník starogréckych a latinských mien – pravidlá prepisu a flexie*, ktorý viedla autorka týchto riadkov, bol text prepísaný do elektronickej podoby a takto upravený text bol sprístupnený vydavateľstvu Thetis, ktoré oň prejavilo istý záujem. Text vyšiel vo vydavateľstve Thetis v roku 2016 v spoločnom zväzku spolu s ďalšími Okálovými spismi – *Latinskou štylistikou a Antickou metrikou*. Podrobnú analýzu Okálovej monografie prináša Buzássyová, Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine (2014).

²⁴⁵ Buzássyová, Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine (2014), s. 215.

Okál v monografii stanovil predel medzi tým, čo označil ako 400 rokov trvajúce pokusy o prepis a skloňovanie gréckych a latinských mien do slovenčiny, a novodobými, povojnovými, už vedeckými snahami, ktoré datuje od svojho vstupu do prekladovej literatúry. Bol presvedčený, že k problematike transkripcie sa majú vyjadrovať tí najpovolanejší, a to sú klasickí filológovia.²⁴⁶ Oni sami však v dobe otvorenia problematiky transkripcie antických mien ani v nasledujúcich desaťročiach neboli v názoroch jednotní. Najvypuklejšie sa táto nejednotnosť odrazila práve vo vyššie spomínanom transkripčnom spore z konca 80. rokov medzi Okálom a Špaňárom. Treba pripomenúť aj skutočnosť, že aj v prekladoch samotného Okála nachádzame koncepčné zmeny. Nie sú to však zmeny, ktoré by vypovedali o meniacom sa prístupe k problematike na strane samotného Okála, ide o postoje vydavateľstiev, ktoré kolísali medzi rešpektovaním vôle prekladateľa a rešpektovaním rodiacej sa – a priebežne sa meniacej – normy zachytenej pravidlami slovenského pravopisu.²⁴⁷

Okálov uhol pohľadu prezentovaný v jeho traktáte je jasný a argumentácia jednoznačná. Na podobu antických mien sa pozerá z pozície východiskového jazyka, uvádzajúc argumenty o (predpokladanej) výslovnosti v gréčtine či latinčine a o spôsobe grafického záznamu v týchto jazykoch, resp. o vzťahu medzi grafikou a výslovnosťou v nich. Prijímajúci jazyk chápal ako materiál, v ktorom sa má antické meno odzrkadliť tak, aby vypovedalo

²⁴⁶ OKÁL, *Grécke a latinské mená v slovenčine* (1992), s. 18, Buzássyová, *Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine* (2014), s. 215–216.

²⁴⁷ Buzássyová, *Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine* (2014), s. 209.

čo najpravdivejšie o jeho podobe v odovzdávajúcom jazyku, ale zároveň aby bolo čo najjednoduchšie. Skutočnosť, že by štyristo rokov postupného prijímania antických mien mohlo v prijímajúcom jazyku zanechať stopu, ktorú z jeho vnútrojazykového vývoja nemožno celkom vymazať, si neuvedomoval. Za jednotný a dôsledný prepis považoval len svoj vlastný prepis, prepis Jozefa Hrabovského, Vojtecha Zamarovského a Vojtecha Mihálika.²⁴⁸

Napriek celkovo zápornému postoju k stanoviskám slovakistov dokázal Okál oceniť aj niektoré pozitíva ich snáh. V článku *Ešte k prepisu gréckych a latinských mien* pozitívne hodnotí niektoré výsledky z porady slovakistov a klasických filológov na zasadnutí pravopisnej komisie pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v roku 1988, ktoré viedli k vypracovaniu spomenutých hlavných zásad prispôsobovania starogréckych a latinských mien platných aj v dnešných pravidlách.

Monografia *Grécke a latinské mená v slovenčine* vo svojej dobe nemohla, žiaľ, byť oveľa viac ako roztrpčeným hlasom volajúceho na púšti. Priniesla Okálovo úzke odborné stanovisko, v ktorom síce spoznáme jeho odporúčanie pre dôsledné a jednotné používanie, to však bez posvätenia nejakou kodifikačnou ustanovizňou nemalo pre bežného používateľa slovenského jazyka či pre vydavateľskú prax väčší význam.

Od 90. rokov sa *Pravidlá slovenského pravopisu* venujú problémom transkripcie antických mien len vo všeobecnom rámci. Obsahujú len spomínanú stručnú kapitolu *Hlavné zásady prispôsobovania starogréckych a latinských mien*, ktorá takmer celkom

²⁴⁸ OKÁL, *Grécke a latinské mená v slovenčine* (1992), s. 124, Buzássyrová, Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine (2014), s. 216.

obchádza morfológické problémy. Dôležitým bodom v nich však okrem iného je, že pripúšťajú dvojtvary, napríklad skloňovanie *Cicero*, gen. sg. *Cicera* aj *Ciceróna*.

Diskusie a spory zo sedemdesiatych a z osemdesiatych rokov odhalili, že vzhľadom na nízky stupeň vedomostí v klasických jazykoch a antickej kultúre sa adaptačná línia kodifikácie dostala do bodu, keď sa prepis antických mien nemohol natoľko opierať o prirodzený jazykový proces, ale potreboval podporu vzájomne dohodnutej konvencie alebo nejakej inej dohody medzi zainteresovanými stranami.²⁴⁹ Takou dohodou boli spomínané hlavné zásady zo stretnutia v roku 1988. Znamenali istý ústupok kodifikátorov klasickým filológom, aby v tých textoch, ktoré sú pre nich dôležité, mali väčšiu voľnosť v používaní antických mien podľa takých pravidiel, ktoré si sami podľa prísne vedeckých kritérií určili.

10.4 Prepis a skloňovanie antických gréckych a latinských mien na prelome letopočtov

V súčasnosti problematika transkripcia žije relatívne aktívne vďaka mnohospoločnej encyklopédii, ktorá vychádza pod názvom *Encyclopaedia Beliana*. *Slovenská všeobecná encyklopédia* a ktorú vydáva Encyklopedický ústav SAV (ďalej EnÚ SAV) v spolupráci s odborníkmi z konkrétnych vedných oblastí. Jej prvý zväzok sa objavil na trhu v roku 1999. Zámerom vydavateľa

²⁴⁹ BUZÁSSYOVÁ, K, *Syndróm humanitnej nedostatočnosti* (1989), s. 4.

a hlavných redaktorov je rešpektovať v čo najväčšej miere názory odborníkov z jednotlivých vedných disciplín. Medzi nimi sú aj mnohé filologické disciplíny, ktoré okrem iného venujú vedeckú pozornosť aj spôsobu prepisu mien a prípadných iných typov lexém. Odborníci, ktorí v encyklopédii tieto filologické disciplíny zastupujú, sú postavení pred úlohu určiť správne formy používania lexém prevzatých z príslušného cudzieho jazyka do slovenčiny.

Na zostavovaní heslárov z oblasti klasickej filológie sa spolupodieľali pracovníci Katedry klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, predovšetkým Daniel Škoviera. Formálna podoba hesla sa finalizuje vďaka spolupráci redaktorky EnÚ SAV Drahomíry Dobrovodskej s Ľudmilou Eliášovou Buzássyovou. Výsledkom prác na heslári boli Buzássyovej *Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyclopaedii Beliane* (2002), ktoré boli predstavené na vedeckom seminári *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* v Bratislave v roku 2000.

Navrhovaná podoba hesiel v *Encyclopaedii Beliane* predstavuje kompromisné riešenie medzi návrhmi klasických filológov a normou kodifikovanou v pravidlách v tom zmysle, že záhlavie hesla má dve, prípadne aj viac podôb. Na prvom mieste sa uvádza poslovenčená, adaptovaná podoba pomenovania (ak taká existuje) v nominatíve, potom latinská alebo grécka, prípadne aj latinská, aj grécka, alebo sú tu uvedené aj prípadné ďalšie (inojazyčné) podoby. Ďalej v heslovej stati sa lexéma vyskytuje obvykle len v skrátenej podobe (prvé písmeno slova a bodka), čo znamená, že sa neohýba. Ak sa teda v hesle nevyskytne nejaká odvodenina od príslušnej lexémy, tak o jej morfolologickej

stránke čitateľ nemusí získať informácie. Súhrnne možno povedať, že pre vydávanie *Encyclopaedie Beliany* bola otázka prepisu gréckych a latinských mien v nominatíve vyriešená v zmysle dvojstupňovosti, otázka skloňovania ostáva do istej miery otvorená a prípadné sporné miesta sa riešia dohodou medzi redaktorkou Dobrovodskou a pracovníkmi katedry klasickej a semitskej filológie.

V roku 2010 až 2011 sa v rámci grantového programu Ministerstva školstva Slovenskej republiky realizoval projekt VEGA č. 1/0008/10 *Slovník starogréckych latinských mien – pravidlá prepisu a flexie v slovenčine*, ktorého cieľom bolo vytvoriť databázu antických vlastných mien a navrhnúť spôsob ich používania v slovenčine, ich flexiu a princípy tvorenia odvodených tvarov. Projekt bol spoločným projektom FiF UK a EnÚ SAV. Základnou materiálou bázou boli heslá *Encyclopaedie Beliany*. Jedným z výstupov projektu bola obsiahla metodologická štúdia s detailne opísanými všeobecnými zásadami pre zostavenie slovníka a opisom navrhovanej štruktúry hesiel *Pripravovaný slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel* (2012, s. 131–150), ktorú napísala Ľudmila Eliášová Buzássyová. V nej ďalej rozpracovala už spomenuté *Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyklopaedii Beliane* a ilustrovala ich na konkrétnych príkladoch: detailne opísala podobu rôznych typov hesiel líšiacich sa v záhlaví i v zóne heslovej state. Príklady vybrala tak, aby zastupovali názvy lokalít, národov i osobné mená, a to ako latinské, tak starogrécke, adaptované aj neadaptované.

Prvou všeobecnou zásadou koncipovania hesiel v pripravovanom slovníku i v ilustratívnej štúdii bola dvojstupňovosť, tak,

ako v *Encyclopaedii Beliane*. To znamená, že v heslári sa ušľachťujú dve podoby lexikálnej jednotky: jedna pre popularizačné diela, v ktorej sa väčšmi odrážajú adaptačné procesy, a druhá pre texty odborného charakteru, bližšia odovzdávajúcim jazykom. Ďalej všeobecné zásady počítali s diferencovaným prístupom k adaptácii a k adaptovanosti. To znamená, že osobné meno sa považuje za znak osobnosti s ňou spätý, a preto sa v jeho podobe menej adaptuje, kým názvy lokalít sa považujú za väčšmi vystavené tlaku súčasného života, prípadne cestovného ruchu, preto pripúšťajú väčšiu mieru adaptácie.²⁵⁰ V návrhu slovníka sa tiež pracovalo s diferencovanou mierou zásahov na zvukovej a tvarovej rovine: na zvukovej rovine sa adaptovalo menej a na morfolologickej viac.²⁵¹ Adaptovanosť mien miest a dobre známych božstiev či spisovateľov a názvov diel sa, pochopiteľne, nespochybňovala.²⁵²

Dôležitým bodom spätým s adaptovaním pôvodom cudzej lexémy v slovenčine je viackrát spomínaný problém prihliadania na analógiu a otázka, do akej miery možno tvoriť udomácnené podoby mien osôb či lokalít analogicky podľa iných, v slovenčine dávno adaptovaných mien. Tento problém sa už na konci osemdesiatych rokov 20. storočia vyvinul v zmysle neabsolutizovania analógie. Pri osobných menách sa preto ani v databáze slovníkových hesiel na analógiu neprihliadalo paušálne, ale len v niektorých prípadoch, v snahe dať heslám čo najjednoduchšiu

²⁵⁰ BUZÁSSYOVÁ, *Prístup k adaptovaným podobám mien v pripravovanom Slovníku starogréckych a latinských mien – pravidlá prepisu a flexie a úloha kodifikačných príručiek slovenského jazyka pri ich určovaní a výbere* (2012), s. 181.

²⁵¹ BUZÁSSYOVÁ, *ibidem*, s. 181.

²⁵² BUZÁSSYOVÁ, *ibidem*, s. 182.

podobu, predsa však nie do dôsledkov: nemá zmysel vytvoriť analógiou adaptovanú podobu pre málo frekventované meno, s ktorým prichádza do kontaktu len odborník. Tvorcovia slovníkovej databázy si boli a sú vedomí skutočnosti, že adaptovanosť je kategória premenlivá v čase, lebo to, čo sa považuje za adaptované v istom období, môže prestať byť vnímané ako adaptované nasledujúcou generáciou. Oprávnenou je preto otázka, či si tá-ktorá lexéma status adaptovanosti uchová aj v budúcnosti. Jednotný postup, ktorý by sa dal uplatniť univerzálne a absolútne spoľahlivo, nie je možný. Problémy treba riešiť jednotlivo, nakoľko aj pomenovania, ktoré sú pôvodom veľmi podobné, sa môžu v slovenčine správať odlišne.

To najpodstatnejšie v koncepcii tvorenia hesla je, že heslo obsahuje informácie o skloňovaní adaptovanej podoby pre bežné použitie, napríklad v beletrii alebo žurnalistike, aj neadaptovanej podoby mena pre odborný štýl: napr. *Adonis*, gr. *Adónis*, gen. *Adonisa*, odb. *Adónida*;²⁵³ *Agrippina Staršia*, *Julia*, lat. *Iulia Agrippina Maior*, gen. *Agippiny Staršej*, *Julie*, odb. *Iulie Agrippiny Maior*. Pri názvoch lokalít sa uvádzajú okrem genitívu aj deriváty: napr. pri hesle *Ilion* sú to adjektíva *ilionský*, odb. *ilijský* a obyvateľské meno *Iliončan*, odb. *Ilijčan*.²⁵⁴

Počas riešenia dvojročného projektu bola vypracovaná koncepcia a databáza hesiel, ale slovník podľa návrhu Eliášovej Buzássyovej nebol finalizovaný. Signifikantnú časť materiálu z encyklopédie sa podarilo využiť a skompletizovať členke

²⁵³ Buzássyová, *Pripravovaný Slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel* (2012), s. 139.

²⁵⁴ Buzássyová, *ibidem*, s. 142.

riešiteľského kolektívu Drahomíre Dobrovodskej z EnÚ SAV a vydať ho v podobe slovníka *Antické mená* (2015). Do svojho výberu zaradila autorka prednostne mená mytologických postáv a mená hrdinov gréckych a rímskych divadelných hier. Adresátom diela sú predovšetkým divadelní vedci, divadelníci a čitatelia antických literárnych diel. Autorka prihliadala na zásady vypracované Škovierom a Eliášovou Buzássyovou pre *Encyclopaediu Belianu* a modifikované a konkretizované Eliášovou Buzássyovou v štúdiu *Pripravovaný slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel*. V zostavovaní podoby hesla Dobrovodská postupovala podľa vlastnej metodiky blížiacej sa metodike, ktorú použila Jiřina Hůrková v útlej publikácii *Antická jména. Jak je číst a skloňovat*.

Hůrkovej Antická jména vyšli ešte v roku 2005. Autorka v slovníku pripúšťa dvojtvary, teda adaptované aj menej adaptované podoby mien. Vďaka tomu, že každé heslo obsahuje relatívne veľký počet podôb a tvarov, nedostáva sa do konfliktu so žiadnym transkripčným prístupom. Základnú slovníkovú podobu má záhlavie hesla takmer dôsledne bez dĺžok, odhliadnuc od niektorých geografických názvov, názvov národov a cisárov. V zátvorkách sa uvádzajú pokyny pre výslovnosť lexémy a informácie o skloňovaní.

Aj Dobrovodská akceptuje adaptované podoby mien a prihliada (a odkazuje) aj na *Pravidlá slovenského pravopisu* a jeho spomínané hlavné zásady. Súčasťou hesla v jej slovníku sú informácie o ohýbaní lexémy v jej adaptovanej forme, o výslovnosti, dĺžkach a podobne, rovnako ako genitívy, zaradené doň práve s cieľom objasniť používateľovi slovníka, prečo sa používajú

napr. spojenia Paridov súd, keď je meno hrdinu Paris.²⁵⁵ Publikácia Drahomíry Dobrovodskej je výsledkom precíznej práce zodpovednej klasickej filologičky a skúsenej redaktorky.

10.5 Súčasná transkripčná prax vo vydávaní odbornej a popularizačnej literatúry

O súčasnej praxi v používaní antických gréckych a latinských mien v odborných kruhoch možno povedať, že je stále pomerne pestrá. Pracovníci Katedry klasickej a semitskej filológie a rovnako jej absolventi sa pri používaní antických mien vo svojich vedeckých prácach riadia zásadami publikovanými v štúdiách Daniela Škovieru a Ľudmily Eliášovej Buzássyovej. Na ne viac alebo menej prihliadajú aj pracovníci iných vedeckých pracovísk, ponechávajúc si možnosť riadiť sa vlastným úsudkom či pracovnou zvyklosťou. Diskrepancie sa objavujú napr. v skloňovaní slov obsahujúcich grafému *c* typu *Sambucus*: časť klasických filológov skloňuje *Sambuca*, časť *Sambuka*. Väčšiu tendenciu postupovať nezávisle možno zaznamenať u niektorých grécistov: napr. u Heleny Panczovej v jej *Grécko-slovenskom slovníku* (2012) alebo u Andreja Kalaša v jeho prekladoch. V prekladoch z antickej rímskej filozofie systémovo dôsledne postupuje napr. Peter Fraňo, hoci sa pri prepise gréckych mien odchyľuje od úzu navrhnutého pre *Encyclopaediu Belianu* tým, že grécke *ou* prepisuje ako dlhé *ú*.²⁵⁶

²⁵⁵ DOBROVODSKÁ, *Antické mená* (2015), s. 8.

²⁵⁶ SENECA, *O pokoji mysle* (2022), s. 132.

Vydavateľská a redakčná prax publikácií pre širšiu verejnosť je ešte rozmanitejšia. Niektorí zástupcovia vydavateľstiev populárno-náučnej alebo aj krásnej literatúry sa obracajú s prosbou o radu na pracovníkov katedry klasickej a semitskej filológie, prípadne aj na iných pracovníkov filozofickej fakulty, napr. na Danielu Roškovú z katedry všeobecných dejín. Oslovení pracovníci potom štandardne korigujú hesláre, ktoré im vydavateľstvo zašle. Pracovníci iných vydavateľstiev postupujú samostatne, opierajúc sa o inštrukciu z *Pravidiel slovenského pravopisu* a v prípade potreby tvoria adaptované podoby mien na základe analógie so známymi menami v snahe upraviť pre slovenského čitateľa antické meno do najpriateľnejšej podoby. Takmer úplne redukujú dĺžky, okrem koncovky mužských mien na *-ón* alebo mien ako Héra či Aténa, neprepisujú thétu a tvoria nepriame pády podľa podoby nominatívu singuláru, okrem najznámejších mien, a to najmä mien zakončených na koncovku *-os*. To je prípad vydavateľstva Tatran, ktoré v ostatných rokoch prináša na trh mnoho historických románov zo starovekého Grécka a dobrodružných alebo feministických románov s mytologickými námetmi. Drží si pritom výbornú úroveň prekladov aj vďaka celkovo jednotnému prístupu k prepisu mien. Podobne sa zásad odporúčaných pravidlami riadia aj publikácie iných vydavateľstiev. Tak je to napríklad v Zamarovského diele *Bohovia a hrdinovia antických báji* vo vydaní z vydavateľstva Perfekt v roku 2015.

Ako možno zhrnúť približne osemdesiat rokov výskumu v oblasti používania antických gréckych a latinských mien v slovenčine?

Na začiatku sme uviedli, že niektoré otázky, ktoré sa v priebehu desaťročí otvárali, dnes možno označiť za uzavreté. Zdá sa, že takou je otázka diferencovaného prístupu k cudzím lexémam. Ako slovaskisti, tak klasickí filológovia považujú za potrebné pracovať s dvojstupňovou kodifikáciou, a teda rozlišovať medzi adaptovanými podobami mien, vhodnými pre beletriu alebo populárno-náučnú literatúru, a podobami neadaptovanými, vhodnými pre odborný štýl.

Problém, ktorý ostáva stále aktuálny, je sama adaptovanosť a otázka, kde je alebo má byť hranica medzi adaptovanými a neadaptovanými lexémami. Tá sa totiž posúva v závislosti od adresáta a môže byť aj premenlivá v čase. Adaptačný proces je dynamický, vďaka čomu nemusí byť podoba mena daná raz a navždy.

V priebehu rokov prešla výraznou zmenou aj úloha vydavateľstiev. Pred spoločensko-politickou zmenou v roku 1989 nebol počet vydavateľstiev taký vysoký ako v súčasnosti, úloha jazykových redaktorov v nich bola veľmi významná, keďže ich prostredníctvom sa uplatňovala preskripcia zo strany kodifikátorov a jazyková norma kodifikovaná pravidlami bola záväzná pre každého.

V súčasnosti patronát nad starostlivosťou o jazykovú kultúru vo vydavateľstvách nemá povahu prísneho diktátu. V mnohých vydavateľstvách populárno-náučnej i krásnej literatúry, hoci rozhodne nie vo všetkých, sa redaktori o jazykovú podobu vydávaných textov, a teda aj o antické vlastné mená v nich, starajú veľmi zodpovedne. V špecializovaných periodikách či vo vedeckých publikáciách sú sami klasickí filológovia tvorcami a strážcami normy, ktorú si v ostatných rokoch vytvorili.

Ako teda správne používať v slovenskom texte antické grécke a latinské mená? *Pravidlá slovenského pravopisu* obsahujú všeobecné odporúčania pre používanie mien v inej ako odbornej literatúre a niekoľko konkrétnych príkladov. Okrem toho existujú publikácie a príručky od klasických filológov, ktoré v tejto funkcii môžu do istej miery suplovať pravidlá, aj keď nemajú platnosť kodifikačnej príručky. Ponúkajú všeobecné odporúčania, ako postupovať pri prepise a skloňovaní mien, aj konkrétne príklady. Takýmito pomôckami je *Encyclopaedia Beliana* (1999–), Dobrovodskej slovník *Antické mená* (2015) a štúdie Eliášovej Buzássyovej *Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyclopaedii Beliane* (2002) a *Pripravovaný Slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel* (2012).

Záver

Dejiny jazykovedného výskumu v latinistike sa formálne začínajú založením Seminára pre klasickú filológiu a prijatím prvých poslucháčov v školskom roku 1922/1923. V prvých približne dvoch desaťročiach svojej existencie sa seminár sústredil najmä na výchovu stredoškolských učiteľov. Postupne pre seminár pribúdali ďalšie ciele: výchova akademického dorastu, hľadanie najdôležitejších vedeckovýskumných oblastí a úloha zostaviť základné pomôcky pre výučbu v odbore.

V prvej generácii odchovancov klasického seminára bol Ján Horecký (1920 – 2006), ktorému právom prináleží rola zakladateľa jazykovedného výskumu v latinistike. Hoci sa Horecký profesijne udomácnil v slovakistike, spočiatku viac inklinoval ku klasickej filológii. V priebehu 40. a začiatkom 50. rokov uverejnil niekoľko publikácií, v ktorých za pomoci dobovo aktuálnych metód a teórií a s prednostne synchrónnym pohľadom na skúmané javy analyzoval vybrané témy prakticky z každej jazykovej roviny latinského jazyka: v relatívne krátkom slede vyšla jeho *Fonológia latinčiny* (1949), *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine* (1948), *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine* (1946), *Mel depuratum* (1952) a *Jazykovoštýlová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného* (1951). Jeho výskum mohol zásadne ovplyvniť smerovanie slovenskej klasickej filológie, v jeho dobe na Slovensku stále ešte mladej vednej disciplíny. Z dôvodu inak nasmerovaných vedeckých cieľov

klasickej filológie v povojnovom období i z dôvodov spoločensko-politických, keď ním preferovaná štrukturalistická metóda dostala nálepku buržoázneho nacionalizmu, Horecký pôdu klasickej filológie opustil. Inštitucionálne spojil svoj pracovný život výsostne s Jazykovedným ústavom L. Štúra a v priebehu rokov sa stal asi najznámejším a najuznávanejším slovenským jazykovedcom. Napriek tomu si väzby s klasickou filológiou a klasickými filológmi udržiaval až takmer do posledných rokov života. V spolupráci s ním zostavil Július Špaňár *Latinskú gramatiku* (1960), ktorá sa používa dodnes. V sedemdesiatych rokoch reagoval jednou latinistickou štúdiou na novú lingvistickú koncepciu, tentoraz generatívnu gramatiku: *Das phonologische System im klassischen Latein* (1973), ďalšia, grécistická *Zvuková stavba starej gréčtiny* nasledovala v roku 1994. Horeckého väzby s klasickou filológiou sa opätovne prehĺbili po roku 1989 aj inštitucionálne, keď sa istou formou vrátil do vysokoškolského prostredia: v deväťdesiatych rokoch býval členom štátnicových komisií a komisií na obhajobu dizertačných prác na Katedre klasickej a semitskej filológie v Bratislave. V tom období pôsobil aj ako vyučujúci na prešovskom klasickofilologickom pracovisku, kde sa tiež zapojil do návrhov na témy záverečných prác.

Priamo i nepriamo Ján Horecký vedecky vplýval na mladších klasických filológov – Jána Tarabu (1948) a Františka Šimona (1949). Možno ich považovať za druhú generáciu latinistov-lingvistov. Horecký ovplyvnil romanistu a latinistu Tarabu okrem iného štrukturalistickou koncepciou významu pádov, čo je zrejme napríklad z jeho štúdie *Quelque principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin classique* (1987), aj ako školiteľ jeho dizertačnej práce *K problematike systémovo-štruktúrneho opisu*

prepozicionálneho systému modernej francúzštiny (1981). Tematicky a metodologicky možno vidieť reflex tejto práce v neskoršom Tarabovom záujme o problematiku latinských predložiek, konkrétne v štúdiu *Recherches sur la symetrie fonctionnelle des prépositions latines* (1993). Odhliadnuc od spomenutých, skôr raných impulzov išiel Taraba vlastnou cestou lingvistu romanistu a latinistu. Inšpiroval sa lingvistickým výskumom zväčša frankofónnej, prípadne aj germanofónnej proveniencie. Je preňho typické nadšenie pre rôzne lingvistické teórie a záujem o širokú škálu inovatívnych metodologických prístupov. Jeho príspevok do latinskej lingvistiky je zreteľný najmä v sémantike pádov, sémantike predložiek a sémanticky orientovanej vetnej syntaxi.

František Šimon prešiel školením u Jána Horeckého na ceste vedúcej k získaniu titulu CSc. v odbore všeobecná lingvistika. Do lingvistiky klasických jazykov prispel najmä výskumom lekárskej terminológie. Keďže na svojom pracovisku vstupoval do riešiteľských kolektívov so slovakistami, dostal sa do kontaktu s morfeematickými teóriami uplatňovanými v slovakistike. Reagujúc na tieto aktuálne trendy a aj na starší Horeckého podnet k synchronnému prístupu k latinskému jazykovému materiálu z *Fonologie latinčiny*, navrhol pre svoju doktorandku Slavku Oriňákovú tému *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív* (2008), v ktorej sa na latinčinu aplikovali princípy morfeematickej analýzy vypracované pre slovenčinu. Tento pokus, neskôr prezentovaný Šimonom a Oriňákovou vo viacerých parciálnych štúdiách (napr. *Unregelmäßige und unvollständige Komparation der lateinischen Adjektive aus der Sicht der morphematischen Analyse*, 2009), preukázal, že v latinčine je možné morfeematické členenie na segmenty vyčlenené synchronne na základe kritéria funkčnosti a opakovateľnosti.

Ďalšou významnou postavou lingvistickej latinistiky staršej generácie je Elena Marečková (1943), ktorej latinistika vďačí za prínos do oblasti vetnej syntaxe. Aj v jej prípade možno hovoriť o výraznej postave vzoru a inšpirátora, ktorým bol Antonín Bartoněk. Ten ju nasmeroval jednak k latinskej vetnej syntaxi a jej reflexii antickými gramatikmi, jednak k moderným lingvistickým teóriám. Vďaka systematickému výskumu E. Marečkovej, rozloženému do viac ako dvoch desaťročí druhej polovice dvadsiateho storočia, získala slovenská a česká latinistika úplnú valenčnú charakteristiku celej latinskej pádovej sústavy. V Marečkovej možno vidieť československú klasickú filologičku spojenú so Slovenskom viac svojím pôvodom a ranou pracovnou kariérou, ako vrcholnou profesijnou dráhou. Svoje pracovné väzby so Slovenskom si však udržala, a to najmä vďaka spolupráci s Františkom Šimonom v oblasti medicínskej terminológie a dejín medicíny.

Ak by sme si položili otázku, či a ako prispeli do výskumu jazykovednej latinistiky nestori slovenskej klasickej filológie Miloslav Okál (1913 – 1997) a Július Špaňár (1917 – 2007), tak by bez pochyb kladná odpoveď musela zaznieť v prípade Špaňára. Jeho dôležitá zakladateľská úloha je zreteľná v dvoch dodnes neprekonaných výučbových pomôckach: *Latinskej gramatike* (prvé vydanie v roku 1960) a v *Latinsko-slovenskom a slovensko-latinskom slovníku* (prvé vydanie v roku 1962), ktoré obe vydal v spolupráci s kolegami: prvú s Jánom Horeckým, druhú s Jozefom Hrabovským. Tieto príručky účinne nahradili staršie, ktoré sa u nás používali ako dedičstvo prvorepublikového česko-slovenského vzdelávania a symbolizovali výpomoc vyspelejšej českej klasickej filológie svojej mladšej sestre. Okálovu úlohu treba vidieť v role inšpirátora veľkej lexikografickej príručky

zhromažďujúcej lexiku stredovekej a novovekej latinčiny a organizátora excerptných prác, Špaňára ako realizátora okálovskej vízie. Priveľké ciele a príliš veľa koncepcií jeho zostavovania a tiež zložité pomery v akademickom školstve pri prechode od obdobia budovania socializmu k novej demokracii mali, žiaľ, za následok, že tento slovník nikdy nebol dokončený. Početní členovia riešiteľského kolektívu, ktorí mu venovali veľkú časť svojej akademickej činnosti, najmä Etela Šimovičová (1921 – 2013) a Alexandra Dekanová (Mallá) (1950) sa tak nedočkali výsledkov svojej práce.

Šimovičová materiál využila aspoň k čiastkovej štúdii o slovnej zásobe Kamaldulského slovníka, inak svoj lexikografický a lexikologický potenciál realizovala v sérii štyroch štúdií zo sedemdesiatych a z osemdesiatych rokov 20. storočia o slovnej zásobe z oblasti poľnohospodárstva, napr. *Locatio conductio in Cato's Werk „De agricultura“* (1978) a ďalších.

Ako Špaňárova a Horeckého *Latinská gramatika*, tak Špaňárov a Hrabovského *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník* napriek nesporným pozitívam v súčasnosti zastarávajú. Či je momentálne aktívna latinistická obec schopná čeliť výzve zostaviť nové učebné pomôcky zodpovedajúce aktuálnym potrebám odboru, je do istej miery otázne. V prípade latinskej gramatiky možno povedať, že zárukou pre vznik modernej gramatiky by mohli byť už publikované inovované vysokoškolské učebnice zástupkyň tej generácie klasických filológov, ktorá dorástla už v nových spoločenských pomeroch a o ktorej možno hovoriť ako o strednej, teda Jany Balegovej, Heleny Panczovej a Ludmily Eliášovej Buzássyovej. Či svoj potenciál pre zostavenie novej gramatiky latinčiny využijú, ešte ukáže čas. Zatiaľ možno aspoň

vyzdvihnúť, že výučba latinčiny na vysokých školách má oporu v kvalitných učebniciach, okrem učebníc spomenutých autoriek v neposlednom rade vďaka učebnici Alexandry Dekanovej *Ita. Latinčina, základy*, jedinečnej na Slovensku čiastočným uplatnením priamej metódy vo výučbe latinčiny.

Na druhej strane uvažovať o zostavení či vydaní nového moderného latinsko-slovenského slovníka v dohľadnom čase asi nie je reálne.

Stredná generácia klasických filológov nemá vo svojich radoch veľa lingvisticky orientovaných zástupcov. Ľudmila Eliášová Buzássyová si v počiatkoch svojej kariéry vyberala viac témy z teoretickej jazykovedy, postupne ich prepájala s témami z historicko-porovnávacej jazykovedy. Diachrónna optika ju priviedla na pôdu dejín antickkej a novolatinskej jazykovedy a do oblasti gramatografie, ktorá stojí na pomedzí lingvistiky a filológie. Z jej synchrónneho teoretickolingvistického výskumu treba spomenúť aplikáciu funkcionalistickej teórie prirodzenej morfológie na latinský jazykový materiál (*The Latin third declension in the scope of natural morphology* [2005]), z diachrónne orientovaného výskumu zas štúdiu *Some remarks on the genitive of the Latin third declension and its Faliscan pendant* (2012) a monografiu *Od hlasu k hláske. Z dejín antickkej náuky o reči* (2016). Aktuálne sa venuje latinskej a novolatinskej gramatografii. Väzby s vernakulárnou gramatografiou, najmä so slovenskou a s českou, dávajú jej výskumu národný rozmer.

Stredná a mladšia generácia klasických filológov, ktoré výrazne formoval Daniel Škoviera (1946 – 2021), realizovala svoj jazykovedný potenciál najmä v oblasti, kde sa jazykoveda prelína s poetikou, rétorikou i literárnou vedou, teda v rovine štýlu. Škoviera viedol

svojich diplomantov, neskôr doktorandov a sprostredkovane aj kolegov ku komplexnej charakteristike jazyka analyzovaného autora aj v duchu Okálovej *Latinskej štylistiky* (1951) zameranej na identifikáciu trópov a figúr. Zdá sa, že približne v tom istom období nielen formoval svojich nasledovníkov, ale aj sám sa prepracoval k potrebe jazykovo-štylovej reflexie svojich autorov: jeho štylistické charakteristiky sa totiž objavujú až v druhej polovici jeho akademickej kariéry. Rad autorov zaoberajúcich sa jazykom a štýlom je vskutku dlhý, pretože zahŕňa ako špecialistov na antiku, tak, a to viac, odborníkov na neskoroantickú kresťanskú latinskú spisbu a neolatinistiku: Petra Fraňa, Marcelu Andokovú, Róberta Horku, Janu Balegovú, Oľgu Vanekovú, Ivana Lábaja, Eriku Juríkovú, Nicol Sipekiovú, Jozefa Kordoša, Svorada Zavarského, Katarínu Karabovú a nepochybne i ďalších. Osobitné postavenie medzi nimi zaberá Zavarský, ktorého jazykovo-štylové štúdie, často s kontrastívnou optikou a s akcentom na slovnú zásobu a vybrané slovné druhy, priniesli nové poznatky do poznania koexistencie latinského a slovenského jazyka na našom území v 18. storočí. Pri práci nad dielom Martina Sentivániho Zavarský tiež zosumarizoval jedinečné lexémy a frazémy používané v latinčine hornouhorského regiónu a vypracoval metodológiu pre novolatiniskú lexikografiu.

Možno povedať, že v oblasti humanistickej i barokovej latinčiny je dostatok čiastkového materiálu, ktorého syntéza spoluutvára obraz o latinčine novoveku.

Najvýraznejšia osobnosť systematického lingvistického výskumu Barbora Machajdíkova sa prejavila až po roku 2010. Jej výskumným poľom je nielen latinčina, ale aj ďalšie italické jazyky; historicko-porovnávaci výskum ju však prirodzene vedie do celej širokej rodiny ďalších indoeurópskych jazykov. Ako dominantnú

metódu pri svojej práci používa metódu lingvistickej rekonštrukcie, ktorú uplatňuje najmä pri výskume fonologickej a lexikálnej roviny. V oblasti fonológie je asi jej najvýraznejším príspevkom výskum synkopy, ako ho zachytávajú publikačné výstupy *Vowel deletion before sibilant-stop clusters in Latin: issues of syllabification, lexicon and diachrony* (2021) a *Synkopa v latinčine: historické a typologické aspekty* (2022). Najpočetnejšie výstupy má však z oblasti lexikálnej sémantiky. Z mnohých spomeňme aspoň *L'inscription péligienne du casnar* (ST Pg 10, *Corfinium*). *Aspects lexicaux d'après les témoignages de Varron et de Verrius Flaccus, élaboration poétique et organisation métrique* (2016), *La deuxième ligne de l'inscription latine du duenos et l'interprétation du segment noisi: (védique nédati, lituanien Niedà, lusitanien Langanidaegui, Langanitaeco* (2020) *Romulus comme altellus* (Verrius Flaccus, Ovide): *Sémantique et portée symbolique* (2021). Mačajdíkovej výskum realizovaný aj v spolupráci s inými autormi, najmä Vincentom Martzloffom, je reflektovaný početnými citáciami renomovaných lingvistov. Nie je len potvrdením faktu, ktorý sa dá očakávať, totiž, že antickí etymológovia, glosátori a iní rímski či byzantskí filológovia sa z perspektívy moderného poznania často mýlia, ale že vďaka ich záujmu sa zachovalo lexikálne dedičstvo, ktoré dnes, za pomoci metód historickej a porovnávacej jazykovedy, možno umiestniť do širšieho jazykového i kultúrno-historického (napr. náboženského, sociálneho) kontextu.

Na záver možno zhrnúť, že latinský jazyk predstavuje dôležitý predmet lingvistickej reflexie i priestor pre metodologické inovácie. Počas približne osemdesiatich rokov trvajúceho, i keď nie neprerušeného jazykovedného výskumu latinčiny na Slovensku vznikli hodnotné publikácie, ktoré znamenajú prínos nielen pre slovenskú, ale aj medzinárodnú vedeckú komunitu.

Zoznam použitej literatúry

- AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam – JURÍKOVÁ, Erika: *Illustres Eszterhazianae gentis heroes. Obraz Esterházyovcov v príležitostných tlačiarach z prostredia historickej Trnavskej univerzity*. In: *Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo*. E. Bugalová (ed.). Bratislava: Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum 2022, s. 37–47.
- ANDOKOVÁ, Marcela – HORKA, Róbert: *Hovorová reč či literárne dielo? Ako sa vysporiadať s metodologickými úskaliami pri preklade Augustínových kázní*. *Konštantínove listy* 16, č. 2 (2023), s. 186–198.
- ANDOKOVÁ, Marcela – HORKA, Róbert: *Persuasive function of sound figures in Augustine's homilies on the psalms of ascents and their translation into modern languages*. *Vox patrum* 85 (2023) s.149–166.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Symbolický jazyk v kázňach sv. Augustína. Spôsob ako poučiť a zaujať poslucháča*. In: *Studia Aloisiana*. Trnava: Dobrá kniha 2004, s. 13–22.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Homiletická stratégia sv. Augustína v Prvej homílii jeho Komentára k Prvému Jánovmu listu*. *Teologický časopis* 1 (2023), p. 7–26.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom*. Bratislava: Iris 2013.
- ARTIMOVÁ, Jozefa – KOLAŘÍK, Artúr: *O latinčine v botanickej terminológii*. *Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti* 26 (2004), s. 205–217.
- ARTIMOVÁ, Jozefa: *K latinskej botanickej terminológii*. In: *Cudzie jazyky komunikatívne, efektívne, kvalifikovane*. Košice: UPJŠ 2004, s. 242–247.

- ARTIMOVÁ, Jozefa: Ledényiho Nomina anatomica z roku 1935. In: *Hortus Greco-Latinus Cassoviensis 3: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. J. Balegová, E. Brodňanská (eds.). Košice: UPJŠ v Košiciach 2020, s. 54–68.
- ARTIMOVÁ, Jozefa: Niekoľko poznámok k latinským deponentným slovesám alebo výsledky jednej diplomovej práce. *Echo Latina* 1–2 (1998), s. 12–14.
- ARTIMOVÁ, Jozefa: *Právnická latinská terminológia*. Košice: PF UPJŠ 2000.
- ARTIMOVÁ, Jozefa: Vybrané terminologické kritériá a ich realizácia v novom vydaní veterinárnej anatomickej nomenklatúry. In: *Anatomická nomenklatúra včera, dnes a zajtra*. Košice: UVLF 2010, s. 5–9
- BALEGOVÁ, Jana: *Lingua Latina. Cursus communis. Učebnica*. Košice: ŠafárikPress 2019.
- BALEGOVÁ, Jana: *Cursus Latinus – učebnica*. Košice: ŠafárikPress 2022.
- BALEGOVÁ, Jana: *Cursus Latinus – cvičebnica*. Košice: ŠafárikPress 2022.
- BALEGOVÁ, Jana: *Lingua Latina. Cvičebnica pre historikov*. Košice: ŠafárikPress 2019.
- BALEGOVÁ, Jana: *Lingua Latina. Cvičebnica pre filozofov*. Košice: ŠafárikPress 2019.
- BALEGOVÁ, Jana: *Lingua Latina. Cvičebnica pre filológov*. Košice: ŠafárikPress 2019.
- BALEGOVÁ, Jana: *In ilicis umbra... Ján Bocatius ako bukolik*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2016.
- BALEGOVÁ, Jana: Novoročné básne Jána Bocatia východoslovenským mestám Pentapolitany. *Sambucus* 15, č. 2 (2025), s. 41–59.
- BALEGOVÁ, Jana – KATRENIČOVÁ Anabela: *Lingua Latina. Cvičebnica pre filológov*. Košice: ŠafárikPress 2019.
- BALEGOVÁ Jana – ŠIMON, František: *Lingua Latina. Cvičebnica pre filozofov*. Košice: ŠafárikPress 2019.

- BALEGOVÁ, Jana: *Juraj Wernher. Saecli laus ampla sui*. Košice: Equilinia 2024.
- BARTONĚK, Antonín: Česká klasická studia po roce 1918. In: *Mezinárodní vědecká konference na paměť 50. výročí úmrtí českého klasického filologa a překladatele Otmaru Vaňorného, Vysoké Mýto 1996*. Vysoké Mýto: Okresní muzeum 1997, s. 35–49.
- BÉMOVÁ, Alla – PANEVOVÁ, Jarmila – SGALL, Petr: Znovu k významu prostých a předložkových pádů. *Slovo a slovesnost* 50, č. 2 (1989), s. 128–136.
- BLAHO, Peter: Parémia beati possidentes v latinčine a v rímskom práve. Poznámky k prekladu antického právneho textu. *Sambucus* 4 (2009), s. 31–43.
- BLANÁR, Vincent: Donatus Latino-Bohemicus z r. 1745 (J. Rhenia). *Slovenská reč* 71, č. 5 (2006), s. 257–268.
- BRANDSTEIN, Wilhelm: Kurze Phonologie des Lateinischen. In: *Geschichte der lateinischen Sprache*. F. Altheim (ed.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1951, s. 481–498.
- BRODŇANSKÁ, Erika: Antická kultúra pre prekladateľov – luxus či nevyhnutnosť? In: *Výzvy 2017: Súčasné výzvy vo vyučovaní jazykov: ako ďalej?* Nitra: SlovakEdu 2017, s. 50–59.
- BRTÁŇOVÁ, Erika – ŽEŇUCHOVÁ, Katarína – KAMENČÍK, Marián. Úvod. In: *Kazateľská tvorba, jej recepcia a stimuly*. E. Brtáňová, K. Žeňuchová, M. Kamenčík (eds.). Trnava: Filozofická fakulta 2024, s. 5–6.
- BUJALKOVÁ, Mária – ŠIMON, František: *Terminologia medica Latina: učebnica lekárskej terminológie pre študentov medicíny*. Martin: Osveta 2015.
- BURIAN, Jan: Peter Kuklica, *Slovník latinských skratiek (Lexicon abbreviaturarum Latinarum)*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995, 207 str. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů* 38–39 (1996/97), s. 108–109.

- BuzÁssyová, Klára: Syndróm humanitnej nedostatočnosti. *Literárny týždenník* 2, č. 30 (1989), s. 4.
- BuzÁssyová, Ludmila: Classical philology in Slovakia during the communism period. In: *Classics and communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 2013, s. 129–140
- BuzÁssyová, Ludmila: Comments on the style and language of Galeotto Marzio in De dictis ac factis regis Mathiae. *Graecolatina et Orientalia* 23–24 (1991–1992 [1995]), s. 61–72.
- BuzÁssyová, Ludmila: Die Prinzipien der Motivierung der Flexionsklassen der lateinischen dritten Deklination nach den außermorphologischen Eigenschaften. *Graecolatina et Orientalia* 27–28 (2002), s. 5–2.
- BuzÁssyová, Ludmila: Fonológia latinčiny Jána Horeckého. In: *Človek a jeho jazyk 3 : inšpirácie profesora Jána Horeckého*. Šimková, Mária ed. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 127–137.
- BuzÁssyová, Ludmila: K životnému jubileu Alexandry Dekanovej. *Sambucus* 7 (2011), s. 238–239.
- BuzÁssyová, Ludmila: Lingvistika v slovenskej klasickej filológii. In: *Desať rokov existencie klasickej filológie v podmienkach porevolučnej Slovenskej republiky*. Prešov: Eduard Szattler 2004.
- BuzÁssyová, Ludmila: Miloslav Okál a problematika transkripcie antických mien v slovenčine. In: *Klasický filológ Miloslav Okál*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 209–226.
- BuzÁssyová, Ludmila: Načo nám je dnes latinčina. In: *Výzvy 2017: Súčasné výzvy vo vyučovaní jazykov: ako ďalej?* Nitra: SlovakEdu 2017, s. 60–83 [online].
- BuzÁssyová, Ludmila: *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava: Univerzita Komenského 2016.

- BuzÁssyová, Ľudmila: Parisylabá v latinčine. In: *Grammaticus. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata*. O. Šefčík, B. Vykypl (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2001, s. 45–55.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Pripravovaný Slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel. *Slovenská reč* 77, č. 3–4 (2012), s. 131–150.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Prístup k adaptovaným podobám mien v pripravovanom Slovníku starogréckych a latinských mien – pravidlá prepisu a flexie a úloha kodifikačných príručiek slovenského jazyka pri ich určovaní a výbere. *Sambucus* 8 (2012), s. 178–193.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Some remarks on the genitive of the Latin third declension and its Faliscan pendant. In: *Greek and Latin from an Indo-European perspective* 3. München: Peniope 2012, s. 3–16.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Stoicheion a gramma ako lingvistické pojmy zvukovej roviny. In: *Decus sapientiae: Sambucus supplementum* 3. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2011, s. 43–55.
- BuzÁssyová, Ľudmila: On Word formation in Late ancient Latin grammar. In: *Etymologus: Festschrift for Václav Blažek*. H. Bichlmeier, O. Šefčík, R. Sukač (eds.). Hamburg: Baar Verlag 2020, s. 117–129.
- BuzÁssyová, Ľudmila: The 'Phonetic Complex' in Renaissance Latin Grammar. Petrus Ramus's Dichotomies and Their Reflections in Two Vernacular Grammatical Texts. *Graeco-Latina Brunensia* 21, č. 2 (2016), s. 81–98.
- BuzÁssyová, Ľudmila: The diachronic and synchronic framework of the Latin weakened vowels in *facio* : *conficio* : *confectus*. *Graecolatina et Orientalia* 31–32 (2009), s. 103–110.
- BuzÁssyová, Ľudmila: The Latin third declension in the scope of natural morphology. In: *Latina lingua!* Roma: Herder 2005, s. 15–24.

- BuzÁssyová, Ľudmila: Tretia deklinácia a jej kľúčové problémy. Flektívne pravidlá tretej deklinácie. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filológů* 42, č. 1–2 (2000), s. 18–35.
- BuzÁssyová, Ľudmila: *Vybrané kapitoly z dejín latinského jazyka*. Bratislava: Stimul 2015.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Vývinové tendencie a princípy výstavby a fungovania latinskej tretej deklinácie s prihliadnutím k prirodzenej morfológii. In: *Princípy jazyka a textu*. Bratislava: Univerzita Komenského 2000, s. 93–106.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Z histórie transkripcie starogréckych a latinských mien do slovenčiny. *Sambucus* 7 (2011), s. 173–195.
- BuzÁssyová, Ľudmila: Zásady, ktorými sa riadime pri transkripcii gréckych a latinských mien, názvov a termínov v Encyclopaedii Beliane. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava: Veda 2002, s. 45–55.
- BuzÁssyová, Ľudmila – BALEGOVÁ, Jana: Motivácia latinských menných flektívnych tried a tretia deklinácia ako didaktický problém. In: *Cudzie jazyky komunikatívne, efektívne, kvalifikovane*. Košice: UPJŠ 2004, s. 237–241.
- BuzÁssyová, Ľudmila – JURÍKOVÁ, Erika: Daniel Škoviera – biografický portrét. In: *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície*. Ľ. BuzÁssyová, E. Juríková, J. Grusková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského 2018, s. 25–30.
- Databáza terminologických prác J. Horeckého*. Terminologický portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. Dostupné z: <https://terminologickyportal.sk/horecky.html?id=185> [cit. 2025-09-29].
- DEKANOVÁ, Alexandra: *Latinský jazyk, základy*. Enigma publishing 2003.
- DEKANOVÁ, Alexandra – JIRKAL, Emanuel: *Ita. Latinčina, základy*. Enigma publishing 2015.

- DEKANOVÁ, Alexandra: *Elektronický latinsko-slovenský slovník stredovekej a novovekej latinčiny. Návrh projektu. Pracovný materiál*. Archív L. Eliášovej Buzássyovej.
- DEKANOVÁ, Alexandra: Literárnovedná terminológia v jazykovednom diele Antona Bernoláka. In: *Kniha 2005: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. M. Domová (ed.). Martin: Slovenská národná knižnica 2005, s. 238–261.
- DEVINE, Andrew M. – STEPHENS, Laurence D.: *Two Studies in Latin phonology*. Saratoga, Calif.: Anma Libri 1977.
- DOBROVODSKÁ, Drahomíra: *Antické mená*. Tribun EU 2025.
- DŘEVIKOVSKÁ, Kateřina: *Antika na stránkách českých časopisů v letech 1918–1938*. Diplomová práca. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta 2012 [online]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/u20t3g/> [cit. 2023-08-18].
- ĐUROVIČ, Ladislav: Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok. *Jazykovedný časopis* 51, č. 2 (2000), s. 81–93.
- DVONČ, Ladislav: Horecký, Fonologia latinčiny, Bratislava 1949. *Slovenská reč* 15, č. 7–8 (1949/1950), s. 251.
- DVONČ, Ladislav: O nezdomácnených a zdomácnených podobách gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine. *Kultúra slova* 16, č. 5 (1982), s. 133–137.
- DVONČ, Ladislav: Skloňovanie gréckych a latinských mien v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč* 47 (1982), č. 4, s. 223–229.
- DVONČ, Ladislav: Zo skloňovania gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč* 31 (1966), s. 341–349.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila – MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Nie je donát ako donát. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 3: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2020, s. 127–148.

- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Antická gramatická tradícia v gramatografii slovenskej proveniencie 17. a 18. storočia – metodologické východiská, ciele a predbežné zistenia výskumného zámeru. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 2: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2018, s. 59–74.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Belova Grammatica Latina facilitati restitua a jej nemecké predlohy 2023. In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 2023. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave 2023, s. 92–107 [online].
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: From ancient species and figura accidentis to the rudiments of the word-formation discipline in Latin and vernacular grammars (16th to 18th centuries). *Listy filologické = Folia philologica* 142, č. 3–4 (2019), s. 407–443.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava: Univerzita Komenského 2016.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Bilingual and Multilingual Rhenian Donatus-Based Grammars from Upper Hungary. *Graeco-Latina Brunensia* 29, č. 1 (2024), s. 31–59.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Učebnica latinčiny Donatus Latino-Hungaricus (1697) ako hodnotné slovacikum. *Jazyk a kultúra* 14, č. 55 (2023), s. 17–24 [online].
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila: Úvod Mateja Bela k Cellariovmu slovníku Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis. In: *Belianum: zo života a diela Mateja Bela*. M. Jesenský (ed.). Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum 2021, s. 143–169.

- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ludmila: Word-formation in neo-Latin school grammar. In: *Greek-Latin-Slavic: Aspects of Linguistics and Grammatography*. B. Machajdíkova, Ľ. Eliášová Buzássyová (eds.). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag 2023, s. 39–72.
- ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ: Učebné pomôcky používané vo výučbe latinčiny na slovenských vysokých školách – tradícia a kontinuita. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 4: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ 2024, s. 60–71.
- Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia* [online]. Bratislava: Slovenská akadémia vied [cit. 2024-09-23]. Dostupné z: <https://beliana.sav.sk/>
- Encyklopedie antiky*. Zpracoval autorský kolektív za vedení vědeckého redaktora Ludvíka Svobody a za vědecké recenze Ladislava Varcla a Ladislava Vidmana. Praha: Academia 1973.
- FIALOVÁ, Anděla: Několik poznámek k novým učebnicím latiny. *Auriga* 9, č. 2 (1967), s. 90–96.
- FIALOVÁ, Anděla: Ještě několik poznámek k novým učebnicím latiny. *Auriga* 9, č. 3 (1967), s. 169–172.
- FLOBERT, Pierre: La réalité phonologique de /gw/ latin. In: *Études de linguistique generale et de linguistique latine. Offerts en hommage a Guy Serbat*. Paris: Société pour l'information Grammaticale 1987, s. 103–112.
- FRAŇO, Peter: Miloslav Okál. *Ostium* 7, č. 4 (2011). Dostupné z: <https://ostium.sk/read-offline/1150/miloslav-okal.print> [cit. 2023-08-18].
- FRUYT, Michèle: La plurivalence des noms d'agent latins en „-tor:“ lexique et sémantique. *Latomus* 49, č. 1 (1990), s. 59–70.
- GRAF, Fritz: *Einleitung in die lateinische Philologie*. Stuttgart–Leipzig: B. G. Teubner 1997.

- GRUSKOVÁ, Jana: Miloslav Okál ako editor textov a textový kritik. In: *Klasický filológ Miloslav Okál*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 227–232.
- GRUSKOVÁ, Jana: Antická rétorika v diele Leonarda Stöckela *Formulae tractandarum sacrarum concionum*. *Slovenská literatúra* 43, č. 3 (1996), s. 169–177.
- Gymnázium Viliama Paulinyho-Tótha. Dostupné z internetu <https://gvpt.sk/sk/o-n%C3%A1s/z-hist%C3%B3rie> [cit. 2024-08-28].
- HAIČOVÁ, Eva (ed.): *Issues of Valency. Studies in Honour of Jarmila Panevová*. Praha: Karolinum 1998, s. 181–184.
- HAMAR, Tomáš – ŠIBALOVÁ, Mária: Výchovná zložka v učebnici Júliusa Špaňára Latinčina pre gymnáziá. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae* 23, č. 1 (2024), s. 235–250.
- HAMAR, Tomáš et al.: The Latin Version of the Eleventh Revision of the International Classification of Diseases: The Process of Translation and its Pedagogical Implications. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 4: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice: ŠafárikPress UPJŠ 2024, s. 106–114 [online].
- HAMAR, Tomáš: Ján Justus Torkoš a jeho spis *Observationes anatomico-medicae, de monstro bicorporeo virgineo*. *Farmaceutický obzor* 86, č. 6–8 (2017), s. 120–126.
- HAMAR, Tomáš: On terminology of disease in the work of Caelius Aurelianus. *Graeco-Latina Brunensia* 19, č. 1 (2014), s. 51–59.
- HAMAR, Tomáš: Špecifiká výučby latinskej lekárskej terminológie na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. In: *Language teaching in higher education: Its present, current strategies and prospects*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag 2021, s. 22–32.

- HAMAR, Tomáš: Špecifiká výučby latinskej lekárskej terminológie v angličtine ako druhom jazyku. In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte* 7. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene 2020, s. 106–116.
- HARAJ, Igor: Donatovská tradícia na Slovensku. In: *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2008, s. 499–509.
- HARTMANN, Antonín: Julius Špaňár, Latinsko-slovenský slovník, stran 708, Jozef Hrabovský, Slovensko-latinský slovník, stran 610, Bratislava 1962. *Sborník prací brněnské univerzity* 12 (1963), Řada E 8, s. 166–168.
- HARTMANN, Antonín: J. Špaňár, Em. Kettner. Latinčina pre 1.-3. ročník stredných všeobecnovzdelávacích škôl. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965, stran 468 + 22 obr. príloh. *Sborník prací brněnské univerzity* 16 (1967), Řada E 12, s. 256–257.
- HAUDRICOURT, d'André-Georges: Rezension von Horecký. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 46, č. 2 (1950), s. 89.
- HEŘMANSKÝ, František: *Latinská cvičebnica pre V. triedu gymnázií a reálnych gymnázií a VI. triedu ref. reál. gymnázií*. Praha: Jednota českých filologov 1934.
- HEŘMANSKÝ, František: *Latinská gramatika pre gymnáziá*. 4. vyd. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1949.
- HEŘMANSKÝ, František: *Latinská mluvnica pre slovenské stredné školy*. 2. vyd. Praha: nákladem Jednoty českých filologů 1925.
- HLUŠÍKOVÁ, Marta: *Latinsko-slovenský slovník*. Kniha – spoločník 2003.
- HORECKÝ, Ján: K otázke geminát v latinčine. *Recueil linguistique de Bratislava* 1 (1948), s. 117–137.
- HORECKÝ, Ján: *Fonologia latinčiny*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1949.
- HORECKÝ, Ján: Sound Structure of Old Greek. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online] 4, č. 1 (2007), s. 57–62. Dostupné na internete: <http://www.skase.sk/JTL08index.html>

- HORECKÝ, Ján: Zvuková stavba starej gréčtiny. *Jazykovedný časopis* 45 (1994), s. 5–11.
- HORECKÝ, Ján: Contribution à la discussion sur la valeur d'ensemble des cas en latin. *Graecolatina et Orientalia* 25–26 (1993–1994 [1997]), s. 21–25.
- HORECKÝ, Ján: Das phonologische System im klassischen Latein. *Graecolatina et Orientalia* 5 (1973), s. 97–102.
- HORECKÝ, Ján: *De vocum, quae sunt pecunia fenus vi semilogica*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského 1944.
- HORECKÝ, Ján: Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine. *Slovenská reč* 12 (1946), s. 178–183.
- HORECKÝ, Ján: O okresávaní Grékov a (ne)kultúrnosti jazykovedcov. *Romboid* 23, č. 2 (1988), s. 42–45.
- HORECKÝ, Ján: Once Again on the Entirety Meaning of Cases in Latin. In: *Issues of Valency. Studies in Honour of Jarmila Panevová*. E. Hajičová (ed.). Praha: Karolinum 1998, s. 181–184.
- HORECKÝ, Ján: Once Again on the Holistic Meaning of Cases in Latin. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online] 4, č. 1 (2007) s. 54–56. Dostupné na internete: <http://www.skase.sk/JTL08index.html>
- HORECKÝ, Ján: *Onomaziologická štruktúra slovenčiny*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2003.
- HORECKÝ, Ján: Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine. *Linguistica Slovaca* 4–6 (1946–1948), s. 44–55.
- HORECKÝ, Ján: Grécke a latinské mená v slovenčine. *Kultúra slova* 16, č. 5 (1982), s. 130–133.
- HORECKÝ, Ján: Jazykovoštyľová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného. *Jazykovedný zborník* 5 (1951), s. 167–186.

- HORECKÝ, Ján: K otázke cudzojazyčných mien pri budúcej reforme pravopisu. *Nové slovo* 2, č. 16 (1945), s. 15–16.
- HORECKÝ, Ján: Mel depuratum. *Farmácia* 21 (1952), s. 119–120.
- HORECKÝ, Ján: Užitočný slovník skratiek. Kuklica, P.: Slovník latinských skratiek. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995. 205 s. *Kultúra slova* 6 (1995), s. 356–358.
- HORECKÝ, Ján: Na storočnicu profesora J. M. Kořínka. *Naše řeč* 83, č. 1 (2000), s. 44.
- HORKA, Róbert: Rétorická analýza Augustínovej vianočnej homílie *Sermo* 191. *Acta facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis* 13, č. 2 (2016), s. 86–100.
- HORKA, Róbert: *Starokresťanská latinská poézia*. Bratislava: Univerzita Komenského 2020.
- HORVÁTH, Miloš: *Štylistika súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského 2016.
- HRABOVSKÝ, Jozef: Ako písať grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb v slovenčine. *Slovenská reč* 8 (1940/41), s. 298–300.
- HRABOVSKÝ, Jozef: Europa a či Európa. *Slovo a tvar* 4, č. 1 (1950), s. 24–25.
- HÚRKOVÁ, Jiřina: *Antická jména. Jak je skloňovat a číst*. Akademie múzických umění 2005.
- CHRENKOVÁ, Edita: Nový slovník stredovekej latinčiny. (KUKLICA, P.: Slovník stredovekej latinčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000. 168 s.). *Kultúra slova* 5 (2000), s. 297–301.
- JANÁČEK, Karel: 100 let klasické filologie v JČF a JKF. *Zprávy Jednoty klasických filologů* 11 (1969), s. 8–23.
- JÁNOŠÍK, Anton: Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na -as v slovenčine. *Slovenská reč* 13 (1947/48), s. 155–172.
- JANSSEN, H. H.: qu et gu en latin. In: *Hommages à M. Niedermann*. Bruxelles: Latomus 1956, s. 184–190.

- JÓNA, Eugen: Belove učebnice jazykov troch hlavných národov Uhorska. In: *Pedagóg Matej Bel (1684 – 1749)*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií 1985, s. 231–250.
- JURÍKOVÁ, Erika: *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitnej tlačiarne*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Krakow: Towarzystwo Słowaków w Polsce 2014.
- JURÍKOVÁ, Erika: Matej Bel o Trnave. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů* 43, č. 1–2 (2002), s. 25–33.
- JURÍKOVÁ, Erika: Matthias Bel and Trnava: An Analysis of Latin Written Sources. *Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 49, č. 2 (2009), s. 241–248.
- JURÍKOVÁ, Erika: Orationes funebres ako súčasť barokovej literatúry: (Na príklade diel z prostredia trnavskej akademickej tlačiarne). In: *Literárnohistorické kolokvium (3. Barok)*. E. Brtáňová (ed.) Bratislava: Slovenská akadémia vied. Pracoviská SAV. Ústav slovenskej literatúry 2017, s. 41–51.
- JURÍKOVÁ, Erika: Pohrebná reč Jána Kéryho na Mikuláša Zrínskeho (Trnava 1664). In: *Podoby príležitosti v staršej slovenskej literatúre*. T. Vráblová (ed.). Bratislava: Slovenská akadémia vied. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2022, s. 29–40.
- KÁBRT, Jan: Július Špaňár – Jozef Hrabovský, Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. Bratislava 1962. *Cizí jazyky ve škole* 6, č. 3 (1962), s. 378–379.
- KAČALA, Ján *Doplnok v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Ján Sambucus, emblémy venované významným osobnostiam 16. storočia. In: *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície*. Ľ. Buzássyová, E. Juríková, J. Grusková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského 2018, s. 217–228.

- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: The emblems of Ján Sambucus. *Graecolatina et Orientalia* 23–24 (1991–1992 [1995]), s. 85–94.
- KARABOVÁ, Katarína: *Básnická zbierka Františka Bábaia Hungariae reges*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2015.
- KARLÍK, Petr: Doplněk. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2012–2020. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DOPLNĚK> [cit. 2023-08-18].
- KORDOŠ, Jozef (ed., transl.): *Csiba, Stephanus – Tyrnavia nascens = Štefan Čiba – Zrod Trnavy*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2011.
- KORDOŠ, Jozef: Metafora ako základný prvok estetiky jazykového prejavu v barokovej (jezuitskej) rétorike. In: *Súradnice estetiky, umenia a kultúry* 9. *Studia Aesthetica* 23. S. Kopčáková, L. Makky (eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2024.
- KORDOŠ, Jozef: *Tyrnavia crescens*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2019.
- KOŘÍNEK, Josef M.: O jazykovém stylu. *Slovo a slovesnost* 7 (1941), s. 28–37.
- KOŘÍNEK, Josef: *Latinská mluvnice, kterou ku potřebě žáku zolášte nižších a středních tříd gymnasijských sepsal Josef Kořínek a upravil Josef Kořínek syn. Díl II. Skladba*. 8. vyd. Praha: I. L. Kober 1922.
- KOUPIL, Ondřej: *Gramatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. Praha: Karolinum 2015.
- KÜHNER Raphael: *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*. Zweiter Band, Erste Abtheilung. Hannover: Hahnsche Buchhandlung 1878.
- KUKLICA, Peter: Literarisch-ästetische Bemerkungen des Aulus Gellius. *Graecolatina et Orientalia* 13–14 (1981–1982 [1983]), s. 17–34.

- KUKLICA, Peter: *Slovník stredovekej latinčiny*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000.
- KUKLICA, Peter: *Slovník latinských skratiek*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995.
- LÁBAJ, Ivan – ŠIBALOVÁ, Mária: *Piae memoriae Julii Špaňár. Graecolatina et Orientalia* 39–40 (2018), s. 11–16.
- LÁBAJ, Ivan: Chápanie vidu v gramatikách češtiny a slovenčiny v 17. – 18. storočí napísaných po latinsky. *Slovenská reč* 89, č. 1 (2024), s. 97–110.
- LÁBAJ, Ivan: *Imitatio Ciceroniana* podľa Jána Sambuca. In: *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície*. L. Buzássyová, E. Juríková, J. Grusková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2018, s. 229–239.
- LÁBAJ, Ivan: *Sambucus on Ciceronianism: An overview focusing on the second dialogue of De imitatione a Cicerone petenda*. In: *Johannes Sambucus/János Zsámboki/Ján Sambucus (1531-1584). Singularia Vinobonensia* 6. Ch. Gastgeber, E. Klecker (eds.). Wien: Verlag Praesens 2018, s. 315–329.
- LÁBAJ, Ivan – ŠIBAL, Marek – PACALA, Frederik: *Slovník klasických filológov na Slovensku. Príspevok k dejinám Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského 2025.
- LEHOTSKÁ, Darina: *Transkripčné pravidlá, odborná terminológia a ukážky latinských textov*. Bratislava: filozofická fakulta 1982.
- LEUMANN, Manu: *Lateinische Laut- und Formenlehre. Lateinische Grammatik*. I. München: Beck 1963.
- LINDAUER Josef – PFAFFEL Wilhelm: *Roma – Lateinische Grammatik*. 3. Auflage, 9. Druck. Bamberg: C.C. Buchners Verlag – München: J. Lindauer, R. Oldenbourg Verlag 2019.

- LÜHR, Rosemarie et al.: *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen. Band 1. Latein, Altgriechisch*. Hamburg: Dr. Kovač 2008.
- LYSÝ, Miroslav – MÚCSKA, Vincent – ROŠKOVÁ, Daniela: *Varadínsky register alebo obrad skúmania pravdy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2024.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: *Festi Sabellica et Tyrrhenica: recherches linguistiques et philologiques sur les lexèmes présentés comme sabelliques ou étrusques dans le De Verborum Significatu de Verrius Flaccus d'après les extraits de ses successeurs (Festus, Paul Diacre)*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského 2012.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Festus – l'analyse de trois entrées choisies : Mamercus, Numerius, Aurelius. In: *Pietas non sola Romana: Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata*. A. Czeglédy et al. (eds.). Budapest: Kiadó – Eötvös Collegium 2010, s. 367–78.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Festus ako zdroj pre poznanie italicických jazykov? *Sambucus* 8 (2012), s. 13–25.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: L'inscription pélignienne du casnar (ST Pg 10, Corfinium). Aspects lexicaux d'après les témoignages de Varron et de Verrius Flaccus, élaboration poétique et organisation métrique. *Graecolatina et Orientalia* 37–38 (2016), s. 37–64.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: L'or (aurum), l'argent (argentum) et l'orichalque (aurichalcum), étude lexicale de trois désignations latines de métaux précieux. *Graecolatina et Orientalia* 35–36 (2014), s. 33–66.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: *Lexika inštitucionálneho a úradníckeho zriadenia v predrímskej Itálii*. Bratislava: Stimul 2020.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Lingua Tuscorum dicitur Festo teste. Les mots présentés comme étrusques chez Verrius Flaccus et ses abrégiateurs (Festus, Paul Diacre). *Graecolatina et Orientalia* 33–34 (2012), s. 5–32.

- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Macstrna, Maxtarna, Mastarna = Seruius Tullius et les frères Caile et Avle Vipinas dans les sources littéraires et épigraphiques. In: *Laetae Segetes Iterum*. I. Radová (ed.) Brno: Masarykova Univerzita 2008, s. 264–273.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Pitora, un prétendu numéral osque chez les abrégiateurs de Verrius Flaccus. *Eruditio antiqua* 6 (2014), s. 119–130.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Podivuhodný prípad sľubu ver sacrum v Ríme: poznámky k pasáži Livia 22, 10, 1–6. *Sambucus* 10 (2014), s. 49–57.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Problématisation des gloses dialectales de Festus: l'exemple de strebula. In: *Genres épigraphiques et langues d'attestation fragmentaire dans l'espace méditerranéen*. E. Dupraz, W. Sowa (eds.): Mont-Saint-Aignan: Université de Rouen 2015, s. 95–113.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Slabiky, rytmus a metrika: poznámky k poetické štruktúre juhopicénskeho nápisu CH 1a (Crecchio). In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 3: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. J. Balegová, E. Brodňanská (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2020, s. 206–215.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: *Synkopa v latinčine: historické a typologické aspekty*. Bratislava: Stimul 2022.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Tvary pipatio (Paulus ex Festo), pipare (Lucilius) a ich derivačná báza /pip-/. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů* 56, č. 2 (2014), s. 5–22.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Velebenie elít na juhopicénskych nápisoch: frazeológia a poézia v službách ideológie. In: *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície*. L. Buzássyová, E. Juríková, J. Grusková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2018, s. 75–88.

- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Dve grécke výpožičky na sikulských nápisoch (darnakei, poterom). In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 2: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2018, s. 143–154.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – BLAŽEK, Václav: Ut hirpus satietur hircusque integer seruetur. *Graeco-Latina Brunensia* 17, č. 2 (2012), s. 111–115.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – BUZÁSSYOVÁ, Ludmila: Vowel deletion before sibilant-stop clusters in Latin: issues of syllabification, lexicon and diachrony. *Journal of Latin Linguistics* 20, č. 2 (2021), s. 191–237.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, Ludmila: *Greek – Latin – Slavic. Aspects of Linguistics and Grammatography*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag 2023.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Archaické rímske zákony leges sacrae podľa svedectva Festa, Livia a Dionýzia Halikarnaského. *Sambucus* 13 (2018), s. 15–28.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Consonant clusters in South Picene: synchrony and diachrony. In: *Etymologus: Festschrift for Václav Blažek*. H. Bichlmeier, O. Šefčík, R. Sukač (eds.). Hamburg: Baar Verlag 2020, s. 277–297.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Convergences métriques méconnues entre la poésie vénète et la poésie paléo-sabellique: inscriptions paleo-vénètes de Lozzo Atestino et de Pernumia/Cartura, stèles sud-picéniennes de Crecchio et de Bellante, guerrier de Capestrano. *Graeco-Latina Brunensia* 23, č. 1 (2018), s. 99–119.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Die Entwicklung der altitalischen Metrik in Zeit und Raum. In: *Die italischen Sprachen: Neue linguistische und philologische Aspekte*. S. Hisatsugi (ed.). Hamburg: Baar Verlag 2021, s. 45–63.

- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Eichner's law in Latin, Greek and beyond: some neglected evidence. *Journal of Latin Linguistics* 22, č. 1 (2023), s. 81–130.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: L'équivalence entre osque ueia et latin plaustrum chez Paul Diacre, les formes ueham, uellam (Varron) et uegeiia (mosaïque d'Althiburos). *Graecolatina et Orientalia* 39–40 (2018), s. 47–94.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: La deuxième ligne de l'inscription latine du duenos et l'interprétation du segment no-isi): (védique nédati, lituanien Niedà, lusitanien Langanidaiegui, Langanitaeco. *Graeco-Latina Brunensia* 25, č. 1 (2020), s. 113–137.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: La stèle sud-picénienne de Crecchio: poétique, lexicque et phraséologie. *Jazyk a kultúra* 12, č. 45–46 (2021), s. 32–41.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Le pronom indéfini osque pitpit "quicquid" de Paul Diacre à Jacob Balde: morphosyntaxe comparée des paradigmes *k^wi- k^wi- du latin et du sabellique. *Graeco-Latina Brunensia* 21, č. 1 (2016), s. 73–118.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Romulus comme altellus (Verrius Flaccus, Ovide): Sémantique et portée symbolique. *Graeco-Latina Brunensia* 26, č. 1 (2021), s. 95–116.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Sollum Osce totum et solidum significat. Úloha Festových glos v poznaní latinskej a italickej lexiky a jeho prínos k problematike „Saussurovho efektu“. *Sambucus* 9 (2013), s. 26–42.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – MARTZLOFF, Vincent: Tanaquil: etruská žena v Ríme kráľovského obdobia. In: *Žena na hrane: zborník príspevkov*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ 2022, s. 111–127.

- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – ROŠKOVÁ, Daniela: Dvojčatá a bratovražda: Romulus a Remus, Jakub a Ezau. *Historica* 53 (2022), s. 152–171.
- MACHAJDÍKOVÁ, Barbora – TARABA, Ján: Urbanitas verzus vulgaritas v texte *Itinerarium Egeriae*. In: *Dynamika foriem významu v román-ských jazykoch*. (Studia Romanistica Bratislavensia). Bratislava: Univerzita Komenského a Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2012, s. 85–127.
- MALLÁ, Alexandra: Za PhDr. Evou Vajčíkovou. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů* 36–37 (1994–1995 [1996]), s. 69–70.
- MAREČKOVÁ ŠTOLCOVÁ, Elena: Valencia latinských slovies s datívnou rekciov. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 34 (1985), E 30, s. 149–160.
- MAREČKOVÁ, Elena. O slovesných valenciách. In: *Moderní lingvistika a klasické jazyky*. H. Kurzová (ed.). Praha: ČSAV, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská 1980, s. 33–49.
- MAREČKOVÁ, Elena: Ad honorem František Šimon. In: *Hortus Greco-Latinus Cassoviensis 3: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. J. Balegová, E. Brodňanská (eds.). Košice: UPJŠ v Košiciach 2020, s. 14–16.
- MAREČKOVÁ, Elena: Descriptio Tartaricae depopulationis in anno 1663. *Graecolatina et Orientalia* 1 (1969), s. 125–140.
- MAREČKOVÁ, Elena: Die Valenzcharakteristik des lateinischen Akkusativs. *Graecolatina et Orientalia* 21–22 (1993), s. 45–59.
- MAREČKOVÁ, Elena: Ein Beitrag zur Charakteristik der Funktionsauslastung der lateinischen Kasus (der Dativ). In: *Classica atque Mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*. Brno: UJEP v Brně 1975, s. 91–99.
- MAREČKOVÁ, Elena: Genitivkomplement in lateinischen Satzstrukturen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 42 (1994), E 38, s. 151–162.

- MAREČKOVÁ, Elena: K otázke vymedzovania obligatórných aktantov. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 36 (1987), E 32, s. 127–133.
- MAREČKOVÁ, Elena: Latinský nominatív: valenčný pohľad. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 38–39 (1989–90), A 37–38, s. 145–152.
- MAREČKOVÁ, Elena: Valenční využití latinského ablativu ve větných strukturách. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 40 (1994), E 36, s. 50–61.
- MAREK, Miloš: *Slovník středoveké a novoveké latinčiny na Slovensku*. Towarzystwo Słowaków w Polsce a Filozofická fakulta TU 2017.
- MAREK, Václav – KUŤÁKOVÁ, Eva – KRYLOVÁ, Barbora – KALIVODA, Jan: *Úvod do studia latiny. Sylabus ke kurzu*. UK FF 2007. Dostupné z: http://urls.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/66/2016/02/uvod_lat.pdf [cit. 2025-07-16].
- MARSINA, Richard: Lehotská, Darina, Transkripčné pravidlá, odborná terminológia a ukážky latinských textov. Bratislava: filozofická fakulta 1982, 192 strán (v tom 10 fototyp. ukážok.). *Slovenská archivistika* 17, č. 2 (1982), s. 147–149.
- MARTZLOFF, Vincent – MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: Structures strophiques dans la poésie épigraphique de l'Italie ancienne: inscription latine archaïque du duenos (CIL I² 4), épitaphe pélignienne de la pristafalacirix (ST Pg 9, Corfinium). *Graeco-Latina Brunensia* 22, č. 1 (2017), s. 147–163.
- MASÁR, Ivan: Vlastné mená v práci Bohovia a hrdinovia antických báji. *Kultúra slova* 16, č. 5 (1982), s. 145–148.
- MATEU, Jaume – ONIGA, Renato: Latin Syntax in Fifty Years of Generative Grammar. *Catalan Journal of Linguistics* 16 (2017), s. 5–17.

- MEISER, Gerhard: *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998.
- MENGE Hermann: *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Völlig neu bearbeitet von Thorsten Burkard und Markus Schauer. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2000.
- MIHÁLIK, Vojtech: Ako si nepáliť prsty. *Romboid* 23, č. 5 (1988), s. 51–56.
- MIHÁLIK, Vojtech: Okresávanie Grékov. *Romboid* 22, č. 9 (1987), s. 32–39.
- MIKLEŠ, Ján: Pedagogické pôsobenie Mateja Bela v Banskej Bystrici. In: *Pedagóg Matej Bel (1684 – 1749)*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií 1985, s. 137–152.
- MIKULOVÁ, Jana: *Syntax latinských vedlejších vět*. Brno: Masarykova univerzita 2014.
- NÁBĚLKOVÁ Miroslava: „...radosť z roboty samej a vedomie, že prácou pre Slovensko slúžili sme republike.“ K slovenskému pôsobeniu Františka Heřmanského z hľadiska česko-slovenských medzijazykových a medziliterárnych vzťahov. *Česko-slovenská historická ročenka* 24 (2022), s. 93–145.
- NESSELRATH, Heinz-Günther: *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart-Leipzig: B. G. Teubner 1997.
- NIEDERLE, Jindřich – NIEDERLE, Václav – VARCL, Ladislav: *Mluvnice řeckého jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1974.
- NOVOTNÝ, František: *Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí – Doplnky*. Praha: Jednota českých filologů 1946.
- NOVOTNÝ, František: Latinský dativus effectivus. *Listy filologické/Folia philologica* 51, č. 2–3 (1924), s. 77–93.
- NOVOTNÝ, František: *Základní latinská mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957.
- OKÁL, Miloslav: Bumerang sa vracia. *Literárny týždenník* 2, č. 49 (1989), s. 5.

- OKÁL, Miloslav: Ešte k prepisu gréckych a latinských mien do slovenčiny. *Literárny týždenník* 2, č. 11 (1989), s. 11.
- OKÁL, Miloslav: *Grécke a latinské mená v slovenčine*. Vlastným nákladom 1992.
- OKÁL, Miloslav: Klasická filológia na Slovensku v rokoch 1945–60. *Listy filologické* 83, č. 2 (1960), s. 307–310.
- OKÁL, Miloslav: *Latinská štylistika. Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny. Grécke a latinské mená v slovenčine*. Martin: Thetis 2016.
- OKÁL, Miloslav: *Latinská štylistika*. Bratislava: Štátne pedagogické nakladateľstvo 1951.
- OKÁL, Miloslav: O význame štúdia antiky. *Literárny týždenník* 2, č. 4 (1989), s. 11.
- OLEJNÍK, Vladimír: Problematika odbornej terminológie v prekladoch latinských kanonických vizitácií. *Sambucus* 4 (2009), s. 147–159.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 156.
- ORIŇÁKOVÁ, Slavka: Onomaziologická kategória modifikácie pri prefixálnych morfédoch latinských substantív a adjektív. In: *2. študentská vedecká konferencia: (zborník príspevkov)*. D. Slančová, M. Bočák, I. Žarnovská (eds.). Prešov: Prešovská univerzita 2006, s. 364–377.
- ORIŇÁKOVÁ, Slavka: Morfematická analýza substantívnych deminutív latinčiny. In: *Studia Slovaca*. J. Tatár (ed.). Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2004, s. 243–250.
- ORIŇÁKOVÁ, Slavka: *Morfematická štruktúra latinských substantív a adjektív*. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita 2008.

- ORIŇÁKOVÁ, Slavka – ŠIMON, František – GENČI, Ján: K morfematickej analýze latinských substantívnych a adjektívnych kompozít. In: *Človek a jeho jazyk 3. Inšpirácie profesora Jána Horeckého*. M. Šimková (ed.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2015.
- ORIŇÁKOVÁ, Slavka – ŠIMON, František: Morfematická analýza deminutívnych latinských lekárskejších termínov. In: *Cudzie jazyky komunikatívne – efektívne – kvalifikovane: zborník príspevkov z konferencie; 20.–21. mája 2004 v Košiciach*. F. Šimon, J. Pavlovová, K. Mihoková (eds.). Košice: Univerzita P.J. Šafárika 2004, s. 257–261.
- PALKOVIČ, Konštantín: O transkripcii latinských a gréckych mien. *Kultúra slova* 16, č. 5 (1982), s. 137–144.
- PALKOVIČ, Konštantín: Slová z gréčtiny so spoluhláskou c a k. *Slovenská reč* 46 (1981), s. 234–236.
- PALKOVIČ, Konštantín: Transkripčia zo starej a novej gréčtiny do slovenčiny. *Slovenská reč* 46, č. 2 (1981), s. 76–80.
- PANCZOVÁ, Helena: *Egeria. Púť do svätej zeme. Itinerarium Egeriae* Bratislava: Dobrá kniha 2006.
- PANCZOVÁ, Helena: *Latinčina*. 1. diel. Bratislava: Lingea 2019.
- PANCZOVÁ, Helena: *Latinčina*. 2. diel. Bratislava: Lingea 2019.
- PAULINY, Eugen: Bratislavský lingvistický krúžok. *Slovo a tvar* 1 (1947), s. 30.
- PAULINY, Eugen: *Slovenská gramatika*. Martin: Osveta 1953.
- PAVLOVIČ, Jozef: *Syntax slovenského jazyka I*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2012.
- PAVEÁKOVÁ, Ema – ŠIBALOVÁ, Mária: Výučba grécko-latinskej lekárskej terminológie na stredných zdravotníckych školách. In: *Festivale Tyrnaviense*. Trnava: Filozofická fakulta TU 2024, s. 193–218.
- PECIAR, Štefan: Horecký, Fonologia latinčiny, Bratislava 1949. *Slovo a tvar* 3 (1949), 3, s. 149.

- PECIAR, Štefan: Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku. *Slovenská reč* 12, č. 3–4 (1946), s. 121–124.
- Pedagóg Matej Bel (1684–1749): zborník referátov vedeckej konferencie konanej v Bratislave v dňoch 29. a 30. mája 1984. Red. M. Krajčová. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií 1985.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana – PIATKOVÁ, Kristína: *Pragmatická gramatika*. Bratislava: Univerzita Komenského 2021.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 10. zrevidované vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1970.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013.
- PRAŽÁK, Josef M. – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef: *Česko-latinský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1955.
- PULTROVÁ, Lucie – URBANOVÁ Daniela – MALÁ, Marie – ŠUBRT, Jiří: *Archaiská latina*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2006.
- QUITT, Zdeněk – KUCHARSKÝ, Pavel: *Latinská mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- RICIOVÁ, Beáta: Rukopisný zlomok latinskej gramatiky písaný po maďarsky a po česky. In: *Pedagóg Matej Bel (1684 – 1749)*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií 1985, s. 202–212.
- Ročná zpráva štát. niž. reál. gymnázia Hviezdoslavovho v Dol. Kubíne za škol. rok 1922/23. Dostupné z internetu: <http://digit.spgk.sk/VYROCNE%20SKOLSKE%20SPRAVY/VYR%20SKOL%20SPRAVY%20SLOV%20SKOL/%C5%A0t%C3%A1t.%20re%C3%A1l.%20gym.%20Hviezdoslavovo%20v%20Dol.%20Kub%C3%ADne/4.%20zpr.%20%C5%A0t%C3%A1t.%20ni%C5%BE.%20re%C3%A1l.%20gym.%20Hviezdoslavovo%20v%20Dol.%20Kub%C3%ADne.%201922-1923.pdf>. [cit. 2023-08-18].

- RUŽIČKA, Jozef: Profesor Ján Horecký päťdesiatročný. *Jazykovedný časopis* 21, č. 1 (1970), s. 68–72.
- SENECA, Lucius Annaeus: *O pokoji mysle*. Preložil a úvodnú štúdiu napísal Peter Fraňo. Perfekt 2022.
- SCHAFFNER, Stefan – SOWA, Wojciech (eds.): *Greek and Latin from an Indo-European perspective* 3. München: Peniope 2012.
- SCHEIDEL, Walter: Agricola, colonus, cultor, rusticus. Observations on the legal and social status of the farmer in Columella book „De re rustica“. *Maria-Rivista di Letterature classiche* 42, č. 3 (1990), s. 275–265.
- SCHEIDEL, Walter: Politio and politor in Cato, an epilogue. *Maria-Rivista di Letterature classiche* 45, č. 2 (1993), s.125–135.
- SIHLER, Andrew L.: *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. New York and Oxford: Oxford University Press 1995.
- SÍPEKIOVÁ, Nicol: *Syntaxis ornata, seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantiae, copia*. Príspevok k dejinám vyučovania latinčiny a školstva v Trnave v 17. a 18. storočí. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Krakow: Towarzystwo Slowaków w Polsce 2015.
- SÍPEKIOVÁ, Nicol: Učebnice latinského jazyka na Trnavskej univerzite. In: *Jezuitské školstvo včera a dnes*. Trnava: Dobrá kniha 2006, s. 115–120.
- SÍPEKIOVÁ, Nicol a kol.: *Latinský jazyk. Pracovné listy na výučbu základov latinčiny [online]*. (2016) [citované 2025-8-15]. Dostupné na: https://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/pl_komplet.pdf.
- SÍPEKIOVÁ, Nicol: Niekoľko poznámok k prekladu a jazyku Digest. In: *Constans et perpetua voluntas. Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. P. Mach, M. Pekarík, V. Vladár (eds.). Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta 2014, s. 563–568.

- ŠIPEKIOVÁ, Nicol: Notes on linguistic aspect of Justinian Digest-challenges and obstacles of legal text translation. In: *Miscellanea Historico-Philologico-Iuridica*. T. Klokner (ed.) Brno: MSD 2020, s. 35–39.
- ŠIPEKIOVÁ, Nicola – MACH, Peter: Digesta Iustiniani a ich slovenský preklad. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 2: zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. J. Balegová, E. Brodňanská, F. Šimon (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2018, s. 201–207.
- Slovník antické kultury*. Sestavili spolupracovníci antické kultury. Praha: Svoboda 1974.
- SOKOLOVÁ, Miroslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999.
- SOPKO, Július: Matej Bel a vyučovanie latinčiny. In: *Pedagóg Matej Bel (1684 – 1749)*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií 1985, s. 181–201.
- ŠEFCÍK, Ondřej: Trubeckého „Schwesterreihen“ a jejich syntagmatické alternace. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university* 51 (2002), A 50, s. 39–45.
- ŠIBALOVÁ, Mária: Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. In: *500 rokov reformácie na Slovensku*. A. Belanj Biela, M. Prihracki (eds.). Praha: Lutherova společnost 2020, s. 275–291.
- ŠIBALOVÁ, Mária: Praecipuum est docere, deinde movere. Afektívna zložka v homiletickej tvorbe Leonarda Stöckela. In: *Kazateľská tvorba, jej recepcia a stimuly*. E. Brtáňová, K. Žeňuchová, M. Kamenčík (eds.). Trnava: Filozofická fakulta 2024, s. 30–40.
- ŠIBALOVÁ, Mária: Rétorická a poetická stránka kázni Leonarda Stöckela. In: *Z dejín kázňovej prózy*. D. Soukup, E. Brtáňová (eds.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2019, s. 57–69.

- ŠIMON, František: History of the term "pelvis renalis". *Journal of Nephrology* 26, suppl. 22 (2013), s. S156–S158.
- ŠIMON, František: Isidors Etymologien der Krankheitsbezeichnungen. *Graecolatina et Orientalia* 23–24 (1991–1992 [1995]), s. 51–54.
- ŠIMON, František: Ján Horecký, Classical Philology in Prešov and Morphematic Analysis of Latin. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online] 4, č. 1 (2007), s. 86–91. Dostupné z internetu: <http://www.skase.sk/JTL08index.html> [cit. 2025-09-28].
- ŠIMON, František: *Latinská lekárska terminológia*. Martin: Osveta 1990.
- ŠIMON, František: Laudationes. *Graeco-Latina Brunensia* 18, č. 2 (2013), s. 9.
- ŠIMON, František: *Terminologia medicinae antiquae. Beiträge zur Geschichte der medizinischen Terminologie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2003.
- ŠIMON, František – BUJALKOVÁ, Mária: *Terminologia medica Latina: učebnica lekárskej terminológie pre študentov medicíny*. Martin: Osveta 2015.
- ŠIMON, František – DANKO, Ján – ARTIMOVÁ, Jozefa – ZBOROVJAN, Martin: *Anatomický slovník*. Martin: Osveta 2016.
- ŠIMON, František – DANKO, Ján – ARTIMOVÁ, Jozefa: *Nomina Anatomica Veterinaria = Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie*. Košice: UVLF 2011.
- ŠIMON, František – DANKO, Ján: Latinské participiá circumflexus a communicans a ich ekvivalenty ovíjajúci a spojovací v slovenskej anatomickej nomenklatúre. *Kultúra slova* 54, č. 4 (2020), s. 198–204.
- ŠIMON, František – DANKO, Ján: On the adjective lymphaticus. *Lymphology* 48, č. 1 (2015), s. 1–5.

- ŠIMON, František – ORIŇÁKOVÁ, Slavka: Unregelmäßige und unvollständige Komparation der lateinischen Adjektive aus der Sicht der morphematischen Analyse. In: *Early European Languages in the Eyes of Modern Linguistics*. K. Loudová, M. Žáková (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2009.
- ŠIMON, František – ORIŇÁKOVÁ, Slavka – GENČI, Ján: Zur morphematischen Analyse der lateinischen Sprache. *Graecolatina et Orientalia* 31–32 (2009), s. 111–124.
- ŠIMON, František – ZBOROVJAN, Martin – MAREČKOVÁ, Elena: Lacertus in der Geschichte der anatomischen Nomenklatur. *Graeco-Latina Brunensia* 21, č. 2 (2016), s. 317–327.
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Latinsko-slovenský slovník stredovekej latinčiny. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů při ČSAV* 22, č. 1–2 (1980).
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Lexikographische Bemerkungen zum kamaldulischen Wörterbuch. *Graecolatina et Orientalia* 17–18 (1985–1986 [1989]), s. 3–14.
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Locatio conductio in Cato's Werk „De agricultura“. *Graecolatina et Orientalia* 7–8 (1975–1976 [1978]), s. 24–46.
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Zu einigen terminologischen Fragen der ökonomischen Kategorie emptio venditio in Cato's Werk „De agricultura“. *Graecolatina et Orientalia* 11–12 (1979–1980 [1981]), s. 3–16.
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Zu einigen terminologischen Fragen der ökonomischen Kategorie emptio venditio in Cato's Werk „De agricultura“ (Fortsetzung). *Graecolatina et Orientalia* 13–14 (1981–1982 [1983]), s. 3–17.
- ŠIMOVIČOVÁ, Etela: Zur Frage der Arbeitsorganisation und ihrer Terminologie in Cato's Schrift „De agricultrura“. *Graecolatina et Orientalia* 15–16 (1983–1984 [1987]), s. 5–24.

- ŠKOVIERA, Daniel – Juríková, Erika: Barocke Buchproduktion im Raum Trnava (Jesuitenliteratur). In: *Barock*. (Geschichte der Buchkultur 7). CH. Gastgeber, E. Klecker (eds.). Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt 2015, s. 539–591.
- ŠKOVIERA, Daniel (ed.): *Latinský humanizmus*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV 2008.
- ŠKOVIERA, Daniel: Aeternum vale profesorovi Júliusovi Špaňárovi. *Sambucus* 2 (2007), s. 273–276.
- ŠKOVIERA, Daniel: *Miloslav Okál. Prvý slovenský profesor klasickej filológie*. Bratislava: Univerzita Komenského – Trnava: Trnavská univerzita 2013.
- ŠKOVIERA, Daniel: Peter Kuklica: Slovník latinských skratiek. Bratislava: SPN 1995. *Slovenská literatúra* 43, č. 1–2 (1996), s. 130–131.
- ŠKOVIERA, Daniel: Peter Kulica: Slovník stredovekej latinčiny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000. *Sambucus* 1 (2005), s. 221.
- ŠKOVIERA, Daniel: *Bardejovčan Valentín Ecchius a jeho učebnica Ars versificandi*. Bratislava: Stimul 2002.
- ŠKOVIERA, Daniel: Cellariov slovník Liber memorialis v úprave Mateja Bela. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů* 27, č. 1–3 (1985 [1987]), s. 70–78.
- ŠKOVIERA, Daniel: *De litteratura Slavorum germanissima. O írečiteľj spisbe Slovákov*. Bratislava: Stimul 2005.
- ŠKOVIERA, Daniel: Dialóg De reipublicae administratione od humanistu Valentína Ecchia. *Slovenská literatúra* 41, č. 4 (1994), s. 274–284.
- ŠKOVIERA, Daniel: Eloquentes et docta pietas. *Slovenská literatúra* 50, č. 2 (2003), s. 122–133.
- ŠKOVIERA, Daniel: Erasmus von Rotterdam und Leonard Stöckel: zwei Modellprädikten über dieslebe Perikope. *Graecolatina Brunensia* 18, č. 2 (2013), s. 159–174.

- ŠKOVIERA, Daniel: Estetické názory v poetike nášho humanistu Valentína Ecchia. *Slovenská literatúra* 39, č. 2 (1992), s. 91–103.
- ŠKOVIERA, Daniel: Helena Panczová, *Ars grammatica*. Učebnica latinčiny. Bratislava: teologická fakulta Trnavskej univerzity 2004. *Auriga: Zprávy Jednoty klasických filológů* 48 (2006), s. 101–103.
- ŠKOVIERA, Daniel: Horatiovo Iter Brundisium a Rubigallovo Hodoeporicon itineris Constantinopolitani. In: *Itineraria Posoniensia*. E. Frimmová, E. Klecker (eds.). Bratislava: Academic Electronic Press 2005, s. 224–237.
- ŠKOVIERA, Daniel: Chváloreč Richarda Bartoliniho Odeporicon a básnické chvály v Ecchiových Threni neglectae religionis. In: *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*. E. Frimmová (ed.). Bratislava: Igor Ilit – RádioPrint, Historický ústav SAV 2017, s. 265–276.
- ŠKOVIERA, Daniel: K problematike transkripcie antických mien. *Kultúra slova* 16, č. 5 (1982), s. 149–153.
- ŠKOVIERA, Daniel: Klasická filológia [online]. In: *Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia*. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/klasicka-filologia>, [cit. 2025-08-04].
- ŠKOVIERA, Daniel: Latein und Nationalsprachen im ersten Gespräch von Johannes Sambucus, De imitatione Ciceroniana. In: *Johannes Sambucus/János Zsámboki/Ján Sambucus (1531–1584)*. Singularia Vin-dobonensia 6. Ch. Gastgeber, E. Klecker (eds.). Wien: Verlag Prä-sens 2018, s. 291–314.
- ŠKOVIERA, Daniel: Listy Františka Heřmanského Miloslavovi Okálovi v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice. *Sambucus* 8 (2012), s. 264–268.
- ŠKOVIERA, Daniel: Matej Bel: Pamätná kniha overenej a pestovanej latinčiny Krištofa Cellaria. *Auriga. Zprávy Jednoty klasických filológů* 27, č. 1–3 (1985 [1987]), s. 88–99.

- ŠKOVIERA, Daniel: Poznámky k vyučovaniu latinčiny v univerzitnom štúdiu do reformy školstva roku 2008. *Sambucus* 8 (2012), s. 208–225.
- ŠKOVIERA, Daniel: Sedemdesiat rokov klasickej filológie na filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. *Auriga: Zprávy Jednoty klasických filologů* 36–37 (1994–1995 [1996]), s. 13–19.
- ŠKOVIERA, Daniel: Stále otázky nad antickými menami v slovenčine. *Romboid* 23, č. 5 (1988), s. 57–61.
- ŠKOVIERA, Daniel: Trnavská promočná tlač *Stoa vetus et nova*. In: *Kniha 2005: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. M. Domová (ed.). Martin: Slovenská národná knižnica 2005, s. 158–173.
- ŠKOVIEROVÁ, Angela: *Humanista Ondrej Rochotský. Život a dielo*. Brno: Nakladatelství PhDr. Ivo Šperát 2022.
- ŠKOVIEROVÁ, Angela; Kuklica, Peter: Slovník stredovekej latinčiny. Bratislava: SPN 2000. *Slavica Slovaca* 39, č. 1 (2004), s. 86.
- ŠPAŇÁR, Július: Ide o okresávanie Grékov? *Romboid* 23, č. 8 (1988), s. 64–66.
- ŠPAŇÁR, Július: Nad prekladom Iliady a Odysey. *Romboid* 22, č. 2 (1987), s. 84–86.
- ŠPAŇÁR, Július – HORECKÝ, Ján: *Gramatika latinského jazyka*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960.
- ŠPAŇÁR, Július – HORECKÝ, Ján: *Latinská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1998.
- ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. Bratislava: SPN 1962.
- ŠPAŇÁR, Július – KETTNER, Emanuel: *Latinčina pre gymnáziá*. 6. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1998.
- ŠTANSKÝ, Peter: *Peter Tvrdý*. Bratislava: Univerzitná knižnica, Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 2001.

- ŠTANSKÝ, Peter: *Peter Tvrdý. Jazykovedec, knihovník, prekladateľ, lexikograf, pedagóg*. Žilina: Krajská knižnica v Žiline 2020. Dostupné z internetu: <https://granty.zilina.sk/wp-content/uploads/2021/03/Peter-Tvrd%C3%BD-jazykovedec-knihovn%C3%ADk-prekladate%C4%BE-lexikograf-pedag%C3%B3g.pdf>
- TARABA, Ján – MACHAJDÍKOVÁ, Barbora: La syntaxe fonctionnelle appliquée aux verbes latins. *Graecolatina et Orientalia* 29–30 (2007), s. 25–41.
- TARABA, Ján: A propos de la diversification du fonds lexical latin dans la langue française. *Etudes françaises en Slovaquie* 2 (1997), s. 59–69.
- TARABA, Ján: Doubletes etymologiques – source de latinismes dans la langue française moderne. *Graecolatina et Orientalia* 35–36 (1993–1994 [1997]), s. 61–68.
- TARABA, Ján: Etude sur les valeurs intrinsèques des prépositions latines. *Graecolatina et Orientalia* 19–20 (1987–1988 [1990]), s. 53–69.
- TARABA, Ján: Quelques principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin classique. *Graecolatina et Orientalia* 15–16 (1983–1984 [1987]), s. 75–96.
- TARABA, Ján: Quelques caractéristiques statistiques de l'œuvre étymologique de M. Terentius Varron. *Graecolatina et Orientalia* 23–24 (1991–1992 [1995]), s. 23–31.
- TARABA, Ján: Recherches sur la symétrie fonctionnelle des prépositions latines. *Graecolatina et Orientalia* 21–22 (1993), s. 21–43.
- TARABA, Ján: Valeurs d'ensemble des cas et rôles sémantiques (avec application aux nominatifs et accusatifs latins. *Graecolatina et Orientalia* 17–18 (1985–1986 [1989]), s. 66–87.
- TIBENSKÁ, Eva: Vývin valencie nedomáчих slovies latinskej proveniencie. *Philologica* 45 (1997), s. 119–127.

- TOURATIER, Christian: Linguistique et Latin. *Langages* 50, 12e année (1978), s. 3–16.
- TOURATIER, Christian: Statut phonologique de qu et gu en latin classique. *Bulletin de la société de linguistique de Paris* 66 (1971), s. 229–266.
- TVRDÝ, Peter: *Latinsko-slovenský slovník*. Ružomberok: Lev 1923.
- TVRDÝ, Peter: *Slovensko-latinský slovník*. Ružomberok: Lev 1927.
- URBANCOVÁ, Elena: Imago sui v Senecových listoch Lucilioví. *Filozofia* 65, č. 3 (2010), s. 249–256.
- URBANOVÁ, Daniela: Dirk Panhuis. Gramatika latiny. Přel. Lucie Pultrová. Praha: Academia, 2014. ISBN 97880-200-2335-3. *Graeco-Latina Brunensia* 20, č. 1 (2015), s. 184–186.
- VALACHOVIČ, Pavol: Preklad odborných vojenských názvov a terminológie v slovenských a českých prekladoch. *Sambucus* 4 (2009), s. 44–49.
- VALČÁKOVÁ, Pavla: Josef Miloslav Kořínek (1899–1945). In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 44 (1995), A 43, s. 139–140.
- VANEKOVÁ, Oľga: *Rímska lúbostná elégia a Ján Bocatius*. Veda: Vydavateľstvo SAV 2025.
- VASILEOVÁ, Melinda: *Lekárska terminológia v diele Quinta Serena. Slovtovorná analýza termínov*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského 2021.
- VERTANOVÁ, Silvia – ŠTUBŇA, Pavol – ANDOKOVÁ, Marcela – MOYŠOVÁ, Stanislava: *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Univerzita Komenského 2015.
- VYKYPĚL, Bohumil: Nikolaj S. Trubetzkoy: Russland – Europa – Eurasien. Ausgewählte Schriften zur Kulturwissenschaft. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university* 56 (2007), A 55, s. 353–356.
- VYKYPĚLOVÁ, Taťána: Bratislavsky lingvistický krúžok (Pressburger Linguistenkreis). Die Grunddaten. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 54 (2005), A53, s. 181–196.

- VYKYPĚLOVÁ, Tařána: Ján Horecký's Phonologie des Lateinischen. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university* 54 (2005), N10, s. 125–130.
- WEISS, Michael: *Outline Of The Historical And Comparative Grammar Of Latin*. Ann Arbor: Beech Stave Press 2009.
- WEISSAR, Tomáš – MODLÍKOVÁ, Klára – NECHUTOVÁ, Jana (eds.): *Gnóthi seauton. Sto let klasických studií v Brně*. Muni Press 2019.
- WŽENTEK, Alojz: *Latinsko-slovenský slovník pre stredné školy*. Brno: Občianska kníhtlačiareň 1929.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Jazyk diel Martina Sentivániho na príklade polemického spisu „Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum“. *Slavica Slovaca* 38, č. 2 (2003), s. 134–148.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Quid Dicis? Quid dicis? On the language of *Vesperae Bachanales* by P. P. Rořkovský OFM. In: *Plaude turba paupercula – Franziskanischer Geist in Musik, Literatur und Kunst (Konferenzbericht)*. L. Kačic (ed.). Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2005, s. 285–296.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Sloveso medzi latinčinou a slovenčinou v paralelných textoch zo začiatku 18. storočia (Náčrt analýzy). *Slavica Slovaca* 41, č. 1 (2006).
- ZAVARSKÝ, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I. (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie). *Slavica Slovaca* 46, č. 1 (2011), s. 40–50.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae II. (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie). *Slavica Slovaca* 47, č. 1 (2012), s. 63–71.

- ZAVARSKÝ, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae III. (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie). *Slavica Slovaca* 47, č. 2 (2012), s. 145–152.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae IV. (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie). *Slavica Slovaca* 48, č. 1 (2013), s. 72–75.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae V. (Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie). *Slavica Slovaca* 48, č. 2 (2013), s. 183–186.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Výskum slovensko-latinských a slovansko-latinských vzťahov v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV. In: *Ján Stanislav a slovenská slavistika*. J. Doruľa, P. Žeňuch (eds.). Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava – Slovenský komitét slavistov 2016, s. 35–40.
- ŽIGO, Ján: Písanie a skloňovanie cudzích slov. *Slovenská reč* 5 (1937), s. 19–26.
- ŽIGO, Ján: *Výber zo stredovekých latinských textov s úvodom do stredovekej latinčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969.

Archívne materiály:

Registratúrne pracovisko FiFUK:

Kabinet antického staroveku a medievalistiky 1953–1968

Zápisnice zo zasadaní Katedry klasickej a semitskej filológie do roku 1977

Zápisnice zo zasadaní Katedry klasickej a semitskej filológie od roku 1977

Osobný spis Jána Horeckého

Osobný spis Jozefa Hrabovského

Osobný spis Etely Šimovičovej

Archív UK Staré grunty:

Osobný spis Júliusa Špaňára

Elektronické zdroje:

<https://gvpt.sk/sk/o-n%C3%A1s/z-hist%C3%B3rie>

<https://iforum.cuni.cz/IFORUM-2599.html>

<https://uniba.sk/o-univerzite/rektorat-uk/archiv-uk-a/digitalizovane-univerzitne-tlace/zoznamy-prednasok/>

Linguistic Research in Latin Studies in Slovakia

Summary

The history of linguistic research in Latin began with the establishment of the Seminar for Classical Philology and the enrolment of its first students in the 1922/23 academic year. For the first twenty years, the seminar focused on training teachers for high schools. The seminar then gradually took on more goals, such as training emerging scholars, identifying important areas of academic study, and creating essential teaching materials for the discipline.

Ján Horecký (1920–2006), one of the first graduates from the seminar, is rightly seen as a pioneer of linguistic research in Latin studies. While he ultimately would build his career in Slovak studies, Horecký initially showed a greater interest in classical philology, and especially Latin. In the 1940s and early 1950s, he published several works that examined various aspects of Latin. He used modern methods and theories, mainly focusing on a synchronic approach to the topics he studied. Horecký published several significant works within a few years, including *Fonológia latinčiny*/Phonology of Latin (1949), *Poznámky k celostnému významu pádov*/Notes on the Holistic Meaning of Cases in Latin (1948), *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine*/Greek and Latin Proper Names in Slovak (1946), *Mel depuratum* (1952), and

Jazykovo štýlová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného/Linguistic and Stylistic Characteristics of Latin Documents from the Archive of the Okolicsányi Noble Family (1951). His research had the potential to greatly influence the development of classical philology, which in Slovakia was still an emerging academic field.

Due to the different academic goals of classical philology in the post-war period, and for socio-political reasons, when his preferred structuralist method was labelled as 'bourgeois nationalism', Horecký left the field. He linked his career exclusively to the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics and became one of the most respected and recognized Slovak linguists. Despite this shift, he kept in touch with classical philology and its scholars until almost the end of his life. Indeed, Horecký and Július Špaňár worked on a Latin grammar book that is still in use today. In the 1970s, Horecký explored a new linguistic idea in Latin known as 'generative grammar' in his study *Das phonologische System im klassischen Latein* (1973); in 1994 he published a study on Ancient Greek entitled *Zvuková stavba starej gréčtiny*/The Sound Structure of Ancient Greek. After the change of the political regime in 1989, Horecký deepened his ties to classical philology, both personally and through his work at the university. In the 1990s, he was a member of state examination and dissertation defence committees at the Department of Classical and Semitic Philology in Bratislava. During that period, he also taught at the Department of Classical Philology in Prešov and helped suggest topics for final theses.

Horecký influenced emerging classical philologists, especially Ján Taraba (born in 1948) and František Šimon (born

in 1949); they formed the second generation of Latin scholars and linguistic experts. Horecký influenced Taraba, a Romanist and Latinist, in several ways, including in the structuralist concept of the meaning of grammatical cases. This influence is clear in Taraba's *Quelque principes pour l'étude du sémantisme des cas du latin classique* (1987). As his supervisor, Horecký also influenced Taraba when he wrote his thesis entitled *K problematike systémovo-štruktúrneho opisu prepozicionálneho systému modernej francúzštiny*/On the Systemic and Structural Description of the Prepositional System of Modern French (1981) both in terms of the topic and the methodology. This can be seen in Taraba's later interest in Latin prepositions, such as in his work *Recherches sur la symétrie fonctionnelle des prépositions latines* (1993). In addition to these influences, Taraba followed his own unique journey as a linguist specializing in Roman and Latin studies. He drew inspiration from language studies primarily based on sources from French- and German-speaking communities. He is known for his enthusiasm for various linguistic theories and his interest in a wide range of creative research methods. His work in Latin linguistics is particularly significant in the study of case meanings, prepositions, and the syntax–semantic interface.

While studying under Horecký, Šimon obtained his doctorate in general linguistics. He primarily raised awareness of the study of linguistics in classical languages by conducting research on medical terminology. During his collaboration with Slovak linguists on research teams, he encountered morphemic theories that were used in Slovak linguistics. Based on recent trends and Horecký's previous recommendation to perform a synchronic analysis of Latin materials from *Phonology of Latin*, he suggested

that his doctoral student Slavka Oriňáková (2008) focus on the morphological structure of Latin nouns and adjectives in her research. Indeed, Oriňáková employed morphemic analysis techniques used in Slovak to examine Latin. This effort, subsequently showcased by Šimon and Oriňáková in various studies (e.g. *Unregelmäßige und unvollständige Komparation der lateinischen Adjektive aus der Sicht der morphematischen Analyse*, 2009) demonstrated that morphemes in Latin can be segmented synchronously according to the criteria of functionality and repeatability.

Another important individual in the earlier generation of Latin studies is Elena Marečková (born in 1943); she made significant contributions to sentence syntax. For Marečková, Antonín Bartoněk was a crucial role model and source of inspiration; he cultivated in her an interest in Latin sentence structure as explained by the ancient grammarians and by modern linguistic theories. Due to Marečková's in-depth research conducted over more than twenty years in the latter part of the twentieth century, Czech and Slovak Latin scholars have gained a thorough understanding of the valency characteristics of the entire Latin case system. Marečková can be seen as a truly 'Czechoslovak' classical philologist given her deep connections to Slovakia thanks to her roots and early career. She maintained her professional ties to Slovakia primarily through her work with Šimon on medical terminology and the history of medicine.

When we examine the works of Miloslav Okál (1913–1997) and Július Špaňár (1917–2007) – both respected scholars in Slovak classical philology – it becomes evident that Špaňár's role in Latin linguistics is clearly recognized. His important contribution

to education is clear in two teaching resources that remain unrivalled: *Latinská gramatika*/Latin Grammar, first published in 1960, and *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*/Latin–Slovak and Slovak–Latin Dictionary, first published in 1962. He created both works in partnership with colleagues — the first with Horecký and the second with Jozef Hrabovský. These works effectively replaced earlier versions, which were leftovers from the Czechoslovak educational system during the pre-war republic and had reflected the help given by the more established Czech classical philology to its younger Slovak counterpart. Okál was behind the concept of a detailed lexicon that gathered the vocabulary of both medieval and modern Latin, whereas Špaňár played a brief role in making Okál's vision a reality. The ambitious goals, the many ideas for its compilation, and the complicated conditions of academic education during the shift from socialism to democracy ultimately led to the dictionary remaining unfinished. Several members of the research team, especially Etela Šimovičová (1921–2013) and Alexandra Dekanová (Mallá) (born in 1950), devoted a considerable part of their academic careers to this project, but without any fulfilling result. Admittedly, Šimovičová used the material for a partial analysis of the vocabulary in the Camaldolese Dictionary. She also fulfilled her lexicographical and lexicological potential in a series of four studies in the 1970s and 1980s that focused on agricultural vocabulary, including *Locatio conductio in Cato's De agricultura* (1978) and others.

Like Špaňár and Horecký's *Latin Grammar*, Špaňár and Hrabovský's *Latin–Slovak and Slovak–Latin Dictionary* is useful; however, it is showing its age. The ability of today's Latinist

community to effectively create new teaching resources that meet the changing needs of the field is unclear. In the study of Latin grammar, one can argue that the development of modern grammar is backed by the groundbreaking university textbooks created by classical philologists like Jana Balegová, Helena Panczová, and Ľudmila Eliášová Buzássyová. These scholars were influenced by changing social conditions and are considered to be in the middle stage of their careers. Only time will show whether they can utilize their potential to develop a new Latin grammar. At present, it is important to emphasize that university Latin instruction is supported by excellent textbooks, including those written by these authors and Dekanová's *Ita! Latinčina - základy/Ita! Latin: the Basics*, which stands out for its partial use of the direct method in teaching Latin in Slovakia.

On the other hand, it seems unlikely that a new Latin–Slovak dictionary will be published anytime soon.

The middle generation of classical philologists has a notable shortage of members who focus on linguistics. At the beginning of her career, Eliášová Buzássyová first concentrated on various subjects within theoretical linguistics and gradually linked them to issues in historical comparative linguistics. By taking a historical approach, she investigated the development of ancient and neo-Latin linguistics, along with grammatography – a field that combines linguistics and philology. Her research in theoretical linguistics examines how functionalist natural morphology theory can be applied to Latin linguistic materials, particularly in her work entitled *The Latin Third Declension in the Scope of Natural Morphology* (2005). Furthermore, her diachronic

research includes a study entitled *Some Remarks on the Genitive of the Latin Third Declension and Its Faliscan Pendant* (2012) and the book *Od hlasu k hláske/From Voice to Sound* (2016). She is currently involved in the study of Latin and neo-Latin grammar writing. Links to vernacular grammar writing, especially concerning Slovak and Czech, provide a national perspective to her research.

The middle and younger generations of classical philologists were notably impacted by Daniel Škoviera (1946–2021), and they mainly demonstrated their linguistic abilities in areas where linguistics meets poetics, rhetoric, and literary studies – specifically when it came to style. Škoviera mentored his graduate and doctoral students and had an indirect impact on his colleagues by encouraging a detailed analysis of the language used by the authors they studied, following the principles of Okál's *Latin Stylistics* (1951), which focused on identifying literary devices like tropes and figures of speech. During this time, he influenced his students both directly and indirectly, and he started to see the importance of analysing the language and style of the authors he studied; his stylistic analyses of the works of the authors he characterized only appear later in his academic career. The list of authors who focus on language and style is vast, including experts focusing on ancient times and, more significantly, scholars of late antique Christian Latin writing and neo-Latin studies. Some notable names are Peter Fraňo, Marcela Andoková, Róbert Horka, Jana Balegová, Oľga Vaneková, Ivan Lábaj, Erika Juríková, Nicol Sipekiová, Jozef Kordoš, Svorad Zavarský, and Katarína Karabová. Zavarský occupies a special position among these scholars. His studies

on language and style, often with a contrastive perspective and an emphasis on vocabulary and selected parts of speech, have brought new insights into the coexistence of Latin and Slovak in Slovakia in the eighteenth century. While working on Martin Sentiváni's work, Zavarský summarized over three hundred unique lexemes and phraseologisms used in the Latin of Upper Hungary and developed a methodology for neo-Latin lexicography.

It can be argued that both humanistic and Baroque Latin contain sufficient material that, when combined, helps one understand the Latin used in the modern era.

Barbora Machajdíkova has been a leading figure in the field of systematic linguistic research since 2010. Her work focuses on Latin and other Italic languages; her historical comparative studies also include the broader Indo-European language family. She mainly uses linguistic reconstruction in her work, focusing on sound patterns and lexicology in her research. In the field of phonology, her most important contributions include her studies on syncope, particularly *Vowel Deletion Before Sibilant-Stop Clusters in Latin: Issues of Syllabification, Lexicon, and Diachrony* (2021) and *Synkopa v latinčine: historické a typologické aspekty*/Syncope in Latin: Historical and Typological Aspects (2022). Her most significant contributions are in the field of lexical semantics. Her many works include *L'inscription pélignienne du casnar* (ST Pg 10, Corfinium), *Aspects lexicaux d'après les témoignages de Varron et de Verrius Flaccus, élaboration poétique et organisation métrique* (2016), *La deuxième ligne de l'inscription latine du duenos et l'interprétation du segment noisi: (védique nédati, lituanien Niedà, lusitanien Langanidaeigui, Langanitaeco* (2020),

and *Romulus comme altellus (Verrius Flaccus, Ovide): Sémantique et portée symbolique* (2021). Machajdíkova's research, conducted in partnership with other authors, especially Vincent Martzloff, is reflected in many citations by respected linguists. Her work confirms that ancient etymologists, glossators, and other Roman or Byzantine philologists often made mistakes by today's standards; however, it most importantly emphasizes that their work has preserved a valuable vocabulary heritage. This heritage can now, with the help of historical and comparative linguistics, be understood within a wider linguistic and cultural context, including both religious and social factors.

Latin serves as a crucial focus for linguistic analysis and offers a platform for methodological innovation. Throughout almost eighty years of linguistic research on Latin in Slovakia, important publications have been produced that are valuable to both the Slovak and international academic communities.

Menný register

A

Alvarez, Emmanuel, s. 182, 189,

Andoková, Marcela, s. 26, 158,

164, 165, 183, 232, 234

Artimová, Jozefa, s. 130, 131, 145,

147, 149, 234, 235, 262

Bunčáková, Viera, s. 21

Burian, Jan, s. 61, 236

Buzássyová, Klára, s. 50, 68, 111,

139, 204, 206, 210, 237

Buzássyová Ľudmila → pozri

Eliášová Buzássyová Ľudmila

B

Bernolák, Anton, s. 21, 74, 83, 146,

192, 240

Balegová, Jana, s. 18, 42, 120, 175,

176, 177, 183, 230, 232, 235,

236, 239, 251, 254, 277, 278

Bartoněk, Antonín, s. 25, 29, 30,

41, 111, 112, 118, 151, 152, 229,

236, 275

Benedikt z Nedožier, Vavrinec,

s. 191

Baudiš, Josef, s. 12, 20

Bel, Matej, s. 143, 148, 180, 184,

188, 189, 194, 195, 241, 247,

256, 257, 259, 261, 264, 265

Blanár, Vincent, s. 189, 190, 236

Bocatus, Ján, s. 176, 235, 268

C

Cellarius, Krištof, s. 143, 188, 194,

195, 241, 264, 265

Č

Čiba, Štefan, s. 180, 181, 248

D

Dekanová/Mallá, Alexandra,

s. 18, 42, 67, 68, 69, 71, 72,

75-80, 87, 146, 230, 231, 237,

239, 240, 254, 276, 277

Diacon, Paulus, s. 132, 134-137,

250, 253

Dobrovodská, Drahomíra, s. 217,

218, 221, 222, 225, 240

Dolník, Juraj, s. 25, 118

Donatus, Aelius, s. 189, 190, 193,
194, 236, 240, 241, 244	H
Hamar, Tomáš, s. 44, 145, 149,
243, 244
Dvonč, Ladislav, s. 90, 204, 207,
208, 240	Haraj, Igor, s. 190, 244
E	Hartmann, Antonín, s. 31, 55, 56,
57, 58, 244
Ecchius, Valentín, s. 169, 170, 177,
264, 265	Heřmanský, Jozef, s. 18, 31-36, 39,
244, 256, 265
Eichner, Heiner, s. 25, 138, 253	Hjelslev, Louis, s. 105
Eliášová Buzássyová, Ludmila,
s. 11-16, 18, 25, 26, 43, 67, 68,
69, 86, 91-93, 95, 96, 98, 100,
112, 118, 119, 121, 143, 148,
175, 190, 191, 193-195, 200,
202-206, 208, 210, 213, 214,
215, 217-222, 225, 230, 231,
237-242, 247, 249, 251, 252, 277	Hlušíková, Marta, s. 61, 62, 85,
244
Horecký, Ján, s. 16, 18, 19, 21, 22,
23, 24, 32-35, 37, 39, 40-42,
53, 61, 88-93, 95, 99, 102-105,
107, 109-112, 115-117, 121-124,
126-128, 130, 139, 140, 147,
148, 151, 152, 159, 160-162,
179, 182, 183, 201-203, 208,
210, 211, 226, 227, 228, 229,
230, 237, 239, 240, 244-246,
258, 260, 262, 266, 269, 271,
272-274, 276
F	
Fraňo, Peter, s. 32, 163, 222, 232,
242, 260	
Frimmová, Eva, s. 170, 171, 265	
G	Horka, Róbert, s. 26, 164, 165, 183,
232, 234, 246, 278
Gajdošová, Oľga, s. 53	Hrabovský, Jozef, s. 50-53, 56, 57,
60-63, 65, 85, 201, 202, 215,
229, 230, 244, 246, 247, 266,
270, 276
Grusková, Jana, s. 9, 162, 171, 239,
243, 247, 249, 251	

Ch	85, 162, 236, 246, 248, 249, 264,
Chrenková, Edita, s. 59, 246	266
J	L
Jánošík, Anton, s. 201, 246	Lábaj, Ivan, s. 19, 51, 173, 174, 183,
Juríková, Erika, s. 26, 68, 143, 148,	192, 232, 249, 278,
180, 184, 232, 234, 239, 247,	Lühr, Rosemarie, s. 107-110, 114,
249, 251, 264, 278	115, 250
K	M
Kalaš, Andrej, s. 87, 222	Machajdíkova, Barbora, s. 9, 14,
Karabová, Katarína, s. 19, 26, 43,	15, 18, 25, 26, 95-98, 100,
44, 182, 232, 248, 278	131-136, 138, 147, 148, 153,
Katreničová, Anabela, s. 19, 42,	154, 156, 193, 232, 233, 240,
235,	242, 250-255, 267, 279, 280
Kavečanská/Pojezdalová,	Mallá, Alexandra → pozri
Alexandra, s. 16	Dekanová/Mallá Alexandra
Kákošová, Zuzana, s. 174, 175,	Marečková, Elena, s. 74, 76,
183, 247, 248	150-153, 156, 229, 254, 255,
Klecker, Elisabeth, s. 171, 174, 249,	263, 275
264, 265	Marek, Miloš, s. 63, 64, 84-86,
Kolář, Antonín, s. 12, 13	139, 255
Kordoš, Jozef, s. 16, 26, 43, 180,	Martzloff, Vincent, s. 252, 253,
181, 183, 195, 232, 248, 278	255, 280
Kořínek, Josef Miloslav, s. 13, 20,	Masár, Ivan, s. 60, 209, 255
21, 22, 89, 161, 246, 268	Mihálik, Vojtech, s. 206, 210, 211,
Koupil, Ondřej, s. 186, 187, 248	215, 256
Kucharský, Pavel, s. 33, 55, 259	
Kuklica, Peter, s. 14, 58-61, 63, 67,	

N

Novotný, František, s. 18, 29, 33,
35-39, 41, 43, 48, 50, 56, 58, 62,
108, 111, 256, 259

O

Okál, Miloslav, s. 14, 20, 23, 29,
32-34, 49, 51-55, 64, 65-70, 76,
85, 150, 151, 159-163, 174, 182,
198, 210, 211-215, 229, 232,
237, 242, 243, 256, 257, 264,
265, 275, 276, 278

Ondruš, Šimon, s. 13

Oriňáková, Slavka, s. 24, 111-117,
121, 228, 257, 258, 263, 275

P

Palkovič, Konštantín, s. 74, 200,
207-209, 258

Panczová, Helena, s. 18, 26, 42,
166, 222, 230, 258, 265, 277

Pavelek, Ján, s. 21

Peciar, Štefan, s. 21, 22, 90, 258,
259

Pražák, Josef M., s. 48, 50, 56, 58,
62, 111, 259

Priscianus Caesariensis, s. 119,
193

Pultrová, Lucie, s. 41, 108, 259

Q

Quitt, Zdeněk, s. 33, 259

R

Ramus, Petrus, s. 99, 189, 191, 238

Rhenius, Johannes, s. 189, 190,
193, 194, 236, 241

Rochotský, Ondrej, s. 175, 176, 266

Rošková, Daniela, s. 139, 140, 223,
250

S

Sambucus, Ján, s. 173-175,
247-249, 265

Scaliger, Julius Caesar, s. 99, 189,
191

Sedláček, Josef, s. 56, 58, 62, 111,
259

Sentiváni, Martin, s. 81-84, 141,
142, 148, 178, 179, 232, 269,
279,

Sipekiová, Nicol, s. 26, 43, 44, 166,
182, 184, 195, 232, 282, 260,
261, 278

Schaffner, Stefan, s. 17, 25, 260

Sokolová, Miloslava, s. 110, 112,
113, 130, 155, 261

Sowa, Wojciech, s. 15, 17, 25, 26,
251, 260

Stöckel, Leonard, s. 171-173, 261,	T
264	Taraba, Ján, s. 23-25, 104-107, 121,
	128, 129, 147, 153-156, 227,
Š	228, 254, 267, 273, 274
Šefčík, Ondřej, s. 93, 252, 261	Tvrдый, Peter, s. 47-50, 266-268
Šimon, František, s. 19, 23, 24, 42,	
110-118, 121, 130, 143-145, 149,	U
153, 227-229, 235, 236, 254,	Urbancová Elena, s. 163, 268
258, 261-263, 273-275	Urbanová, Daniela, s. 41, 108, 259,
Šimovičová, Etela, s. 51, 66-68, 70,	268
72, 76, 123-125, 141, 147, 148,	
230, 263, 271, 276	V
Škoviera, Daniel, s. 10, 29, 31-34,	Vaneková, Oľga, s. 175, 176, 183,
46, 51, 54, 55, 58, 60, 61, 65, 67,	232, 268, 278
68, 78, 142, 143, 148, 151, 162,	Varro, Marcus Terentius, s. 128,
164, 168, 169-175, 180, 183,	129, 135, 136, 193, 233, 250,
184, 188-191, 194, 200, 207,	253, 267, 279
209-211, 217, 221, 222, 231,	Verrius Flaccus, s. 132, 134, 135,
239, 264-266, 278	137, 233, 250, 251, 253, 279, 280
Škovierová, Angela, s. 60, 175,	Vykypěl, Bohumil, s. 93, 238, 268
176, 183, 266	Vykypělová, Taťána, s. 22, 89, 93,
Špaňár, Július, s. 14, 18, 23, 29,	103, 268, 269
31-37, 39-44, 50-58, 61-63, 67,	
68, 70, 72, 74-78, 85, 207, 210,	W
211, 214, 227, 229, 230, 243,	Wžentek, Alojz, s. 48, 49, 269
244, 247, 249, 264, 266, 271,	
273, 275, 276	Z
	Zamarovský, Vojtech, s. 205, 206,
	209, 215, 223

Zavarský, Svorad, s. 81, 82-84, 86,
141, 142, 148, 178, 179, 183,
232, 269, 270, 278

Ž

Žigo, Ján, s. 140, 201-203, 270

Ludmila ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ

JAZYKOVEDNÝ VÝSKUM V SLOVENSKEJ LATINISTIKE

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave, 2025

Redakcia: Nina Podmanická

Technická redakcia: Marián Sekela

Návrh obálky: Mgr. Ivan Lábaj, PhD.

Rozsah 281 strán, 12,80 AH, prvé vydanie

Vyšlo ako elektronická publikácia

ISBN 978-80-223-6166-8 (tlač)

ISBN 978-80-223-6167-5 (online)

Doc. Mgr. Ľudmila Eliášová Buzássyová, PhD.,
pôsobí na Katedre klasickej a semitskej filológie
Filozofickej fakulty Univerzity Komenského
v Bratislave.

Vo vedeckovýskumnej činnosti sa špecializuje
na lingvistické disciplíny v klasických jazykoch
využívajúc synchronný aj diachrónny prístup,
na latinskú a vernakulárnu gramatografiu,
dejiny lingvistiky a interdisciplinárne otázky
na pomedzí latinčiny a slovakistiky.

Jej pedagogická činnosť zahŕňa prednášky
a semináre z morfológie a syntaxe latinského
jazyka, lektúry rímskych autorov Ovidia,
Vergília, elegikov a lyrikov, prednášky
z rímskej literatúry a reálií antického Ríma
i predmety z didaktiky latinského jazyka.
V jej pedagogickom portfóliu sú aj kurzy
z jazykovedy pre klasických filológov,
z historickej gramatiky latinčiny
a dejín latinského jazyka.

ISBN 978-80-223-6167-5

